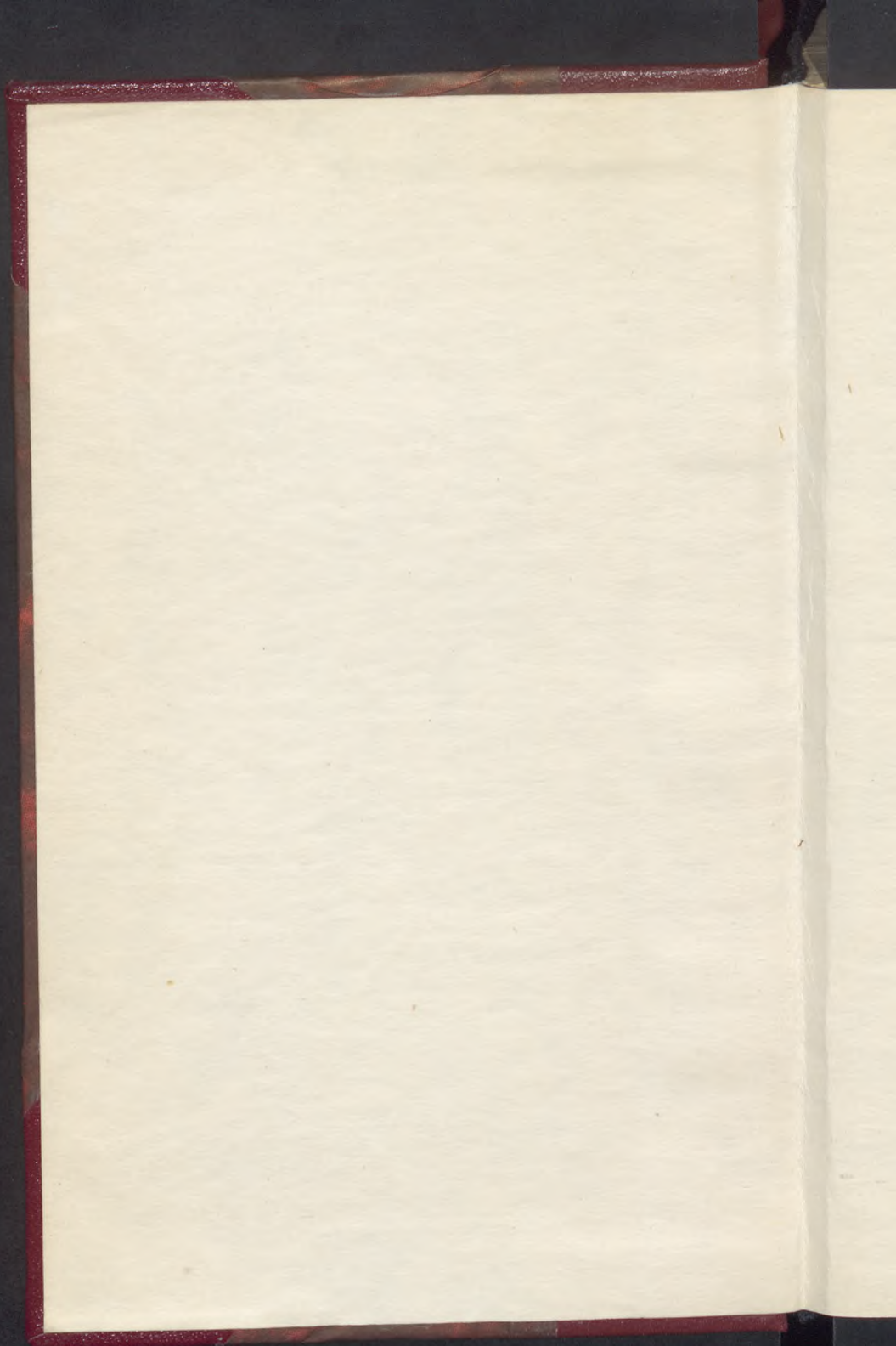
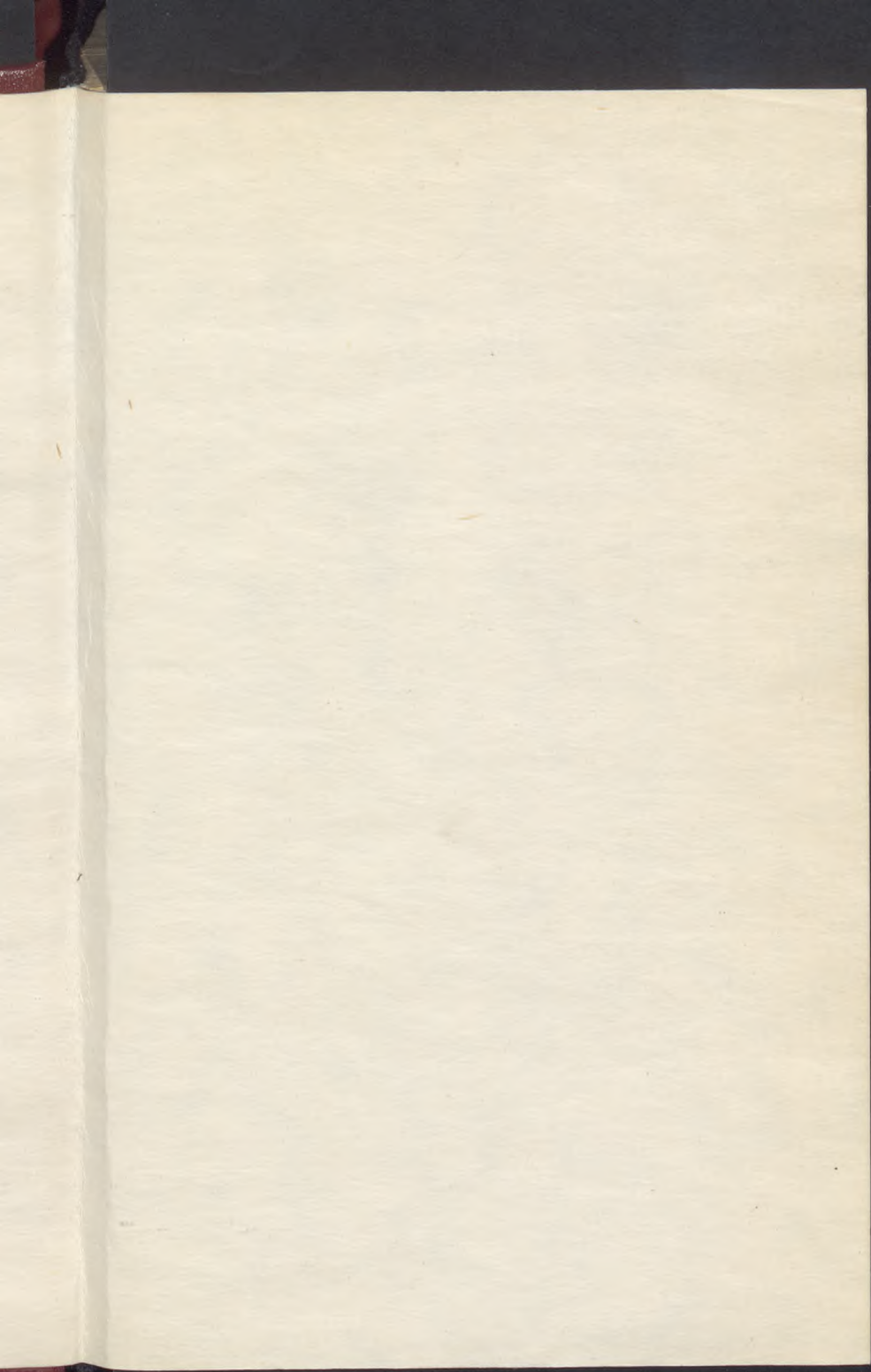

M
.....
49.760 OSZK
.....

46
49

48.760
49.760

LACZKÓ GÉZA

NÉMET MASZLAG, TÖRÖK ÁFIUM

REGÉNY KÉT RÉSZBEN

Gyöngri nek szeretettel
öreg barátja

1918. Karácsony

Laczkó Géza

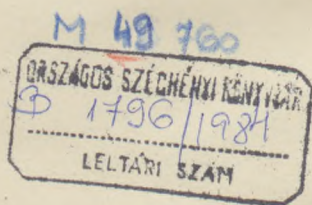

BUDAPEST, 1918

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

KIADÁSA

ELŐHANG.

I.

— Jézus! Jézus! — üvöltötték a légrádi vitézek magasra emelt karabinnal vágtában gomolyogván le a domb lankáján, amelynek tetején pár lovas fogott körül egy szekeret. A szekérből egy nagy rézdob tetejéről egy kis dus, szőke, göndör haju, nagy fejű gyerek meresztette szemét a porfelhőbe takaródzó szinkavarodás után.

Zrinyi György visszanezett a dombra; keresentollas forgóján megvillant egy drágakő s aztán mintha elragadta volna a nyomában zúgó vitézi fürgeteg.

— Né, cinegém, urficskám, ahun serénkedik apja ura törökfej kaszabolni! — bökött a gyerek felé egy katona a szekér mellé farolva lovával.

— Lódulj idébb, agg eb! Talám csecset is adnál néki? — intette kellő tiszteletre a legényt a kis Miklóssal szemben távolabbról egy nagybajszu öreg vitéz.

Lent a völgyben fegyvertől, szerszámtól, félholdtól csillogó, zászlóval, kaftánnal, tollal lobogó török csapat igyekezett a Mura felé, poroszkálva ügető marhacsordát hajtván maga előtt. Hirtelen mozgolódás támadt a seregben: a puskatüztől, szablyafénytől villogó porfelhő a nyomukban ka-

vargott már. Mintha gyorsan előre taszítódott volna az összecsapódó két csoport, a mozdulat nyomában vastagabban vágott föl a por s belsejében dörgést, villámot hordó távoli fölyhővé vegyült török és magyar. A megriadt marhák szökkenő, ügyetlen vágatással menekültek a folyóig, amelynek partján folyás ellen kanyarodva ügettek tovább.

A kis Miklós mélázó szemmel merengett a kavardásra, duzzadó ajkait feszülő figyelme összecucosítván.

A porfelhőből színes cafatok szakadtak ki s szinte repültek a folyó felé, amelynek vizében aztán eltűntek; csak utóbb a folyó közepén megvillanó valamiről tudta meg a távoli szemlélő, hogy a menekülők nem fulladtak bele, hanem lovuk sörényébe kapaszkodva, meztelen kardjukat szájukba fogva sikerült átkapatniok a tulsó partra, török területre.

A porgomolyag most egyszerre ketté vált, újra összecsapódott s a folyó felé zökkent, majd ismét szállni, rohanni látszott s a parton sem állapodott meg... Belé!... Ott aztán mintha kihullott volna a magja, üresen szállt el a víz fölött, amelyben apró fekete pontok nyüzsögtek. A folyó egészen a tulsó partig feketéllett tőlük. Aztán a pontok is megoszoltak. Egy részük újra szürke porfelhővé duzzadt az innenső parton... és ki tűródik a másikkal?

Poroszkálva ér föl Zrinyi György csapata a dombra.

— Apa! holdacskát Nikinek! holdacskát! — rikoltoz elébe a fia.

— Vitézek! Ihon ez háromévű gyermek együgyű szavában eldődi nagy vére kiált az virtus után való vágyakozásában! Az török holdat kívánja. Nyughass mast, fiam! Első vala néked

ez öszveakaszkodás az törökkel, részed ugyan lesz benne kapucánt tenned az nagy bestia orrára.

Azzal fölkapta a fiúcskát a dobról maga elé a nyeregbe. Miklós örömmel markolt a ló sörényébe és sikoltozni kezdett. A poros, lustos vitézek örvendve röhögtek jövődóbeli urukra. Az öreg vitéz elismeréssel sodorintott egyet bajszán s György bán felé vágván szemével, felkiáltott:

— Aunye!

— Ott, ott, apa! — kiáltott föl hirtelen Miklós, lemutatva vaskos kis ujjával a sikra.

— Az török elhajtotta barminkat terelik erre az legények! Semmi az!

Elöl lovagolt a bán. Utánna egy szakasz válogatott vitéz, mind belső ember. Nyakig sáros lovaiakon már megszáradt a tajték. Nehány fogoly törököt hajszolt mögöttük a többi; magas kopjájikon üveges szemü, nyitott száju török fejek, amelyekből alvadt vérről rakott csafatok csüggtek alá. Véresöpp hullott belőlük néha a tartó kézre. Egy fogoly fölsóhajtott, mire a mellette lovagló hónaljon rugta és süvegét lekapva, hangos nótára gyujtott:

— Vitézek! mi lehet szebb dolog a végeknél?

A nap gögösen, jóllakottan hágott delelő pontjára.

II.

Magdaléna asszony ebédlőházában ült és a kandallóban lángoló hasábokat nézte. Fiacskái egy szegletben játszottak ócska kardokkal, paizzsal, nyíllal, miegymással. Csaknem érintetlenül ment ki előle a kaszás lével készített kappan, meg a tehénhusos, mézes vöröskáposzta. Ha a vár káplánja nem eszik asztalánál, szégyenben marad az

oszalyi vár szakácmestere, mint eddig is annyiszor. Hiába, Magdaléna urnőnek nincs étvágya, az ura után vágyakozik, aki valahol a Kulpa mentén vadászik a zágrábi urakkal dúvadra.

A káplán végigtörülte száját öklével és hátra dült a széken: vége a vacsorának.

— Jól megtöltöttem, more hungarico, azzal kis tehénhússal!

Magdaléna asszony elmosolyodott:

— Ki erejit fogyatja, meg is kell növelje utóbb.

— Urnőm, ne piritsd arcomra kisdud ügyeköze-tömet!

— Péter Gabrova, meddig juta atyaságod dol-gában?

— Nagyságod sohun nem látta, sohun nem hal-lotta az kifundáltam genealógiát.

— Hallgatom imé!

— Nagyságod vitézlő férje ura, György bán, nemdenem comes de Zrin, nimőt szomszéd rot-hadt nyelvin Graf von Serin? Mán mastan va-gyon az leveles ládában levél, az franciscanusok superiorjának kezétől íratott anno 1517, kiben is amaz néhai való jó Zrinyi Miklós Slubythnak íratik; ki annyit téssen: Subich. Az nagyságos familia ősi nevezete imé: Subich! Mi légyen ez Subich? Nem egyéb, hanem az gens Sulpiciana nevezet lecsökkent formája.

— Osztán igaz légyen ez, páter Gabrova?

A páter vörös arcában neheztelően fordult a két vérrel futott szem urnője felé:

— Az gens Sulpiciana nevezet annyi barbarus nemzet száján forogván, elferdült; mondák üdövel röviden Sulpiciana, majd Supiciana, majd penég Subiciana. Az gens Subiciana magyar nyelven annyit téssen: Subichok nemzetsége. Illő bizony, nagyságos urnőm . . .

A páter megszakította szavát és szemmel a kis

Miklósra mutatott, aki a sarokban hagyta öccsét és vaskos kis lábait szétterpesztve a szenvedéllyel magyarázó pap előtt állt már jó ideje. Magdaléna asszony már emelkedett, hogy a gyereket visszatérítse játékaihoz, de a pap kérő-tiltón tartotta eléje kezét és a kis fiúnak a nagy vörös ember heves mozdulataira irányuló kíváncsiságát így magyarázta:

— Ne vonsszuk el elmebéli táplálékát az ébredező virtustól. Illőbb néki dücső nemzetsége eredetit hallania, hogysem rozzant fegyverek között ténferegnie. Halljad, fiam! Eredeted visszaviszen Rómaságban amaz híres Sulpiciusok nemzetségében, kikből akkoron császár támada, Servius Sulpicius Galba...

A páter tűzbe jövén, mindkét kezével magyarázott s az izgő-mozgó nagy emberen csodálkozó kis Miklós egy furcsa apró nevetést bökött ki gömbölyű szájacskáján.

— Imé, miként nevet az vitézi indulat az orosz-lánykölyökben, hallván eredésit hatalmas főoroszlányoktól. Nincs még vége, ecsém uram, az fényös eredetnek, föllyebb hághatunk még az viruló családfán. Az ragyogó pennáju Svetonius, régiségnek historicussa, följegyzé vala, hogy amaz Galba császár büszkeséggel hivalkodék származásán, ki az istenekig nyulik vala. Álla az császár tanácspalotájában vésővel írva az falon az gens Sulpiciana családfája, kinek törzsökén vala az ősanya neve: Pasiphaë, ki vala Helios és Perseis leánya s az ősapáé, ki nem vala más, hanem Jupiter, az ű hűtök szerint istenek és emberek közatyja.

A páter egy széles ívű kézmozdulattal kapta a mázos kancsót és fenékgig igyekezett üríteni, hatalmas kortyokban nyelvén az erős cirkvenicai vörös hofudárt, nyilván a gens Sulpiciana egészségére.

Széchy Magdaléna arcán az öröm és nevetés kezdett játékos küzdelembe a fájdalommal.

Gabrova aztán elvonult, a gyerekeket lefektette a vénasszony és Széchy Magdaléna egyedül ment ágyasházába. Oldozott ruhái úgy susogtak, mint a mesében; halkan ingó árnyéka hosszan nyulva a földön, fölkapaszkodott a falra is. Roppant az almárium s szű percegett a ládában. Az ágyasztalkán gőzkörben pislogott a gyertya...

Osztály urnöje sokáig feküdt mozdulatlanul hanyatt vörössel tündöklő kék kamuka superlátos nyoszolyájában a lágy dunna alatt és hazagondolt Alsó-Lindvára s azokra a napokra, amikor György még mint a Bánffy leány jegyese udvarolt körülötte, akit aztán cserben is hagyott őérette. György tüzes vére akkor csak őérette kavargott s most ki tudja, kinek a várában alszik ittasan egész napi dúvad-hajszolás után. A korán nagy méltóság, nagy gond terhétől roskadó asszonyka szeméből kicsordult egy könnyesepp. A szomszéd szobában fölsírt Péterke. Magdaléna fölült ágyában és figyelt. Semmi, a gyerek újra elaludt. Úgy ült még ott sokáig, míg egyszer csak imára kulcsolódott a keze s remegő ajka megszólalt félhangosan a nagy csendben:

— Mi atyánk, ki vagy mennyekben...

S az ámennél halk sirás csöndes esőjét permegezve borult le párnájára Széchy Tamás főhopmeszter uram férjezett leánya.

III.

Haragosan emelkedett a nap a szelid Mura habjain túlról. Főuri büszkeséggel siklottak el a fallal kerített városka házain sugarai, de fénnel borították el Csáktornya várának főkapuját s a fölötte emelkedő nagy kőbástyatornyot, mögötte

a négy contignatiós főépületet s a belőle északnak, délnek nyuló két szárnyat, mögöttük a tágas várpiacot, hogy a nyugati falon túl a kis Ternova vizét megesillantva, a rajta túl elterülő szántóföldek sárgán hullámozó vetésein pihenjenek meg. Az északnak Szent-Ilonáig vonuló, gondosan ápolt vadaskertek őzikéi kíváncsian néztek szembe a párás ködben uszó hajnali nappal. Dél felé, a szilaj Drávaig sűrűllő erdőben most vakkant föl álmából az ordas és furta magát bozótjaiba a vetésekből jóllakottan hazacsörtető vadkan.

Csáktornya új ura, György bán, az örökhagyónak édes öccse, alig vette birtokába Muraköz kulcsát, kiszórta lelkéből az ország dolgaiba kóstitott protestáns bátyjának emlékét és szélnek kergette Csáktornyáról a protestáns papokat a türelem Urának 1626-ik esztendejében. S még ez évben a neofita tulzó, heveskedő buzgalmat kiszorította szívéből a királyának tetszeni vágyás, magyar módra oktanul való vitézkedés, erejének, hatalmának szükségtelen fitogtatása, merthogy a király hívta. Nem lett volna köteles vele, de a magyar csak azt teszi szívesen, amivel nem köteles. A lobbanó vérű, nagyerejű György bán Croatia országos dolgait sutba vágta tehát, s most sietve övezi derekára a vár hosszú palotájának fegyvertárában rubintos markolatu perzsa szablyáját. Magdaléna asszony bánatos ívbe huzódó ajakkal illeszti a távozó kalpagjának gyémántos forgójába a vitézi sólyomszárnyat.

— Tudja kegyelmed, édes uram, mit tart az török példaszó?

György bán szeme az asszony felé villan.

— Azt, édes uram, de nem indul fel ellenem, ugy-é? Hát azt, hogy . . .

György bán szablyája kettőt koppant a kockaköveken: ott állt egészen Magdaléna előtt és mélyen a szemébe nézett az ijedős asszonynak. Mag-

daléna a sötét tűzzel örvénylő szem mélyén olyat látott, ami szavát szegte; megértette s most először életében, hogy hiában beszélne ő, hiában akarna György bán mást, tenni csak így tudna. Megértette, hogy ezt a vért csak egy vonzza: a véglet, egy vezérli: a végzet. Megesókolta a tüzelő homlokot és engedte utjára a vesztébe rohanót.

A vár tágas piacán ott szorongott az ezer lovas, kikkel felséges urát volt megsegítendő Zrinyi György a protestánsok ellen Wallenstein oldalán. A karabinok vállra vetve; a kopják zászlócskái serényen lobogtak a reggeli szellőben; a kardok csörömpölve táncoltak a vitézek combján. A bán lovára szállt, ráncolt szemöldökkel tekintett végig csapatán, aztán megszólalt:

— Jó napot, vitézek! Az mi kegyelmes fejedelmünk, hogy szolgálatjára légyünk, mezőbe szólita bennünket az eretnek evangelicusok megrontására. Utunk az impériumban lészen dánus ellen. Ki-ki maga ügyeközeti szerént úgy forgolódjék hadban, hogy baja ne gyűljék vélem, de nekem is nem főgenerál Válenstán-nal!

A kaput kitárták, a felvonó-hid lecsörömpölt s a vitézek kiáltozva, nevetgélve robogtak uruk után.

A horvátok fiatal bánja, akit erre a hivatalra nem annyira személyes kiválósága, mint inkább királyának az ügyes vadászhoz, elismerést szomjazó alattvalóhoz, tüzes katolikushoz való hajlandósága emelt, utjában megállapodott Bécsben. Nem volt okvetlenül szükséges itt megállapodnia, de ürügyül vetvén, hogy nem lehet el egy pár uj karvas és uj struccotllas sisak nélkül, egy szép napon berobogott vitézeivel a délkeleti kapun, ahonnan egy széles főút az alig ezer lépésre emelkedő császári palota kapujának vezet, amely fölött fehér márványon rikítóan csillogott a nem régen aranyozott kétfejű sas.

György bán felnézett a büszke címerre és keserű lé futott össze szájában, maga se tudta, miért.

— Éretted veszek, ha pusztulok; még egyszer látnom kívántalak!

Katonáit egy hadnagyára bízván, valahol a Sziget-külvárosban rendelt nekik szállást, maga pedig bekocogott az Aranyos Szarvasba, amelytől pár lépés a dunai kapu.

Mig szolgálja csizmáját huzta le lábáról, hogy puha szattyán papucsba bújtsa, elgondolkozott azon az időn, amikor még együtt ülte meg Miklós bátyjával az evangelica hit százados ünnepét... Két évre rá katolikussá lett, Pázmány térítette vissza az egyedül üdvözítő egyházba.

— Ő az én lelkemnek tudós sáfárja. Légyen, ha pusztulok, árváim gondviselő atyja s ne vesse ki elméjéből méztermő, gőböly-hizlaló Muraközömet is!... Hé, Vuk, nyissad fel az sraiptist!

György bán oda ült az asztal mellé, az író láda elé, amelyből penna, kalamáris, papiros került keze alá, és levelet irt nemes Magyarország primásának, esztergami érseknek, néki bizodalmas ura atyjának, hogy árva fiait könyörületes pártfogásába, minnyájunk édes hazájának, sőt Styriának oltalmára, megmaradására szolgáló, elhagyott Muraközét figyelmébe és gondviselésébe ajánlja.

Másnap lóra ültek és komor üggetéssel, kevés pihenővel igyekeztek Wallenstein táborra felé Siléziába.

A rövidre nyírt haju főgenerális széles homlokán magasra huzódott a szeszélyes ívű, hosszú szemöldök, mikor a tüzes magyar elébe járult.

— Nem kedvelem e hebehurgya, verekedő vértű magyar grófocskákat, — szólt hátra halkan vicéjének a hadvezér.

A német szót nem értő, suttogást utáló György bán bizalmatlanul nézett Wallensteinre.

— Nem grófoeska, maga a horvát bán, — sugta előre hajolva a vicegenerális.

— Á! — szólt csodálkozást tettetve Wallenstein, aki nagyon jól tudta, ki áll előtte, — tehát nem grófoeska, de királyocska!

És gyűlölet támadt a hiú, kegyetlen lélekben György bán iránt, mert ekkor már nagyravágyó álmok kavargtak benne korlátlan hatalomról, önálló fejedelemségről, amelyet majd ésszel és erővel fog magának kiszakítani a német birodalom testéből.

A bán lecsappant hévvel, de csak annál nagyobb önérzettel foglalta el helyét lovasaival Ferdinánd legnagyobb hadvezérének táborában. Ejh, ha egyszer kihuzhatja kardját, minden baj elmulik! De kard-ki-kard-ra nem igen került a sor, mert Wallenstein csak menetelt, menetelt Mansfeld után s minden figyelme arra irányult, hogy Mansfeld ne egyesülhessen a szövetséges Bethlen Gáborral. György bánban forrt a méreg s az ereiben fölhasználatlanul dübörgő harci kedv: rajtuk ütni, megütközni!

— Illustrissime domine comes, Herr Graf, mein Herr, a mi előrehaladott saeculumunkban többet ad a vezér az észre, mint a bivalyi nyers erőre. A hadakozásban elsőbb a methodus, aztán jön csak a bunkó, — világosította fel kegyes mosolylyal Wallenstein a türelmetlenkedő bánt.

— Excellentissime domine generalissime, nincsen szájam íze szerint az papirosbul való hadakozás, — vágott vissza György bán.

— Tölpel! — sóhajtott fel Wallenstein.

És tovább menetelt. Mansfeldet elvágta ugyan szövetségeseitől, de Bethlen Gábornak sikerült egyesülnie a budai basával s most szemben állott Palánka alatt a császáriakkal.

Azt mondja reggel, kardját fölővezve, a bán

Forgách Miklósnak, kivel egy sátorban hált az éjjel:

— Ez vassal ma török fejeket vagdosok!

De az ütközet megint elmaradt. Zrinyi György lobogó vére nem nyughatott s pár vitézével portyázni indult... Vágtatva haladnak el egy berek mellett, de valami szokatlan zajra meredek ívben kanyarodnak vissza. Egy diszes kaftányu török ugrat ki talán husz lovassal a sűrüből.

— Vágd, rajta, vágd! — ordítja Zrinyi s a lobogó kaftány után zúdul. Eléri, közel férkőzik, elhagyja. Kardját most megforgatja a magasban s hátra suhintva, visszájára csapja el a török fejét. A csonka törzs magasra szökkenő vérrel önti el a fehér lovat, aranyos kápát, bársony nyerget, aztán lefordul a fübe.

Zrinyi kopjvasra szúrja a fejet s visszaszáguldva, a tábor piacán főembereivel társalgó Wallenstein lába elé gurítja e szavakkal:

— Ithon, így köll megharcolni császár ú fölsége ellenségivel, így győzödelmet szerezni!

Wallenstein egy perere meghökkent a tolmácsolt kifakadáson, aztán bajuszát beharapva így szólt:

— Láttam én már felesebb számmal is levágott fejet!

— Látni láthattál, vágni sohse vágtál! — szólt György bán, megfordult s tajtékos lován nagy lassan elléptetett.

Wallenstein bosszuja nem sokáig késett, a véres száju horvát kutyát a Vágvonat őrzésére rendelte, hadd pusztítsa el ott a galgóei táborban dülő pestis: Zrinyi György feketére dagadt hónaljával, ágyékkal, lázasan érkezett meg párnás lektikájában Pázmány pozsonyi palotájába, ahol is karácsony hetében elhalt.

«Két szép fiacskája maradott, Miklós és Péter, kikből neveljen az Isten jó urakat.»

ELSŐ RÉSZ.

I.

Messziről elébük zúgott az ünneplő Gréc zaja. A Zrinyi fiúk és gyámjaik igyekeztek a főúri csemeték e nagyhirű iskolázó helyére. A nagy landkocsiban ült a két fiú meg Sennyei István győri püspök és Mikulich Tamás, királyi personalis. A kocsi mellett lovagolt Trautmansdorff Zsigmond, gréci főkapitány, a horvátországi végek generálissa és Batthyányi Ferenc, a kanizsai végek vicegenerálissa. Trautmansdorff arcán diadalmas, gonosz mosoly jelent meg néha, amint egyszer-egyszer nagyobb hullámban verte feléjük a szél a harangok szavát.

— Ma van az fordulója, öcsém uraimék, — szólt be a kocsi ablakán a kis fiúkhoz, — hogy az utolsó eretnek evangelicus kihúzta lábát Gréc városából.

— Laudetur Dominus clementissimus! — bólintotta rá Sennyei.

— Hatvan esztendőknél előtte — folytatta a gréci főkapitány — egyetlenben egy catholica hűtőt követő burger ült vala az város tanácsában

és Jézus társaságának atyái új és üsméretlen szerzetnek neveztettek vala.

— Hírlik, — vette fel a szót a személynök úr,
— Norinbergában egész kis colonia támada az Grécből elfutamodott lutherana confessiót valló beste poroszló ebekből.

— És az Úr kegyelmének 1630-ik esztendejében, az mái áldott napon, — folytatta Trautmansdorff — csak catholicus fülekben ver echót az örvendő harangok szava. Hallja kegyelmetek, öcsém uraimék, az ki vékonyan csönget, Szent András kolostoráé az folyón innen, az ki rekedtesen szól, Mária mennybemenetelének templomáé az tulsó hídfőrül, az komolyan kongató, Szent Egyed templomáé az váras legtúlsó végirül!

A főkapitány széles karimájú, tollas, nagy fekete kalapja hátra esúszott fején a nagy magyarzgatásban, kocsi ablakához hajuldozásban. Batthányi Ferenc hol füttyörészve nézett előre a sok tornyú város csillogó keresztjeire s az egyik végéről felnyúló hatalmas sziklahegyen komoran megülő várra, hol lova nyakát veregetve beszélt a türelmetlen állatnak. Nem szerette, ha vitézből paposan árad a szó.

Péter a csizmája szárát vésegette körmével mogorván; Miklós édes anyjára gondolt s a Boldogságos Szűzre, akiknek alakja össze-összevegyült elmerülő lelkében.

A hosszú, magas, hajlott vállú Vitális atya, a jezsuiták nagyhírű intézetének igazgatója, kegyesen fogadta az új magyar convictorokat.

— Vagyon mán itt hazátokbéli, fiaim az Úrban, egy Frangyepán, egy Keglevich, egy gersei Pethő, két Ráttkay s még többen, s az haereditaria provinciákból több főnemes familia ifjú sarjadéki. Isten hozott benneteket!

Azzal átadta a gyerekeket egy felügyelő atyá-

nak, aki megmutatta nekik helyeiket a tanulóteremben, az előadó-teremben, ágyaikat a dormitoriumban és mosdótáljaikat a dormitorium hosszú folyosóján.

Péter igen fintorgatta az orrát a tisztelendő atyák komor egyszerűségű házában a csáktornyai vár zászlókkal, handzsárokkal, puskákkal, aggancs-csál, agyaras vaddisznó-fejjel, írott képekkel díszes folyosói, szőnyegekkel borított termei, freskókkal ékes hímes boltjai, tágas gőzfürdője, a szem sugarát messzevivő öreg bástyái után. Miklós csak nézett és dagadt a szíve, maga se tudta, miért. A messziről elébe köszöntő harangok szava, a hálaadó körmenet, amellyel a tanácsház terén találkoztak, a fényes dalmaticákba, ragyogó albákba öltözött papok sora, a nyomukban feketén vonuló jezsuiták hada, Gréc püspöke aranyszövésű pluviálében drágakövektől csillogó fővegével, nehéz arany pásztorbotjával, a gyermek Jézust karján tartó Szűz arannyal szőtt kék palástos szobra, amint a hordozók lépteitől méltóságosan ingott a tömeg feje fölött, az atyák szigorú nyájassága, a komor falak, az idegen hangon bűgöző zsolozsmák, — rajongásig hevítették lelkében a megilletődést, amelyet édes anyjának búcsúcsókja keltett benne.

Aznap este a dormitorium csendjében Péter haragosan rugdosta derekalját. A szomszéd ágyban Miklós félhangon imádkozott, míg lelkében ködös távolból harci zaj zúgása, könyvlap-fordulás süsogása hallatszott.

— Minémű mozgás, sepegés vagyon ottan? — hangzott föl hirtelen a teremben háló atya szava.

Péter morogva zökkent másik oldalára és elesenededett; Miklós összeszorított ajakkal bámult a fényes karikákat táncoltató sötétbe még sokáig.

II.

Miklós szinte észrevétlenül siklott bele a munkás, tanuló életbe; Péter is beletörődött valahogy. Az atyák szűkszavú utasításai, szemmel kormányzó, nyájas szavakba burkolt rideg szigorúsága előbb-utóbb minden gyermekben győzedelmeskedett.

A nagy tanuló-teremben egymás mellett ültek a gyerekek. A legtöbb egy füzetet tartott maga előtt; egy részén tenyerét nyugtatva, a másikba koronként bele-belepislantva, idegen szavakat magolt: meredő szemmel nézett maga elé és ajka hangtalanul járt. Ez latint, a másik németet vagy olaszt, a harmadik franciát, a negyedik spanyolt biflázott. Az a csoport nyelvtani szabályokat és mintapéldákat tanult könyv nélkül; egy másik latin auctorok szebb helyeit emlézte. Nagy szótárak levelei komolyan recsegték, susogtak; tanulásban agyonnyúzott könyvek repedeztek; sűrűlódott a papiros, percegett a penna. A felügyelő páter füleiben, amint körülsétált a teremben, egymásután hangzott vissza a sok *sylva, sylvae, lac, lactis . . . die Holz, nein nein, das Holz . . . la pobreza, encierro . . . il pappa, io sono . . . le soldat, la fortification . . . Cato mirari se aiebat . . . arma vi-rumque ca-no Tro-jae qui-primus ab-oris . . .* hogy amint odább megy, csakhamar elvegyüljön az általános suttogásban.

Miklós egyet nyújtózott az asztal alá és hátradült székén: mindennel elkészült. De újra az asztalhoz hajolt, beleütötte a penna orrát a kalamárisba és elgondolkozott. Egy idő múlva fölírta az ív élére: Ne bántsd a magyart! közvetlenül alája: Zora puce bice dana!, lejjebb: It ürer, kerván gecser!, aztán az egészet aláhúzta. Ezeken a nyelveken beszélt Grécbe jövetele előtt. S most már büszkébben írt tovább: Nulla dies sine linea! —

Wer wagt, gewinnt! — Assai ben balla a chi la fortuna suona! — Un rey es Dios en la tierra. Végül az ív jobb sarkába odakanyarította: Nicolaus Comes a Zrin. Aztán fölkel, jelentette a páternek, hogy elkészült, azonkívül ezt csinálta és átnyújtotta neki a szépen kikalligrafiázott ívet.

A páter nézte, nézte, elmosolyodott, elkomolyodott.

— Sok nyelven beszélsz, gyermekem, — mondta Miklósnak latinul, — szívem örül rajta, de mondásaid közül csak a latin és a spanyol tartalmát véd szívedbe, a többit szórd ki belőle.

Péter fürkészve pislogott bátyja felé, mi dolga lehet a páterrel. De meggondolta és örült neki, legalább nem figyel ide a páter. Kihúzta a fiókját s ma délelőtt legalább századszor megforgatta azt a török tört, amelyet az universitás egyik hallgatójától kapott cserébe egy hazulról hozott szép tiszta, fekete betűs latin könyvért, amit valahol Amstelodamumban nyomtak.

Csöngettek. Szünet. A gyerekek kimentek az udvarra. Péter oda-ódalgott bátyjához.

— Niki, mi dógod vót azzal csókával?

— Bémutatám néki az idegen nyelvekben tött előrchaladásomat!

— Hát osztán kufár kívánczol lenned, avvagy királ, hogy annyi idegen idiómákban töröd az nyelved? Tanulok én is hun itt, hun ott egy-egy csöppet, de az te fejed olyan, valamint az alaputréta nevezetű spanyor esuda az fazékban az sok gőzös tudomántul.

— Akarád mondanod: olla podrida, — jegyezte meg Miklós.

Péter ránézett és elnevette magát:

— Jüvel, no, nyilazni egyet!

— Azt mán igen.

S a két testvér vidáman sietett a játéktér felé.

III.

Harangzúgásban, zászlólebegésben úszott Gréc és Trautmansdorff serényen lövette az örömet a vár ágyúiból, dördülő visszhangot keltve velük a környező hegyekben, a lengyel királyfi, Károly Ferdinánd boroszlai püspök legmagasabb látogatásának tiszteletére. A papság, a város előkelői és a tanács messze kimentek a falakon túl a vendég fogadására; a jezsuiták nagy aulájában pedig már napok óta folyt a kopácsolás, szögezés, festés, ragasztás. S míg itt a színpad készült, a nagy négyszögű épületek különféle sarkaiban szorgalmasan tanulták szerepeiket vagy próbálgatták a hazulról utánuk küldött díszruhákat, kardot, sisakot a fiúk. Mindenki sietett, nyüzsgött az egész ház, csak Vitális páter járt-kelt, kukkantott be mindenhova, fogott meg minden szebb ruhadarabot, érintett meg minden díszletet szokott kísérteties mozdulataival, síri nyugalommal.

Már a kapunál fésült, fodorított hajú szolgálatkész fiúcskák fogadták a vendégeket, akiket latin bókkaal köszöntve a lépcsőig kísérték, ahol az universitás hallgatói vették át őket s kísérték egyenesen az aulába. A lobogókkal, templomi zászlókkal, címerekkel, dísznövénnel, szőnyegekkel, cserlevél-füzérrel díszített nagyteremben aztán kiki rangjához mértén foglalt helyet az első négy sor piros bársony karszékeiben, vagy az utánuk sorakozó párnás, párnátlan székeken, hosszú lócákon. Az első sor középső karszéke előtt egy igen szép ázsiai szőnyeg, rajta karcsú, aranyos asztalka, az asztalkán feszület, kristály-palackban víz és kristálypohár. Itt foglalt helyet a vendég, akit az összegyűlt közönség néma fölállással üdvözölt, míg a függöny mögül eléharsant a fiúk kórusának latin köszöntő éneke. A lengyel királyfi látha-

tóan meg volt hatva, kegyesen hajlongott jobbra-balra, az éneket állva hallgatta végig, a mellén lógó arany kereszt vastag láncát zavartan húzogatva himzett fehér keztyűs kezével, amelyen ragyogón csillant meg a püspöki gyűrű. Az ének elhallgatott, a boroszlai püspök leült.

Pillanatnyi csend. Az égyszínkép, arany papircsillagokkal teleragasztott függöny lassan vonul kétfelé s a háttér vásznán megjelenik az ókori Athén rekonstruált képe, amelyre főleg egy fal mögül fölnyúló óriás méretű Pallas Athéné szoborról lehet ráismerni, mert a vászon felső bal sarkában a kétfejű sas, jobb sarkában a kereszt tűnik a néző szemébe.

Vitális atya nyugodt pislogással néz körül s a színen megjelenik drága prémes mentében, forgósan, kardosan a kis Zrínyi Miklós. Térdet hajt a püspök felé, kiegyenesedik és szavalni kezd:

— Méltóságos pisepek, pisepek elcséje,
S ti, nemes iffiak, ország reménsége,
Mái komédiánk nagy Kódrus királról
Példát adand néktek vitézi halálról.
Jüve az dóroknak röttenetős hada,
De jó Kódrus királ ellenek támada;
Hazáért nem száná élete fogyását,
Mert kíváná inkább annak maradását,
Hogysem ű nyomorult élte fönn tartását,
Igyen kimutatván, nem elfajzott fattya,
Athénás várasnak hanem igaz fia . . .

Így szavalt még sokáig Miklós s keményen, horvátosan pattogva jött a szó ajkán. Amikor bevégezte, újra térdet hajtott a püspök felé és kihátrált a színpfalak mögé.

A püspök úr kegyesen intett utána:

— Bene, puer!

A függöny összelebbent és pár perc múlva szét-húzódo szárnyai mögött megjelent Kódrus király császári generálisnak öltözve, fényes páncélban s búcsút vett családjától, hazájától, isteneitől s hosszú negyedórákon át ontotta a vallásos életre, a király iránt tartozó hódoló engedelmességre vonatkozó intelmeit, amelyeknek szebb helyei élénk helyeslést váltottak ki a hallgatóság lelkéből. Azután jöttek a harci jelenetek, amelyek folyamán Kódrus király szabályos vitór-vívás közben nem szünt meg az ügyetlenebb ellenfélt, az árulókat, Isten ellen hadakozókat moeskolni hosszú tirádákban, vagy, míg a színpalak mögött kis diákok kardokat csattogtattak és doboltak, a színen egyedül, kivont karddal az önfeláldozást magasztalni, bőven ontva a klasszikus világ ismeretére valló hősi példákat. S közben fölvonult a színpadra a tizenhetedik század csizmás, cipellős, tollas, szalagos, csipkés, páncélos katonái és polgári pompája, királyhűsége, protestáns-gyűlölete, vallási vitatkozásai és vakbuzgósága. A legnagyobb hatást természetesen az utolsó jelenet keltette, amelyben a dórok királya és Kódrus vívják halálos bajviadalukat szóval és karddal, mert lehetetlen volt a dór királyban Gusztáv Adolfra nem ismerni és Kódrusban Pappenheimra, aminthogy az athéni király már első szavától kezdve veszedelmesen hasonlított a kiváló katolikus hadvezérhez, aki ebben az évben halt hősi halált a lützeni csatában, amelynek folyamán a győztes Gusztáv Adolf is halálát lelte. A harci kedv s a gyűlölet lelkese-dése pirította az arcokat a jeleneten végig. Mikor aztán a dór király elesik Kódrus csapásai alatt s haldokolva megbánja bűneit, eretnekségét és azt, hogy Athén ellen fegyvert fogott, viharosan zúg föl az éljen, az átok s tombol a terem.

De csönd! Kódrus megszólal. Az ő sebe is ha-

lálós, de vidáman fog lelke kirepülni porhüvelyéből, mert igaz ügyért harcolt. Gyöngé hangon említi még egypárszor a vallást s a királyt és meghal.

S míg lázasan tombol az eddig visszafojtott s most hangos beszédben, tapsban, kiáltozásban felzabaduló lelkes izgatottság, a püspök úr pár szíves szót vált az alacsony, vékony, beesett arcú jezsuita páterrel, aki oly ügyes latin versekben alkalmazta Pappenheimra Codrus mondáját.

Miklós, mint szereplő, szép rózsafűzért kapott a püspöktől ajándékba s nagyon örült neki; csak Péter morgolódt:

— Szégyenség! Úgy forgatá az Kódrust kiábrázoló nímöt dióverő pózna az kocperdjit, valamint az talián alakos majma az fakalánt! De az esőre bé nem álla, akár egy eb aggnée!

IV.

Tavaszi nap enyhe melege ömlött a nagyszombati primási rezidencia nagy kertjére, amelynek gyümölcsfái között Pázmány Péter könyökig fölggyürkőzve forgolódott kezében egy oltókéssel. Rendesen komor, kúpos ívbe hajló vastag szemöldöke most esőndeshajlású vonalba símult szét, kis kecskeszakálla az örömtől remegett: a Törökországból hozatott őszi barack csemete-ágait oltotta kertje fiatal törzseibe. Előre repesett a szíve, ha arra az időre gondolt, amikor az oltások piros arcú, bársonyos bőrű gyümölcsöket fognak teremni.

A kert főútján hirtelen föltűnt a síheder Zrinyi Miklós, aki nemrég fejezte be a kétéves rhétori tanfolyamot hatalmas gyámja közvetlen fölügylete alatt s most olasz földre készül. Búcsú-tálalkozásra rendelte ide a bíboros. Miklós mögött kövérségtől dőcögve lépked a kis vidám Senkvicz

Mátyás, esztergomi kanonok, akit Pázmány a fiatal gróf mentorául szemelt ki az olaszföldi útra.

— Jöszte, Miklós, addsa hamar amaz háncsot onnan az fa töviből! — kiáltott az érkező elé Pázmány.

— Laudetur! — lihegte odaérve Senkvicz.

Pázmány gondosan, pontosan bekötözte az utolsó oltást, megsimogatta egy ujjal a fiatal ág finom kergét, aztán megfordult:

— In aeternum, domine canonice! Kegyelmed csak tekétsen környül az kertben, Miklóssal vagy egy kicsinyég beszédem.

Senkvicz hamisan pislogott nevető fekete szemével, meghajolt és elment.

Pázmány a fiú vállára tette kezét:

— Telepődjünk ez mogyorófa-lugasban! Nincsen ilyen minden burger kertjiben. Hát, öcsém, mind az te magános javadra, mind az közönséges jóra nézve kívántatik peregrinatio id egen országokban. Deáki esztendeid itten érik végeket. Valamit tudtam, megtettem. Ügyeköztem, hogy olyaktól neveltessél tudománban, jó erkölcsökben, olyakkal nyájaskodjál, kik meg ne oltsák az jó szikrát, kit édes szüléid oktatása szüvedben helyezett, mert, valamely szükséges az téj kisdékorunkban, oly szükséges az jó nevelés: mert ha anyánk mellyéből szopjuk az tejet, mellyel nevededik gyengeségünk: az gyermekségből erednek azok az erkölcsök, mellyekkel tündöklük, vagy romlik öreg emberi állapotunk. Maradjon ez ebben. Derék fivá serdültél, nem panaszkodom.

Pázmány nyájas arca elkomorodott, hosszan nézett elgondolkozva a fiú szemébe, majd hirtelen megszólalt:

— Vehetted eszedben, hallván gyakorta az palatinus urammal s más főemberekkel való beszélgetésimet, hogy nem kívánom az erdélyi fejede-

lem romlását, hanem megmaradását, noha erefnek evangelicus. Kinek oka ez: Utolsó romlott állapatra jutott nemzetünk három részre szakada, egy az királ birtoka alatt vagyon, más az töröké alatt, az harmad rész Erdély. Mind az három erőtelen és fogyatkozott, merthogy különb-külömb vallásokban gyönyörködik. Valami tudománom, készségem, buzgólkodásom vagyon ez világi ügyesbajos életben, az catholica vallás és ereje szakadt nemzetem fölemelésére használok és használandom, míg életemet le nem költetik tennem. Elsőben is, fontba vetve állapotunkat, szükséges és el nem mulatható, hogy mindeneknek előtte az királ birtoka alatt lakozók légyenek eggyek az catholica vallásban. Catholicus királ, catholica nemzet könnyűformán erőt vehetnek az törökön. De ekkor légy igazán vigyázásban, magyar! Mert az hadi szerencse császár felé fordulásának üdején azt mondhatná az Habsburgok familiája: «Te, magyarai nemzet, megszabadétánk az török járomtól, jöszte az nímöt hámba!» Ez szavakat hallván, feltámad, bizonynyal tudom, Erdély császár ellenében. Ihon, ez okon ne romoljék Erdély, az magyar szabadság utolsó kűbástyája. Színes barátság az nímöté, esszel forgódjunk köztek.

Miklós szívében felzendülve zúgott minden nemesebb érzés. Ez a nagy ember legbensőbb gondolatait adja át neki, mint egy esemetét, hogy növelje nagyra!

Az érsek Miklós kezére helyezte kezét:

— Testámentomom nékem ez, fiam! — tette hozzá csaknem ridegen. — De vagyon öröm is egy-egy csöppel az öröm poharában.

Kiléptek a lugasból és Pázmány vidáman nézett szét gondosan ápolt, hatalmas kertjében a zöld táblákon, sárga kavicsos útakon.

— Tudod-é, öcsém, mely módon, mely fortély-

lyal nevel az jó kertész nagy diót, koraérő szőlőt, papiroshajú mondolát és diót, mag nélkül szűkölködő barackot? Nézzünk az canonicus uram után.

Pázmány, Miklós vállán nyugtatva karját, vitte körül a kertben, közben élénken, kedvesen magyarázott:

— Ez öt fa itten meggy-cseresnye. Spanyol meggybe ojtánk szász cseresnyét. Ha eszed, gyöngén savanyó meggynek véled, ám szájadban maradó íze utóbb cseresnyére mutat. Amott virul az körtvélbe ojtott renglót; formája, illata körtvél, héjja s húsa renglót. Vagyon almám, ki bévül répa... Ihon Senkvicz uram!

— Ez osztán kert! — bólogatott a sétájából visszatért kanonok. — Úgy arányzom, nincsen párja Magyarországon.

— Nem is szabad, hogy légyen! — jegyezte meg szelíd határozottsággal Pázmány. — Hát, fiam, Jézus s az ő szűz anyja vezérljenek utadban.

Azzal mellére vonta Miklóst és gyöngéden simogatta egy ideig a hosszú, göndör fürtöket. Zrínyi féltérdre ereszkedett s a bíboros, az ifjú fejére téve mindkét kezét, halkán imádkozott. Miklós nagy tisztelettel csókolt meg az áldó kezét. Senkvicz is kezét csókolt az érseknek.

Megindultak.

Pázmány nézte, nézte a távozókat s mikor rajtakapta magát, hogy egy könnyesepp futott le bajuszába, erőt vett magán és utánuk kiáltott:

— Miklós fiam, visszajüveteled korán el ne mullassad az kértem barack-fiatalokat ide küldened, mert mégis csak legjobbak az muraköziek.

V.

Alig értesült Ferdinánd, aki György bánt igen szerette volt türelmetlen vallásossága miatt, Pázmány szándékáról, hogy Miklóst olasz földre küldi, rögtön írt Sennyeinek és Mikulichnak, hogy a kellő útravaló iránt rendelkezzenek s hogy az uradalmi tisztek mindenben az érsek utasításait kövessék. Pázmánynak is írt és élénken érdeklődött az indulás ideje, a mentor személye, a kíséret iránt. A legmagasabb kegy és Pázmány figyelme kísérte Olaszországba a gyerek-ifjút, aki már nyolc esztendeje főlovászmestere urának, királyának. A fiatal zászlós-úrnak, aki könyvei mellől megilletődve figyelt fel néha a körülötte zajló, népek sorsát intéző eseményekre, kora komolyságát enyhítette, vidámságra hangolta az örökké tréfás, friss szellemű Senkvicz társasága. A kanonok úr nem fogyott ki a magyarázatból.

— Gróf úr, — szólt a hajójuk előtt feltűnő Velenecén elámuló Zrinyihez — nézze csak nagyságod untig az sárány színű kőveket, az víznek kékségét az rajta tánculó horgas orrú fekete csónikokkal. Több erő ez itt, mint az ember. Híres nagy parázna hely . . . Ahun a, az ott az ducale palatium! Gondolás, szállásadó gazdaasszony mind köntösöd húzza s biztat igen, hogy ű majd így, hogy úgy, hogy elviszen némely nagy szépségű híres fehérszemélyhez. Fársáng vagyon itt esztendőn által, álarcásan jön-megy itt még az besülletes ember is, nemcsak az híres fő-fő istentelenek. Légy te az legaljosb ágrulszakadt országcsavargója, ha vagyon nyócvan ezer scudi az zsebedben, nemessé tésszen ez váras ura. Áros portéka itt az nemesség! Hő, osztán az szemésiklándó comoediák avvagy operák! nem láta olyat nagyságod Gréchen! No, megkövetem, ne szegyenelje

nagyságod magát, gróf úr, tudom, tudja káros voltát, nem kívánja látását. Az Rialto nagy uccában, az Fejér oroszlán alatt leszen szállásunk. Reggelre kelve megnézzük, valamit erkölcsében meg nem tántorított, igaz köröszmény megtekéntet; az arsenált vagy cejtházat s az Muran nevű szigetbéli üvegesűrt bizton.

Zrinyit homályos vágyódások töltötték el a kék vizek örömvárosában. A templomok hűvös esődjében, vagy szállása ablakán kitekintve, hirtelen csak elszorult a szíve s halántékában dobogva hullámzott a vér; úgy érezte el-elbágyadva, jó lenne itt a csendben megpihenni s nézni a körülötte zsi-bongó élet tarka képeit. Hisz olyan egyedül van!

— Nem voltam-é eleddig is egyedül? Mérhogy mast érezem magánosságomat?

Aztán ökölbe szorult kézzel nyújtózott egyet és vére hatalmas hullámokban ömölt szívére. Szeretett volna kardot markolni és vágni vele, amit ér; rikoltó hajrával vágatni lobogó szélben a nyerítő paripájú ellenség közé és feszülő izommal sújtani, sújtani... Újra elbágyadt. Égett az arc, érezte: eszébe jutott az a barna arcú, villódzó szemű leány, aki fekete selyem kendőbe burkolódzva jött vele szembe az alkonyi pírban fürdő téren. Regényes, hihetetlen tervek jutottak eszébe, hogyan fogja kijátszani a kanonok éberségét, miként fog kötélén leereszkedni az ablak alatt ringó gondolába s hogy fog a holdfényen siklani csónaka sikátorok labirintján keresztül-kasul egy csendes ház elé, amelynek ablakában figyelő érkezését a villódzó szemű leány. Két meztelen barna kar...

— Ejh! — rúgta ki maga alól a széket feldobbanva.

A belépő Senkvicz, aki egy könyvet szorongatott a hóna alatt, a nagy esodálkozástól tétován forgatta ide-oda széles kerek arcát.

— Mit mivel nagyságod?

Miklós — és duzzadó ajka remegett, a haragtól-e, mitől — őszintén elmondta, hogy megkísértette a gonosz.

A kanonok úr elnézően mosolygott:

— Természet szerint való az iffiúi vér buzdulása, csak tudjuk zabolán tartanunk. Pironság nélkül tudhasd, eljüvendő az üdő, mikoron tekéletes erkölcsökben nevedett fő-fő leányasszonyt visszagyasházadban. De hagyj! Míg az Gonosz testednek lelkeddel egyetemben való veszésén munkálkodott, én épülednek okáért könyvet vásárolék. Részben esméred az auctort, esmérd meg egészen amaz Tassot, ki nagy mesterséggel írta az új Gerusalemme liberatáját, avagy magyarul Szabados Jérusálemjét.

Miklós fél éjjel olvasott; hatalmas képektől gomolygó képzelettel szinte rohant végig a könyvön: páncélos, sisakos, kópjas gyaloghad, mint a tüskés borz... a perzselő napfényen izzó város fakó bástyái... a főpapi nyugalmú Godofréd... a bűvös erdő alakváltó, titkos, pokoli élete... a szerelem szigetének bódító szellője... haragos harcok... puhító szeretkezés... vér és láng... Isten és ördög...

A végére érve sokáig nézett a gyertya libegő lángjába, míg a kúpos oltóval le nem fojtotta világát.

A kanonok úr beszélt, beszélt vagy mosolyogva hallgatott, mintha csak azért élt volna a világban, hogy ide-oda lógjon; de néha-néha villámgyorsan ránézett Miklóssra, rögtön le is kapta tekintetét róla, elgondolkozott s mikor úgy vélte, hogy itt az ideje, meg-megjelent egy-egy könyvvel Zrínyi előtt.

— Legkülömb patikaszer! — mondta ilyenkor magában. A száraz erkölcsi prédikációkat se sze-

rette, de meg azt is gondolta, jobb, ha a fiú maga intézi el magát, ha mi baja van. A mustot se szőlőpásztor forralja, kiforr az magányosan is. Mert mindent elintézhet egyedül az ember, csak arra kell megtanítani, hogy hogyan lássa, amit lát, a mai életet, és hogyan nézze, amit nem lát, a klasszikus világot. Magyarázott is Senkvicz, hogy mi ez, hogy mi az; hogyan futtatja a talián még most is a kertjét négyszögben övező fákra a törzsek közé ültetett szőlőt, mint Vergilius idejében; s mikor befejezte kertészeti magyarázatát, előhúzta zsebéből az Eclogákat és a termékenységekben zöldellő völgyeken ámuló Miklós kezébe nyomta, mert csak így lehet megérteni az olasz föld-megmunkálást, de meg Vergiliust is. Zrinyi ettől a furesa kis emberkétől tanulta meg az életet a könyvvel, a könyvet az élettel magyarázni.

VI.

A politikai hatalmából aláhanyatló Itália csak annál erősebben irányította az idegen figyelmét a nagy multra s a nagyra menendő jelenre.

Velencétől Rómaig, lovon, hintón, Senkvicz nem fogyott ki a szóból. Hévvél magyarázta, hogy a Po-n túl hol végződött a régi Venetia tartomány, hol kezdődött Gallia Cispadana, mikor léptek Umbria földjére. Az Adria partján fekvő Pesaro-n — hajdan Pisaurum! — túl az országút egy helyen szinte derékszögben fordult délnyugatnak. Senkvicz megállította a menetet, visszazaladt, előrefutott s az arca mindig derültebb és derültebb lett, aztán hirtelen elsápadt, odalépett Zrinyihez, s a lovon ülő combjára téve kezét, megilletődötten szólt:

— Uram, paripád patkója az Via Flaminia vén

küvein kattog. Ez úton jüve ki hajdanta fénesség, tudomán, küben és betű-őrző viaszokban tündöklő mindennémű mesterségek az *Roma vetus*-ből s ez úton onták az *Urbs* felé éjtszaki népek minden kincseket. Ember, üdő s állat öszvefogván ronták az *Flaminiát*, de pusztult küvein az nyomdokok lánc el nem szakada s máj nap is *Romulus* váraság viszi az zarándokot.

A kanonok szeme megtelt könnyel; Miklós megfogta a rajta nyugvó kezét és megilletődve nézett le az öregre.

Senkvicz is lovat kért; nem birta volna ki a hintóban, mert mindent akart látni, nagyobb fát, bozontosabb bokrot, sarcophag-szegélyt, úthajlást előre... Milyen szép lehetett itt egy légió vonulása... a vértből, tunica-ból előcsillanó férfias meztelenség!... Ide állhatott ez alá a nagy fa alá tógáját fejére húzva az esőtől meglepett városi...

És Senkvicz előadásában megelevenült a régi római élet Miklós szeme előtt, úgyannyira, hogy első pillanatra szinte meglepte, hogy Orbán pápa városában nem tógát hordanak a férfiak s a Campo Vaccino-n, ahol egy fűből kiemelkedő karsú oszlop tövében heverő pásztor őrizte a legelő barmokat, nem a régi Forum mozgalmas zaja él. Idejébe telt, amíg megszokta a klasszikus kornak az új élet szövetén átfutó és itt-ott előcsillanó, aranyfényű fonalát. Később mély, súlyos gondolatokat hömpölygető élvezetet talált az új nagyságba szövődő régi nagyság szemléletén. Százados sírjából méltósággal villant föl itt egy kő, ott egy mozdulat, rom, arc, kifejezés; mint lidérc-láng lobbant föl előtte, ahol legkevésbé várta, a klasszikus múlt egy-egy mozzanata. Most már nemcsak szerette, hanem kereste is a múlt és jelen egymás mellett álló ellentéteit. A Pantheon

árnyában, melynek tégláiról omlott a márványburkolat s amelynek előcsarnokáról leszedette Orbán az éregerendákat, hogy ágyút öntessen belőlük, szívesen olvasta «il cavalier Marino» daloló verssorait: az elhagyott Arianna a tenger partján szunnyad, fehér leplének ezüstjén arannyal szőtt bíborlevelek, fülönfüggője két smaragd hajócska, homlokán hegyes gyémántkövet karommal tartó arany sas, meztelen talpaeskáihoz esőközönnel szökik föl néha a tenger... S ablakában, a nyüzsgő, hangos, sok mozdulatú olasz uccai élet fölé kihajolva, az ősz hajú Soracte s ó falernumi régi, elegáns barátjának érenél maradandóbb soraival mulatott, Impavidum ferient ruinae, — halt el Zrinyi ajkán a verssor s lent bűgő kíséretből sikongva vált ki az epedő nóta egy öreg esavargó dudáján.

Aztán, Senkviczynem is tudta, szállásadójuk fiával, aki tudósféle ember volt, összevásároltatta magának, Tasso mesés harcai után reális ismeretekre vágyva, Machiavelli, Giorgio Basta, Ammirato, Malvezzi, Bisaccioni hadtudományi munkáit. A kanonok hadd képezze benne a tudóst, régi és új dolgok figyelő szemű ismerőjét; apja vére, ősei példája, vitézi hajlama, erős akarat hadd nevelje benne ezekkel a könyvekkel a jó katonát! Senkviczyné bátyám nem ért az ilyesmikhez; hagyjuk békén, — gondolta magában.

Orbán pápa, — aki több irányból törekedett a földi élet csúcsára: diplomatákkal finomkodva, hadat vezetve, latin verseket csiszolva, — mint az alázatosság királyának pompában úszó földi helytartója, nyájasan mosolygott a belépő Zrinyire. A színes és sötét talárral, fényes fegyverzettel, selymes, csipkés urakkal népes pápai udvarban idegenül érezte magát Miklós. Megmozdult már a legyezőre nyíló spanyol szakáll, felhangzott már

a hattyúprémmel szegélyezett, könyökigérő bíborgallérban trónoló Szentatya idegen lágysággal zenés latin szava... és Miklós még mindig arra a pár marcona legényre gondolt és fénylő vértükre, feltollazott ódivatú sisakjukra, hosszában lefutó sárga, fekete, vörös csíkos bugyogójukra, akik hegyes alabárdal álltak őrt az ajtó előtt. Amint elhaladtak előttük, Senkvicz a fülébe súgta, hogy ama Michaelis Buonarotti rajzolta még II. Gyula pápa testőrjei számára ezt az uniformist. A pápa már elhallgatott és Zrinyi Senkvicz halk utasítására fölemelkedett hódoló leborulásából s a legfenségesebb földi kéz kitüntető csókolására járult.

Orbán most egy könyvet tartott kezében és Zrinyi felé nyújtotta, kedvesen, szellemesen téve említést György bánról, a kereszténység védőbástyájának eme kitűnő őrtálló katonájáról. Derűs kegyességgel méregette az előtte álló gyerekembert, aztán környezetére vetve egy tekintetet, Horatius versével fordult újra feléje:

Jók és erősek nemznek erőseket;
Még a tinónak, még a csikónak is
Apjára szít erkölcs, s nem költ
Gyáva galambot a bérci vad sas.

Zrinyi érzi, hogy igazat mond a Szentatya, szeretne valamit felelni, izma, önérzete egyaránt duzzad, de valami visszatartja attól, hogy itt, a fény és puhaság, a esiszolt szavak árnyas, merev udvarában vitézi hévről, önfeláldozó érzésről beszéljen és szava tán úgy hangozzék, mint ünnepségek termében táncoló fiatal medve rekedt bögése.

Orbán pár rövid, energikus utasítást ad még olaszul Senkvicznek, ne távozzanak anélkül, hogy

nem beszélt vele a magyarországi állapotokról. Megmozdulnak a talárok, nyílnak az ajtók, félhangos olasz beszéd zümmögése kíséri Zrinyit le szinte az udvarig. Senkvicz végre megváltik a szertartásosan udvariaskodó kísérőktől, köztük néhány jó pajtásától. Egyedül maradnak.

— Gróf úr, mi szállt nagyságodban? Még nem is tekénté meg az szentséges atya ajándékát!

Azzal elvette Zrinyitől a könyvet és belenézett:

— Maphaci Barberini Poemata! Hüm! Ű szentsége latin poémái! Nem is olyan rosszak, — folytatta körültekintve a kanonok úr, — tud az nyelven, versatus az mythologiában s vagyon fülének jó érzékensége az prosodiának régulai eránt. Boldog iffiú!

— Paternitas vestra, — pattant föl szokatlan eréllyel Miklós, — ne végye rossz neven tülem, gyomrom fordul az símaságtul. Jól mondá Ű szentsége, sas vala atyám, de vijjogó, nem lészek én is hegyes csőrrel mézes hangon csácsogó galamb. Nem szájam tátására, de értelmem mívelésére, kardom forgatására vagyon szüvemnek hajlandósága. Szájat nyitok, valamikor kelletik, de lölköm előtt útalattal teljes csúrt-esavart szavakbul hívságos palota építése.

Senkvicz először megdöbbent, de azután átölelte a karsú ifjút és fülébe suttogta:

— Igazzad van, ecsém! — és fölnyúlt megveregetni Miklós vállát.

Ezután már csak néztek és olvastak, s ha kiabáló olaszokkal találkoztak vagy finoman udvariaskodó, körmönfontan vitatkozó urakat, papokat láttak, egymásra mosolyogtak, de a roskadó Colosseumtól a Péter-templom ragyogva emelkedő új oszlopsoraiig mindent megmutatott Senkvicz Zrinyinek.

VII.

Megállapodott, művészire hajló kedéllyel érkezett vissza Zrinyi a következő év februárjában Magyarországra. Péter öccse az ezer tőszemmel csillogó, süppedékes nádas, ingovány övezte Csáktornyan nyugton ült; haragra, békétlenségre hajló kedvét lovaglással, vadászattal töltötte. El-elvitatkozott ugyan a páterrel országos dolgokról, de szívesebben hallgatta horvát vitézeinek dāvoriáit, vagy éjtszakai nyugalom előtt egy-egy nagy fa alatt mesélő öreg jobbágy tündérregéit. Közben vissza-visszazuhanó vágyódással kívánczolt nagy dolgok után.

A hazatérő Miklós szokatlan melegséggel ölelte magához a dohogó Pétert, mert csak most értette meg öccse gréci elégedetlenségét. Mikor az est köpenyegébe burkolódzó vidéken Csáktornya kongó fabástyáiról végigtekintett s fölhatott hozzá a várakat övező, csaknem végtelen mocsarak, ingoványok vizében bűgő, karattyoló békák ezrének egyhangú éneke, lohadó döllyffel gondolt nagy terveire, s a nagyravágyás ideges irigységével ábrándozott el figyelemmel olvasott, kivonatolt kedves hadtudományi írónak tudóshoz illő utasításain, amelyek az elmélet magasáról hangzottak isteni parancsként. Hol vagyunk mi még ezektől? Hol van nálunk képzett katona? A magyar csak verekedni tud, vérét ontani, ha neki vadul; s ha meghal, van még pallosrengető magyar nemes elég, más áll a helyébe. De élni! a hazáért élni, fáradni ki tud? A mostani nemes nem gondolja meg, micsoda az igaz nemesség.

— Ülnek haszontalanul fiaink, — magyarázta magának szinte hängosan Zrinyi, — vagy otthon atyjoknál és anyjoknál, vagy, ha ugyan derekassan látni, hallani akarnak (az mint ők mondják),

egy magyar úr udvarában beállanak és szerződnek: ott mit tanulnak? innya; mit többet? pompáskodni, egy mentét arannyal megprémezni, egy kantárt pillangókkal feleifrázni, egy forgóval, egy varrott lódinggal pipeskedni, egy paripát futtatni, egy szóval: esküdni, hazudni és semmi jót nem követni. Az úrfiak? Az ital nekik legnagyobb mesterség és katonaság; mentül aljósabb s rosszabb lovászokkal, kóborló katonáskával társalkodhatnak, legnagyobb katonaságnak tartják; senki nem tanul tudományokat, senki nem leszzen zarándokká, hogy láthasson, tudhasson abból valamit hazájának szolgálni...

A nép? Hm, — fűzte tovább gondolatait, — ki törődik vele? Dolgozzék, adózzék meg! A védelemért, amit *mi* nyújtunk, nem nagy ár! Az urak? Az erdélyi fejedelem vagy a felséges ausztriai ház verőfényén sütkező gonosz vagy jó bolondok. Idegen tanácsok, főgenerálok? Komédiás köntösben fenheázó idegenek; pedig, kinek nem bornya, nem nyalja. Kezdeni köll itt valamit! Csak velünk légyen a jó szerencse is Ez köll, semmi más.

Messze a síkon fölhangzott az őrség kiáltása. Miklós önérzete egy kissé megerősödött. Ezt már ő csinálta. Őt ilyen őrség van egymástól egyenlő távolságra elhelyezve Csáktornyától a Muráig. Hús-hús katona örködik a földmunkákkal megerősített helyeken s Kanizsa felé figyel, hogy készületlenül ne találja Muraközt a betörő török. Ezt már ő tanulta, ezt már ő honosította meg! Hejh! más élet lesz itt! S belecsapott ököllel a sötétbe.

Másnap pár száz jó horvát lovassal átesapott a Murán. A hajnali szürkületben ló nyakára hajolva vágatott a kis csapat. Gyorsaság, óvatosság: török hódoltsági területen járnak.

A faluban hajnalt kurjantott egy vén kakas; közbe-közbevonítva csaholt néhány komondor. A kertek felől kerültek. Egy kis szakasz előre lovagolt; utána egy másik kert-ajtót zúzott, istállókaput feszített s hajszolta az elől lovaglók után. a bőgő, nyekergő lábas jószágot. A paraszt reszketve vagy káromkodva húzta magára subáját, ha még volt; vagy egykedvűen hagyta maga mellett elzúgni a vitézi fürgeteget. Zrinyi legelől lovagolt suhanva, mint az üstökösnek magja. El-elmaradozó vitézei bementek vagy inkább betörték a házakba is s amire kedvük jött, ami kezük ügyébe esett éppen, magukkal vitték. A paraszt szakállát cibálva követelték, adja elő pénzét. Trágár tréfákkal röhögtek össze, ha valamelyik nekiehült bajtársuk csűrbe, kazal mögé cipelt egy-egy még félig alvó, borzas hajadont. Egy hülye fogatlan öreg ellenkezni próbált azzal, aki új eszmáját akarta elemelni; a vitéz dühbe jött s az ágyékon rúgott öreg holtan esett össze föléje gyújtott vi-tyillójában... Magyar jobbágy szenved, török úr bánja!

Déli álmukat már Csáktornyan aludhatták a vitézek.

De kölcsön kenyér visszajár! Magyaros ruhájú török végbeli vitézek dúló raja zúdult nemsokára Kanizsából át a Muraközre. Zrinyi későn értesült: a török messzire, kerülve játszott a ki az őrségek éberségét. Mire sólyomszárnyas süvegét szemére rántva nyeregbe vágta magát káromkodó öccsével, elhajtott marhái már a Murán túl bőgtek.

A megdúlt községhez ért a csapat. A felgyújtott faluban szikraözönt okádva pattogott az égő nád, sisteregve zuhant le a lángnyelvben égve nyúló viskók gerendája. Ami épkez-láb legény, lány a faluban volt, török láncon gyalogolt már Ka-

nizsa falai alatt. Ehező esecsemők sivákolnak tarka nagy párnába kötözve a földön, míg anyjuk szótlan kétségbeeséssel mosogatta alélt ura sebét a kútnál, vagy zokogott holtteste fölött a falu útjának porában fetrengve. Könnyű lábú arab lovak patája vágta föl az udvarok letaposott földjét, amelyeknek egy-egy zugában sadizmus esonkította meztelen női test hevert. Az úton rongyolt ruhájú vagy mindenükből kifosztott férfi holttestek feküdtek szanaszét. Itt tépett ingű, meggyalázott lány kémlelt ki rémülten a padlásablakon, elmúlt-e a vész; amott kerekre nyitott szemű fiúcska bámult öntudatlan kíváncsisággal a körülötte történőkre . . . Magyar jobbágy pusztul, magyar úr kára!

Leverten, fojtva dübörgő indulattal léptet haza a csapat, s a bosszú alkalmát lesi. Rombolásban, öldöklésben, ragadozásban, szűz-gyalázásban nemtelen versenyre kél a féktelen portyázáshoz szokott magyar és török végbeli vitéz. S míg a békés falu helyén romhalmaz fölött kóvályognak a varjak, retteget várja a vad idegentől születendő gyermekét a lány s szeméten rohad a sebesült.

A dunántúli főkapitánynak, Batthyány Ádámnak előre ugró, hatalmas boltozatú homlokán összefutnak a ráncok ezekre a hírekre. Följeleníti Zrinyit — némi féltékenykedéssel — a bécsi haditanácsnál, hogy veszélyezteti a békét. A haditanács intő levelet küld Zrinyinek, sőt a kancellária is neki áll csillapítani. A török közben újra beüt a király földjére s nyomban rá bepanaszolja Zrinyit a budai pasánál, akit megkér, hogy kezdjen tárgyalást ebben az ügyben a bécsi udvarral. De a következő évben már Batthyány is Zrinyi oldalán robot a portyázó beütéseken; s az óvatos, mindenkit kielégíteni szerető nádor is nagyobb sereggel óhajtana már beütni a hódoltságba. Bécs,

amelynek szeme aggódóan függ a harmincéves háború színhelyén, burkolt szavakban megadja neki az engedélyt, de a nemesi főkelés rozsdás gépezete nem működik s a pénz sem érkezik meg Bécsből.

A török zajong, zavarog; itt is, ott is égnek csap a felgyújtott falvak lángja s felbődül a jobbágy-keserv s a budai pasa csöndes, számító erélyel szorítja sarokba a szelid lelkű, ingatag új Ferdinánd kormányát.

Zrinyi is beleútálkozik a gabona-cséplő lovaglásokba, jobbágy-nyúzásba s szó nélkül engedelmeskedik a haditanács újabb rendeletének, hogy hagyja abba a hódoltságba való beütéseket s mint légrádi kapitány, fogadja engedelmesen a kerületi főkapitány utasításait. Péter is gondolt egyet, megúnta el-elábrándozó vagy felhevülve török földre lovagló bátyjával együtt élni, aki inni sem tudott, de nem is nagyon akart s aki, ha nem vadászott, könyveket vagy a Dráva erdeit bújta, — feleségül vette Frangepán Katát, a károlyvárosi főkapitány lobogó vérű, írogató leányát és Bakarba vonult, a tenger-szélre.

VIII.

Zrinyi eleinte nem vette észre, nem akarta észrevenni, mennyire egyedül maradt megközelíthetetlen várában. Egy ideig elfoglalta a vár fabástyáinak lerombolása, amelyek helyett erős kőbástyákat emeltetett. Szinte látta, hogy fut az új falnak az ágyúgolyó s hogy fúródik bele ereje törve a kemény mész és cementkeverékbe. De csakhamar elkedvetlenedve fordult el tőlük, hiába ontotta rájuk finom, csöndes bókjait Forstall Márk, az ausztriai augusztinusok tartományi főnöke és di-

csérte agyba-főbe nagy hangon Cosimo páter, Zrinyi jószág-kormányzója.

— Erősek, mikéntha titánok hordták volna öszve! — jegyezte meg Forstall.

— Gondolja atyaságod? — felelt szórakozottan Miklós, akinek az járt eszében, hogy *csak* portyázó török sohse fogja erejüket próbára tenni. Derekas harcra, háborúra vágyott, ahol sík mezőn rendeletei szerint nyomulna előre gyalogosainak tömött oszlopa a száguldó Zrinyi-huszárok után... Hüvelyébe nyomta a török ellen villogó kardomat Bécs. Lesz-e alkalom és idő dicsőséggel húznom ki fölemelkedésemre...? De ne lássák most ezek a tépelődő gondok ráncait homlokomon... — Micsodás eredménnyel nyeli, pater Marce, atyaságod könyvesházam, leveles-ládáim porát? — fordult nevetve a baráthoz.

Forstall szerényen mosolygott:

— Nagyságod indulgentiájának legkegyelmesb engedelmével előbeszéllem.

Cosimo atya türelmetlenül kezdte húzgálni követ hasán lecsüngő nagyszemű olvasóját: ennek sose lesz vége s neki még be kellene számolnia a santoveci, strigovesáki, cigánsesáki szőlőhegyek, a teresztenyakóci, gerkaneci halastavak állapotáról s bemutatnia kegyes urának az oszalyi, ribniki, grobniki, dreveniki, hrelini, brebiri, grisáni és bródmoravicei várak tiszttartóinak, a rakonoki, bosíákói és verboveci kastélyok felügyelőinek jelentéseit.

— Gróf úr, kegyelmes uram nagyságos familiájának eredeti az históriai tudománok máii állapata szerént ez: négyszáz esztendőknék utánna, hogy Krisztus Jézus urunk, kinek neve dicsértessék mindörökké...

— Ámen! — vágta rá Cosimo páter, aki nagy fejszámolásba merült éppen.

— ...világra jüve, élt vala...hm, neve nines... Anonymus, ki, felesége fiat szülvén néki, lén Suculados gót királ apja. Maradéki közül nagy híres neves amaz Ostrovius, Ostrovica várának építője, bosnyák bánok, horvát királok eldődje. Az nyolcadik bosnyák bán vala Tvartkó, kinek fia Barich, kinek fia Kulin, kinek fia Mladin apja halálával elveszté bánágát is. Miként simplex comes jüve Horvátországban, hol is familiájának csillaga felette kedvező constellatiókban nagy fényességű ragyogvánnyal vonya környül magát.

Lemondás, önérzet harcolva kavargtak Zrinyi lelkében. Ezek a ködös, távoli alakok hősök lehetnek, mert vérrel és izzadtsággal szerzi az ember a földön a hatalmat. De az apja, nagyapja, dédapja, — róluk már tudta biztosan — mind véreztek, verejtékeztek a mostani óriási birtokért, amely szinte megszakítás nélkül húzódik a Murától az Ádriai tengerig.

— Pater Cosme, engedjük az provinciális atyát vissza kalamárissához, mi penég lássunk hozzá.

— Öröm nékem nagyságoddal beszéllelem, öröm nagyságod eldődivel társalkodnom, — szól meg-hajolva Forstall és távozott.

Migliani Cosimo örült, hogy egyedül maradt urával, legalább most elmondhatja néki minden bűját, baját, mert nem vezet semmi jóra az ilyen végig feles osztozás, amelyet Mikulich uraimék eszeltek ki a két testvér között.

— Kegyelmes fejedelem, nagyságos gróf úr, nékem kegyelmes uram, vagyon Buccariban több között egy malom négy küvel, kiknek ketteje Péter uramé, ketteje nagyságodé. Fülemhez juta, hogy az molnár nagy dologüdőben nagyságod küvin is örleté Péter uram gabnáját; Grobnikon az tárház amaz felét tölteté meg az tisztartó éléssel, ki nagyságodé, az élés penég Péter uramé

vala; Csukovecen Péter uram két barac-fáját el-
kidönté az szél s az tisztartó az mi nyakunkra
tolná az kárt. Így vagyon ez, nem másképp. Kö-
zös lónak túros az háta, mert nem löhet, miként
almát, csak olyképpen ketté vágni tisztartók, vá-
mosok, jobbágyok, zsellérek, irtványosok népét,
egyházakat, kegyuraságokat, várakat, városakat,
falvakat, udvarházakat, csűröket, pajtákát, csikó-
kerteket, szőlőket, malmokat, szántókat, legelőket,
bányákat, erdőket, makkosokat, réteket, vámokat,
tizedeket és halastavakat.

— Feketén lát igen kegyelmed! — mosolyogta
feleletül Zrinyi, de érezte, hogy alapjában véve
igaza van az ügybuzgó páternek. Milyen más
lenne, ha nem kellene még a csáktornyai lakóház
szárnyai felett is osztoznia öccsével! Nehezen, baj-
jal gyűlik így össze a pénz, pedig neki sokra van
szüksége és gyakran. Megelégednék a Muraköz-
zel, csak feltétlenül rendelkezhetnék vele! Iste-
nem, az emberek mind mellette és előtte állnak
szoros tömegben. Kik állanak ő mögötte? Jó hor-
vát fiúk, hősi barmok. Kik többen? Iratos kato-
naság, tobzódásba, bűnbe fulladt agyú verekedő
gépek. Nagyoknak parancsolni, értelmeket igyen-
getni, mindenek előtt állani, vezetni!

— Egyébaránt ihon ezek s mások papirosra
vetve, — nyújtott át Cosimo egy csomó írást Zri-
nyinek, s megelégedve, hogy lerázta magáról egy
időre a gond, a mérgeledés terhét, elbúcsúzott
urától és elment egy pohárka bort inni a vár-
nagyhoz.

Zrinyi egyedül maradt sötéten csillogó nagyra-
vágó terveivel. Merre nézzen, mihez kezdjen? A
királyi kegy állandó, de enyhe napsütése sose
fogja így kiemelni innen, a nagy emlékek nyo-
masztó terhe alól. És szórakozottan járta tekin-
tete vadaskertjeit, amelyekből az irtás, tisztoga-

tás, rendezés munkájának fejsze-kopácsolása, kerék-nyikorgása, hajhózása ide hozzá is elhatott.

Hangos beszéd zavarta fel ábrándozásából. Cosimo páter szaladt feléje, amennyire tudott, mögötte a beborozott várnagy ingadozó alakja tűnt föl s egészen eltakarta a nyomukban pipeskedve lépegető vékony kis Forstallt.

— Nagyságos uram, — böködte ki lihegve magából a szavakat Cosimo, — röttenetös hírek. Az svécusok serege Siléziában! . . . pfüh . . .

— Mi! — riadt föl Zrinyi.

— Kis üdeje, éppen, hogy utolsó kártyámat vettem az asztalra páterkám elejben, — mondja bajuszát pödörgetve a várnagy, — ajtóstul dül béreánk Mila, méltóztatik tudni, az az kerek faru szógáló, hogy ihon barát jüve Szent-Ilonáru, hírei vagynak. Mondom neki: Mila, te, Milica, ördög bujjék az lábad köz . . .

— Nyelvét zabolára fogja kegyelmed! — esik szavába csöndesen Forstall.

A várnagy dohogva rántja föl nadrágját:

— Egy szóval, bejün az barát, mondja, hogy az kalastromban mulat kevés napok ulta az gárgyán egy attyafia, kit kivertek házából az svécusok, hogy az ménkü lődörögjön az bugyogójukban! Igen szorongatják királ urunk seregét, ki-ben sokat levágának, még többet foglyul ejtének. Beste kurafia huszáraik az Vág mentén száguldoznak immár. Hejh! megnehezültek az üdők fölöttünk, török rágja sarkunkat, svécus koronánkba kapott!

— Tyüh! — folytatja Cosimo, — az gárgyán attyafia beszélli svécusok kegyetlenségét. Templo-mok keresztit letöretik, az szentek írott képeinek fejeket veszik, megfertézik az asszonynépeket, arany, ezüst, lábas marhában szeméremtelenül zsákmányolnak. Az gárgyán attyafia té-tova szaladó, földönfutó lén miattak!

— Oszmán el löhessen-é indulni amaz szalajtott sléziai szaván? — kérdi némi kétkedéssel Zrinyi.

— Bizonyosan el! Nagy böcsülletes, szavahihető főfő kalmár hazájában, — bizonygatja hévvel Cosimo.

— Nem zörög az haraszt, ha nem fú az szél, — jegyzi meg böcselkedve a várnagy.

— Háborús üdőkben sokszor hallásra leghihetlenb az igaz, — csöndeskedi hozzá Forstall.

— Haramják alkapitánnya, Patachich Péter. uram az könyvesházban keressen kevés üdő telésével. Isten velek! — szól hirtelen, hangosan Zrinyi s a lépcsők felé indul.

A három férfi egyedül marad. A várnagy szemmel vág Forstall felé:

— Ember ez, nem gatyában vizellő nímöt!

— Derék fi, igaz Brebiri fi! Sarka alatt dönög az föld! — tódítja Cosimo.

— Mars bellicosus in persona! — fejezte be költői lendülettel Forstall.

Azzal elvonultak mind a hárman kártyázni.

Zrinyi, mire a hosszú palotához ért, amelynek boltozatos szobáiban álltak a falak mellett a család leveles, kincses ládái, készen volt tervével, folyamodni fog a felséghez, adjon neki felhatalmazást, jelöljön ki toborzó helyet, hogy öt horvát zászlóaljhoz még öt német századot fogadhasson, ezer emberével aztán ura, királya segítségére siet a svédek ellen hadakozó táborba. S míg Forstall megérkezett, akiért hamarosan utánaküldött, emelkedő önérzettel sétált föl és alá a tatár puzdrákkal, kézijjakkal, hosszú, cifrált jancsár puskákkal és mindenféle fegyverrel díszes falu csarnokokban. Igen, hálára fogja maga iránt kötelezni a királyt, aki önfeláldozását jutalmazandó bizonyára nem fog késni nagyobb, vezetőbb állásba emelésével. Öntudatos határozottsággal ömlöttek ajkáról a sza-

vak, amelyeket secretáriusa, Forstall apró, kerek, kalligrafikus betűkkel vetett papírra. Hajnalban már lovas szolga vágatott a levéllel Bécs felé.

Patachich Péter alig győzte kívárni a diktálás végét. Nézegetve ödöngött a harei jelvényekkel rakott folyosón. Sokáig elálldogált egy kép előtt, amely Zrinyi első hadi tettét örökítette meg. Egy török hátulról balkézzel elkapja a fiatal gróf mentéjét és jobbjaiban görbe kardot emel halálos sújtásra, de Zrinyi megelőzi, széles kardjával hátrakanyarítva csapja el támadója fejét. Végre jött Forstall a sok írásban meggémberedett ujjait nyomogatva s beküldte Patachichot főkapitányához; maga pedig a várnagy toronyszobája felé irányozta lépteit, hátha sikerülni fog visszanyernie elvesztett kerek tallérjait.

— No, Péter, mint vannak az fiúk? — kérdi a belépőtől Zrinyi.

— Nagyságos főkapitány uram, unakozás bántja őket; mikéntha geleszta marná fenekeket, alég hogy helyben ülhetnek. Folyik az lützenbergi torkokon le özönnel, kivált estvére kelve s mihent jó bor fejeket melegíté, némely dávoriát nagy torokkal kezd, némely hajdú fegyverrel táncot szokdös; miként az éh farkas, harcot, harcot kíván szüvük.

— No, Péter, nem sok üdön feküsznök mán téli szálláson, légyen gondviselésed emberre, lóra, prófontra, abrakra; mezőben szállunk, ugy löhet.

— Igen is, — vágta rá keményen Patachich és örömtől ragyogott a szeme.

Zrinyi, egyedül maradva, elővette Tacitusnak, kedves történetírójának Annales-eit s elgondolkozva lapozgatott bennük; egy helyen szemébe ötlött ez a mondás: Unam esse in armis salutem, sed ea consilio temperanda. Hamar följegezte egy darab papírra. Aztán kemény, gőgös

mosoly jelent meg ajkai körül, beleütötte a pen-
nát a kalamárisba és erős vonásokkal írt:

Taurus fortis est et occiditur,
Elcfas grandis est et occiditur,
Leo ferus est et occiditur.

Az ember mivel erősb az bikánál, mivel na-
gyobb az elefántnál, mivel fenébb az oroszlánnál?
és ha az esze nem volna, az többi egyiknek sem
állhatna ellene, de ésszel uralkodik ez világon és
az embereken is, az kinek több van. Mikor vis et
consilium egy emberbe szerkezik: boldog az és
böcsülletes, hatalmas és rőttenetes.

A pontot odavágva eldobta a tollat s meg volt
elégedve magával.

IX.

A lovas szolgák, ki előrement jelenteni ura ér-
kezését, ki elmaradozott, úgy hogy Zrinyi mö-
gött csak Vitnyédy István, soproni ügyvéd, a gróf
jogtanácsosa lovagolt, mikor föltűnt előttük a nagy-
heflányi templom vaskos, négyszögű, kékes ónnal
födött magas tornya.

— Rosszul teszi kegyelmed, hogy perseverál az
lutherana confessioban, — folytatta kedve ellenére
a társalgást Zrinyi.

— Ó, kegyelmes uram, — felelt elborult, ma-
kacs meggyőződéssel Vitnyédy, — mitévő légyek,
belégyükerezett ez confessio szüvemben együgyü
tisztaságával. Sok persecuálásokat szenvedek
miatta, de el nem szakadok tüle. Eh, nem baj ez,
nagyobb az, hogy hűtnek nincs hűt előtt böcsül-
leti. Catholicusoknak pompáskodó szertartásokat
nem szeretem, de embert az okért el nem ítélek,
hogy catholica vallásban keresi idvességét. Meg

nem szűnünk mástani saeculumban egy az más hitinek mocskolásában, gyalázásában, ki nagy hiba, mert bizony jobb lenne, ha az lutheranus törökök ellen vitézkedő urak az vexállásokat hátra téven, közös erővel fordulnának arcul az pogány törökre. Én mondom nagyságodnak, kegyelmes uram, én, Vitnyédy István, némes Soprony városának hűtös nótáriussa, beste lutheranus — az mint mondják, — nimőt rontja az magyart hatalomért, értem; török rontja gazdagságért, értem; magyar rontja az magyart hűtiért, nem értem, ha addig élek is.

Zrinyi nem válaszolt, nem volt inyére a társalgás témája. Eszébe jutott a nádor bíboros ellenfele, Pázmány s a nagy-szombati kertben adott intelve, amelytől mintha kissé eltért volna, legalább is gondolatban. De nem, nem fordulhat szíve az evangelicusok felé, ha százszor magyarok is, mikor mindenét, jövődő nagyra kelését a királytól várja. Méltó-e hozzá azonban ez az önző gondolkodás? Hozzá, dédunokájához ama Zrinyi Miklósnak, akinek nevéhez a magyar história egyik legszebb önfeláldozása fűződik! Sokáig nézett szembe ezzel a gondolattal s nem talált kiutat semerre se.

Vitnyédy magában motyogott, hogy minek is cipelte el erre az útra kegyes pártfogója, tán azért, hogy megtérítse, vagy azért, hogy... eh! legyintett a kezével, ő dolga.

Kevés szolgál és nagy csönd fogadták az érkezőket Esterházy Miklós hefflányi kastélyában. A nádor az egyik emeleti ablak előtt ült karosszékeben s egykedvűen nézte az érkező vendégeket. Mért siessen fogadásukra? Jókor tudja meg akkor is, hogy kik, ha már itt lesznek. Ott van a tisztartó, fogadja az őket helyette is. Vitnyédy elvonult a neki kijelölt szobába, mert sürgős levelet kellett írnia valahová Felső-Magyarországba. Zrinyi az úr után tudakozódott.

A nádor délceg, magas alakja mintha kissé megtörten emelkedett volna fel karosszékéből a belépő fogadására. Visszakanyarodva göndörödőüstöke is megfogyatkozott; széles, kerekre nyírott, hullámos szakállát sűrűn tarkázta az ősz szál.

— Apám uram! — sietett feléje megindultan Zrinyi s nagy tisztelettel csókolta meg az eléje nyújtott kezét.

— Miklós öcsém, be megnövekedtél, miulta nem láttalak. Rád irattam, úgy-é, hogy ne berzenkedjél az török ellen, szegény fiam? Haragszol-é te is? — kérdezte keserű gyöngédséggel a nádor. — Azért jöttél talám, hogy számot vessünk egymással?

— Uram apám, ha tött is ellenem nagyságod, nemesb principiumi vezérlék.

— Nemes? Hm! Igazán mondd, fiú? Principium? Hm! Temessük el őket! Mán én csak temetek. Elhantoltam édes feleségemet, öregbik fiamat, menyemet...

Zrinyi felkavart szívvel nézte Magyarország palatinusának csöndes gyötrődését.

— Mért jöttél? — kérdezte komoran Esterházy, akiben Miklós látása feltépte a múlt sebeit.

Zrinyi tudta, hogy ez az ember nem fogja kinevetni az ő magános tépelődéseit, elébe adhatja őket bátran. Aggódó, ideges bizalommal nézett a rá révedező szemekbe.

— Légrádi kapitány jön palatinushoz, Zrini Esterházyhoz, szerető fia apja urához tanácsért, erőségért, mert, miként folyhó szél előtt forog futásában, értelmem állhatatlan. Hogy az török ellen hadakozásom szűnését parancsolák, elmém impériumbéli hadra fordult vala. Kirátnak fölkenáltam vala horvát zászlaimat, kértem ötszáz nímőt hozzá... Mért romolják karom ereje, szabályám éle tételen heverésben? Szükség vagyom oly

fiakra, mint György bán maradéka, kiknek is nagyra kelése ország szabadulásának böcsös záloga. Tisztségeknek grádicsin fölfelé köll lépnem s ezt erősen akarásom nem bolond magam-bálványozása, de magyar hazám javának Zrinihöz illő keresése.

— Vívogjon az fiatal sólyom, szaggassa el skófiummal varrott pántlikáját lábárul, folyhók magasan túl röpjön, valamig tud. Engemet is az szerencse kereke fölhajta magasra s az mélységekben vete... Oda adjuk mindenünket fölséges királ urunknak, kinek paisa alatt virul, öregbül az catholica religio. Mind ez világon, mind más világon idvezítő religiónkért rontjuk az magyart... Nímöt landsknechteket bevivém az véghelyekben, Ujvárbán fejem is majd hogy ott nem marada velek... Elfelejtőközék errül és sok másrul az királ, de eszében marada s mérgével csipé, mint az néhe fulánkja, hogy gyakor szóval intém, hajtáná meg az magyar nemzet szavára fülét, hallgatná meg gravámeniket, teljesítené kívánságokat, ha szent religiónk hátratétele nélkül lehetőségös... Elfelejtőközék arrul is, hogy megállék az ausztriai ház mellett, mint kűszikla, Bethlen Gábor ellenében, mikoron királ képe, Leopoldus is mást tennem sürgete. Megfelejtőközék az magyar is az ő nagy gravámenikben éjjel-nappal való számtalan forgódásomrul királ előtt, de elméjekben maradt az nímöt landsknechtek dolga. Penég szent religiónk egyetlen fundámentoma az felséges ausztriai ház hatalmának, kire meg nekünk vagyon szükségünk az magyarok egygé tevésében. Egy az pástör, légyen az akol is egy! Akkor osztán összevögünk, nem lesznek dissensusok közöttünk s ha magyar megérti az magyart, nem sok üdön kevélykedik az török szép hazánk birtokával. Látoz, fiam, innen az, hogy catholica religio annyit télesen, mint magyarok egyessége, szabadossága.

— Ihon e, apám, jól töttem, kit töttem! — kiáltott fel megkönnyebbülve, örömmel Zrinyi.

— Jól? Hm! Nem mondtam. Úgy tötél, miként köllött. Jól? Schogysem! Töreted erődet, agyad velejit apasztod, ontod az véredet királ urunkért, ki elfelejt, mert hálaadatlan. Kifacsarják belülled minden tudománodat, osztán sarokban vetnek, miként rongyot. Elejbéd tolonganak nímöt ministerek, idegen főgenerálok, semmire nem jutsz, ha jutsz is, mit érsz véle? Ehun e magam, palatinus vagyok nemzet és királ között, de nincs egyiknek is bizodalma bennem; miként remegő délibáb, az auctoritásom. De fáradok érettek, böcsüllöm őket, szeretem, mint hűtelen társát az szerelemben eszefordult férfiú.... Te is csak igrén téssz majd, fiam... Ez az magyar fátum.

Zrinyi szeme előtt vérontó, makacs küzdelmek sötét sejtelve vonult el, de felkerekedett benne a duzzadó erő magabízása:

— Apám uram, nagyságod szavai elnyugvó naptól vészik bucsújokat; az enyimé csak mast kél ki az Oceánus tenger habjaibul.

— Úgy, úgy, — bölintott a nádor, de már nem figyelt oda.

Zrinyi észrevette és valami ürüggyel visszavonult, egyedül hagyva a magával évődő embert. Vidám, könnyű lépései alatt csikorogva ropogott a kert útjainak kavicsa; örült, hogy elhatározását nem kisebb ember helyeselte, mint Esterházy Miklós, aki a félreértések, neheztelességek miatt elkedvetlenedve hiába mondott le a nádorságról, lemondását nem fogadták el, mert nem nélkülözheték azt az erkölcsi tőkét, amit az öreg főúr személye képviselt. Valahonnan hangos gyerek-nevetés hangzott el hozzá. Frissen öntözött virágok szaga bomlott szét mindent betöltve; a lenyugvó

nap sugarai már csak a fák koronáját verték, lent csendesen remegett a bokor.

A kis Palkó nevetett az előbb. Ott ült falován egy lugas előtt hangos játékban kiabálva. Az ő rikoltozása nem bántotta a nádor zajt kerülő fülét, neki minden szabad volt. A kedvelt! A ló körül összerakható képes kockajáték darabjai heverték.

— Jó napot, Palkó! — hajolt le hozzá kedvesen Zrinyi.

A kis fiú durcás kíváncsisággal nézett a bácsira. A lugasból előkerült valaki, aki egyre nógatta a kis fiút, hogy köszöntse szépen, ha nem is ismeri, bátyja urát.

— Hagyja kegyelmed! Mit nem kívánnánk gyermeki értelemtül! — azzal újra a fiúcska felé fordult s bajuszát mozgatta, szemöldökét vonogatta, hogy jó kedvre bírja az öcskőt.

A fiú elmosolyodott egy kicsit, aztán összehúzta a száját:

— Az Károl kocsis is tudí ám ezt!

Zrinyinek tetszett a vaskos gyerek. Leguggolt a ló mellé, amelyről a fiúcska is leszállt, s a kockákból bástyát rakott neki a földre.

— No, no, bácsika, no! Francuz kockáim, mit téssz velek? — nyűgösködött Palkó.

— Rakó kocka, kegyelmes uram, hat képet mutat, kiknek egyike erdő! — próbálta a finom párizsi játékot barbárul kezelő idegent felvilágosítani néhai Szabó István uramné asszonyom, Palkó dajkája.

Zrinyi legyintett a kezével s az asszonyra se hederítve megtanította Palkót, hogyan kell kavicsokkal szétágyúzni ezt a cifraságos török bástyát. Zrinyi nevetett, a kis fiú sivalkodott örömben, a dajka csendesen sápítózott. A hulló kavicsok nagyokat koppantak a széteső kockákon.

Egyszer csak föltekint a vendég és egy női alakot pillant meg az út hajlásánál vörös bársony vállban, ezüst paszománttal prémezett kék atlasz szoknyában.

— No, öcsém, ég veled! — szólt Zrinyi a földről fölpattanva, hogy udvariasan a leány elé menjen.

— Miki bátya, Miki bátya, ne menj, jöszte törököt dobálni! — kiáltott utána Palkó.

— Apám uram mondta, hogy az kertben mulat kegyelmed, gróf úr! Isten hozta minálunk! — nyújtotta feléje kezét Esterházy Julia. — Sétálnánk, ha úgy akarja kegyelmed. Megmutatom virágimat, — ajánlotta elfogódva, mint valami betanult leckét.

— Miki bátya! — hangzott még utánuk Palkó szava.

Zrinyi vidáman integetett vissza a fiúnak, hogy hallgasson, mindjárt visszajön, és ment a leány után, a karesú alakra felejtkezve szemével.

— Hugom asszony! — szólt a siető után.

Julia megfordult és elmosolyodott. Zrinyi odaérve belenézett a két nagy beszédes szembe, de nem bírta sokáig, elnevette magát s zavarában rántott egyet meggyszínű kanavász dolmányán, hogy egyenesre simuljon az ezüst öv alatt:

— Hun vagynak azok az virágok mán, no!?

Julia csak nevetett és kedves macska-mozdulattal simított el szeméből egy hajszálat.

— Ihon e, bátyám! — és beszaladt az ágyások közé s mutogatta, hajtogatta, simogatta virágait erre hajolva, arra hajolva köztük.

Zrinyi az útról nézte bajuszát rágva, feszülő mellel, ökölbe szorult kézzel. Mi lenne, ha most oda ugrana melléje a virágok közé s magához ölelné, hogy a dereka roppanjon?

— Nem mutatja kegyelmed az szébbiket, az liljomot!

— Liliom? Hun? — kérdezte komoly csodálkozással a lány.

Zrinyi már belépett a virágok közé, megfogta Julia kezét s míg fölemelte, a magáé remegett s tétován mosolyogta az értetlenül ránézőre:

— Ihon e!

— Urfi! — szólt rá most már hideg rendretasítással a lány Zrinyire.

— Kisasszony! — viszonozta sápadtan az udvariasságot a legény.

— Ne bomoljék, bátyám! — kérte nem sok idő múlva Julia megenyhülve, szelíden.

— Juliska! — mondta nagy gyöngöden Miklós.

Szemben álltak és nézték egymást hallgatagon, révedező szemmel, dobogó szívvel. A távolban Palkó nevetése csilingelt s a nagy fák árnyéka halkan csúszott előre a gyepen.

X.

Zrinyi, mikor visszaforduló tekintettel elbúcsúzott a nagy-hefflányi kastély tornyán lebegő Esterházy-címeres zászlótól, úgy érezte, hogy az Indiák kincsével távozik erről a helyről, ahova koldus-szegényen érkezett. Vitnyédy töprengve, morfondírozva lovagolt utána.

— Hm! az böjtelő-havi hírek az svécusok operatiojárul Siléziában nem valának igazak! De nem baj, az ördög nem veszte rajta: ki nem történt meg böjtelő-havában, rajtuk üte csak az imént pünköst-havában. Bezzög mast kedves vármegyék, édes, szerelmes vármegyék, tik is, lutherana confessiót vallók mind ösze, adjatok ha-

marsággal katonát, hajdút, lovakat, prófuntot! Palatinus uram is megereszté pennáját, hogy antul szebb, jobb kedvvel adakoznánk... Igen, de az törvények írott bötü, ki törődik velek? Királi ígéret valamint köd és pára. Esküje nemkülömben, koronázási diploma megént csak úgy. Osztán az haereditaria provinciák, Silézia, Csehország, fizetik-é, kivel kötelesek, az magyar véghelyeknek, ű erős kűbástyaíknak az török ellen! Nem! Mi okért nem? Mivel nincs. Elvette minden jószágokat az királ, hogy az lutheránus svécus ellen hadakozzék, vagy éppen maga az svécus vevé el. Valami marada még ez atán is, fölزابállották ű fölsége nímöt vitézi. Az magyar végbeli vitézek, ki megugrott, ki tolvaj, lopó len. Ne legyen az törökkel való béke megújítása elmúlt böjtmás-havában, plundrájokban rezelnének az hírs nagy bécsi tanácsurak, ördögnek sáfárkodó szolgálai, az lutheránus törökök ellen való szentelt vitéz nímöt grófok és generálisok, ló-, ökör-, tehén-, borjú-, disznó-, lud-, kecske- és szőlő-pásztor vitézek.

Zrinyi most csak mosolygott Vitnyédy haragos kifakadásain, bár az előbb még nagy ingadozásában megharagudott volna értük István uramra. Nyílegyeniesen szédítő magasságokba vezetőnek látta most pályáját királya oldalán. Csak egyszer, egyetlen egyszer kötelezze le magának a felséges urat valami feltűnő módon éppen ezekben az időkbén, mikor mindenki úgy beszél és gondolkodik, mint Vitnyédy, mikor a nádor maga lázadástól, polgárháborútól fél, mikor birtokukból kivert nemesek mint szabad hadnagyok kőborolnak szeretését az országban s lopnak, szegény embert nyomorgatnak, mikor a vármegyék nem, vagy csak vonakodva engedelmeskednek a királyi parancsnak, mikor mellőztetés, elkeseredés, szegénység, nyomor

gőze homályosítja el a magyar fejeket, — csak most, az első lépésnél segítse a király, a többbit majd meglépi egyedül is. Egyedül? A vér arcába szökött a fejébe cikázó gondolattól. Lehetetlen! De mégse! Mért lenne lehetetlen? A nádor veje! Esterházy csillaga hanyatlóban, de van még annyi ereje sugarának, hogy erős, messzeható fényt vessen arra, aki Julia úra lesz. Édes kis lány! Fekete hajú és szelíd. A maga képességei, óriási birtoka az Esterházy befolyásával és birtokaival mi mindent nem tehetnének, nagy Isten!

— No, bizony, megfogá Torstenson, svécusok generálissa, az királ főgenerálját tiszttviselőivel egyetemben... Olmützöt is megvevé! — gyönyörködött a katolikus hadak vereségében Vitenyédy.

— Torstenson? — mormogta maga elé elgondolkozva Zrinyi.

— Ű hát! Bécsi kapca, mast szorulj! Mert-hogy nem löhet még is nyakát szegni az igaz causának, valamint rühös macskakölyöknek.

Körülbelül ilyen egyoldaluan folyt a két férfi társalgása Sopronig, amelynek kapujában Vitenyédy, akit Esterházyék a gróf illendőség megkövetelte leánynéző társának tekintettek, egész uton való töprengésének végeredményeként e szavakkal búcsúzott el kegyes pártfogójától, aki csak azért vitte magával Nagy-Hefflányba, hogy ne utazzék egyedül:

— Uram, az királ nem oka bajjainknak, hanem az nemzetünkben lévő poroszlók! Isten vele, nagyságos uram!

— Köszöntse nevemben Zsuzsánna asszonyt! — kiáltott a léptetve ballagó után Zrinyi.

Csáktornyáról aztán, már lehető házasságra gondolva, türelmetlenebbül ajánlta föl szolgálatait a

bécsi hadi tanácsnak: ötszáz embert fogad, de a maga erszényére s hűsége, önfeláldozása jutalmául azt kéri a felséges úrtól, hogy ruházza rá az összes horvát-magyar csapatok generalatusságát. Ha ezzel a méltósággal felruházva fog megjelenni Esterházy udvarában kérőnek, a nádor látni fogja, hogy nem valami birtokain peshedő nagy úrhoz adja a lányát feleségül, hanem egy fiatal hadvezérhez, aki előtt fényes pálya áll szabadon.

Ez a gondolat foglalkoztatta, ha könyvei mellé könyökölt, ha a Dráva lépés-süllyesztő, mozdulat-akasztó erdejének sűrűjében járt. Sokszor megcsesett vele, hogy az utolsó lapot is elfordította, s nem tudta, mit olvasott; s a hegymagasságig egymásra döntött fatörzsekig is eljutott, ami szelvényben, hosszában három napi járó földre nyúlt a mögötte fekvő mély árokkal együtt török beütés ellen, s nem tudta, hogy került oda. Büszke, jövő nagytségét titkosan rejtő nyugalommal élt mocsár-szigetén, vára falai közt. Kegyes lenézéssel, figyelmetlenül hallgatta Migliani páter terjedelmes gazdasági jelentéseit, mélységes megvetéssel a részeges várnagyéit. Forstall előadásain gúnyosan mosolygott magában: majd ha az én történetemet fogják megírni, az lesz a történet! Szófukarabbá vált, mint azelőtt volt, szellemi erejét fölemésztette teljesen a jövőbe nézés, az akarás. Várt s az idő múlt. Hiába jelentette Migliani, hogy a gabonát már régen csűrőkbe takarították, hogy ma itt, holnap ott lesz szüret, eleinte nagy terveibe való elmerülése vontatott figyelmét, most már kezdődő s a hideg külső alatt csak annál jobban pusztító idegessége tette sütkézté olyan csekélységekkel szemben, mint óriási gazdaságának állapota. Dönögve, kongva vonultak ki szekerein a hordók a várból, szőlővel tétézve jöttek meg; szomorúan bűgött vagy tréfá-

san rikkantott a taposó legények nótája; ostopattogás, kerék-csikorgás jelentette az idei termés tárházakba vonulását, — Zrinyi alig vette észre, tekintetre se méltatta. Friss szántás feketéllett, ugarnak hagyott tarló barnult a Ternován túl, Zrinyi szeme befelé tekintve a bécsi udvar szobáit vagy a nagy-hefflányi kert útjait nézte. A Murától a tengerig izzadt a jobbagy, fáradott a barom, nyögött a szekér, káromkodott a tisztartó, telt a tárház a télre készülő birtokon, — Zrinyi nem látott, nem hallott. Gondolkozott és várt. Mi az, hogy Julia nem ír és a hadi tanács nem válaszol? Szeretett volna belerúgni körülötte kujtorgó palotás agarába és felrúgni ezt a borbúzó állatot, aki parancsait várja.

— Hajnalban készen légyen ember, eb! Rókaüzés! — rendelkezett ridegen.

A várnagy kussolva kotródott a nagy úr haragja előtt.

Másnap Zrinyi már ott állt az udvar közepén nagy komoran, mikor a pecérek, lovászok hangja nyomán az istállók, ólak felől nyerítés, esaholás hangzott föl. Intett a falkamesternek, induljon. A lebocsátott hidon kopogva átügető mester után ugrálva, futkozva, kavarogva iramodott a esaholó falka. A zöld ruhás két lovas pecér komolyan igyekezett az ebek után.

— Mi lesz az lóval? — mordult föl Zrinyi.

Egy szolga rögtön az istállók felé szaladt. Csakhamar halálra sápadt arccal hozta ki vezetéken a prüsszögve, kényeskedve táncoló paripát egy lovász.

— Nagyságos gróf uram, az heveder-szijj...

— mentegetőzött bátortalanul a lovász.

— Száz pálea, huszonöt lapátütés az kölyök talpára! — parancsolta rekedten Zrinyi s nyeregbe lendült. A sarkantyuba kapott paripa magasra

ágaskodva szökött egyet oldalvást, aztán szügybe vágott fejjel iramodott ki a kapun.

A süppedékes zombékok között kanyargó keskeny mellékúton óvatosan ügetett a falkamester; nyomában a kutyák, ki az úton loholt, ki az ingoványos talajon nyargalt el-elesűszva, süllyedezve, tócsába cuppanva, sarat verve. A pecérek harsány hangja vissza-visszaszólította az elkalandozókat.

A sík mezőre, száraz talajra érve alig lovagoltak egy kis fertály órát, megszólalt a falkamester kürtje: feltűnt előttük az első róka. A szabadjára eresztett kutyák elnyúlva vágattak a somfordálva rohanó, vissza-visszatekintgető róka után. Nyomukban Zrinyi félkézzel fogva a kantárszárat, a másikat esipején nyugtatva; mögötte a három pecér.

Gyepes síkon suhant most szaladásuk; árkon, bokron, halmon hullámzott keresztül; domboldalon siklott le; fák közül cikázott elő és újra síkra ért. Most föl egy dombnak! Nádsövény mögött tűnik el a róka. A kutyák a támadt résen átbujva vagy a sövényen átugorva zúdulnak be a szőlőbe. A lovak prüszkölve tapossák a karókat, tőkét, gerezdet: mustot gőzölög a föld utánuk. Tovább! Répát ver ki, őszi rózsát szaggat patájuk a kis falueska kertjeiben. Széttaposott liba béle fröccsen az útra. Ordító kőlyök bujik kutyaólba a rohanó lovasok elől. Levett süveggel néz a jobbágy az udvarán keresztül száguldó úr után, aki a tehenét fejő asszony fölött ugrat el kevélyen, komoran. Egy udvar sarkában megszorul a róka, lompos farkával seper egyet még maga körül és vége van, véres nyál szivárog ki száján. A kutyák marakodva tépik, cibálják a dögöt; hol a magasba röpül, mint egy rongy, hol eltűnik a sok összebujó, nyelvlógató fej között.

Zrinyi remegő lábbal álló, tajtékos paripájáról nézi a kutyák marakodását, míg mentéje szélét jobbágyi csókkal tiszteli meg a ház födetlen fejű gazdája.

Vacsora-időre érnek csak haza. Az úr fáradt, rossz kedvű. Szótalanul ül a hosszú asztal közepén és sokat eszik nagy haragjában; két étel között hátra dől a falnak és elnyújtja lábait az asztal alatt. Jobbról-balról csendes sorban Mighiani, Forstall, a várnagy, gyóntatója s két nemes ifjú csörömpölnek halkán az óntányérokkal. Az asztal közepén óntálakban áll a tehénhús kuk-rejtél, répa szalonnával, őzhús fekete lével.

— Bort nékem! — kiáltott Zrinyi és ez volt az első szava a vacsoránál.

A bortöltő inas a pohárszéktől egy ugrásban az asztalnál termett s szinte remegett a keze, amint a kétfülű mázos kanecót ura ezüstpohara fölé emelte. Forstall kiegyenesedve nézett körül, a várnagy ravaszkas mosollyal vakarta bajuszát; a gyóntató alig láthatóan, de rosszalóan rázta a fejét: mi ez? hisz sose ivott!

Zrinyi egy hajtásra kiitta poharát, miután elköszöntötte a körülötte ülőkre. Borzadás szaladt végig a hátán a könnyű bakari vodicától, de összeszorította az öklét és újra bort kért. A várnagy sietett fölhasználni az alkalmat és elköszöntötte urára kupának is beillő poharát. Az ifjak hetykén, a papok halkán, szinte suttyomban ittak. A harmadik pohár után kiderült egy kissé az úr kedélye. Rakott mívű, ében nyelű késével ezüst poharát ütögette s énekhez nem szokott hangon gyújtott rá egy nótára:

Amott kerekedik
Egy fekete folyhó,
Abban tollászkodik
Egy fekete holló . .

A várnagy, aki úgy érezte, hogy fel fog virulni csillaga, ha az úr italra adja magát, elragadtatott rezgő hangon morgott hozzá valami kíséret-félét. A papok megbotránkozva hallgatták az illetlen virágéneket uruk ajkairól, de moccanni sem mertek. A két ifjú az asztal alatt bökötte egymást, hogy ehun e Miklós bátyánk! Ének közben aztán elfogta a csuklás az urat. Cosimo páter vezette hálózataiba. Míg inasa szomorú, megbotránkozott arccal vetköztette, Zrinyi gőgösen szegte hátra le-lehajló fejét: még a mámorral is birkózott. Végre eldült az ágyon; lábát már az inas segítette a paplan alá. Tüzelő szemmel nyújtózott el párnáin s kis vártatva odaszólt az öregnek:

— Küldd föl az Milát!

A szolga nem akart a fülének hinni: az ő erkölcsös, istenfélő ura!

— Küldd föl az Milát! — nyomott meg dacosan minden szótagot elnyújtva Zrinyi.

Az öreg szolga sietett a parancsot teljesíteni.

XI.

Rövid, zaklatott álom után undorodva ébred; gyomra még most sines rendben s a keserűséget nem bírja elmosni torkáról. Csúnyának látja tegnapi viselkedését; komoran vet számot magával, hogy többet sosem iszik; de megbánást nem érez. Minek? Amit Zrinyi tesz, jól van téve. Legalább jó lecke volt s a tanításért meg kell fizetni. Öltözködés közben dacosan szidja magát:

— Bort szomjúhozott az ínyed? Fehérnép költött paplanyod alá? Hazudott Zrini Zrininek! Veresd föl álmokból inasodat, nyergeltess, indulj! Ki ura Zrini akarattyának? Hohó!

Büszke-kihívóan nézett szembe a fölkelő nap párában úszó nagy vörös tányérjával, de azért szinte szökve indult ki Csáktornyaról. Elöl lovagolt egyedül; szolgálai, a landkocsi s a szekér messze mögötte maradtak. A lovak alig bírták az erőltetett menetet; a nagy landkocsi recsegeve, kattogva, szökkenve himbálózott a széles úton. Vásárosok ekhós kocsijai, ijedt parasztot dőcögtető szekerek, vágató lovas szolga, sunyi pofájú, boros kóbor katonák, port verő marha-csorda, ki háttal, ki szembe, cikázott el mellettük hol az egyik, hol a másik oldalon. Zrinyi semmit se nézett; vágatott lova nyakára hajolva az északi szél ellen. Kőszeg táján eső érte őket utól; az úr beült a landkocsi párnáira s az üvegablakon keresztül nézte a tájakra leereszkedő szürke esőfüggönyt. Lelkére is kezdődő szomorúság csöndes esője permetezett és úgy érezte, hogy enyhe lejtőn ismeretlen örvénybe ereszkedik alá. Az üvegnek koppanó esőcseppek gyors szaladással iramodtak le rajta kövérebbé és kövérebbé válva, majd piciny patakocskákká folyva szét. Miért e szomorúság? Eső veri az utat, bánattal esőzik a lelkem! Mért? Mi az oka s mi lesz a következménye? Semmi! Talán a mellettük elvágató lovas ember viszi a hadi tanács levelét Csáktornyára s Juliája biztosan epedve gondol rá. És mégis szomorú! Mocskos kutyák rugaszkodnak, bámész parasztok néznek az úr falujokon keresztül gördülő kocsija után, amely büszke lomhasággal fröccsenti szét rájuk a sarat.

Enyhe illatú este, bágyadt melegű őszi verőfénnel érnek be Hefflányba. A kastélyhoz vezető úton egymást éri a sok friss kerék-, pata nyom s az udvaron idegen csatlósok, laufferek, lovászok jönnek-mennek, álldogálnak vagy évődnek hosszú dolmányú, sárga bőr gomboló haris-

nyás, kajla bajszú, fülük előtt göndörödő hajtincses lengyelekkel.

— Hm! Nádasdy uram itt mulat? — ismer rá Zrinyi a szolgahad ruhája színére, címerére. — De az lengyelek? Iratos népet fogadott apám uram?

Zrinyi a kertben találta a társaságot; éppen fölkészülődtek az ebédlő palotába. Elöl ment az öreg udvarmester, utána a nádor egy széles, magas homlokú, nagy orrú, nagy szemű, kis savanyú arcú, kerek rövid állú legény-emberrel, akinek kuszán pelyhedző bajsza ritkásan feketéllett keserű ívbe hajlott szája fölött. Mögöttük Julia két sör gyönggyel prémezett, arannyal átszótt tengerszínű szoknyában; jobbján egy fiatal férfi bíbor talárban, széles karimájú, lapos vörös kalapban; a karimán átfűzött, füle mellett két oldalt leereszkedő, mellén összecsomózott bíbor zsinór s a kalap alatt fejére borított vörös köpenynek vállaira leomló szárnya vénasszonyossá kerekítették az érdekes borotvált arcot.

— Isten hozott, fiam! — fogadta vendégét kissé pártfogó és hideg kedvességgel Esterházy.

— Jó napot kegyelmednek, jó napot! — üdvözölte tulságos nyájassággal Nádasdy.

Julia semmitmondó tisztesség-tudással, a bíbros lengyel királyi herceg szórakozottan köszöntötte az újonnan érkezett mokány kinézésű magyart.

A menet újra megindult; Zrinyi Julia balján lépegetett a kastély felé. Egy szót se szolt; neki csak a lánnyal van beszéde. Beszél helyette Kázmér herceg eleget. Előttük Esterházy csóválta aggodalmasan fejét Nádasdy bizonygatásaira. Zrinyit nem érdekelte se a lengyel udvari élet, se Nádasdy fontoskodó, halk szava. Beszélni szeretne a lánnyal! Akadály elő torpanva, szomorúsága ha-

raggá vált. Unta az étel előtti cerimóniákat: a kézmosást, az asztaláldást, az ételeket felfedő asztalnok lassúságát... az egész pereputtyot! Neki a lánnyal van beszéde!

A fiatal kardinális csak Juliával beszél; kellemes torokhangú kiejtése szerelmessé lágyítja kastélyaival, váraival dicsekedő csacsogását; leteszi majd a bíbort, a pápa feloldja papi fogadalma alól, megházasodik és vár. Miro? Talán a trónra! Nem lesz rossz dolga a feleségének... A lány kedves mosolygással hallgatja, aztán Zrinyi felé fordul és ránevet.

De nevet az apjára is, nevet Nádasdyra is! Mindenki jó neki? De mi az, mit mondott Nádasdy uram?

— Hála legyen religiónk erős Istenének! — bölintja rá a nádor. — Én itthon héában nógatom az vármegyéket, hogy ű fölsége mastani nagy szükségében hadi népet fogadjanak, addig ottan bécsi generálok megfutamtatják Lipese falai alul svécusok seregét.

— Lutheranus ebek! No, Torstenson uram, sokkal kötele tekeredjék az nyakad köré! — epéskedik Nádasdy tovább, — mast ugrálj, lutyi! Friss az fáma, de igaz, kit előbeszéllek. Bécs? Tyü-hühü! Fársáng vagyon minden házban, uccán, korcsomában, nagy az öröm, mivelhogy Victoria istenné szálldosa császár urunk hada fölött.

— Úgy? Bizony mondja kegyelmed? — fordul Kázmér is udvarias érdeklődéssel a nagyot játszó, eszes gyerekember felé.

— Bizony mondom, eminentissime princeps, Casimire, mert pecsét alatt jüve nékem az hír.

— Úgy mondá kegyelmed, nem forog veszedelmekben királ urunk hada, — kérdi kételkedően Zrinyi.

— Imént elucidálám az dolgok mibenlétét, nem

hallá kegyelmed? Vót svécusnak tizezer hajduja, elhulla benne hétezer; sok kára vagyon lovasában is, ott pusztult három generálissa, nyole ezredesse . . .

Hát ezért nem válaszol Bécs az ajánlkozásra, ezért nem váltja be ígétét a király a generalatusságot illetőleg és itt uralkodó házbéli herceg és Magyarország leggazdagabb főura udvarolnak Julia körül, — gondolta Zrinyi. Elmerengő szemmel nézett maga elé, mintha látná, hogyan omlik össze nagyravágyó és szerelmes képzeletének két ragyogó palotája.

A pohárnokok színültig töltötték a serlegeket. Nádasdy késsel csapta el a serleg szélén túl domborodó nehéz bor tetejét s fölemelve a drágakövel rakott ezüst edényt, fölkiáltott:

— Adja Isten császár királ urunk tellyes győzödelmét! — s lassan, akadozva, de fenéig föl-hajtotta.

A két férfi szintűgy. Zrinyi nézte őket.

— Kapitány úr, uram! — intette a köteles udvariasságra Zrinyit Nádasdy.

— Ű fölsége győzödelmét tiszta szüvembül kívánom; de megbocsásson kegyelmed csekély szolgálának, bort nem iszom. Adná Isten kívánságot vérem hullásával pecsételnem, — válaszolt komoly, merev udvariassággal Zrinyi.

— Hogy az néhai való jó György bán uram fia ne igyék! — hitetlenkedett Nádasdy a halatlán különködésen.

Kázmér érdeklődő mosollyal nézte a furcsa magyart.

Esterházy most hercegi vendégére köszöntött egy hatalmas kupát, aki sietett az udvariasságot viszonzni; aztán Nádasdyért ittak, meg újra Esterházyért s egymás után Leopold főhercegért és Piccolominiért, a császári sereg vezéreiert, bécsi

és magyar nagyurakért, a lengyel királyi ház tagjaiért . . .

— Szeretsz-e még? — kérdezte halkán a lánytól Zrinyi a zajosan pokulázók mellől odább vonulva.

— Igen! — bólintott szelíden Julia.

— Leánynézők? — faggatta tovább a két férfi felől a lányt.

— Igen!

— Melyikhez még? — kérdezte, mint egyaránt lehetetlent, Zrinyi.

— Nem tudom; apám uram választ, — felelt egyszerűen Julia, mintha a világ legtermészetesebb kérdésére válaszolna.

— És én? — sziszegte a foga közül Zrinyi.

Szerelmesen csillogó szemmel nevetett Julia feleletet.

A nádor belső inasa lépett most az ebédlő palotába, ahol álmosan koppantgatták a gyertyák hamvát a szolgák. Egyenesen ura felé ment, kezét csókolta neki s halkán jelentett valamit.

— Eminentia Vestra, — fordult Kázmérhez Esterházy, — lovas posta jüve Cracoviából.

— Rendöljön nagyságod, palatinus uram, prebendát lovának, magának! Lakozzanak, aluggyanak. Megolvasom reggel az levelet, — intézkedett mámoros mosollyal a herceg, s a széles mozdulatban kéken csillant meg a kardinálsi gyűrű zafirja. — Mit mond nagyságod? Most? Sürgetős? Ebadta beste szolgája, mit zavarog most itten? No, gyűjjön bé!

Julia lesütötte szemét az illetlen beszéd hallatára.

Sáros, piszkos, fáradságtól sápadt, lázas szemű legény lépett be a palotába, egyik kezében süvege, a másikban a levél. Rekedten szól valamit lengyelül, ura elé térdel, megcsókolja az írás szélét s úgy nyújtja át.

Kázmér packázó nemtörődömséggel, fejét ideodahajtogatva bontja föl a levelet. A kibontott írás aljára tekint, hogy kitől jön, aztán szívére teszi a papirlapot, majd ajkához érteti az első sornál. Bólogató fejjel olvas és pislog. Látszik, hogy most már megerőlteti a figyelmét. Hirtelen elkomorodva mordul egyet, aztán széles, elégedett mosoly fut át a sima arcon.

— Mondd, készüljenek, megyünk! — kiált lenygelül a szolgának.

A legény megcsókolja a földön söprő bíbor köntös szélét és elsiet.

— Üstököket vonnyák otthun egy az másnak királ és rendek. Osztán fölséges bátyám uram beteg is... Ha talám hamarost új királ köllene otthun, azért megyek haza, — mondja Kázmér egyszerűen, félig öntudatlanul és fölkel. — Julia leányasszony... hát sajnálom, útra köll kelnem. Azt kívánják tüllem, ha bátyám meghalalózik, hogy felcségül végyem az... Eh!... Wit mondjak? Az igazat, haza köll mennem. Bátyám uram, köszönöm kegyelmednek hozzám való jó akarattyát. Isten áldása kegyelmeden és egész házanépén.

A két férfi összecsókolózik, összeölelkezik. Kázmér kedves hanyagsággal, Esterházy illő gyöngéd tisztelettel.

Nádasdy udvariassága serleget emelve az idők elébe vág:

— Az utolsó serleget Polonia hamar üdön új királának egészségére, hosszú és dücsöséges kormányára köszöntöm.

Kázmér most már gögösen, a két magyar úr csöndes buzgósággal iszik. Sorra kezét csókolnak a kardinálisnak, aztán megindulnak a gyertyás, fáklyás szolgahad között az udvar felé, ahol patkó kattog, fáklyafény libeg, ló nyerít a hosszú, suhanó

árnyékok s a pillanatra meg-megviláguló arcok között.

— Isten áldja kegyelmedet, hugom asszony, majdnem mátkám nékem! — búcsuzik kedvesen Kázmér már lóhátról a vénasszonyával lakosztálya felé távozó leánytól.

— No, palatinus uram, mast is olyan nehéz lészen az választás köztem s emez nyalatlan medvebocs között? — gúnyolódik magában Nádasdy.

Zrinyi kezét ökölbe szorító, tompa kétségbeeséssel bámul egy fáklya lángjába.

XII.

Vadásztülok hangja búgott elhalón a távolban; az erdei gyalogösvényen csizmája sarka tavalyi avaron siklott vagy lucsokba vágódott mélyen. Megállt. A nyugati ég peremére bággyadó nap sugarai elöntötték a kopaszodó erdő zöldből biborba, biborból sárgába forduló lombzatát s aranyat vontak vén törzsek mohára. Anyját vesztett farkaskölyök vinnyogását hozta a szél. Főnt zúgott a nagy fák csapzott koronája, lent hallgattott a bokor. Feszülő melle kitágult s két karját hátrafesztve belekiáltott a szürkülő estbe:

— Hahó!

A felriadó visszhang felelete lágy volt, mint az álmából ébredő.

Zrinyi összefonta a karját és nézte a föld férget. Ez legyen-e sorsom? — Pázmány födeles szemöldöke és mélyen ülő, átható szeme remeggett elébe a rezgő, ferde sugarak táncán s hallotta szavát, mint akkor a nagyszombati kertben... kard-esörrenés és lódobogás, hajrázás és Allah-kiáltás, összeomló bástya, bődülő ágyu, asz-

szony-visítás, férfi-hörgés olvasott és látott emléke zúgott fülében... Ezrede készen áll, libben a szélben a vad fiúk farkas-kacagánya, parádés lova táncolva viszi a sor előtt szemlére... hajlongó derekak, csókra csucsorodó szájak között átölelve vezeti a király a trón felé őt, a király képét, hadainak generalissimussát, Buda fölszabadítóját a török járom alól, királyok, császárok hatalomban, aranyban fürdő pajtását...

Mindez semmi! Miért? Egy leányért! Semmi, csakugyan semmi. Állt és feje lehorgadt. Bizony boldogabb a cserjén csörtető őz, bizony boldogabb a fán bűgő vadgalamb, bizony boldogabb a föld férge. Semmi, semmi: a nap, az erdő, a lány, az ország, a familia...

Hirtelen visszafordult, s mint mikor a vadkan szaggat ágat, lombot, úgy viaskodott hazafelé útjában Zrinyi a kursaneci erdő himbáló, útgátló ágaival. Mire hosszúszerű cselebi csizmáit rövid deli sarúval cserélte föl, leesett a korán beálló tél első hava. A mező szűzi fehér leplét szaggattá tarkázta a sok tó, pocsolya, mocsárszem. Hiába próbált szóba ereszkedni vele a jószágigazgató páter, hiába «dicsértessék!»-ezett hangosan a háta mögött gyóntatója, válaszadás nélkül vonult be könyvesházába. Sokáig elüldögélt gondolkozva, melegedve a kályha mellett, a hosszú ládára terített puha szőnyegen. Mikor az ónas ablakon, amely mögött egyre ereszkedett alá a hó fehér szálú függőnye, benyult az éjszaka ujja a meleg szobába, gyertyát gyújtatott.

— Mán csak az Echó léssen szerelmem postája... — szólt maga elé s fájó-édesen lüktettek fejében a verssorok:

— Ha kérdi, élek-é, mondjad, hogy én égek,

Ha kérdi, "kiesoda," mondjad, hogy van oda,

Az te rózsavirágod,
 Kiről te harmatot,
 Gyöngé illatokat
 Gyönyörködve szedtél,
 Benne gyönyörködtél,
 Mastan elárultad.
 Mert talán nem tudtad,
 Az ná d töredékeny,
 Noha nevedékeny,
 Hogy megunod mingyárt,
 Mert ránézni is árt,
 Nézd hináros szemét,
 Csoportos üstökét,
 Széltül hajtott nyakát,
 Nem álló derekát,
 Nézd az ű gyökerét,
 Meglátod erejét,
 Mert nincs az ű benne,
 Ki neked kellene,
 Hadd el, én méhecském,

Édes, szép képecském,
 Megtalálod nálam,
 Ki bizony nem álom,
 Mely friss az rózsaszál,
 Noha tuskében áll,
 Nem szúr meg tégedet,
 Nem sérti szemedet.
 Az virágja vörös,
 Az gyökere erős,
 Maga szép illatos,
 Hozzád hasomlatos,
 Lám, sokan szeretik,
 Szépségnek viselik,
 Csak te jűj és szállj rá,
 Kivánod másszorra
 Ő állandóságát,
 Rothadatlanságát,
 Így ízene néked,
 Az ki szeret téged.

Vadászgató, verselgető tespedéséből nagy hírek
 verték föl: hazug volt a fáma a császáriak lipcei
 győzelméről; ott is tönkre verte őket a svédek
 kövéres, szelid képű nagy hadvezére; Bécs gőgje
 letört s a király aggodalmasan halasztotta el az
 országgyűlést újra. A kancellária sietve értesítette
 Zrinyit, hogy a király megadja a kért fel-
 hatalmazást a toborzásra.

— Eszetekben vevétek mast Zrinit? — top-
 pantott keserű dühvel, mikor a kancellária leve-
 lét elolvasta.

Haragosan kelt ki magában királya ellen, szidta
 a rövidlátó bécsi urakat, elégedetlenkedett, kor-
 holt, duzzogott, — és nem mozdult.

Két hétre rá királyi kinevezést kapott kézhez:
 a felséges úr az összes horvát csapatok parancsno-
 kává emelte ezredesi rangban.

— Ah!? Ugyan, az horvát zászlók ezeredesse?
 — s gúnyos nevetéssel dobta az asztalra az iratot.
 — Játékbábú vagyok-é én, kit tesznek, vesznek
 kények szerént?... Ezredes, hm? — kérdezte ma-
 gától dohogva százszor is, de nagyravágyása nagy
 sebét mégis megennyhitette a kis flastrom s más-
 nap már Légrádon rendelkezett. Megszólalt sereg-
 szedő embereinek toborzó sija Óvartól le Ivanicig
 mindenütt s szállingózott, gyűlt Légrádra, Csák-
 tornyára az iratos nép: életét megúnt vagy el-
 üldözött paraszt, idegen név alatt bujdosó go-
 nosztevő, kalandos álmoktól zavaros fejű ábrán-
 dozó, bosszút tajtékozó, dúlásra, vére éhez-
 vállággá zuhlottak, toprongyos vagy deli szegény le-
 gények, a fosztogatás, öldöklés tapasztalt mester-
 emberei.

Zrinyi közben mindent felejtett: még semmi
 sincs későn! Nehéz szekereken érkezett Bécsből
 a munició; puska, puskapor, fegyver, golyó, tűzeszeve;
 deli csizma került a friss fizetésből a bocskoros
 lábakra; karabin és kopja a gyakorlott vagy ügyet-
 len kezekbe; Légrádon borgőzben hejje-hujázott a
 zsold talléraival dobálódzó vitézi mulatság, a kör-
 nyékben megadással sóhajtozott az élelemért meg-
 rabolt, meglöpött paraszt; alakult az új ezredes
 új serege!

De a megdúlt végek tüzes horvátjai vére, a
 német zsoldosok pénzre szomjaztak, Zrinyi pedig
 emésztő dühvel szemlélte a természet megújulá-
 sát: hát mire várnak? olyan jól megy dolguk,
 hogy nincs szükségük Zrinyi ezredére? Dús, lilás
 pára gőzölgött már a zöldelő zsombokok fölött,
 friss lomb-korona állt a déli szél elé s még min-
 dig nem jött meg a hadi tanács behívója...

Hajnalban riadót fuvatott. Dönögtek a rézdo-
 bok, rikoltozott a lóra ülő hadi nép. Zrinyi szé-
 gyellte magát: harcra vágyik, ahol a nemes vér

buzgása nemes győzelmet szerez s kénytelen egér helyett fonál-gombolyagot kergetni, mint az aszszonynépek ölbe szoktatott palotás maeskája. Csáktornyan túl elcsendesült a csapat s mentül inkább közeledtek a hódoltság földjéhez, annál inkább keresték a földött utakat erdőkben, dombok alján. Egy határt jelentő oszlophoz érve, Zrinyi intett a vice-czredesnek, hogy állítsa meg a katonákat, aztán kengyelében fölemelkedve elkiáltotta magát:

— Vitézek! Ihon az török föld! Jézus nevében vigyázás, serénség!

Mozgás támadt a kopja-erdő piros-fehér zászlócska-felhőjében, magasra emelkedtek a karabinok s felsivített egy-egy kiáltás, rikoltás a türelmetlen lovakon rázódó, zúgó tömegből. Egy sötét arcú horvát suhanc szó nélkül szállt le lováról s megvetése legfőbb jeléül az oszlop tövébe guggolt. A környékén állók röhögve üdvözölték a kitűnő ötletet. De a rendelő gorombán intette helyére a legényt:

— Félsz, hogy nadrágodban ereszted, ha törököt látsz? Lóra!

Estére már Zalavár vidékének ingoványai közt keresték a száraz utat a közbeeső falukban zsebüket értékkel, hasukat borral teletöltött lovasok. Zrinyi maga csak átvágtatott a megrohant falukon; unta a rablást, a marakodást; s egy erdőcske szélén, tűz nélkül, messzire tolt előőrsök gyűrűjében megvonuló lovasai között utálattal gondolt a holnap napra, a dulás, lovaglás változatos vagy egyhangú unalmára. Mi haszna az a pár száz elhajtott marha, mikor ő mást akar? Mi haszna, ha a feje tisztul a szélben, mikor a szíve antul nehezebb?

Sötét hajnallal lóra kaptak s nagy kerek vonalban elkanyarodva a Balatonhoz vágtak. Büszkén ügetett Zrinyi dandára élén a főveny-szegé-

lyes gyöpös parton s nem igyekezett a Nagyberék mocsaras földjének bújtató fái, bokrai közé. A horvátok legénykedve forgatták szemüket, tesszett nekik a vakmerő játék, a nyílt vonulás itt, ahol vár várat, palánk palánkot ér s mindegyik rakva több-kevesebb őrködő katonával. A magyarok büszke nemtörődomséggel sercentettek egy hegyeset, ha éppen félrenézni méltóztattak. A németek mogorva elégedetlenséggel pislogtak nagy kalapjaik alól a fonyódi hegy várának tornyára s fellelekeztek, mikor a feléjük meredő homokhegy eltakarta őket. Zrinyi elszánt haragos lelket jólesően izgatta a nyári nap ragyogó csöndjéből, a halkan ingó lombok közül minden pillanatban előbukkanható veszedelem tudata. Ahogy kiérték a hegy alól, elnyult lovon vágat vissza az előhadból egy legény. Zrinyi kardot ránt, harsányan rendelkezik s a csapat éles szögben jobbra kanyarodva bevág egy alacsony, teknő-szerű völgybe, egyenesen szembe a kitörő várórséggel. A karabinok vízszint kerülnek, előre ferdül a pika-erdő; vezérük csillogtatva forgatja feje fölött széles görbe kardját s rekedten, bögve, rikoltva, sívítva hangzik föl soraikból:

— Jézus! Jézus!

— Allah! Allah! — zúg rá selymesen a folyton közeledő távolból.

A csapat élén lovagló török kaftányába keveredve bukik le lováról; a sügyön talált paripa hanyatt hőkölve zuhan gazdájára. A karabinok sűrű füstje lomhán szálldos a két csapat fölött. Zrinyi mögött káromkodva bukik lova nyakára véres fejjel egy horvát. A lovak a puffogástól, puskapor-szagtól megvadulva tipornak egymásba. Itt egy pika torkon hasítva löki hanyatt a szembe lovaglót; villanó szablya-suhintás nyomán hull ott a földre egy kardot tartó kéz. Puhán szisszen a

patkó taposta hús, fröccsen a vér, velő. Zrinyi kiáltozva vagdalkozik köröskörül: mint egy forgókerék fényes küllői, kardja csapásai.

— Valláhi! Ez Zerín-oglu! — csattan föl egy török rémült kiáltása.

Nyomában ágaskodó paripákon fordul, robban vissza csapatjuk.

Vakmerő beütések, gyors dúlások, győzelmes összetűzések kellemetlen érzést keltő hangzásúvá tették a fiatal kapitány nevét a műveltségük, hatalmuk tetőpontján gazdagság, kényelem ezerféle kényeztetésében puhuló törökök előtt. A barbárság ismeretlen szellemi hatalmától lelkesített nagy testi erő vezető férfiben: örökre ijesztő misztikum a rengeteg pénzzel, rengeteg emberrel kicsiny nemzetekre eltaposó szándékkal zúduló s mégis ellenállásra találó nagy népek előtt.

A magyar csapat vérszemet kapva, hencegő kiáltásban zajosan handabandázva rohan utánuk föl a dombra. Zrinyi megáll a pár holttest között, amelyeket ideges kíváncsisággal szaglász lova, s a gőg mámorának köde száll föl fejébe:

— Zerín-oglu, Zrini fia! Mely rémület rezgetteté az szakállas öreg hangját! Apám dücső emlékezeti s hírem-nevem valamint két véres szablya függenek az ottomán hold fölött.

Katonái majdnem a vár aljáig kergették a futókat, s egypár fogollyal tértek vissza kapitányukhoz. De innen már óvatosan, bújkálva, kerülgetve, inkább lopva, mint rabolva, lesbe állva, mint sík mezőn pávaskodva igyekeztek vissza a Muraközbe.

Szóló-érésre aztán megjött a parancs: lóra! a morva szélekre!

XIII.

Az óriási tábor körül, amelyet mély árku sánc fog gyűrűjébe, nagy távolságban föl van taposva a föld. A zászlókkal pompázó kisebb-nagyobb sátrak, kalyibák között széles utak vezetnek a tábor piacaira és kijáróihoz. Mint valami szűk és piszkos keleti városban, hangyamód nyüzsög a sok katoná, kereskedő, szolga, asszony nép a sátor-sikátorokban, a tömérdek szekér és ló között. A széles utakon egy-egy csapatocska vonul el, vasravert hajduk dacoskodnak rajtuk végig a prófosz emberei előtt, itt a főgenerál lovagol keresztül kíséretével, ott jámbor kereskedő szekere döcög friss sörrel, jó borral a piac felé; az istrázsamester igyekszik vicéivel kifelé a táborból, kötés fával, csöbör vízzel sietnek térdig felgyűrt szoknyában a lányok a konyhák irányában, boros kártyázók lármája hangzik ki nem egy sátorból, egy sikátorban gúnyolódó bajtársak biztatnak két verekedőt, amott egy öreg lándzsarengető tartja hazudozásával a szájtátó vagy hitetlenül ellentmondó fiatalokat. Zsákmányt, lopott holmit csereberélnek kiáltozva; forgókat, paszomántot, tollat, pitykéket kínál mindenféle nyelven a piacon ténfergőknek a kirakott árui között guggoló kalmár; mázos korszókból isznak a csapravert hordók körül; gajdoló csoportok hallgatnak el, tágulnak odébb az útból egy-egy rittmeister vagy obrister közeledtére. Csipejét riszálva ödöng a kifestett arcú lány az ivók, tereferélők, kártyázók körül. Vitatkozás, röhej, vezénylés, alkudozás, jajgatás, ének, fegyvercsörgés, káromkodás, szekér-nyikorgás, nyerítés, ostorpatogás, marhabögés, pata-kattogás, föld-döngés egybefolyó, tömör zaja kavarog a tábor fölött. Csak a tábortüzek kigyúlása után halkítja az éjszaka hangfogója s a körüljáró prófoszok szigorúsága

tompa zümmögéssé a nagy erővel élő, lélekző tábor zavarát.

Zrinyi kedvetlenül ült sátrában. Ki ő Gallas general-lieutenant táborában? A horvát ezred oberstere; egy magyar, malmokba, tizedért járó törökök lesből támadója; csengő aranyat jelentő foglyok halásza a végbeli állapotok zavaros vizében; a hadviselés magasabb elveihez nem is konyító, akinek kardforgatása csak tökéletesebb bicskázás; aranytól csillogó, de piszkos műveletlenségben élő, nagy szájú, rátartó magyar mágnesok közül egy; kucsmás, dolmányos medve, aki a csipke s az áll közepén hegyeskedő piciny szakállocska nyugateurópai műveltségéhez még nem jutott el. Mindezt kiérezte Zrinyi a császár zsoldjában álló olasz, francia, német tisztek tekintetéből, modorrából s finom, válogatott kifejezések selymén át szűrő gorombaságaiból vagy szóvalan nyílt megvetéséből.... És Julia! Az a savanyodott állapot legelteti vizenyős szemét rajta...

— Nem jól vagy ez így! — vagdosta bele sarkantyúját a sátor simára döngölt földjébe.

Inkább lóra! Szinte örömmel fogadta Gallas parancsát: föl Árvába! onnan a jablunkai passusson nyugatra csapva egyesülés a Siléziában operáló Götz-cel, aztán együtt Olmütznek! Mire átvergődött lovasaival a tót hegyeken, mire komponálta hadát Götz generálisával, havas esőt vert szemébe az éjszaki szél ezrede ellenség-bolondító vagy felderítő lovaglásain.

— Ezért bocsájtottam királ uram kezében személyemet, ezeredemet? Vágtató lovon komédiázó madárijesztő képnek rendöli Zrini Miklóst, amaz szigetvári maradékát minden csipkés örvű, páncéros hasú nímöt teknősbéka? Apátok kalapos istenit! Karddal, karabinnal hegyikben esni, ez az tudomásom, nem penég fenekek környül szag-

lászni, hogy: «Vigyázz, főgenerál uram, ihon er-rül, ihon mast meg arrul üté föl fejét az ellenség!»

De még ennek a vitézi foglalkozásnak is hamar vége szakadt. Így még csak itt-ott megszorítottak, kardra hánytak, foglyul ejtettek egypár embert Torstenson seregéből. De beállt a tél s Zrínyi ezrede az Olmütz körüli falvakba tért téli szállásra. Maga a vezér a dühtől, csalódástól, keserűségtől — ki tudja, mitől? — ágynak dőlt s lázban gyötrődve olvasta a bécsi hadi tanács szigorú rendszabályait messze, le Ausztriába elkalandozó lovasai ellen, s gyöngyöző homlok mögött hevülő képzelettel folyamodott a királyhoz, — azért nem használták nagyobb dolgok végrehajtására erejét, mert nem kért eleget! — hogy adjon horvát dandára mellé egy német ezredet s a károlyvárosi generalatusságból mozdítsa el az elaggott Frangepánt s ruházza reá a tisztelet.

Karácsony hetében ért haza az emésztő lázban hosszúra soványodott arcú vezér Csáktornyára.

XIV.

Az augusztusi nap keményen tűzött le a nagy-szombati síkon torpadó császári táborra. A kerek aljú sátrak kúpos tetején bágyadtan csüngtek le a zászlócskák; a nagy hőségben pattogott a vásznak s a körbe vert cölöpökhöz vonuló kötélzet. A tábor közepén, a nagy udvarú zárt négyszögekben kifelé forduló, elől nyitott markotányosbódék körül csak egypár nyelvlógató kutya lesekedett. De a fővezéri szálláson s a körülvevő főtiszti sátorokban hangos volt az élet. A királyi felszólításra elkeseredett dühvel vagy húzódozó gyűlölettel lóra ülő főnemesek tárgyalták az idei új esztendő rettenetes meglepetését.

— Nímet landsknechtek tapodjanak apái hamvokon és szórják szélnek! — kiáltott Homonnai Drugeth. — Világban szalajtott kódus vagyok Rákóczy György fejedelem ő nagysága jóvoltából. Magva szakadjon az beste kurafia eretneknek.

— Hát, János, hun vannak feleséged s apróid? — kérdezte részvétellel Barkóczy László.

Drugeth arcát előntötte sűrű, fekete vére:

— Csavarognak, Laci, mezőn, erdőn, életeket s arany, ezüst marhájokat óva az utakon kőborlókól. Hogy ekkép behumhatja szemit az Isten!!

— Behumja? Hm! De alszik is! Hiszem az fejedelem sergének avángardja az sléziai morva széleken jár mán! Beholdultak néki az bányavárosok, az tizenhárom vármegye; kezén vannak Kálló, Tokaj, Kassa! — kiabálta felháborodva Wesselényi Ferenc.

— Elnémul templomink haranginak nyelvek, az merre járnak; elvágdossák köteleket, agyon verik az harangozót, ki ellenek szegül. Fejeket vészik az Isten tiszteletére csinált képeknek s az mennybéli Úr Isten bosszúságára kopjájukon hordozzák, — kesergett nemes méltósággal Csáky László.

— Én is tudom, — folytatta Nádasdy, — szava hihető, bizonyos emberem hozá az hírt, hogy Kassán az főoltárra telepedve szalonnázott Kemény János uram néminemű hajdúja, s az oltár-keszkenyőben kené bicsakját. Hun itt, hun ott tapodják meg az szentségeket s rút marcangolásokat követnek el barátokon, papokon.

Míg Nádasdy beszélt, Zrinyi figyelme egy pilanatra elterelődött az országos eseményekről s arra fordult, hogy most az ő Juliáját Nádasdy uramné asszonyomnak titulálják a kereszturni udvarban s talán epekedik is mezőbe szállt ura után... de Drugeth fölcsettató szava akarata ellen is visszarántotta tépelődéséből.

— Hát mi egyebet tehetett volna az feleségem? Feladá Jeszenőt, familiám utolsó refugiumát kegyelemre az fejedelemnek. «Port alája, kanócot, — parancsolta Rákóczy, — kirepült az madár, repüljön az fészek is!» Azt az keserves kínban fogantatott...

— Bizony ellenségül vette Rákóczy, — mondta csöndesen az öreg Esterházy, — ez szegény házat, kibe belé is veté az üszögöt. Hejh, méltatlanságot cselekeszik az fejedelem, merthogy mikor mind az pogányoktul, mind egyéb nemzetségektül is békével volnánk, magunk kívánjuk fogytatnunk magunkat, arra ingerelvén az idegeneket is, az természet szerint való ellenségekkel együtt.

— Júnnek mán Pucháim és Götz Siléziából, nem lészünk csak úgy magánosan! — kiáltott föl bizakodással Zrinyi.

— Hadd el, Miklós, bár mentek volna Gallas után az svécustól szorongatott dánus felsegállítására, — szólt Csáky. — Az nímet generálok, tisztviselők és köz nímet vitézlő rend is hallhatatlan szörnyű istentelenségeket és iszonyú nagy sok inségeket és nyomorúságokat cselekesznek, az merre járnak.

— Fölséges királ urunk vitézi azok is s mi igaz causánkért viselnek harcot, — szólt közbe engesztelően Esterházy.

Az urak illendőségből nem akartak az öreg nádorral vitatkozásba elegyedni, de Barkóczy Lászlóban nem állt meg a szó:

— Hejh! mégis csak idegenség gubernálja feleséges urunkot magyarival szemben! mert mi dolgoz az, hogy hátra vetik az magyart mind intimum consiliumokon, mind az hare mezejében?

— Én megmondám eleve, — szólt hirtelen és szokatlan keménységgel a nádor, — Ferdinandusnak, hogy sokat tehet ellene az fejedelem... Ki

is indula Erdélyből az kikeleti szelekkel; maga Székelyhidnak, Zsigmond urfi Károlynak, Kemény János penég Szakmárnak nyomakodtak s kevés napok mulván, úgy lehet, az Vág rohanó vizei hozzák fejünkre hadastul őket.

Zrínyi nem szólt, — csak a száját vonta öszszébb, — pedig lett volna oka rá, mert hiába kérte a téli szállásról a német ezredet s a károlyvárosi generalatust... a német ezredet majd a legközelebbi alkalommal, a generalatus betöltése pedig a belső-ausztriai rendektől függ... Jó, a generalatust nem, nehézségekkel jár, elhiszi... hanem most itt az alkalom, kérte is tavasszal a megígért német ezredet s hozzá Károlyváros helyében a Capeletti-zászlóaljat... persze nem lehetett, mert a két német generálisnak kevés számu hada maradt, a nagyobb részt elvivé Gallas, s így ő még mindig csak ezer horvát kapitánya...

A társalgás lassankint ellanyhadt, kinek-kinek fejébe ötlöhetett a maga baja Béccsel, mellőztetése, miegymás s elgondolkozva, gunnyasztva varták a vendégek a tágas ponyva-szálláson a nádor vacsoráját, ami kint, messzebb, a kártyaházhoz hasonlatos konyha-kalibában süstörgött, rotyogott nyárson, üstben.

— In vita invidia! — sóhajtott egyszer Esterházy.

Közben az úti pohárszék-ládából előkerültek a nagy-hefflányi udvar drága kamuka abroszai s nehéz asztali ezüst marhája. A puha keleti szőnyegeken simán jött-ment a sok szolgál.

Első töltéskor fölemelte serlegét Csáky s folyton emelkedő hangsúlyozással szólt:

— Urak! Catholica religiónkért öltöznék fegyverben! Az mellettünk hadakozót ne nézd, mi csodás, miérthogy barátunk az. De az velünk szemben kerülő eretnekek ellenségink mind halálig!

Zajosan ittak az urak és bőven töltöztek s kártya mellett poharazva várták jobb híjján a másnapot. De Zrinyi, aki csak a nádor iránt érzett tiszteletből ült egy asztalhoz Nádasdyval, eltávozott, mihelyt az illendőség engedte és sátra párduebörén végigvágva magát komoran szötte tovább az imént nyert fonalat:

— Külömb-külömbféle nyavalyákban estünk, kinek oka Szent István királtul nyert religiónkban való állhatatlanságunk, merthogy miulta közinkbe ragada az nímöt hűt, megsokasodának bűneink.. Az sok feslett erkölcs, nehéz káromlás, hamis tanácslás, irigység, gyűlölség, lopás, emberölés, és örök tobzódás!! Haragra is indula és igazságos büntetésre ellenünk az Seregeknek ura és ada töröknek olly hatalmat, hogy elrontja, veszti, csaknem utolsó nyomorúságban hozza szegény hazánkat... Ki leszen megváltója ez romlott magyar világnak? Talám nímöt generál uraimék?

Megszédült a be nem fejezett gondolattól, de nagyravágyó lelke minden türelmetlenségével várta a derekas harcot, ami nem is késett soká.

A csekély számú német nehéz katonasággal előrenyomuló Götzöt viaszozották nyugatnak egész Privigyéig Kemény János vitézei, akik az örökletes királyságra törekvő Habsburgok, a türelmetlenül zsarnokoskodó katolikus papság erőszakosságai, törvénytelenégei ellen fogtak fegyvert az ország pénzének elvesztegetése, a véghelek elhanyagolása, a jezsuiták alattomos behozatala, a nádor hatalmanak megnyirbálása miatt. De jött Puchaim németeivel, az öreg nádor a magyarsággal s a vallásos rajongás, politikai hevület, mesterségszerű buzgalom, magános haszonlesés és düh összetornyosuló fellegei elől a halál kínjával vetekedő búsulással hátrált, hátrált ketnek a fejedelem vezére.

... Északról ide látszik Ónod vára. Az egyesült császári sereg a dombokká halkuló borsodi hegyeknek támaszkodva készül az ütközetre, sietve csatolódnak föl a karvasak, mellvasak, pallos és koszperd. Ez még a karabinján, pisztolyán vizsgálja a kovát, az már embermagasságú ágására fekteti a hosszú, nehéz muskatélyt; ez tollas sisakját, prémes kalpagját nyomja fejébe, az már kopja-erdőben vonul ki a táborból. Szembe, keletre, Rákóczy népének a Tiszába siető Sajó füzes, nádas ingoványaiig elnyúló táborából a sánc széles hídján most robban ki a hajdúság. De elejbük bődültek a nagy ágyuk, s puffogtak szinte szeliden a kisebbek. Rákóczy pattantyusai nem késnek a felelettel. Sűrű füst, nehéz szag kezdett elfeküdni a mezőn. A császáriak sáncokba vonulva menesztették golyóikat az eretnek rendbontók felé, de amonnan is emelkedtek a folyton előbbre, előbbre tolt sáncok halmai. A császári olasz pattantyusok ágyúgolyói biztos ívben röpülve vágtak csakhamar egybefolyó lyukakat a sáncok mögött felvonuló erdélyiekben vagy a sánchalmok tetejét seperve buktak a mögűlők harcolókra. Rákóczy ágyúgolyói többször vágódtak ártalmatlanul a földbe az ellenség sáncai előtt és mögött... Lovas csapat rugtat most a sáncvonal elé, élén a kardját üvöltve forgató Drugethtel; kópjas gyalogság nyomakodik utána. Drugeth már az ellenség legmesszebb tolt s hirtelen elhagyott sáncának tetején táncoltatja lovát. Azután eltűnik az emberek, lovak kétfelől összecsapó árájának zavaros hullámai közt. Puskapor szagú, fel-felrivanó, recesenő tömör zajt zúgat a dombon figyelő császári vezérkar fülébe a Tiszáról fújó szél. Lent a harc gomolyaga egy helyben nyüzsög, tágul, szorul szélséyesen változó körvonalaival. Puchaim egy percre abbahagyja fényes páncélján elfekvő csipkegal-

lérjának ideges huzogatását s lemutat a síkra, ahol egy habos selyem zászlónak eddig rúdra csapzott nehéz ráncai kisimulva lobogtatják a Zrinyi-címert:

— Die serinischen Huszaren! Wo ist der Graf?
— kérdi körültekintve.

Zrinyi lovasai csakugyan most indulnak helyükről, s gyönyörű ívben kanyarodva kapják oldalba az ellenség bal szárnyát. A Puchaim körül álló urak szétnéznek, Zrinyi nincs köztük, csakugyan ő maga lesz az, aki ezrede élén vágat s akinek még aztán is fel-felvillanó sisakja most tűnik el a kavarodásban. Wesselényi fölényesen mosolyog:

— Nem tudja Miklós öcsénk, mit cselekszik.

— Hm, na! Talám bizony nagyon is jól tudja!

— jegyzi meg sokat mondó hangsúllyal Nádasdy.

— Wertlose Waghalsigkeiten! — szól türelmetlenül Puchaim, akinek rendszeres hadviseléshez szokott elméjét bosszantja, hogy egy vezér így kiteszi magát s egészen szükségtelenül a személyes harc ezerféle halálveszedelmének. — Aber...! — kiált fel hirtelen örömmel s feszülő figyelemmel mered a síkra.

A viaskodók zúgó tömege meginog a neki zökkenő ezred súlyos rohamától s tulsó fele mintha jobbra nyomódnék: mint egy szétgördülő hanyaboly, oszlik, ritkul a tömeg, egy-egy leszakadó foszlánya a tábor fele vág, másik a Sajó füzeseibe csap.

— Mais c'est la victoire! — jegyzi meg könnyedén Puchaim mögött a sereg francia mérnöke.

Rákóczy hada keveset hátrálva a Tiszának fordul s így igyekszik kisiklani az összébb-összébbvonuló két támadó front szorongatásából. Hasztalan! Kit fejbe nem sújt a suhanó kard, vesén nem dőf a száguldó kopja, kétségbeesve fullad

a Tisza vizébe; s aki átvergődik a tulsó partra, rémülettel néz vissza övéi romlására és eszeveszetten menekül torony iránt vagy ijedt állati ravaszsággal bújik meg valahol az éj beálltaig.

A véresen, rongyosan, mámorosan megtérő Zrinyi kezében magasan lobog a Rákóczy-had egy vörös selyem zászlaja, amit maga csavart ki a mellbe taszított zászlótartó kezéből. A belső táborba érve leszáll lováról, egyet nyújtózik s a fővezéri sátor előtt jelentéseket átvevő Götz elé lép.

— Főgenerál uram, ihon egy zászló!

Götz int a jelentést tevő tisztnek, hogy várjon s Zrinyi felé fordul és kérdően néz rá.

— Ja, so, so! — érti meg hirtelen a helyzetet; szórakozottan udvarias mosollyal emeli föl a zászló szövetét, nézi, tapintja: — Gyönyörűen varrott him! — s újra a tiszttel fordul, akinek gyors pergéssel ered meg a szava.

Zrinyi vár, néz; fél szemöldöke fölrandul, odaveti a zászlót csatlósának s köszöntés nélkül indul sátra felé. Szégyenli magát. Nem értik ezek mi az, ha magyar magyar ellen emeli kezét, ráhazudtolva a természet rendjére? A saját vérért pusztítsa, akik kardja csapásai alatt elhomályosuló szemmel rogyva a fűbe, ugyanazon nyelven fohászkodnak Istenhez, amelyen anyja tanította imádkozni? Köteles vele? Nincs értéke... Fölkavarodva háborgott belsejében a mult, a hagyomány, a küzködő jelen s a jövő fényes képei.

A hajnalban fölkerekedő tábor lomha csúszással indult meg északnak. A németek elemükben voltak; szinte fölszippantották az útjukba eső élést, barmot; hangos veszekedéssel turkáltak a felfesztett ládákban, almáriomokban; a nyomorult viskókban felszörpölték az utolsó köcsög aludt tejet, fölhajtották az utolsó pohár bort s röhögve gyalázták meg a sors súlyos szele alatt kalász

módjára hajladozó lányokat, asszonyokat. Ellenálltak? Fölgyújtották a falut, kopjára nyársalva lökték szemétre a porontyokat s meztelen hajsztolták a fehérnépet az utakra súlyos vasalású ágyúkerek alá beestelen halálra. Ahol a német katoná strucc-tollas, széles karimájú, fekete kalapja megjelent, vérbe, sárba, gyalázatba fulladva pusztult a magyar. Falukon az élő parasztot taposták kis vagyonkájáért, városon a halott főurat koporsóba vitt ékszereiért. Pár nap mulva már az elfoglalt Szerencs-en feszítették föl a Rákóczyak sírboltját a magyarok felsegállításának ürügye alatt magyar borban, magyar vérben fürdő német katonák. Zrinyi utálattal látta, ameddig nézhette, a németek tobzódó garázdálkodását, hogy emeli életcélá a szükségtelen fosztogatást, az ok nélküli emberölést. Ennél nem pogányabb a pogány török se!

A fejedelem apjának, anyjának koporsóit kivonszolták a napfényre, hogy jobban lássanak. Le-feszítették a tetejüket, maguk alá lódították széknék s beletúrtak a porladozó testekbe nyakláncért, gyűrűért, mentegombokért. Kiszórták a töredező szálú hosszú haját, a eszímában elvitték, ami beleszorult s a kifordított koporsó alól elgördülő koponyán búcsúzásul nagyot rúgtak. Az egyik nem volt rest utána hajolni, hóna alá dugta, — ki is nevelték érte a többiek, — s vitte emlékül haza.

Zrinyi megriadt, mikor a hír, ami csak úgy, minden nagyobb jelentőség nélkül keringett a császári seregben, füléhez jutott:

— Illyen méltóságos embereket az koporsóból kihányni, hamvokon tapodni!

Csáky László sötéten szólt:

— Nem taposták-é sárban Rákóczy hajdúi is vi-

szontag az szentségeket, kinél méltóságosb nincsen az universumban?

— De magyar hamvak!

— Nem esmérek mást, hanem csak eretneket és igaz hütöt az föld kerekén!

A magyar urak komor-komolyan bólíntottak, ki igaz vallásosságból, ki a mindent takaró ürügyet helyeselve.

— Nímet bitangok tapodják haló porában, ebek marcangolják az élő husát, kinek Rákóczy az neve! — ordította Drugeth.

Az urak újra bólíntottak, ki igaz hazafias érzéssel, ki személyes gyűlölettel.

Mért érzi ő itt magát olyan idegennek? Roszszabb-e ő vagy talán jobb, mint a többi főúr? Ki az igazi ellenség, a török-e vagy a námet? Vagy a magyar legfenébb a magyarral? Mi fontosabb, a religió, vagy a magyarság? Az égi haza vagy a földi? Rettenetes kérdések kioldhatatlan, szétvághatatlan boga! Ó! talán mégis a helyes úton torpan meg most ingadozva!? A megváltás olyan lehetetlen-é? Krisztus, az emberré lett Isten, nem áldozta-e föl életét a világ bűneinek megváltására? Istenné kellene annak az embernek lenni, aki a magyar világot akarja megváltani bűneitől? Talán nem!! Zrinyinek akkor van igaza, ha Zrinyire gondol. Csukd be most a szemedet, ne láss; ha eltaposol valakit vagy valamit rohanásodban, ne érezze meg kényes talpad, ne dobbanjon meg bolondos szíved, mert neked haladnod kell. Meddig? Látjátok, egyenes az út! Megyek veletek, olyan vagyok, mint ti, de majd eltér az utam s csak én tudom, merre, mert kanyarodását én kerekítem!

XV.

Sűrűn pihézett a hó a meredek útra, — amelyen egy hol jobbra, hol balra faroló szánt húztak nagy nehezen fölfelé a párolgó lovak, — a mult havazások alatt amúgy is roskadozó fákra s a szánban ülő nagy prémes gallérú bundájára. Zrinyi jött Klenovnikra atyjafiát, Homonnai Drugethét látogatni.

Ki mondja, hogy Drugeth hontalan? Klenovnik talán rosszabb, mint Jeszenő? Nem az övé, Draskovich Gáspáré, aki barátságból engedte át varasdvármegyei két vára közül az egyiket a hontalanul bujdosónak? Hát aztán? Ő használja, ő élvezi a kényelmet, amit nyújt, tehát anyyi, mintha az övé lenne. Vajjon ki lesz otthon? Csak János bátyám és Anna asszony fognak várni a nagy palotán, míg a szolgák botosaimat fogják lehúzni odakint. Hideg van. Bizony jól is esnék egy kis meleg leves. Vajjon átjön-e Gáspár gróf Trakostyánról? Talán már át is jött. Gáspár bátyám szereti a szószaporítást, borpusztítást. De mért jövök én ide? Egyik sem kenyerem! Mind-egy! A boldogtalan rokon megérdemli, hogy fölkeressük szerencsétlenségében! Jól fog esni neki a csekély figyelem, amellyel apolgatására sietek, a pénz magának, az ételneműek feleségének.

Míg a felvonó-hidat leeresztette a bástya-torony ablakán kikukucsáló ór, Zrinyi visszanézett a völgybe, a fénylő hó, a fekete faderekak között jég-palástját csillogtató patakra. Milyen szép a tél békéje!

Az épület kapuja elé kanyarodó szánt egy szál könnyű dolmányban, hajadon fővel fogadta Drugeth.

— Isten hozott, Miklós öcsém! — kiáltotta rá vidáman.

Zrinyi szótlanul ölelte át a rokont.

Az egyik ablakból három fiatal nő találgatta, hogy ki lehet a vendég.

— Bizonyára Vuk bátyám uram! — mondta szelesen a másik kettő mögött ágaskodva a legfiatalabb.

— Nem, Borbála, nem! — fordult vissza lemondó mosollyal egy bronz haj övezte, fekete szemű, fehér arc.

— Be jól tudod, Eusébia! — szólt oda enyelegve az asztal mellől lányának Draskovich Gáspár.

— Istenem, mely vulgáris tréfa! — sóhajtott magában Eusébia.

— Csak valamely rossz hírt ne hozzon férjem uramnak! — sóhajtott a szenvedő arcú fiatal Drugethné.

— Kit hozol, János? Csak nem Zrini Miklóst? — szólt a belépőkre Draskovich.

— De bizony én azt! — erősködött tréfásan Drugeth.

Zrinyi merev udvariassággal fogott kezét a nőekkel, tekintetre is alig méltatta őket s a két férfivel különbb vonult. A nők újra leültek az ablak-mélyedésben s kézimunkáik fölé hajolva hallgatták a férfiak beszélgetését. Eusébia unottan tekintett az egyszerű, szinte szegényes ruhájú vendégre, aki megérezve a rászálló pillantást, arra fordult. Erősen kidudorodó szemöldök-csontjai között lefutó, egyetlen, mély ráncra elsímult, amint szembe találta a lány sötét tűzű tekintetének vilanása. — Gyönyörű haj! — gondolta magában, de homlokán újra megjelent a ránc s Zrinyi visszafordult a férfiak felé. A kis szeles Borbála nevetve pillantgatott fel munkájából s nyílt csodálkozással rá-ráfeledkezett a komoly vendégre. Anna asszony csak férjét nem értette, hogy tud

így örülni valaki az ő helyzetében egy vendégnek, aki hozzá jön, de nem az ő várába; s most föl is kel és megy; biztosan a kárpitokat és szőnyegeket fogja felhúzatni a falakra s kihordatja a tárházból az ezüst edényeket, evőeszközöket a vendég tiszteletére s szegény ártatlan gyermekei, a Bora meg a Gyurkó, csaknem koldusok.

— Csak egy tikmony sültig mulassátok magatokat nélkülem! — szólt vissza az ajtóból a két férfinak Drugeth.

Gáspár gróf örömmel mosolygott utána.

— Őcsém uram, látja te kegyelmed, — súgta vendégének Draskovich, — ez az igaz virtus, ki kész szível fogadja szerencse forgását. Mind jön, mind gonoszon állhatatlanságának, sokféle játékjának nincsen ű rajta hatalma.

— Bizony, bátyám uram, mert szerencse ajánékját nem más szível vette, mint egy piros almát, az kit bánat nélkül mingyárt visszaadhat; vagy ha nem ad is, tudja, hogy megrothad.

— Nékem még annyi se! Merthogy el nem fogadom, ha megkénál is véle Fortuna asszony anyám. Élek, valamint élhetek. Megadom, kivel tartozom, királoknak, nemzetségemnek, de magános előbbre menetelemet nem áhítom. Sokakat ronta, törete mán az tartalék nélkül való ambitió. Koporsómban is csak Draskovith lések, de királi trónuson is csak az. Látom, őcsém uram, az lineákat, az kik határt vetnek előbbre menetelemnek; vagyon annyi ész bennem, jól innen maradok. Nem nyúlok az után is, kit elérhetnék, hogy ollyasra ne induljon föl bennem az kívánság, kit soha el nem érhetek. Egy Draskovith csak előre lépik, hátra soha és soha. Én nem lépek egyet is! — fejezte be minden kicsiségen felülálló grand-seigneuri mosollyal.

Zrinyi végignézett az ápolt szakállon, derült,

barna-piros arcon, a nyílt csillogású szemeken, a drága s aprólékos gonddal összeválogatott ruházaton s az irigység hirtelen támadó forgószele kavarta föl benne az indulatokat. Ez lenne-e a helyes út? Barmot hízlalni és búzát aratni, királynak lenni tisztartók, jobbágyok hadán; fény-nyel, pompával övezve gunnyasztani magányos várában, vadászni, vendégeskedni, enni, inni? Az egész a körül forog, hogy mi jobb és szebb, a Ma vagy a holnap.

Drugeth valami kárpit elhelyezésében megakadt, hiszen nem a maga várában rendelkezett, s visszajött Draskovichért.

— Mi tanácslást várhatsz tőlem? — válaszolt Drugethnek Gáspár gróf finoman, a látszatot mentve s mint vendéghez illik, Drugeth előtt ment ki az ajtón.

Zrinyi kelletlen érzéssel, de udvariasan vonult közelebb a nőkhöz.

— Mit csinál, asszonyom, Gyurkó, az gyöngye virágszál, és Bora hugocskám? — fordult kedvesen Drugethnéhez.

Az asszonynak könny szökött szemébe:

— Köszönöm kegyelmednek, csak elvannak.

Zrinyi tehetetlennek érezte magát a síró fájdalommal szemben; édes anyja emléke villant a fejébe s szeretett volna más fordulatot adni a beszédnek. Drugethné megérezte, eltörülte szeméből a könnyet s mosolyogva folytatta:

— Gyurkómnak minden öröme az nyilazásban, nyargalásban vagyon.

— Vitéz leszen, valamint atyja ura.

— Csak kicsinyég kisebb vitéz volna János!

— válaszolt édes-bús arccal az asszony.

— No, no, nem jól beszél kegyelmed, asszonyom, — rázta a fejét Zrinyi. — Az virtus haszon-hozó dolog mind az vitézlő personájának, mind hazájának.

— Úgy bizony! — kottyant bele Borbála.

Eusébia szája egyet rándult, Borbálára nézett, aztán Zrinyire s gőgös tekintete végre is az ablakon állapodott meg.

— Lám, lám, hugom asszony, — nevette Zrinyi Borbálára, de szeme a másik lány aranyos hajának fényét kereste.

— Hallám hírét bátyám uramnak! — folytatta Borbála kedveskedve.

— Penég nincsen tálentumom az himvarráshoz, — enyelgett Zrinyi.

— Nem úgy, hanem úgy, hogy kegyelmed nagy nyomorítója az töröknek; vitéz hadnagy az félhold ellenében. Azért ne nézzen úgy rám, bátyám uram, mikéntha én volnék az kanizsai basa! Nem tréfaszó, kit beszéllek.

— Borbála! — szólt Eusébia a leányra unott, feddő hangon.

— Istenkém, Jézuskám, túled az embernek jó kedve is alig lehet.

Zrinyit kezdte bosszantani ez a dölyfös, unalommal bélelt leány; feléje fordult:

— Sima fődü palotán szokatlan magamfajta vitéz szava nehezen perdül, de mán azért csak mégis megkérdelem, nem-é inkább vitéznek lenne hugom asszony hütös felesége, hogysem másnak.

— Szeressem én ütöt, ű meg engem. Az többi, valamint füst és por! — válaszolt kurtán-furesán Eusébia.

— Fiúnak lettél volna csak jó! — mosolyogta Drugethné.

— Nem olyan rosz leánynak is! — mondta félhangon Zrinyi.

Ezért meg Borbála haragudott meg s hirtelen nagy szorgalommal kezdett öltögetni.

Eusébia Zrinyire nézett és elfakadt nevetve. Zrinyi eleinte vele kacagott, de azután úgy kezdte

érezni, hogy neki nincs semmi oka a jókedvre, sőt inkább mintha ő lenne a nevetség tárgya; hirtelen abbahagyta. Eusébia is visszakomolyodott, de még később is föl-fölnevetett, mint aki nem tud kiverni a fejéből valami kitűnő dolgot.

Egyszeriben tülökhang, hidlánc-csörgés hatott fel hozzájuk puhán a külső havon át. Eusébia arcát, amelyről eltűnt a gúny, meleg vidámság öntötte el; letette munkáját s egy másik ablakhoz lépve kinézett.

Most jön a fattyuja, — gondolta magában goromba irigységgel Zrinyi. — Mit keresek én itt? — Kar-feszítő, szív-dobbantó vágy támadt benne az aranyos hajú lány után, aki senkivel sem törődve örült az érkezőnek.

Kevésre rá nagy örömmel hozták be karon fogva Drugeth és Draskovich Erdődy Farkast, a petrinjai commendant fiát.

Piperkőcösen alakított, tarkóig érő hajú, sárga csizmájú, gondozott ruhájú, szép fiú volt Erdődy; olyan, amilyeneket írott csata-képeken lát az ember. Eusébia szinte elébe szaladt, úgy sietett vele kezét fogni. Erdődy ábrándosan nézett az ábrándos szemekbe s tovább tartotta kezében a lány kezét, mint az illendőség engedte s a rokon kötelék magyarázta volna. Borbálához lépve pajkosan mosolygott rá s éppen olyan hosszú ideig tartotta volna a kezét, de a lány nevető-durcásan vont el magát előle. A nők újra letelepedtek munkáik mellé, a férfiak az asztal köré. Eusébia egy szempillantással a maga közelében jelölt ki széket Erdődynek a két csoport között, s ha a legény néha-néha Borbálára kedveskedett tekintetével, alig észrevehetően dobbantott egyet a lábával s elővillant a szoknya alól a himzett török papucs. Erdődy ilyenkor végigsimított a haján s szerelmesen nézett Eusébiára, Zrinyit, aki figyelte

őket, majd fölvetette a méreg; legjobban szerette volna fejbe sújtani ezt a kikent-kifent nyalka fiatal s másik kezével magához kanyarítani a rá-tartós kisasszonyt.

— Kemény telünk van, — szólt Drugeth.

— Hordatod-é mán vermidben az jeget, János? — kérdezte Draskovich.

— Igen, igen, holnap kezdik, — felelt Drugeth, mint aki csak most határozza el magát a dolgra.

— Bár fagyna belé Rákóczy ügyeközei az ecsedi lápban! — mondta Gáspár gróf.

— De bizony vérben fog az fagyni! — kiáltott Zrinyi, aki örült, hogy valahogyan utat adhat háborgó dühének.

— Meg is sokasoda Isten ostroma rajtunk az külömb-külobbféle bálványozások miatt, kik közöttünk férköztek, — vélte Drugeth.

— Nem voltunk restek az bűnre mi is, — legyintett a kezével Draskovich.

— Annak oka is csak az bálványozás, — válaszolt Drugeth. — Kimenének fiaink külső országokban azzal nessel, hogy az tudományokban tekéltetessítik elméjüket s ihon, haza hozzák az lutherana confessiót, ördög találmányát.

— Kiki tudja, — szólt nyegle fölénnnyel Erdődy, — amaz Luther Márton fölhajta egypár korsó sert, s úgy fabrikállá az új hütöt. Nyilván ördög dolga ez! Látja kegyelmetek, az utak, erdők, berkek teli vannak szegény legényekkel, szabad hadnagyokkal, az kiknek dulás, fosztogatás kenyerek.

— Győjtsünk osztán seregeket, — szólt Zrinyi, — ilyen garázda kóborlókból, kik az maguk vi tézségek rudimentáit vagy kassai kereskedőkön, vagy kecskeméti tőzsérekén, vagy soproni kalmárokon, vagy más szabad városok s szegény pol-

gárok kárán végezték el; az kik nem az jó hírért, névért s bősületért, hazájokhoz való szeretetekért iratták be magukat az hadakozásban, hanem hogy jobban ezeket az virtusokat szabadabbul űzhessék!

— Az kostajnicai török nem tött annyi kárt talám Petrinja táján, mint az kóborló vitézek, — állította Erdődy.

— Meg van kegyelmetek áldva, öcsém uram, arrafelé az predauciusok, valahok és selavok népével is, — tette hozzá Draskovich.

— Az is az török császároknak lelkeken szárad, — mondta Erdődy, — hogy pokol tüze pörkölje le fejekről turbánjokat, hehehe; kihajták országukból az mi földünkre őket s mast az végeken az török ellen való vigyázás színe alatt lopnak, garázdálkodnak, kevélykednek. Az idegen nem kémelli, ki magyar.

— Talám magyar az magyart igen? — kérdezte kihívóan Zrinyi.

Eusébia meghökkenve tekintett föl munkájából a szólóra s valami gyöngé érdeklődés villama cikázott át szemén, amelynek sugara csak újra Erdődyn pihent meg szerelmesen.

Erdődy kérdően nézett Zrinyire, aki az el-lene s Péter ellen folyó személyes áskálódásokra gondolva tette föl a kérdést, amelyre Drugeth felelt fölcattanva, aki csak egy gonoszt ismert a földön, Rákóczyt:

— Arrul nem beszéllek, ki rajtunk esett, de azon felyül is mely igen röttenetös insolentiákat cselekedtenek Rákóczy hadai az magyaron s nem-denem űk is magyarok? Templomokat, parochiákat, udvarokat, városokat megdúltak; nemes és paraszt emberek sustentálására való javait, búzáit, borait, kenyerét, ruháját elvitték; szarvas és lábas marháit levették és egyéb javait felprédálták. Síro-

kat felásván, holt testeket megháborították, lakos és igaz járatbeli jámbor kereskedő és egyéb embereket városokban és falvakban, házukban és útjukban mindenekbül kifosztották. Marhájokat elvonták, sokakat megkínóztak és megölték, és egyéb kimondhatatlan istentelenséget, keserves kegyetlenséget, tribulatiókat és oppressiókat cselekedtenek.

Zrinyi fölött hirtelen elborult az ég. Unta Drugeth hangos panaszolkodását, Draskovich selymes finomkodását, Erdődy nyegleségét, a nők butaságát vagy gonoszságát; az egész társaságot, a fajtáját, az országot! Ó! buja olasz völgyeken gördülő négyökrös szekéren hanyatt fekvő a széna között Vergiliust olvasni... másutt lenni, cselekedni, szeretni: élni, ó élni!

— Mikoron haza jüvök az táborbul, — hangzott fel szava szinte kiáltva, — az hol az legajósb nímöt feldwäbel is nagyobb úr, mint királa védelmére fölült magyar nemes, szalad elej-bém mán az vár piacán az kapitány s lelke szakadva előbeszéli, hogy Miklós bátyám uram meghagyott özvegyének bosiákói jobbágyai fegyveres kézzel törtek be udvarházában, s hogy udvarbíráját megölték, s hogy mindent feldúltak, prédáltak.

— Hm! Aggebje parasztja! — szólt közbe Draskovich. — Bűdös és kártévő!

— Csak az, eresztenénk szájokra a zablát! — tódította Drugeth.

— Az paraszt, az paraszt, mondja kegyelmetek! S az úr, nemes, nemzetes és vitézlő úr? Vannak néminemű új bányáink nekem s öcsém uramnak, Péternek, ki Lichben, ki Bakarban. Hát az minap Varasdon, croatai és selavoniai státusoknak gyűlésén nagy hangos panasz-szóra nyitá fel száját ellenünk Frangycpán Miklós uram, hogy így,

hogy megintlen úgy, az bányák ide, az bányák oda. Tyúh! nagy gravámen! — gondolá az gyűlés. Egy szóval kiküldék zágrábvármegyei szolgabíró uramat, Jellachich Gábort, hogy az bányákat haladék nélkül betöltsük és betemessük.

— Injuria! — kiáltott Drugeth.

— Gubás ebnek fanos eb az társa, — bölcseledett Draskovich.

— Majd! — fejezte be megcsendesülve, nagy megvetéssel Zrinyi. Dolmánya alatt megfeszültek mellén az izmok, amint most Eusébiára nézett. — Eh! — gondolta magában, — Frangepán ugathat, a paraszt csak paraszt, Eusébia csak aszszonyi állat; a német, ha generális is, csak német, de ő, ő Zrinyi!

Drugethné nagyott sóhajtott és szomorúan rázza a fejét.

A kályhában pattogva ropogott a kemény fa s hangja betöltötte a hirtelen nagy csöndbe burkolódzó termet. Hó-felhőket kavart odakint a zúgó vihar; az ónas ablakok sírva rezegtek. A férfiak bajuszukat pödörgették s maguk elé néztek; a nők munkáik fölé hajoltan öltögettek. Draskovich palotás agara nagyot ásítva nyújtózkodott elő az asztal alól, hogy ura széke alá gömbölyödvé folytassa az alvást.

— Jó kis zivatar! — szólalt meg kitekintve Drugeth.

— Szegény őzikék kint az erdőben! — mondta Borbála.

A férfiak elnevelték magukat.

— Majd lelűjjük őket, hogy ne fázzanak! — nyugtatta meg Borbálát tréfásan Draskovich.

Eusébia leejtett valamit s amint Erdődy föladata neki, kezük összeért; a legény szeme kerekre tárgult, a lány lehunyta az övét.

Az oldalba rúgott agár vonítva ugrott ki a szék alól.

— Öcsém uram, az agaram! — feddette tréfásan Zrinyit Draskovich.

— Nem akartam, bátyám uram, — mentegőzött mogorván Zrinyi, — megcsuszamlék csizmám az págyimentomon.

Borbála szerelmes önfeledéssel nézett, nézett Zrinyire.

— Soha nem ülünk már asztalhoz? — kérdezte Drugeth.

Ujra beállt a csönd. A kint féktelenül tomboló vihar a kéménybe szorulva panaszosan zokogott.

XVI.

— Megharagutt? Haragudjék! Majd megbékéll!

— De, nagyságos uram, nem igen felette jó nekünk, ha Péter gróf haragszik.

— Hát mitévő legyek? Térden csuszkorálva imádjam ú nagyságát? Enyim az gulya, osztán punktum. Süttessen másszor billogot az barmra, ki üvé, — zárta le a vitás marhacsordáról való eszmecekerét Zrinyi.

Migliani páter nem mozdult; kövér arcán gyorsan mozogtak a ráncok: úgy látszott, szeretett volna még valamit mondani.

— Hallom atyaságodat, — jelentette türelmetlenül Zrinyi a társalgás folytatásába való beleegyezését.

— Iszonyatos nagy infamia, nagyságos uram, kít előbeszélleni fogok uram kegyelmes engedelmeivel. Mikulich Tamás, amaz két lelkű, alattomos personális, nagyságtoknak bizony érdemetlen tutorja nagyságtok gyöngye gyermekségeknek korán, széltén hirdeti, hogy nagyságodat Rákóczy valamely hajduja üstökön ragadva hurcolá Önöd alatt

az erdélyiek táborában, hunnan is csak nagy sok könyörgésre, jól megsarcoltatva bocsájták vissza.

Zrinyi türelmetlenül intett a kezével, hogy hallgasson.

A páternek megmozdult a szája: még nem fejezte be; de urával nem mert ellenkezni, nagyot nyelve küldte vissza magába a feltolakvó szó áradatot s dohogva köszönt el.

Ugassanak, mit bánja ő! Gondolata, mint a szétlőtt szárnyú madár, vergődve röpdösött Eusébia körül, ki fut előtte, mint galamb az ölyű előtt. Pedig az idő leszedheti ifjúsága rózsáit, sűrű barázdákkal megszánthatja orcáit, ezüstté fordíthatja aranyos haját. A gyöngyvirág könnyen hervad, a csorgó patak vissza nem folyhat! Ó Viola! kegyetlen Viola! Mint tigris a vérben, gyönyörködik végzetlen nehéz bánatában. Az acél meglágyulhat tűzzel, mesterséggel, hangyanyom a kövön megismerszik idővel, de az ő sűrű sok sóhajtatása annyi Violának, mint gyöngye szél tölgyfának, mely meghajolhat; mint tengerhab sziklának, melyet meg nem ronthat... Újra ez a mélységbe zuhanás, újra ez az örvénnyel küzdés! Mért? Oly óriási hiba-e egy élet számvetésében, ha kihagyjuk a tiszta, kézfogós, lakodalmasszerelmet? Neki cselekednie kell, ráhivatás vár ezen a rozzant magyar földön, mért borítja hát el most ez a sötét felhő tervei büszke erdejét? Nem volt-e elég a nagy-hefflányi küzködés, szégyen, ahol egy Zrinyi! Zrinyi elől vitték el a lányt? Ott az a nyavalyás, itt ez a nyalka állnak elébe; Julia Nádasdyné, Eusébia pedig Lykaont szereti.

Ez a gondolat ült mögé nyergébe, ha kilovagolt; ez könyökölt melléje, ha olasz és latin könyveibe merült; ez burkolódzott bundájába, ha Légradra ment rendelkezni; ez feküdt nyugvó helyére, ha aludni tért; ez fogta a tányérját magános

ebédein; ez komolykodott ki a tükörből, ha fészülködött; ez hörgött föl rá a halálra sebzett vad szájából.

Eseménytelen tépelődésben, erőltetett vadászatokban, komor parancsolgatásban, verselgetésben tölt Zrinyi Miklós tele. Mit ért a fényes családi fészek minden kényelmével, pompájával, ha nem nézte; mit az óriási birtok gondja, ha Miglianira háritotta; mit a légrádi kapitányság, ha a török nyugton volt; mit a császári ezredesség, ha hada a tél előtt eloszlott; mit az egész izom-örló, idegpattantó küzdelem, ha egy lányra való mértéktelen vágya mindezt szétfujta, mint az őszi vihar a friss avart; ha minden boldogságát árnyképpé fordította ez a szerelem; ha minden értéke szétfolyva omlott el ujjai között, mint a Sátán ajándékozta pénz? Mit ért az ősök multja, mikor az ivadék jövője borult el? Mire az agy bűgő zakatolása, ha közbeszólt a szív?

Ó, milyen hosszúk ezek a rövid napok; mily örökkévalóságok a hosszú éjszakák! Nappal mindig ugyanazok az arcok s rajtuk ugyanaz az ijedt kíváncsiság, hogy mi lelheti az urat! Éjjel az az ezer formába öltöző egy valóság! Nappal az unalmas várbeliék, az unatkozó hadi nép röhögő, civalkodó vagy mogorva, csöndes ide-odaténfergése! Éjjel a jövő, mint egy sötét barlangszáj; a gerincfeszítő testi vágy; a hiúság, nagyratörés szárnyaszegett vergődése.

Mi lesz ennek a vége?

Néha forrt benne minden indulat, remegett minden izom, — mint a repedésig fűtött katonai, — mikor szemébe paskolta a szél a havas esőt a kursaneci erdőben. Néha bágyadtan keringtek benne szerelmének, nagyravágyásának roncsai, mint hajótörő tengeri vész után csöndes öbölben árbóc, deszka, vitorla, — mikor könnyvére könnyökölve hall-

gatta magánossága társának, az öreg kályhának duruzsolását.

És Klenovnik?

Jobb szeretett oda nem menni. Ha ott volt, alig tudta magát visszatartani valami örült erőszakosság elkövetésétől; tömör dühvel nézte a lányok között kakaskodó Erdődyt; bántotta Borbálának feléje forduló állhatatos bámulata, ingerelte Eusébia gőgös elfordulása. Mért vágyódik utána, mint Echo szó után, mint deres hóharmat napmelege után, mint tudatlan fürj csalogató síp után, mint mágnes a hideg vas után, mikor Eusébia konok és kegyetlen? Ha Erdődy ott volt, csak rá nézett, csak neki volt mosolya, csak számára volt jó szava s ő mehetett politizálni a férfakkal, vigasztalhatta a siránkozó Drugethnét vagy hallgathatta Borbála kínálkozó csacsogását. S ha a piperkőc Vuk máshol mulatott, Eusébia, mint az alvajáró, jött, ment és sötét szeme befelé világított. Verseit szórakozott mosollyal fogadta s tán el sem olvasta őket! Kerülte, futott előle, mint ama könnyű kód a forgó szél előtt, mint hideg hóharmat nap melege előtt, mint fürj karvaly előtt, mint árnyék nap előtt.

Riadva nézett néha magába s elijedt: Istenem, milyen szűk körben forog minden érzése, minden gondolata! Ember ő, férfi? Hisz mint a párzás dühében sívó oroszlán járja körül ezt a kemény kősziklát! Bágyadás és kavargó düh között váltakozó vágyakozásában megátkozta a szerelmet, amit a legaljasabb nevekkal illetett magában, nősténynek káromolta a nőt s aztán hűvös, sötét hajnalban menekült haza Csáktornyára.

A török? Bánja is ő! Nyuvadjanak meg ott, ahol vannak! Fullasszák vérbe az országot s fulladjanak meg maguk is a diadal gőgjében! Legyen bár muzulmánna az esztergomi érsek, mit törődik ő vele!

A király? Távoli kegyes idegen...

A harc? Patkány-marakodás!

A hadi pálya? Bohóc-kapaszkodás!

Az élet? Rongy, rongy, rongy!

Lóra! Sarkantyúzva hajszoalta az izzadó dögöt sáron, jegen, havon keresztül; s este a csatakos hazaérés után a váltott ruha melegében ellágyulva ült a gyertya mellé s papirnak dölve burkolt, halvány idylliumokba, klasszikus képekbe öltöztette vad szerelmét, amelynek nyersesége át-átütött a síma, divatos mázon.

Közben múlt a tél; a hó leolvadt a hegyekről s hófoltos pocséták borították a mezőket, amelyeknek feketeségét zölddel kezdte tarkázni a párápólyás csecsemő tavasz.

Zrinyi elborulva nézte az örökegy játékot vára ablakából:

— Mit örülök rajta, ha hegyről lement az hó, ha bánat úgy hordoz, mint erős szájú ló, ha az én sok könnyem árvízhez hasonló, ha bűm örökké nő, mint fára az komló?

Aztán nem mozdult semerre se: otthon várta makacs magábavonulással az eseményeket. De vajjon jönnek-e? Mindegy! Eleget kergette idáig őket, ő futott utánuk. Most nem! Vár.

XVII.

Gyöngé kopogás zaja hangzott a nehéz, vasalt tölgyfa ajtón.

Zrinyi annyira belemerült olasz szerzőjével a Lancaster és York-ház hatalmas küzdelmének véres eseményeibe, hogy csak pillanatok mulva halotta meg.

Az ajtó-nyíláson Cosimo páter kémlelt be ijedt kíváncsisággal:

— Néminemű megjelenteni valók volnának, nagyságos uram!

Zrinyi intett, hogy csak jöjjön be. A páter belépett; de az ajtó nem csukódott be utána, mert most Forstall fogta meg a kilincset, hogy Patachich Péternek adja át.

Kint új erőre kapott májusi nap melegített s a nyitott ablakon keresztül behallatszott a kis, hímes boltú szobába a kert, az erdő tavaszi zsongása.

— Laudetur! — morogták az érkezők.

— In aeternum! — mosolyogta lenézéssel az úr, hogy íme, most csakugyan az események keresik fel őt, mert történni kellett valaminek, hogy ez a három ember önként kopogtat barlangja, a könyvesház ajtaján. Megjelölte körmével, ahol elhagyta az olvasást és a csöndben álldogálók felé fordította székét.

— Hírek futamnak széjjel az országokban, — kezdte fontoskodó arccal Migliani, — Rákóczy új hadának új győzödelmirül. Kiindula Zsigmond úrfi Erdélyből, készen az cselekedetre, miként egy török s nagy vigyázással forgatja szablyáját ellenünk, miként egy spanyor. Puchaim generál futamik ám, de nem az harcba, hanem az harcbul; Szendrő felé nyomakodik vissza nagy sok bajlódással, kapkodásokkal; tollaskodó nímöt vitézin megszorula az plundra. Vagyon dolga az poroszlómesternek, merthogy morgolódnak, szökösnek az nímötök, miként taval Rákóczy hajdui; az mezei borbély is nem nyugotja kezét ölben, mert telve táborunk sebesekkel. Mast tetszik ki, mely igaz az török példaszó, hogy ha az te ellenséged olyan is, mint az elefánt, annyinak tartsad, mint az legyet, ne félj tüle; ha olyan is, mint az légy, úgy se vesd meg, hanem oltalmazd tüle magadat, mint az elefánttul! Ithon elefánt lén az légyből, ki Puchaim füle környül

zummogott! Más felül Torstenson kapott Gallas nímötjeiben mezei derék haddal, kiket meg is vere s mastan siet hadait componálni az úrfiéival.

Zrinyi gondolkozva hallgatta a páter szapora szavát: most jó lenne megint Zrinyi, aki kidobja a pénzt az ablakon iratos vitézek fogadására s ott ágál ő fölségéhez való hűségével az első sorában! Titkos megelégedéssel szólt:

— Baj biz a!

— Bizonnyal az, nagyságos uram! Személy szerint való insurrectiót hirdete ő fölsége az dunai két districtusnak; de nincsen benne köröszvény indulat és magyar vér, elhúzzák magokat az hadakozástul.

Nem is bolondultak meg, hogy fölüljenek, — gondolta Zrinyi. Gúnyosan ötlött a fejébe, hogy most gyűlést tartanak Varasdon Horvát- és Szlavonorságok urai.

— Mit mívelnek az tekintetes Karok és Rendek Varasdon? — kérdezte hangosan.

Cosimo páter összekulcsolta hasán a kezét s fejét félrehajtva hallgatott: sajnos, ezt nem ő tudja; más fog beszélni s ő hallgathat.

Forstall elsimította talárja mellén a ráncokat és megszólalt:

— Királ urunk ő fölsége — győződelem koszorúzza szent fejét! — ezer lovast sollicitála országi védelmére Rákóczy ellen, ki utolsó veszedelmet készít hazánknak. Az tekintetes Karok és Rendek, — mint írják, — vitam et sanguinem készek áldozni, sed Croatia et Slavonia, quae erant olim repletae militibus, hadi nép nélkül szűkölködnek s lehetetlen immár benne az legnagyobb solddal is ezer lovast toborzani. Itt volnának, az igaz, az végbeli vitézek, de az török az szomszédságban leselkedik, kiért is az ország határai pusztán nem maradhassanak nemcsak az mi, de az haereditaria provinciák épségben megtartásoknak okáért is.

Kis ravaszok, — gondolta Zrinyi, — az örökös tartományokat tolják mindjárt előtérbe, hogy a király megfélemedvén legkedvesebb s drágább országrésze elvesztésének gondolatától, a végbeli vitézeket meghagyja helyükön.

— No, Patachich uram, — kérdezte hamiskás szájvonással Zrinyi, — hát osztán csakugyan komolyformán rögzölődik az török?

— Mán akár tudták, akár nem az tekéntetes Karok és Rendek, nem csalták alá az királt, mert való, hogy az török császár hada Bosznában győlekezik. Azt beszélle az végbeli fáma, hogy horvát földön vagyon szándoka általtörni az velenecések ellen. Nem lészen kárunkra az figyelmezés, főkapitány uram.

— Hejh, pater Marce, be feledékeny kegyelmed, — kiáltott Migliani örülve, hogy a szót ismét magához kaparáthatta. — Esének egyéb történetek is az varasdi gyűlésen!

Forstall bosszankodva vonta végig nyelvét ajkán: hogy is felejtette el; no igen, Patachich szólt közbe, csak azért nem mondhatta. Finom, udvarias mozdulattal adta át a szót Miglianinak.

— Hát az történt, mint az provincialis atyaságatul értém, hogy az gyűlés színe előtt, — s vaskos ujjain kezdte számlálni, — Mikulich Tamás, Erdődy Farkas, Pethő István uraimék s tudja az nagy mufti, kicsuda, Jankovich Péter uramné és Laczkovich István uramné asszonyaim képeben hangos panasza fakadának Zrini Péter uram ellen, hogy néminemű földjüket, jószágokat az Dráva szigetein, nemkülönben Oszaly alatt s az Muraközön erő-hatalommal elfoglalta és magának tartotta.

Zrinyiben, aki a végig felezett családi birtok ügyeiben sokszor összekoccant ugyan öccsével, most feltámadt a vére pártolása mégis:

— No lám, az maszlagban megzabállottak mind frigyét vetének egy az mással ellenünk! És az croatiai statusok?

— Kiküldék Petretich zágrábi prépost és Zakmárdy ítélőmester uraimékat Péter grófhhoz az ország leveleivel, hogy jussát az törvény útján keresse s az erőszakosság cselekedetitül magát megtartóztassa.

— Köszönöm kegyelmeteknek! — bocsátotta el kurtán embereit Zrinyi.

A három férfi elköszönt és vonult a várnagy lakása felé a harminckét levelű bibliához s a mászos korszokhoz.

Zrinyi egyedül maradva elgondolkozott. Baj és baj, mindenütt baj! Vitéz kéne ő fölségének! A vármegyék vonakodnak, a horvát rendek hímeznek-hámozniak . . . Most megint itt lenne az alkalom megmutatni, hogy Zrinyi tántoríthatatlan királya oldaláról; ha kell, utolsó sustákját is ő fölsége kezeihez bocsátja . . . Török had Boszniában? Rajtuk ütni valami hihetetlen vitézi vállalattal, milyen szép lenne! . . . Vagy elbánni ezekkel a hegyes fogú mezei egerekkel, akik Péter csúrje körül cincognak . . .! De minek? Mit csörtessen ő ebben a piszkos mocsárban valami távoli vetés reményében, mint egy koszos vadkan?! Nem érdemel meg a német egy olyan életet, mint az övé . . . s megérdemelné-e egymást fölfaló fajtája, hogy a török ellen való hadakozásban emészsze? Érdemes-e ezen a romlott magyar világon valamit kezdeni? Kinevette magát a «megváltás» eszméjéért, ami nem is olyan régen úgy felcsigázta minden képességét . . . Minek a mozdulat? Kár érte. A szobrok se mozdulnak s mégis szépek . . . Igaza van a töröknek, nagyon igaza: jobb ülni, mint állni; feküdni, mint ülni; de fekvésnél is jobb a holtan terülés!

— Lássuk tovább, mi módon üzték, öldösték egy az mászt amaz bolond anglusok hitván esörgős játékok bírásokért, — szólt hangosan; azzal robbanva kanyarította vissza székét szembe az asztallal s nekikönyökölt Biondi könyvének.

Jöhettek aztán hozzá jelentení akármit: Rákóczy... a király... Mikulich itt, a svédek ott, — dacos elfordulással minden cselekvéstől, minden tépelődéstől csak távoli árnyékokat mozgó olvasmányának és dohogó sétáinak élt.

Ilyen lelki állapotban találta a királyi meghagyás, hogy a birodalmi sereg segítségével ezer könnyű lovaszt fogadjon és siessen a császári táborba. Gúnyosan nevetett föl:

— Ihon, jünnek az események csöstül! Nosza Herr Graf von Serin, ragadj mastan szablyához, toborozzál hadi népet, hiszem te vagy az, az kinek ugrálva, nem sóhajtvá megyen ki az arany erszényébül! Kelj mezőben vitézid élén, derék leventa, merthogy talám mast lészen az üdeje, hogy hullat öledben egyetmást az földi jók fölséges asztalnok-mestere. Nélküled bizony egy szaró-széket sem tudnak megvenni nímöt generál uraimék!... Nem, nem megyek, — zúgott benne tombolva az elkeseredett ellenkezés.

Az éjjel alig aludt valamit. Forgott az agyában a sok terv, bűgött a szívében a sok indulat s nem tudott megállapodni egyiknél sem. Mint valami nyomorult, kormánya vesztett, vitorlájá pusztult hajó-teknőt, hajtotta, himbálta, kavarta az örvénylő ár; öntudatának égve maradt kis mécsese is makacson, dacosan nézte a homályos háborgást. Fülében pillanatonként megújuló távoli ágyú-dübörgés zúgott s érezte, hogy halántékában kopogva lüktet a vér. Akarata, mint a fejbe kólintott ember, elalélva hallgatta az indulatok bosszorkány-szombatjának belülről kihangzó tompa zajját.

Vérben úszó szemekkel ébredt; vállát verő göndör haja összegubancolódva fogta körül sápadt arcát. Lomhán állott talpra, de mikor az ablak felé fordulva szembe találta a reggeli nap friss ragyogása, nagy elhatározás születésének nyers örömeivel szegte föl a fejét, mint aki a szerencse ellen ágaskodva egy kártyára teszi föl az ősi dominium utolsó ezer holdját.

— Vuk öcsém tahát Varasdon fújja az kígyóküvet Péter ellen? Jó! Megyek az lányhoz és megkérdem... Megkérdem!!!

Nyergeltetett. Lóra ülve megtapintotta az aranyhímes kápa pisztolyait s emberei nagy bámuldozására, egy szál lovas szolgálával vágatott ki a várból.

XVIII.

— Jó napot! — fogadta röviden a klenovniki várnagy alázatos köszöntését Zrinyi, a sok lovaglásban görbére gémberedett lábait egyengetve, míg két szolgálta söpörte, tisztogatta az út porától csizmáját, ruháját. — S az urak? — kérdezte az útra felkötött haját kieresztve a süveg alól.

A szolgálak tiszteletteljes távolba vonultak seprőikkel, kendőikkel és vártak.

— Nagyságos uraim hajnallal Trakostyánra mentek, nagyságos uram!

— Hát ki vagyon itthun?

— Nagyságod szolgálatjára Drugeth nagyságos uramné asszonyom és Eusébia kisasszony, mert-hogy Borbála kisasszony kevés napok előtt haza mene atyja urához, de megjön az héten.

Zrinyi gondolkozva nézett szét a hűvös kapualjban a muskatélyokon, szakállosokon, az őrszobájuk előtt padoló drabantokon. A külső udvarról nyíló kapu fél szárnyra, a belső udvarra

nyíló teljesen, sarkig tárva: kint lángoló nap, közbül hűvös sötét.

— Tudom az járást! — utasította vissza Zrinyi az ott ténfergő nemes inas ajánlkozását.

— Az ebédlő palotából jobb kézt asszonyunk házában lesznek bizonyára, — bátorkodott még megjegyezni a várnagy.

Zrinyi intett a fejével, hogy jó s megindult a lépcsőház felé.

A várnagy vont egyet a vállán s visszament a külső udvarra a lovak s a vendég szolgálattelátásáról gondoskodni.

A darabontok összevigyorogtak, ahogy az úr alakja eltűnt a lépcsőkön.

— Hüjh! de bölény-bika egy úr! — bökte az egyik oldalba a társát.

— No, ha ez reá ereszkedik arra az vékony-pénzü fehérnépre odafent . . . — mondta a másik.

— Vértajtékot is hány az kisasszony, miként az szerelmes fülemüle, — fejezte be a harmadik.

A negyedik trágár mozdulatokat kezdett tenni a kezével és szaporán hűittyetett hozzá.

Láttára hangosan csattant föl, majd alattomosan meglapulva vinnyogott még sokáig a röhögés.

Zrinyi ezalatt benyitott az ebédlő palotába. Körülnézett. A sarokban kongatva ketyegett a nagy lábas óra; a szőnyeggel borított falon a sokágú gyertyatartókban még bent volt az utolsó mulatóság óta a sok gyertyacsonk; de a kihúzható nagy asztal összetolva; a nagy pohárszék ajtai zárva. Mit akar? Mért jött ide, korlátot ismerni nem akaró indulataival a békés, rendezett életű családi fészekbe? Milyen bambán lóg a falon az az eledellel írott kép! S milyen rosszakaratú idegen arc néz vele szembe a fali tükörből!

Hangok! Csakugyan a szomszéd szobában vannak. Elhatározó mozdulattal törülte kétfelé a bajuszát és benyitott.

— Jó napot kívánok kegyelmeiteknek, asszonyom és hugom asszony!

A tompa férfi-hangra ijedten fordult az ajtó felé a két nő, akik az egyik ablakmélyedésben fonogatva azt hitték, hogy valami házbeli asszony-nép nyitja rájuk olyan csendben az ajtót. Zavart köszönéssel fogadták a különös vendég különös érkezését.

— Eljöttem kegyelmeitekhez!

— Örvendünk rajta, uram! — szólt Drugethné.

Zrinyi fogott egy széket, nekitámasztotta a két ablak között lévő állványnak, amelyen ezüst-veretű ékszeres ládácskák sorakoztak halommal, s engedelmet kérő kurta mozdulat után leült rá szembe Eusébiával.

— Osztan csak így magánosan kettesben mulatják kegyelmeitek az üdöt? — kérdezte, féltékeny pillantással nézve körül Eusébiát.

A szótlanul ülő lány rokkája egy percre megállt, de annál hangosabb pergéssel indult meg rögtön.

— Uraimék Trakostyánra mentek! — felelt Drugethné.

— Trakostyánra? — kérdezte Zrinyi, mondani-valóját gyúrva, gyömöszölve elméjében szavakba.

— Igen, az tisztartót akará, ha meg nem csalom, két jobbágykölyök megölni, osztán kitódott valamely módon...

— Igen? Az tisztartót?

— Aztat.

A rokkák frissen peregtek és Zrinyi a lábánál fekvő perzsa-szőnyeg rojtjait birizgálta a csizmája orrával.

— Hugom asszony, — fordult hirtelen Eusébiához, mintha Drugethné ott se lenne, — kérdenék egyet kegyelmedtől. Az pallérozott udvari erkölcs másmilyen módját kívánná ez dolog vég-

ben vitelének; köntörfalazni nem tudok; várni nincsen bennem elegendő tűrés. Ez okon jöttem magam, Zrini Miklós Draskovith Eusébiához.

A fejét meglepetten fölűtő leány kezéből visszapöndörödve hullott ki a fonál. Drugethné szorongó szívvel kelt föl székéről, de mégis jónak látta a szoba hátsó falának támaszkodó fiókos szekrényhez menni s valaminek szorgos keresését mímelni.

— Istenem Uram, csak uraimék honn volnának! — sóhajtotta magában félénken.

A férfi duzzadó ajaka halkan remegett. A lány, megigazítva fején a drágaköves koronkát, hátraszegte a nyakát s tágra nyíló sötét szemében ismeretlen kéjt hozó ismeretlen veszedelem vágyása villódzott.

Zrinyi közelebb hajolt a lányhoz:

— Nem hizelkedtem soha kegyelmednek, huzgom asszony, az egynémely versek, az kiket írtam . . .

A lány elmeredő szemmel szólt közbe halkan:

— Fuss tülem, verseid mert nekem éles tör,

Dér virágnak,
Kú buzának,
Horog halnak,
Lép madárnak,
Háló vadnak,
Métely juhnak,
Nyil szívemnek,
Bús kedvemnek,
Mirigy életemnek.

— Eusébia! — szállt föl elnyomottan a kiáltás Zrinyi torkából. Ime, a lány elolvasta, amiket írt, versben felel, fél tőle, talán szereti is.

Drugethné félve tekintett vissza a szekrénytől, amelynek nyitott fiókjában idegesen tapintotta keze a csipkét, selymet.

— Eusébia, — súgta rekedt önfeledéssel Zrinyi, — mikoron elsőben láttam kegyelmedet, belévesztett ebben az két boszorkányos szemben az életem. Nappal kegyetlenségével küzködtem, éjjel elepedt az innyem utánna. Az Adria tengernek fönn forgó habjai nem oly nagyok, mint voltak szemem árjai; égő szüvemnek lángos hatalmai nagyobbak, mint Mongibel lángjai. Könyörüljön nyomorú voltomon kegyelmed, mert Isten haragja örvényes habbá teheti könnyemet, szélvésszé fordíthatja sóhajtó kedvemet . . . Eusébia, egy szerelemben esze fordult beszédin ne induljon föl kegyelmed, de lássa, szeretem, háborgó indulatim úr lettek fölöttem, merthogy szeretem keservvel itatott szüvem minden erejével.

A lány szemének hosszú pillái félig lecsukódva remegtek.

— Egy catholica hütünk legméltóságosb oltári szentségének nevére kérem, feleljen kegyelmed kesergő szerelmem színe előtt, tudna-e engem szeretni?

— Talám! ki tudja? — kérdezte halkán maga elé merengő szemmel a lány.

— Erdődyt szereti kegyelmed?

— Igen . . . — hangzott a csöndes, réveteg válasz.

Zrinyi feszülő karral markolta meg a széket.

A lány rózsás fehér arcából, piros ajkából elvonult a vér, amikor megszólalt:

— Későn jön kegyelmed, bátyám uram . . . Szüveget Vuk bírja . . . Talám ha előbb, ki tudja? . . . Mast késő!

Domború formáival karcsú alakja fölállt a rokka mellől.

— Váljunk szét békén, csendes kézadással! — szólt kezét nyújtva a férfinak.

Zrinyi egy pillanatig az övében érezte a forró,

puha kezét, aztán tehetetlenül nézett a távozó után, hogy tűnik el az ebédlő palotába vezető ajtón.

— Teremtőm Uram, — sóhajtott Drugethné, — csak Jánosom maradt volna honn!

Amint a becsukódó ajtó kilincse pattant, Zrinyi dereka megrokkant ültében, de rögtön rá ki-egyenesedve rúgta ki maga alól a széket, az ajtóhoz ugrott, fölszakította s ott állt a rémülten visszaforduló gyönyörű alakkal szemben.

— Eusébia! — tört ki a sóhaj boltozatosra tárguló melléből, amint szempillái összecsuksúdtak s ökölbe szoruló karja hátra feszült.

Két karja lassan fölemelkedett s hirtelen mint két acélkapocs csattant össze a lány derekán. Ajka az aranyos hajba temetkezett. Eusébia lihegő csókkal tapadt a férfi dolmányához ott, ahova a feje borult.

— Ó, az fajtalanok! — mondta csöndesen az ajtón utánuk kémlelő Drugethné halálra ijedve.

XIX.

Mégis! Mégis!

Ág csapott arcába, lova kövön botlott, Zrinyi nem bánta, a célját ért öntelt mosolyával hallgatta magában a diadal zengését.

Nyomában röpült szolgája morogva az őrült vágatás miatt.

Milyen arcokat vágott az a szegény kis Drugethné s milyen meglepett elégedettséggel fogadta este a váratlan hírt a hazatérő jó Gáspár gróf! Még most is a fülében van a finom, hamiskás szerencsekívánat, amellyel Draskovich magához ölelte:

— Öcsém uram, kegyelmed egész férfiú és jó

vitéz. Lóháton megyén az körül árkos, legmagasb kűsziklán ülő vár megvételésére és meg is veszi!

Istenem, milyen más az ilyen apa, aki lányára bizza jövődöbelije kiválasztását... Előbb Erdődyre gondoltál? Igen jó! Most Zrinyit akarod? Az is igen jó! . . . Csodálatos a véletlen! Ennek a különködő apának a furesasága hogyan kezére játssza az eseményeket. Igen! Mert mit tett volna, ha a lány huzódozik s az apa már mást jelölt ki neki férjül? Elrabolta volna, mint valami tiz esztendőknek előtte a Mikes fiúk ott Erdélyben az özvegy Tarnóczyné leányát? . . . Ejh! de mit töpreng, mit néz a multba? Akár az övé, akár másé, nem jön vissza többet; mögötte marad, mint ez a rongy út kattogó patájú lova mögött.

Ha nyílt mezőbe értek, lova szájára eresztette a zablát s míg behunyt szemét lágyan mosta a meleg szél, újra érezte a dolmányán áttüzelő esők hevét.

Megvan! Az övé! Mit ámmogjon, nyavalyogjon tovább versben, vagy csak úgy? Az övé! Az övé! Sírt, kesergett, merészelt s most megvan, az övé!!! Most jön a jövő! Lássuk csak, igen, igen, a felséges úrnak nem lesz panasza, megnyílik újra a tágszajú erszény. Ezer lovast kért? Jó, meglesz az ezer lovas s fogad még hozzájuk háromezer gyalogost! Igen, igen, ennek így kell lenni, itt is lóháton kell neki-rontani a kőszáli várnak. Most csak lesz értéke ennek a királyához hű, kötelesen felül való ragaszkodásnak, önfeláldozásnak?! Jegyajándék is fog majd kelleni, azért már most jó lesz valakit Bécsbe meneszteni; valami gyöngyös, gyémántos nyakba-vető talán jó lenne. Igaz, elő kell keresni azt a tábla-gyémántos gyűrűt, amellyel az apja jegyezte el annak idején az édes anyját. Pénz is fog kelleni, mégpedig jó sok; kézfogón is, lakodalmon is lesz elég költsége. Az igaz, hogy ott Draskovich látja el a lakodalmásokat mindennel, de amíg ő oda ér

a maga rokonaival, azok bizony esznek, a lovuk is eszik, maguk azon felül még isznak is. Nem sajnálja — sajnálja a török császár a lelkit a mennyországától! — de utána kell nézni, annyi szent! Majd azt kiszámítja a páter, hogy oszlik meg az a pár ezer forint, amit a jobbágyokra fognak kivetni lakodalmas költség címén; aztán a tisztartóktól is be fog kéretni minden pénzt . . . Milyen keményen feszült a melle két almája az ő dolmányához! . . . Hejh! megsárgult a kalász reménye szélről hajtott vetésében! Most jön az aratás!

Belevágta a kantárszárat a sarkantyút, fészesre rántotta a kantárszárat s röpült, röpült haza Csáktornyára.

Az egész májust lázas rendelkezésben töltötte. Míg toborzói szerte sípoltak a horvát végeken, maga Patachichnak adott rövid parancsokat vagy Migliani páterrel értekezett hosszasan. A páter elemében volt: zsirosan ragyogó arccal járt-kelt a várban, kérdezett, jegyzeteket csinált, parancsolt; kocsira ült s örömmel rázatta magát valami távoli tisztartó házáig, ahol félnapokat töltött kenetes hangú parancsainak, intézkedéseinek hosszasan pergő előadásával. Csak sietni, csak sietni, ez volt vége-hosszatlan rendelkezéseinek minduntalan visszatérő jellegéje. S ha valamelyik nap vacsoraidőn megtért Csáktornyára, halálos fáradtságról panaszkodva egész éjjel is szóval tartotta volna urát az ebédlő palotán, ahonnan legelőször a gyóntató vonult el savanyú arccal másnap hajnali miséjét hozva föl melegségül, aztán a várnagy jójt-cakázott el az utolsó hatalmas korty után, végül Forstall illedelmeskedett haza aludni. A nemes ifjakat már Zrinyi küldte nyugovóra. Migliani pedig beszélt, összeadott, kivont:

— Nagyságos uram, van, ki egy varasdi mérő árpát sem tud adni; jajgat, hogy az kanizsai

vagy babocsai vagy berzencei vagy megintlen az kostajnicai török kihúzá alula az fejalt is, barmát kit levága, kit elhajta, egy szóval, nincs még egy pénze is; sopánkodnak, sírnak az aszszonyi állatok, hogy éhhel köll veszniök, osztán mégis csak kijün az végin ládafiából az tallér. Hejh! vagyon elme azokban az nyírett, fonott avagy gubancos hajzatú kobakokban! Csak adni nem! Bezzög elfelejtköznek arrul, hogy nagyságod s nagyságodhoz hasomló kemény, igaz magyar virtusú nemes urak harcokban naponta való forgódásokkal életeket vetik kockára tetves fajtájuk megmaradásáért. Mert, nagyságos uram, kérdem alázattal, mi lenne Croatiából és Sclavoniából nagyságtok hatható oltalmak nélkül? Két török elájet, avagy talám csak egy! . . . Az tisztartóknak virtusok az vackon lustálkodás és lopás; Isten minden áldott napja Szent Heverd-el innepe; nincs az az üdójárás, ki nékiek jó lenne; soha nem akkoron süt az nap, esik az eső, fú az szél, amikoron nékiek conveniálna, hogy süssön, essék, fújjon . . . Kursanec, nagyságos uram, csak nyole jobbágy-telek, nem adhat többet . . . Ez mast mán öszvevéve, úgyé, nagyságos uram, anynyi, mint ezer környülnyiretlen tallér? Ezer meg ismég ötven, az ezerötven Londinumban is . . .

Zrinyi csak hallgatta, hallgatta a páter számvetését . . . s lelkében buja szerelemmel kísértett Eusébia gyönyörű teste.

XX.

Homályos fejük kerek szemű bambaságával nézték, rögre görnyedésükből fölemelkedve, a rongyos, piszkos jobbágyok Klenovnik táján a vár

Laczkó Géza: Német maszlag, török álmum,

felé gördülő szekerek, hintók sokaságát s a mellettük ügető lovasokat: a Draskovich- és Zrinyi-rokonság ment kézfogóra.

Mikor a vendégsereg porfelhője felgomolygott a láthatáron, megindultak a várból a fogadásukra rendelt lovasok s vágatva siettek eléjük az úton. Uruk nevében elmondott ceremóniás istenhozott után közrefogták őket, s a hosszú, színes, tarka menet méltósággal kanyargott tovább Klenovnik felé. A férfiak süvegén vígan forgatta a szél a drágaköves boglárba tűzött sasszárnyat, darutollat. A nők hajukat rendezgették, nehéz selyem szoknyaik, finom csipke-kötényeik ráncait simígtatták a lomhán ringatódzó hintók párnáin. A hátulsó bakon álldigáló csatlósok le-leugrottak egy egy dülöngős fordulónál a kocsit tartani. A fogatok első lovain ülő fellajtárok hátra-hátrafordultak s fejüket rázva vezették az agyonkeréknyomozott út jobb részére a hintókat.

Acél-csörgés, színek, csillogás, hangos szavú tréfa, por: vonult az úri menet.

A vár kapuján tisztára mosdott, kefélt, díszbe öltözött s a szokatlan gúnyában mereven feszengő gyalogság örködött. A várudvar gomolygó sokadalmát más két őrség nézte szinte megkövülve a bámészkodásban. A várnagy és a hoptester vetették legelsőbb pillanatnyi szemügyre a nyekkenve megálló hintók címerét és a bentülők arcát; a hoptester a kezében gyűrődő, összeizzadt lajstromra tekintett, intett egy szolgának, aki a részükre kijelölt szobákba vezette a vendégeket. A hintók a színek felé gördültek, a lovakat az istállók előtt kantározták le... s újabb hintó nyomult előre.

Rokonok összehalálkoztak, régi barátok kurjantva ismertek egymásra; barátnők sírva vagy nevetve ölelkeztek. Kézfogás, fő- és térd-hajtás mozgatta

színes tömeget, amelyben a szertartásos üdvözlések morgó zajából a jóban lévők hangos, bizalmas köszöntései hangzottak ki. Aztán széjjeloszlottak a nagy épületben s az udvaron csak a szolgák, csatlósok, inasok méregették irigy vagy megvető szemmel egymás ruházatát s vaskos tréfákkal incselkedtek, amelyeken széles ábrázattal vigyorogtak az örökdő gyalogok, féllábra ereszkedve. A muzsikások egy pajtában gyakorolták zenedarabjaikat, halkan erőlködve hegedűn, virginán, dobon, dudán, sípokon, trombitákon. Lent, a szakácsok süstörgő, rotyogó fazekai, forgó nyársai között a konyhamester rendelkezett harsányan; hosszú szolgasor hozta a kulcsár vezetése alatt nagy kosarakban a temérdek borsot, gyömbért, szerecsendióvirágot, malozsát, mandulát, szárnyast, halat, lisztet. Az ólakban a jobbágyok beszolgáltattott ökre, borja, malaca bőgött, sivitott. Itt a vendégek udvari emberei hallgatták a klenovniki hopmester utasításait, kinek mi lesz a hivatalja; ott szénát vittek targoncán, vellára tűzve az istállók felé; apródok, frájok, inasok szaladtak ide-oda; esizma kopogott, szoknya suhogott.

Az út porát magukról lerázott vendégek közben lassan gyülekeztek a nagy palotán, ahol Gáspár gróf és felesége fogadta a benyitókat. A leányasszony szobájában az udvarló leányok s a vénasszony nézegették, simogatták utoljára körül Eusébiát, akinek karesu alakja franciavállba futó, ezüst virágokkal szőtt, arany-ezüst csipkés, nehéz suhogású testszínű tercenella szoknyából emelkedett ki. Puhán és rikitón fénylett ruháján a sok gyöngy, boglár. Zrinyi az épület valamelyik tulsó végében mustrálta magán türelmetlenül a vörös skarlát-posztó nadrágot s az aranyvirágokkal szőtt nehéz fehér selyem dolmányt; türkiz-köves ezüst sarkantyújával a szék lábát vagdosta és úgy várta

a hópimestert, mikor jön már jelenteni, hogy a vendégek összegyűltek mind a nagy palotán.

A kézfogós lakoma énektől hangos, tánctól kopogós végének forgatagában egyszer Erdődy Farkas Borbála mellé került.

— Szegény bátyám uram! — szólt a lány, buskás részvétellel tekintve föl a ráncba vont homlokra.

Erdődy félrekapta a fejét, de aztán visszanézett a lányra s bánatosan bólogatta:

— Igyen van ez!

Körülöttük lassú méltósággal, pajkos cifrával, duhaj nekilendüléssel forgott a tánc. A fal mellett a hosszú asztaloknál az ország főméltóságainak képében megjelent urak köré csoportosulva ivott a vendég öregje. A pohárnokok, esatlósok jöttek-mentek a kupákkal; vége-hossza sem volt a sok egymásra köszöntésnek. A gazda vezette a távol levő főszemélyek egészségére való ivást, aztán a vendégek kerültek sorra; majd a vendégek kezdtek a gazda egészségére inni; ittak a multra, ittak a jövőre, élőkre és holtakra.

— Jüjjön kegyelmed, álljunk ki az táncbul! — szólt bizalmas beszélgetésre vágyással Borbálához Erdődy. Hetek óta igyekezett magának magyarázni Eusébia hirtelen fordulását; nem értette sehogyse; szebb is, fiatalabb is, mint Zrínyi, szerette is a lány, s egyszerre azalatt, míg ő Varasdon volt, Zrínyihez pártolt. Egy könyvolvasó, versfaragó katona! Ki hallott ilyet? Teljesen érthetetlen. Megkérdezte Eusébiát is. A lány válasza még jobban összezavarta: dúlt lélek, nagy vágyakozások... úgy kívánt valamit... éppen egy furcsa pillanatban jött... erős kézzel rántotta magához, mint egy örvény... aztán megsímogatta a lelkét... Nem méltó ő hozzá... gyöngeség, alávalóság, ilyeneket mondott saját magáról... Min-

dig becsülni fogja azért, mint bajtárs a bajtársat... Fűtyül rá! Mit neki egy asszony állat becsülése!

Borbála piciny sóhajjal felelt; s amint lehetett, kiálltak a nagy komolysággal kackiáskodó párok közül s elvonultak egy ablak-mélyedésbe. Az asszonyok összesúgtak, amerre mentek, a hűbánatos pár láttára; s meg is szólták rögtön a Draskovichokat, hogy csak úgy hagyják lányaikat válogatni a legények között, mert nem jó, nem is illik az ilyen szerelemből-szerelembe játék.

— Szegény kis Borbálám, Isten vezérelje választásában! — súgta félhangon János bán, amint a lánya elhaladt előtte.

— Fáj? — kérdezte Borbála.

Erdődy bólintott, hogy igen s elfordította szemét Eusébiának a tánc köreiben büszkén vonagló karcsú alakjáról.

Borbála melle csöndes, fojtott sóhajtással domborult pihegve.

— Kegyelmed szán engemet! — mondta Erdődy némi hálával.

— Esmérem, mi az megvettetés, én is.

— No!

— De igen, elhiggye kegyelmed!

— Osztán hogyan?

— Valamint kegyelmed.

— Igen?

— Igen!

Egy darabig szótlanul ültek egymás mellett. Borbála előkötője csipkés szélit huzogatta, Erdődy meg nézte.

— Könnyű kegyelmednek, merthogy legény, — szólalt meg idővel Borbála.

— No! — nézett rá elérzékenyedve Erdődy.

— Világ csúfja vagyok esztán: elfordítá tülem orcáját az legény, kit szerettem, — és görcsösen szippantotta föl már-már kitörő sírását.

— Hugom asszony! . . . Kicsoda? — kérdezte Erdődy vággyal színézett kíváncsisággal nézve a lány szemébe.

Borbála mind a két kezével belekapaszkodott a szőnyeggel borított padszékbe, amelyen ültek s fejével intett Zrinyi felé, aki egy asztal előtt állt s hajlongva köszönte éppen az egészségére ürített kupákat.

— Borbála! — sajnálkozott Erdődy s a lány kezére tette a kezét.

Fiatal vérük izgatott, meleg lüktetéssel áramlott az érintkezési pont felé.

Fütyögve sikongatott a síp, recsegett a trombita, buffogott a dob és sírva kúszott elő a hegedűből a nóta dallama. Lépvé, kerengve hullámzott a táncolók csoportja; hosszúra nyúlva libegett a falon a sok gyertya-láng. Hangos beszéd zúgott messzebb s felesattant néha egy-egy nevetés.

XXI.

Zrinyi azzal az érzéssel indult vissza a háborúba a fenyegetett Pozsony földözésére, hogy íme most megnyergelte a szerencsét és sarkantyúját oldalába vágva, arra irányítja, amerre fölemelkedésének útja egyenesedik beláthatatlan magasságokba.

De fordult az idő, fordult a szerencse.

A morva erdők susogó lombjai között már itt-ott sárga levél zörög és Zrinyi töprengve ül sátrában.

Hejh! micsoda lendület! micsoda kezdés! A lány, akinek sorsát egy tüzes öleléssel örökre magához rántotta! . . . Fegyvertől csillogó négyezer marcona vitéze . . . a vállukon lebegő farkas-bőr . . . a sok duzzadó izom! Mely vitézi csörgő, villogó felvonulás Szokolcán az ámuló Ferdinánd király előtt! . . . Aztán az a nyílt csata, kétszáz svéd

halott, más kétszáz a rabszíjára fűzve!... S a táborban oly kevés a magyar úr! Hogy megbecsültek, szinte dédelgették körülötte nyávogó hálájukkal... S aztán egyszerre mintha roppanva szakadt volna meg valami az universum gépezetében: mint a hangyákat a gyerek, úgy taposta el Jankaunál Torstenson serege a császári hadat, Hatzfeld generált elfogták, Götz ott veszett... Rákóczy egyesült a svédekkel Nagy-Tapolcsánynál, azután Brünn alatt...! Megrémült a német: béke! béke! Még a halottjaik sebe is azt üvöltötte: béke! béke!... Hogy örül a szerencsé az ember esésének! Csaknem az égbe tette! Ült magasan Zrinyi s hízott, de lám! lehányatott s most úgy gyönyörködik esésében a kegyetlen Fátum, mint juhász kősziklán kőnek görgésében... És Eusébia beteg, beteg! Kórnyadozik! Az a deli hajadon! Nem is hiszi, nem lehet! Mitől lenne beteg? Talán szerelem betege? Bántja a vágy? De ki után? Visszavágyik a Vuk keblére, vagy öutána epekedik?... És Péternek újra nem hagy békét Mikulich. Hogy is tudta kieszközölni a királytól azt a parancsot a vén personális? Bezzeg most Péter elbontathatja méhezeit a Dráva szigeteiben! S milyen elégtétel lehetett az aggeb kajánjának, hogy éppen az ő kézfogója után volt kénytelen megküldeni János bán a királyi parancsot Péternek!... Ó, ez a mocskos, visszafordult magyar világ!... Hm! Gáspár gróf, ez, ez igazi önzetlen, nagylelkű férfi... harmincezer forintot íratott be Trakostyánra és Klenovnikra a zágrábi káptalan előtt az ő javára! Övé lesz a két vár, ámbár a Draskovich javak jog szerint nem szállhatnak lányágra. Ez legalább az övé! De az marad-e?

Levél-pörgető őszi szél bűgött a hajbókoló fák között, amerre a Vág rohant délnek a partján haza vonuló császáriak mellett.

Megszakadt a fonál, — emésztődött bévül Zrinyi,

— mire se jutott s itt a tél, amelyre fegyvervillogtató tavasz nem következik, mert ölében hozza a békét. A király és Rákóczy biztosai már Tokajban versengenek a béke-pontozatok valóra váltásának mikéntje felől . . . és ő alig tett valamit, de semmit sem kapott. Mért is tért el a török-űzéstől, mért kapaszkodott a király palástjába? Milyen nevetséges is ő, mint a szappannal kent szálfá palackdíjáért fölfelé kúszó, aki a csúctól alig arasznyi távolságból csusszan le hirtelen vissza a földre! . . . Lovas ember vágat mezőn, halmokon; tarsolyában egy darab tintával mocskolt papir. Kezedbe veszed, egy falevél se hullik le, földre se sújt, s lelkedben mégis összeomlott valami . . . Hát meghalt az öreg Esterházy! Belehalt a nádorságba! . . . Szegény jó öreg, könnyű néked már a magyar rög, mert fölöttes van s nem alattad! . . . Más lovas, más hír. Ó, hogy élnek az emberek a világban, éppen úgy, mint azelőtt! . . . Hát Borbálát elvette a Vuk! Klenovnik újra borban és örömben úszott; bizonyára forgott a nyárson a sült ökör az éhes paraszt szájak előtt s vályukban zubogott előttük a bor. Erdődy biztosan kihuzta magát és billegetve rakta a lábát s az az öreg rokon megint ijesztőn huhogatva csuklott a sarokban. Tobzódó, részeg barmok! . . . De Eusébia az övé, az övé! Mit bánja ő! Sima öléebe dülve maradékaiba fogja átfelejtkezni mindazt a nagyratörést, amely ilyen csúfosan szakadt most a markába.

Szerelemre fordult benne minden indulat, gondolat. Valami lázas, asszonyra-éhes, gyötrő ébrenlomban tette meg az utat házáig.

Mikor másnap reggel Patachich Péter urát kereste, hogy megtudja, mi lesz a várban és a környéken ideiglenesen elhelyezett katonáival, meg kellett elégednie a várnagy egykedvű nemtudom válaszaival.

- Hun az úr? — kérdezte Patachich.
- Elment.
- Hová?
- Nem mondta.
- Mi leszen mast az vitézekkel?
- Ő tudja.
- Nem tudja kegyelmed, szélnek eresztjük őket avagy téli szállásra csapjuk?
- Nem én.
- Mi tévő légyek, monddsa kegyelmed!
- Várákazzék kegyelmed!
- Mire?
- Az úr visszajöttire.
- Mikorig?
- Az míg haza nem jön.
- Részeg kegyelmed!
- No, csak no! Ne buzogjon kegyelmed! Ur dolga úr gondja! Tudja ő, mit cselekeszik. Inkább csapjunk egyet, — fejezte be a várnagy jó kártyás mozdulattal suhintva a levegőbe.

Patachich vállat vont és elment az öreggel kártyázni.

A sűrű erdős hegy tetejéről óriás fegyveres ökölként felnyúló Trakostyánon nagy csend fogadta Zrinyit. Amint föltekintett a Ravna gora télbe forduló öreg fejére, amint lenézett a kopott lomb-gyűrűben halványkodó tó sima vizére, szívében fölsajgott az őszi fájdalom... Fujdogál a hideg szél; és nemsokára hóval lepi be a tél a sárga csizma nyomát... Elalszik a természet és elalszik a virtus. Ki sem tudja, mire ébrednek!

— Nagyságos uram, — jön eléje valaki alázatosan az épületből, — urunk aluszik; kisasszonyunk itt mulat lent az könyvesházban. Hozzája vezetem nagyságodat.

Mintha más világból fordulna vissza Eusébia fényetört nagy, fekete szeme, amint a belépő Zri-

nyire veti. Arca összerándul s csöndesen ereszti ölébe az olvasott könyvet.

— Megjöttem hozzád, Eusébiám! — szól gyöngéden Zrinyi, keze még a halkan betett ajtó kilincsen.

— Isten hozott! — felel bágyadtan, szórakozottan Eusébia.

Zrinyi melléje lép, letérdel, a lány ölébe hajtja a fejét s a szájához vonja a lesóványodott, kék eres, sárgás kezét. Végre is Eusébia húzza el az örökké tartónak tetsző csók elől kezét.

Zrinyi megijed:

— Beteg vagy?

— Mán nem.

Zrinyi részvéttel, szerelemmel nyúl újra a didergő kéz után.

— Hagyjad, Miklós! — szól fáradt vonakodással a lány.

— Mi bajod, Eusébia?

— Nem tudom.

— Szeretsz?

A lány nem felel és petyhüdtté betegült gyönyörű vonásait belső sírás húzza össze.

— Eusébia, mi légyen ez? — kérdi Zrinyi a lányra fölmeredő arccal, a szék karjába kapaszkodva.

— Ne, Miklós, ne! — suttog a kérő szó az elforduló lány sápadt ajkán.

— Eusébia, mi van veled? — kiáltja Zrinyi fölpattanva.

A lány csöndes sírdogálással roskad magába.

— Eusébia! — kiáltja újra s riadtan tekint körül földi vagy égi segítségért.

Csönd.

— Eusébia! — most már üvölti.

A megrezzenő lányból hangosan tör ki a zokogás; alig hallszik sírással darabolt szava:

--- Menj, Miklós, menj!

Kint lassú léptek finom nesze.

Zrinyi az ajtóhoz ugrik: hallani akar, tudni akar!

— Bátyám uram, mi van az mátkámmal? — támad a meglepetten megálló Draskovichra, míg mögötte zuhanva csapódik be az ajtó.

Draskovich nagy nyugalommal karon fogja Miklóst és viszi magával. Fönt a bástya fokán a mellvédnek támaszkodva aztán megszólal:

— Te mostan azt várod, hogy azt mondjam néked: Hallhaddsza öcsém... és folyjék az pletyka-szó számbul, Eusébia ezt cselekedte, Eusébia azt mondta... Nem, öcsém! Én csak azt mondom néked, ereggy mast háza, de jól vigyázz, kiszórd az útban haragodat kebledből... Majd osztán alkalmas üdön küldök utánnad! Okosságatlan az aszszony állapot, értelme változandó, miként az hold. Nem, öcsém, nem, nem szólok. Ne fujj, ne háborogj! Majd küldök utánnad!

— Mondja kegyelmed, mondá-é szóval, hogy nem szeret?

— Mondtam, öcsém, majd küldök utánnad.

Zrinyi hátrébb húzódott s öklével a levegőbe sújtva, kényszerítő hangon kiáltotta:

— Draskovith Gáspár!

Gáspár gróf a félszemét összevonta s úgy nézte egy ideig Zrinyit, aztán melléje lépett, bal kezével magához húzta a dacosan hátra szegülőt s nyugodtan szólt:

— Ugy van, most nem szeret!... De én esmérem ütöt és én mondtam néked, hogy majd küldök utánnad.

Zrinyiben felhördült a lélek, amint a mellvédnek dülve, szeme belemeredt az őszi fátyolba takaródzó lenyugvó napba.

XXII.

Patachich már pár perce ura előtt állt és várta a választ.

Zrinyi tehetetlen borongással érezte, hogyan fagyólmos némaságba lelkében a szót utáló gondolat. Mintha a világ legfontosabb dolgát mívelné, úgy nézte Patachich dolmányán az egyik szakadásnak fityegő pitykét... A katonái! az ő katonái, előretörésének társai és eszközei!! Egy szó fogja elhagyni ajkát s ez a buborék is szét pattan, mint a másik. Szép buborékok voltak: domborún elnyúló, szivárvány-színű mese-folyók kanyarogtak rajtuk a fényben. Csak egy szót fog szólni s el pattan ez is... Lesz majd ő is szomorú nagyságos úr, aki pecérei között növeszti szakállát ősei, királya, hazája, reliigiója nagyobb dicsőségére s majd ha nyolevan éves korában leesik az álla s szeme kifordul, ménkű nagy címerrel vésett márvány-lapot támasztanak rája a remete pálosok Szent Ilona kolostorában... Taedium vitae... S a törököt majd űzi más, magyar vagy velencés, akivel most ügyis háborúban áll... Ő nem! de azért sem! Valami rettenetesen erős fényességű kép ötlött fejébe...

— Patachich uram, az hadi népet helyeztesse téli szállásokban; kegyelmed penég Légrádon ülve várakozzék.

Kiszakítjuk a fát gyökerestül, — gomolygott föl sötét rohanással Zrinyi lelkéből a gondolat, mint a zára pattant bűvös edényből a szellemmé nőő füst-sáv, — más földbe plántáljuk; kell, hogy virágozzék! Mi lehet itt belőled? Nagy főgenerál? Német, francia, olasz, spanyol elibéd áll... Palatinus, aki javait esökkenti a pompáskodásban, míg bele nem hal a méregbe, emésztődésbe?... De ezért megintlen a magyarok esznek meg, hogy lehetsz éppen te palatinus, mikor ilyen meg ilyen nagy urak, gró-

fok vannak még érdeemesbek a hazában! El innen, el erről a földről, erről a rohadt, Pozsonytól Váradig pocsétás, komisz magyar világból!...

Térdére könyökölve megtámasztotta az arcát öklével, úgy gondolkozott sokáig. Aztán neki dült az írásnak; az ideges, erélyes, nagy vonalú betűk fölött szinte rángott keze a papiroson. Mikor elkészült, magához vette az írást, kocsijáért kurjantott, amelybe az ámuló Miglianit karon markolva tuszkolta be maga előtt.

Zuzmarás erdőn, sáron, avaron keresztül dőcögött, rugóin himbálódzva, délnek a nagy landkocsi. Zrinyi szótlanul ült napokon át; Migliani kövér ajka susogva mozgott s csettenve hullott az egyik olvasószem a másik után.

A hegy oldalában meglapuló kis udvarház tornácán hebegve fogadta nagy vendégét, soha nem látott urát a tisztartó, akit mindjárt másnap magával vitt a páter a környékre felülvizsgálás ürügyével, hogy Zrinyi nyugodt egyedülségben értekezhessék a titokban odarendelt franciskánus baráttal.

Zrinyi a búbos kemence padkáján ült; a barát előtte állt, szikár alakja szinte az alacsony mennyezetig magasodott, amint mellére emelt kezeit csuhája széles nyílású ujjaiba süllyesztve, figyelmesen hallgatta.

— Ihon az levél, kiben megírtam vala az republica szolgálatjában állásomnak conditióit azon szavakkal, kikkel előbeszélém az imént kegyelmednek ez causát. In portu regio tengerre száll kegyelmed valamint zarándok; bizonnyal találand kegyelmed az kikötő helyen alkalmatos kereskedő gályát. Visszajüvet azon út, ki menet! Csáktornyára csak úgy bévetődik, Isten nevében kéregetvén! Esküdjék kegyelmed!

A barát letérdelt s tompa hangon mondta Zrinyi után az esküt, hogy lutheránusok szórják ki sírjá-

ból hamvait rövid élet után, pokol tüzére szálljon maga, pusztuljon ki a franciskánus rend a világból, ha bárkinek is, a velencei republika dux-át és főbb tanácsosait kivéven, szóval, írásban, jellel vagy titkos ördögi mesterséggel elárulja azt, amit tegnap estétől Csáktornyára való visszaérkezéséig hallott, látott, beszélt, cselekedett, hallani, látni, beszélni, cselekedni fog Zrinyi Miklós ügyében és érdekében.

Valami férfi-hang dörögött az ablak alatt, amelynek lantornája meg-megreccsent a fölkerekedő szétől. A barát égre nyújtott két kézzel, lehajtott fejjel imádkozott. Zrinyi mogorván szántogatta csizmája sarkával a szoba földjét.

Otthon aztán, amikor behúzta maga után könyvesháza ajtaját, felsajgott benne valami. Elmegy, el fog menni; itt hagyja ezt a komoly, meleg szobát, a török vértől foltos sok régi fegyver-lomot, komor bika öccsét, a vidám, élénk arcú Batthyányt, a keserű Nádasdyt, a panaszzsák Vitnyédyt, a hízeglő szavú, megnyerő asszony-férfit, Wesselényit, tetves jobbágyait, azt az ördög-szállta leányt... mindent! Pénzért fogja verni a törököt; irtatlan, idegen erdőben fog új utat vágni magának! A puha, bujaságba merült velencések között az ő virtusa úgy fog tündöklenni, mint a kárbunkulus. Ó, igen, Zrinyiből lesz valaki, nagy valaki, akiről bámuló, ijedt pofával fognak suttozni a bécsi udvar síma folyosóin csuszkáló grófi, hercegi szemetek! Itt hagyja ezt a ganéjdombot... ó nagy Isten!... amelyen eldődei vére csorgott... De mit siránkozik itt nyavalyás szóval? Ugy lenne talán méltó a Szigetben halt Zrinyihez, ha hátra könyököznék őt, a büszkén járó, továbbra is a császár körül tolongó, bolondságokat csergető cifra szarkák? S a familia?... De mért? Ez nem akadály! Megtette eddig, amit tehetett. Most elszakítja a porázat... Az a Zrinyi, akinek a török császár volt az ellensége, mégis jól járt. Meghalt és száz tallér volt a díszes mente zsebében.

Hirtelen fölállt, elővette Istvánffi magyar históriáját, föllapozta benne a szigeti veszedelemről szóló részt és neki könyökölt az olvasásnak...

— Mért'hog' éppen te lennél az legnagyobb familiádban? Az bűnökben sillyedt nemzetet mért'hog' éppen te akarnád megváltanod? Epigon vagy te csak, groff Zrini Miklós! Amaz néhai való jó Zrini Miklós bán az hegynek teteji, te magad az lankáján éppen hog' valamely kiesinded dudorodás... Esmerd meg és szállj magadban! Csudálatos üdők, csudálatos vitéz nagy jó emberséges ember!

Érdeklődése szinte lázas magasságra hágott, min-dent el akart olvasni, ami őse kirohanására vonatkozott. Istvánffi után Zsámbokit vette elő, olasz és horvát krónikákban lapozott; majd a Budina féle Historia Szigethi, Reusner Miklós Memorabilia-i, Forgách Ferenc Kommentárjai, Leunclavius János könyve, Karnarutic horvát költeménye került a keze alá... Hogyan, mi ez? Mind ismeri, olvasta, emlékszik a szavakra is, s most mégis olyan hihetetlen élő domborúsággal emelkedik ki előtte ez az esemény, mint eddig soha... Hiába volt olyan kicsi Sziget, hiába egy ember Zrinyi, ott nemcsak egy nyomorult földtúrásról volt szó, nemcsak egy török császár halt meg falai alatt... Nagy Isten, várjunk csak, ott nagy dolog történt... talán... a legnagyobb!!

Alig evett, alig aludt, csak olvasott és éjjelenként paizs-koccanásnak hallotta a szíve verését. Ujra Istvánffit vette elő: hallotta a leomló fal robaját, érezte a savanyú puskapor-szagot, fülében csengett a bán finoman fordultatos latin szónoklata s ha megállt egy-egy helyen, gyuladózó képzelettel vitta tovább magában a papíron félbe maradt harcot. Aztán a könyvbe nézett s ott más volt egy kissé a folytatás...

Kint, a vékony jégpikkelyeket csillogtató téli mezőn gomolygó köd tolult, ritkult. A mély sárba vá-

gódott keréknyomok fagyottan meredeztek alatta; mintha halálos göres húzott volna össze fát, bokrot.

— Nagyságos uram, én magam siettem, — nyitott a könyvéből, száz éves multból föltekintő Zrinyire Migliani november utolján, — itten vagyok az fráter! Mely igen elnyavalyásodott állapotban, nagyságos uram, ki nem is mondhatom; orcája elhegyösödött, miként az réti ravaszé; szinte hogy mélyföldre elejében hallszik csontinak zörgések s valamint az nadrág végiben varrott kapca, bőre éppen...

— Jühet! — szólt zordonan közbe Zrinyi.

Migliani megneheztelt és szó nélkül eltűnt.

— In nomine Domini! — hangzott színtelenhalkan a belépő barát szava.

— Nehéz volt az út? — kérdezte érdeklődve Zrinyi a kézesókkal hozzá hajlótól.

— Minden földi út egy és azon!

— Akadék avagy baj? — faggatódzott tovább az úr.

— Semmi! — volt a szenvtelen válasz.

— S az respublika?

— Kész szível látná nagyságodat hadában három-ezer hajdujával, de az ezer katonával nincsen mit kezdjen.

Zrinyi hátrébb tolta a székét és szemét kereste a hideg barátnak, nem gúnyolódik-e vajjon a csuhás fickó:

— A Zrini-huszárok...

— Az lovas hadi nép haszon nélkül való nékiek, mondá az dux véle szemben lételem korán.

Hát ezek is komédiázni mernek egy Zrinyivel? — s nyekkenve hasadt szét kezében a fölkapott lúdtoll. — Az egész világ? Hát ki ő? Conditiókat szab elejbe az a gyapju-búzú kalmár csorda is? — A vaskos Istvánffi-kötet koppanva zuhant odébb az asztalon.

— Igazat szólász? — rivalt föl Zrinyi.

A barát már komor esküre emelte kezét lassú mozdulattal, de Zrinyi kézlegyintése megállította:

— Ejh! Nem megyek!

A barát leeresztette kezét s állt szóttalan, mozdulatlan.

— Menj és várakozzál!

A mély meghajlásban meglebbent a franciskánus kurta hajkoszorúja; kezét csókolt s tompa dörmögéssel köszönt:

— Laudetur!

Zrinyi nem felelt; akkor már föl s alá járkált, összeszorított ajakkal, ököllel nyomva vissza magába az indulatot; de mikor a barát lépéseinek nesze is elhalt a folyosó kongó kövein, fennhangon tört ki:

— Bűzhödött, púposkodó kalmár-kirá!l, te nyirbálnád meg az conditiót, kit én proponáltam, Zrini Miklós? Az hajdúkat igen, az katonát nem? Ebnek köll bűdös kamora-szék Velencéd... Ki légyek én?

Elhallgatott, mint aki fél saját igazságosztó egyenességétől, mert amint dobbanó két könyökkel újra asztala mellé dült, mintha messze lüktetéssel züm-mögött volna fülébe a szó: epigon... epigon...

Most már kínoztta ez a gondolat, amelyben megnyugodva borongott őse történetén, míg a barátot Velencében tudta. Visszhangoz magas boltú barlang az agya, indulatok széles deltája a szíve, nyügeszakított csikók hajszolódnak a vérében... és Eusébia bamba sírásba süllyedve fordul el tőle; Ferdinánd fölkefélt bajuszát békét ígérő mosoly kunkorítja barátságosan Rákóczy felé; a török csak tyúkokat lop és birkák gyapjában nyisziteli a kardját; és azok a vizi patkány velencések... De ő mégis Zrinyi, amilyen csak egy van, akit nem lehet a szemétre vetni, mint egy csámpult sarku csizmát! A török mégis Budán ül! Eusébia mégis a mátkája!

Maga elé húzta a könyvet s míg indulata csap-

kodva kavarta szárnyával a jövő homályát, gondolata lázas gyönyörűséggel merült el a nagy multban...

A könyv becsukódott s keserű, harcias zsongás-bongással zúgott benne minden. Tollat fogott; izmos karja remegve feküdt az előtte fehérülő árkus-papíron.

— Én, az ki elhittem, hogy kellő közepe lesznek ez hamis magyar világnak... én, az ki Violám kegyetlenségével küzdöttem mind szóval, mind írással, ültön ülök s az goromba Fátum sarka nyakamon. Futottam, fáradtam, kaptam ez világon; véltem, hogy állandó boldogságot adjon s ihon az szerencse tövéből szakadtott markomban, s kis édesért száz ürmet adott... Mint Hektor Trójának, úgy te Szigetvárnak erős őrzője voltál, mennyek országában örvendező nagy eldődöm!... Igen, bűneinkért sújtol bennünket az Isten; panaszinkra nem hajtotta fülét, nyavalyánkra nem tette szemét... Az ottomán hold nagy fényösségére te vontad, Szigeti Zrini, elsőben az legnagyobb homályosságot, azulta gyöngül az török... Megírom!... Megírom Sziget történiáját! Igen! — kiáltott föl hangos örömben, — pennámmal keresem híremet s honnan Scythiából kijött az magyar, merre vitézségét látta az világ, azokrul helyekrül minden szem reám fog nézni hírrel, bősülettel, valamig világ lesz!!

Puhán koppant a kalamáris fenekén a toll s a papíron elgördültek a finom, kerek betűk, amelyekből büszke kanyarintások szakadtak ki itt-ott:

— Én, az ki az előt iffiu elméuel
Jácottam szerelcmnek édes uerséuel
Kűszkettem Viola kegyetlenségéuel
Mastan immár Mársnak hangassab uerséuel

Fegyuert s Uitészt éneklek, Török hatalmát...

Alkésőn kelő téli nap már asztalánál lelte s meg este is, egy-egy versszak után pontot téve, sokszor koppantotta el a lobogásra nyúlt lángú gyertya hamvát.

... Isten egy szemfordulásban megnézte a világot, de leginkább a magyarokat vette észben, hogy nem járnak az úton, kit fia rendelt, az ő szent nevének nincsen tiszteleti,

De sok feslett erkölcs és nehéz káromlás,
Irigység, gyűlölség és hamis tanácslás,
Fertelmes fajtalanság és rágalmazás,
Lopás, emberölés és örök tobzódás . . .

Szinte látta, mint ereszti Michael arkangyal sugár szárnyait az égnek, hogy röpül a poklok fenekére Alecto furiáért, aki a nagy Szelim formájában férkezik Szulimán házában . . . A nagy szultán dühös haragra gyulladt s már futnak a csauzok fejér patyolatban, hirdetik a hadat. Széles halmon lovas fő-törökök, köztük Szulimán biztatja őket, hogy Allah nekik szánta magyar birodalmát. Arszlán budai vezér levele is győződelmet ígér, mert

Az magyarok leghenyélőbb népek,
Egyik az másikat gyűlölik, mint ebek,
Nincs köztük hadtudó, ha volna is, ezek
Az tisztviselőnek soha nem engednek.

Jönnek az ottomán hold vitézei, szerezsen Amirassen, Demirhám, akinek ökle elefántot ver agyon, a szerelmes ifju Delimán, az ő multakból kikelő bánatos árnyéka, sok haragszavú dob tombolva robban, ellepi a had a földet, mint széles mezőben a sok kalangya, nyíl és szablya villámik mindenütt.

... Nyughatatlan elméjű, áfiumevő Arszlán tá-bora megbomlik Palota alatt a magyarok éjjeli ki-

csapása mián. Maga másnap a szép piros hajnal eljövetele korán maszlagtul, bortul részegen szídjá a bástya alatt a vár kapitányát... Félve, réttegvesiet el onnan gyorsan fölszedett sátraival az ura kegyelmét oktanul kereső részeges nagyszájú... Megindul a had Konstantinápolybul. Száraz fejjű, göndör üstökű, véres nagy szemű, vékony lábú ló, magasan költ nyakán feje alá hajlik, körme, száraz ina, valamint szarvasé, és rajta

Űl vala mereven nagy császár nyeregben,
Fejér vékony patyolat vagyon fejében,
Két csoport kócsag toll alá áll széltében,
Szakállá merő ősz, halvány személyében.

Kopja-erdő, ágyúk, halmozott szekerek, teve, bivaly, elefánt, szerszám, szerszám, golyóbis és por... Jön a had!

Erővel, színesen zeng benne a felbolygatott mult, s mire a türelmetlen kéz papírra kerekíti, elfakul sokszor a szín, de erő hömpölygeti tovább és tovább a bűgássá nőtt zengést.

A feszület már háromszor lehajlott az Isten előtt esedező szigeti bánhoz; Siklós alatt már rajt ütött Zrinyi a törökön; a habozó szultán már Sziget ellen fordult; a mézben kevert beszédű Halul s az ijesztő Demirhám már megjárták Szigetet; már szétvált a leszálló sötétben Demirhám és Deli Vid, abbanhagyva a párviadalt, mint két erdei kegyetlen fene bika, kik szarvokkal egymásnak nem árthatának, — mikor égve ütött ki újra szerelme sebén a fájdalom Violáért, kiért hiában bocsátott sűrű felhők közzé szélnek annyi sok óhajtást. Mennyiszer könnyével ezt a sebes Drávát árasztotta s nevelte haragos árját, mind érette s mind hiába! Hiába énekel ő Márst haragos fegyverrel, hogy kínzó szerelmét felejtse... Utoljára ír neki szép verset! Hallja meg Eusébia most Theseus hitetlenségét, hallja meg Ari-

annának siralmas versét, s nagyobbban vélje háládatlan életét.

Migliani már komolyan aggódott ura miatt: ír, ír, nagyokat eszik, nagyokat alszik s mintha sohasem lett volna Trakostyánon; annál jobban megörült, hogy ihon, történik valami, mikor ablakán kinézve palotás inast látott az istállók felé szaladni, akinek nyomában szolga lépett ki a hópocsétás udvarra, kantár-szíjjánál vonva maga után a felynergelt paripát. A legény fölnezt az égre, szemébe húzta bárny-bőr süvegét, karjára fűzte a kantár-szíjját és úgy várt a hosszú palota előtt. A komornyik újra megjelent az udvaron, kezében írás. Átadja a lovasnak, akinek mosolyba vigyorul sárga bajsa, míg a másik magyarázgatva dugja az orra alá bütykös hüvelykét. Né, már lóra is pattan! A páter hamar fölrántja az ablakot és lekiált:

— Hé, Estván, vagy ki vagy!

A legény föltekint és sarkantyúba kapja a lovát.

— Hová mész, te? — kiált le hangosan a távolodó után.

A legény vissza se néz, úgy süvölti szinte a kaputól:

— Trakostyán!

Migliani örvendező arccal néz körül kopasz falú szobájában s nyomban elhatározza, hogy hálaadó tíz Miatyánkot és tíz Hiszekegyet fog most rögtön elimádkozni a kápolnában s aztán bemegy a várnagyhoz egy kis kártyára.

XXIII.

A nyitott ablakon besüvített a friss, erdő-szagú tavaszi szél, az asztal gyertyáinak lángját nyújtva, nyomorgatva. A várnagy csendet kérve emelte föl a karját: kettős horvát síp hangja

sikongott be az udvarbíró házának nagy szobájába az éjszakából; úgy látszik, az úri társaság is ablakot nyitattott amott az emeleten, a kisebb palotán.

— Ez osztán mán élet! — szólta a várnagy pocakját szorongatva elégedetten.

— Zajosb, hogysem volt — hagyta helyben komolyan az udvarbíró.

— Az! — szólta a vadászmester.

— Az kanisai basa feneke alatt légyek nyűtt, hitván nyereg, ha nem igaz, kit kegyelmed szava arányoz, kapitány uram! — hangoskodott a főlovászmester a várnagy vállára ütvé. — Hiszem klastrom vala, konvent vagy káptalan, mi ördög csudája, Csáktornya urunk legénykedése korán, merthogy kanok gyölekezete volt ez vár mind ez fejünkre nyílt ezerhatszáznegyvenhatodik esztendejéig az Úrnak. Mastan penég teli az vár minden rendű asszonyi állattal: frájcimmerné, fonó-asszony, varróleány, ilyen leány, olyan leány, még szűz leány is.

A várnagy nyikkanva verte az asztal közepére a veres királyt. A többi is nevetve adta be kártyáját az ütésbe.

— La, hogy megkukorékol az agg kakas! — nevette rengő hájjal a várnagy.

— Nem is ittam el az tehetségemet, valamint kegyelmed, — vágott vissza a lovászmester.

— No, de nem kegyelmed szándékán múltott el! — felelt halkabban amaz.

Koccintottak; ittak.

— Szép asszony az asszonyunk! — ingatta fejét kártya-keverés közben a tárnokmester.

— Penég kegyelmed nem is látta lakodalmas díszben, — mondta a hopmester, új ember a gróf udvarában. A vadász meg a lovászmester fejbólogatva támogatták az állítást, mert ők is ott vol-

tak Prainiken, többet tudnak bele, mint az a másik három, aki addig Csáktornyt őrizte, hogy el ne repüljön.

— Az volt osztán az lakodalom! Kegyelmed teljes életében nem látott, hogy egyebet ne mondjak, annyi csemege-speciálét, az mennyi ottan csak egyetlenben egy asztalon hevert. Turuncs, pomagránát csak úgy gurult, valamint Karsztban az kű! — magyarázta a lovászmester.

— És az dísz, az pompa! — szólt szelíden a vadászmester.

— Igaz a! — kapta fel a szót újra a lovászmester. — Az sok bársony, vont arany, selyem ruha, drágakű, boglár! Még az lovaknak farmatringokon is akkora drágaküvek tündöklöttek, mint az kegyelmed szeme.

— Kűllött is, hogy légyen! — tanítgatta uraimékat a hopmester, — hiszem királ ű fölségének kegyelme egy hold telésében kétszer fordult urunk felé: az esztendő küszöbén Szala és Somogy főispánja lén urunk...

— Tudjuk, — bökte oda hegyes bajsza alul a várnagy.

— Osztán mingyárt rá feld-vak-mester! — idézte emlékezetbe a tárnok.

— Ugy vagyon! Ober-Feld-Wacht-Meister! — javította az udvarmester a durva kiejtést, — avagy supremus campi vigiliarum praefectus...

— Mit cifrázza kegyelmed? Mondja ki magyarán: főistrázsamester! — szólt rá türelmetlenül a várnagy, akinek éppen utolsó ütését vitte el az orra elől.

Az udvarbíró ásitva dűlt hátra székén:

— Talám ölég is lészen mára. Amoda át is kialuvának mán az lángok.

A vadászmester már föl is kelt s esontjait ropogtatva nyújtózkodott.

Az utolsó poharat már állva ürítették; aztán kezelték, magukra kanyarították a ládákra hányt menéket és megindultak. A fekete égen arany csillagok remegtek. Az udvaron megálltak egy percre; jó az így, ital után; a várnagy még föl is kiáltott a toronyba a virrasztónak, nem aludt-e el, felel-e.

— Nézze kegyelmed! — rángatta meg a lovászmester a mente szárnyát, — világ vagyon meg az ágyas ház ablakában.

— De nem jóra van fordítva az kegyelmed szeme! — húzta el mentéjét a várnagy.

— Mért hogy is nem ment kegyelmed heráltak kapitányának Konstancinápolyba? — duzzogott a lovászmester. — Mán csak észben sem veheti az ember, hogy az ura szerelemtől nem aluszik...

A kopogós csizmák zaja lassankint elhalt az udvar másik végében. Valami kutya meg-megvonítva esaholt; halkan dobogtak a lovak az istállókban.

Zrinyi nagy csendesen, hogy ne recsegjen, fölült az ágyban, lefojtotta a gyertya lángját és eloldozta a kárpit zsinórját. Meleg, lassú suhogással omlott össze a nehéz selyemfüggöny két szárnya. Óvatosan feküdt vissza, hogy a mosolygós, sápadt kimerüléssel csak az imént elszenderedett Eusébiája álmát ne zavarja. Tarkója alatt összefonta két kezét és úgy gondolkozott hanyatt:

— Gyönyörűséges vasárnap vala az amoda Prai-niken... éget az teste, bársony fogású barna bőre...

A csöndbe elneszelő füle csak Eusébia mély, hosszú lélekzetvétélét s a saját szíve dobbanó verését hallotta.

— ...belévész az lelkem, az erőm, és nem fogyatja, de megneveli... köll-e más az jó sorsnál?... Zrini vagyok!! tábori fő istrázsamester, supremus comes Simigiensis és szeme esméretlen mélységekkel nyiladoz, mikoron szerelemben roppan mellyem-hez az dereka...

Eusébia száraz köhögéssel ijedt föl, sóhajtott és elesenededett.

— ... édes kis virágom, — mosolyogta magában Zrinyi, — ... az jó Széchy Erzsébet asszonyom bizony meghaláloza; az öcsém szüvében penég harag fenekedik, hogy néminemű ingó marhájáruul nékem hagtyakozott... ihon jün szárnyas lován az szép hajnal, fejér tajtékkal mosódik zablája...

Meglebbentette a kárpitot.

— ... előtte nagy futással oszlik az sötétség, körülötte az ég messzéről tündöklök... Trakostyán és Klenovnik enyéme; vakmerő játékban kezdé ipam uram az familiájával, leány-ágra nem szállhatván az Draskovith domínium... úgy sajdítom, az öcskös is forgat némely szándékot elméjében ellenem... Bánom én?!... Mastan az Szulimán császár fő tanácsinak dévánjokat köll megírnom; elsőben Szokolovics Mehmet beszéll, osztán Rusztán, császár veji... ez kettő az ágyukkal való rontatás mellett emeli föl szavát... de az tatár Delimán s amaz vad Demirhám haragos szüve teli méreggél...

Nem ásó, nem kapa az mi győződelmünk,
Hanem rettenetes acélyos fegyverünk...

Delimán Zrinit halálos bajra híná... az császár viszontag felel: ágyukkal Szigetre!

Hogyha nem árthatunk aval mi Szigetnek,
Akkor leszen keleti vitéz kezédnek...

Ejh! csendesz nyugalom, álom! — sóhajtotta és elaludt.

A régi élet neki-neki eredő hangossága, hónapokig peshedő nyugalma, hallgatag nappalai, vívódó éjszakái, a ki nem elégített nagyot akarás belül lázongó dühe, a szolgál-gyötrő, jobbágy-kínzó név-

telen méreg, a nagy, méltóságos szomorúság, az inyegető epedés elmúlt Csáktornyából, mint főlő szél elől. Nappal munka és multság, éjjel szerelem és álom.

Mikor reggel fölsimogatta a válla felé hajló csipkés hálófőkötős fejet, úgy érezte, hogy úr lett minden vele ellenkedő hatalmon. Az a kéz egyaránt jól markol, ha selymes haját simogat, ha szablyához ragad, ha pennát táncoltat. Aztán elnézte még fektében, hogy karesul ki az ágyból arannyal, selyemmel varrott hosszú hálóingében Eusébia, hogy emeli magára a reggeli hideg ellen fehér prémes, meggy színű tafota hálósujtóját, hogyan csilingel az ezüst mosdómedencével, korsóval, hogyan szisszen föl, ha a spongya vize a nyakáról a hátába csurran; ilyenkor lehunyta a szemét, s harcias veressorok verődtek kattogva egymáshoz agyában.

Eusébia, mielőtt öltözni ment volna, pirulva nevetett rá vissza az ajtóból. Zrinyi gyerekes büszkeséggel, felsőbbbséggel mosolygott viszontag. Mikor az ajtó becsukódott a halkán távozó után, maga is felugrott az ágyból, talpra; szembe nézett a reggeli fénytől ragyogó ablakkal, lekapta fejéről a gyöles hálósüveget s megrázta szökén leomló, puha sörényét. Jöhet a borbély!

— Hun az esze kégyelmednek? — szólt rá komor nyikjára — ez dolmány tennapelőtt volt rajtam. Mást! Van, ki szemét rajta feledje, — gondolta hozzá magában.

Ebédig meghallgatta a várnagy borgőzös jelentését, megbeszélte a hoptermesterral, hogy mely időmulatást fundált ki mára, rendelkezett, inast szalajtott, lovast menesztett; aztán lement a könyvesházba. Az asztala előtt megállt, két felé simította marokkal halántékán a fürtöket s nyújtózva vágott szét ökölbé szorított két kezével. Félállbal maga alá rántotta a nagy setzel széket s még homályos volt

a feje, mikor fellapozott Istvánfi-ja fölé hajolt. Olvasott, olvasott s mikor az első fényesebb sugár beharsant agyába, fölegyenésedett, tollat vert a kalamárisba s gondolkodás nélkül írta, ahogy jött:

PARS OCTAVA.

1.

Thon iün szárnyos louon szép piros haynal,
Masodik zabláia feiér taitékyáual,
Az ló fekete uolt, de szöb Pegasusnál,
Orra likiábul tűz, szemébül iün halál.

Az ebédnél székén hátra dőlve, lelkében magasra hágó döllyfel nézte társaságát; csak félig hallotta, ami körülötte történt; keskenyre összehúzott szeme mintha csak szűrve bocsátotta volna öntudatába a hosszú asztalt, az ezüst edényekkel csörömpölő szolgálkat, a nagy evésben, italtól kipirult arcokat, a színes, fénylő, nyüzsgő vendégsereget, de szóba nem nes, fénylő, nyüzsgő vendégsereget, de szóba nem szökkenthető büszkeség vont a mély barázdát ragyogó Eusébián nyugodott meg végül tekintete.

— Ki más, ha nem Mikulich Tamás! — folytatta Ráttkay György, zágrábi kanonok hangosan, úgy-hogy az elgondolkozó Zrinyi figyelmét is magára vont. — Az báni tábla jogszolgáltatása nem keveset szennyved ez királi personális fellyebbező characterétől; nem enged el kezéből osztályos vagy leány-negyedi pört is.

— Rusnya parasztja! — kiáltotta bíborba szökö arccal Zrinyi Péter.

— Kiben penég igazságos véget vetni az báni tábla tiszt! — bölintotta a kanonok szavára Vitnyédy az asztal végiről, Zrinyi mellől.

Batthyányi Ádám megborzosolta nyírott fején magasra nevelt üstökét: únta már ezt a sok komoly beszédet. Majd fertály óráig beszélt az előbb kano-nok uram valami históriás írka-firkáról, amit maga eszkábál össze, most meg erről a...

Ráttkaynak két végén messze beívelődött hom-loka vízszintes ráncokba ugrott a nagy méltatlan-kodásban:

— Légyen az bán, váras, bíró, vármegye avagy singuláris persona, Mikulich csak öszeakasztja ke-rekét véle, merthogy nyargalóban bocsátotta telhe-tetlenségét minden után, ki superbiáját nevelheti et quod aliquantum pretii habet, ez eredetire nézvést köz, tudására doctor, értékére gazdag, személyére nézvést galiba-szerző nagy fő híres beste kurafi, — s a kicsúszott szót sűrű köhécseléssel igyekezett el-borítani. Hamar másba kezdett: — Kedves és sok tiszteletekre méltó, bennünket minden asztali jók-kal töltöztető, vendéglátó gazdánk, nékem bizodal-mas atyámfia, az imént értém amaz derék, virtuosos Drügeth úr jó uram halálát, kit Isten nyugasszon. Hogy ese az történet?

— Guta üté az jó urat, canonicus uram, az stiriai szélen, mikoron Rákóczy megbékállésének hírét vé-vén Bécsben sietett volna az erdélyi had kezében esett javai visszaszerzésére, — felelte Zrinyi.

— Vala fiaeskája is?! — érdeklődött tovább Ráttkay.

— Gyurkó még Klenovnikon játszodoz; az őszön majd bémegy az gréci jezsuiták collégiomokban, — mondta Gáspár gróf.

A délest megint csak asztalnál találja Zrinyit.

... A déván már eloszlott... Delimán kiméne császár sátorából... Most jön a kilenced rész: nagy Zrinyi törökrül hírt akar adni magyar királynak... Juranics és Radivoj vajdák kimennek a kapun, mikor minden állat magának legesendesebben nyu-

godalmat vészen... vitéz kezek miatt sok részeg török harap a fű...

Gyors léptek koppannak az ablak alatt, kiáltásra távolról kiáltás felel. Ujra csönd, de aztán megint lépések, szapora döngésük most már a folyosó kövein közeledik. Zrinyi levágja a tollat, föláll. Az ablak előtt árnyak cikáznak el; a kiáltás mind süröbben harsan s mindig több reá a válasz.

— Vajh! mi zöndülés ez? — kérdi magától hangosan s gondolkozva megy az ajtó felé. Hirtelen kitarja maga előtt. Egy tekintet a lihegő, izzadt, piszkos legényre, egy gyorsan váltott szó a várnaggyal s durranva vágódik be Zrinyi mögött a nehéz ajtó. A várnagy s a legény szaladással is alig győzik az úr sietős menését. Végig a folyosón, ki az udvarra! Mint a szétzavart veréb-raj, szalad a sok szolgál, komornyik, udvari tisztviselő. A vendég-férfi már mind az udvaron. Zrinyi is ott áll középen, egy szolgál vállára támaszkodva félkézzel; egy másik vörösre duzzadt arccal húzza ura lábára az uti magas eselebi csizmát. Maga a hopmester köti föl pántlikával az úr haját, s illeszti fejére csúcsba futó kupolás, zománcos sisakját. De pallosát egyedül szíj-jazza derekára s fölkiált az asszonyokhoz a nyitott ablakokba:

— Muránál az török!

Az ablakok egyszerre kiürülnek.

Már patkó kattog, sisak zörög, kard csörög mindenfelé, lovak, emberek nyerítő, kiáltó, sürgő tömegében. Karesu ezüst patkó kopog, szoknya-se-lyem suhog elő a nagy kapun ki az udvarra. Csók, ölelés, komor biztatás, gyöngye szavú kérdés kavarja új alakulásokba a békéből haragra riadtakat.

Csörögve zuhan a felvonóhíd. Meg-megujulva borzong át rajta az elvágtató lovasok tömör dübörgése....

...Juranics és Radivoj!... Istenem! miként ha

egy saeculum forgott volna el azulta! — eszmélt magára a győztes Zrinyi asztala mellett. Vérszagtól fölverve vibrált még benne minden ideg, amint az egyszerű sorokat papírra vetette:

... Márs haragos dobia, s trombita felzörget,
Ihon, hoz házamhoz füstölgő üszököket
Kanisai Török, oltanom kel esztet.

Hejh! micsuda harc! Süvöltő golyóbist röptettek az karabínok s vérpántlikát bocsájtva testéből bukdácsolt az török folyó vizében...

Nem róitöm Istentől uet telentumomat
Kézzelis, ha lehet, könetem Atiámat.

Hogy megcsárogna az varjak amoda magas póznán függő török fejek környül!

Odakint tömött gomolyokban úszott a halvány kék égen a felhőhab s az asztalon gyúlt az írott ív:

Istenhez bocsátja lelkét a két vitéz vajda...
Henyei bátyája leomlik... világgá fut Delimán a török táborból, keze Rusztán vérétől mocskos...
török köntösben bujkál Deli Vid szultán Szulimán táborában... szive búsult Delimán Kumilláját keszergi... a Karabul lovon vágatva tér meg Szigetbe hú feleségével Deli Vid... a török csügged, de áruló posta-galamb cikázik közükbe...

Aztán már, ha nyugalomba készült vagy elgondolkozva pillantott föl, nem is emlékezett rá, mit írt, de pergett a sor, zizzelve fordult ív ív után...

És minden Angyal uisz magával egy lőket,
Isten eleiben így uiszik ezeket,
Egész Angyali kar szép Musikát kezdet,
És nékem meghagyák: szómnak tegyek uéget.

Finis! — kiáltotta s gőgös mosollyal törte, tépte, hajította messze magától a pennát.

XXIV.

Hüvös októberi eső zuhogott az ónas, cserepes tetőkön, csettegett az uccák kövére a kő-folyókákból, hurrogott búgva a réz-csatornában s verte mocskos szőkére a Duna vizét falakon, réten, füzesen túl. A hegyen magasló vár elmosódva meredezett az eső-függöny mögül Pozsony fölé.

A főrendi tábla ülés-termében beharapott ajakkal, kardja hüvelyének drágakövein motoszkálva hallgatta Zrinyi az ősz császári consiliáriusnak, Khevenhüllernek szavait, aki a király nevében követelte a Karok és Rendektől a Rákóczy-háborúnak végét vető béke-diploma törvénybe iktatását. Az elnöklő új palatinusnak, gróf Draskovich Jánosnak nagy cseppekben gördült le az izzadtság duzzadt arcát keretelő, tömött fekete szakállkoszorujába. Lippay primás nyugodtan simogatta rövidre nyírt, égnek álló haját, míg körülötte izgatottan harsant föl a helyeslés s fojtva zúgott az ellenmondás.

Zrinyi elgondolkozott... A nyári nap heve vert még tajtékot a parádés lovakon, mikor felgyűltek Pozsonyba... Personális uram, Mikulich jól arányzott, mikor elsőben is a nádorválasztáson akarta kezdeni a tanácskozásokat. Lám, János bán palatinus-ságra ment; a báni szék üres s a personális ambíciója határt nem esmér. Hogy megzúgnak pipeskedő pilises pap uraimék: nem kell a béke! erővel foglalt templomot dehogy adnak vissza az eretnek evangelicusoknak!... — Mindent odavetnének az catholica religióért, talám az többi magyarnak életüket is... Bánják ők, ha koporsóban is, vagy német járomban, csak catholicus légyen! Én ne lennék az, én, Zrini-fi, kik véreket minden üdőkön az igaz religió megmaradásáért ontották?... de az magyar hazáért is! Krisztusom kegyelme! más-é az religio causája, mint az hazáé?!

Ostrozith Pál sűrűn kiáltotta közbe: recte! recte! Csáky László dühösen intett feléje kezével, hogy hallgasson.

Ihon, az evangelicus Ostrozith approbálja az catholicus királ szavát s az catholicus Csáky László ellenében támad! Az patria et religio-bul kiszakada az «et»...

Khevenhüller nyugalmas szava elhalt. A nádor válaszol; hangja rekedt, szava köntörfalazó. A két tanácsos fejet hajt és távozik. Csáky László s körülte néhányan zúgva mozgolódnak. A katolikus többség most már csillapulva, döbbenve hallgat és vár.

Zrinyi figyelve néz körül, gondolata kémlel és magyaráz...: nem akarjátok ti is, hogy Rákóczy új hadával új atrocitásokat hozzon magyar az magyarra, az okon hallgattok, úgy-é? Nem mondjátok, de fejetekben motoszkál, úgy-é, hogy az fölséges catholica religio fölötte áll ez kicsinyes, más alul gyékényt-rángató veszkődésnek? Valaki az magyarok közzül az lutheranus maszlagot ahitja, falja bé, karja nem bénul meg attul kinek is. Nem mondjátok, de azon jár, úgy-é, elmétek, hogy az pogány eb az végeken dül és foglal, ellene köll feszülnetek s nem határinkon bévül egy az más ellen? — Vége láthatatlan úr nyílása villant meg egy percre Zrinyi fejében: nem a király és nem a vallás, csak egyedül a magyar haza!! De...

Lippay már állt, szűrös szeme öntudatlanul kutatótt egy távoli szegletet; fölemelt karja kiterjesztett tenyérrel nyúlt előre s izmos hangja döngve kalapálta a főrendek fülébe:

— Ego... sollemniter... contradico... — ünnepélyes tiltakozása a béke-diploma becikkelyezése ellen hol szárnyas metaforán lebegett, hol durva nyerseségen zökkent s mintha a körülötte zajló zúgás gyors folyamán úszott volna, úgy tetszett a becsukott szemmel hallgató Zrinyinek.

A hang még el sem ült egészen s a bogláros, prémes, bársonyos díszű főrendeket üvöltő méltatlankodás kavarta föl helyeikről. Mint valami mesés, érthetetlen, ijedt köszöbor, úgy ült helyén idegenül a nádor. Csáky László kis csoportja sápadt szigetként tűnt el a többség forgatagos hullámaiban, amelyekből csak a papság jeges szirtje emelkedett ki csöndes nyugalommal.

Pálffy Pál derült, kerek arca ólomszínűre vált s izgatottan remegett álla közepén a franciás szakállka, amint szólásra emelkedett.

— Igen! judex curiae uram, igen! elsőben az haza, nem az papság! Az vérünk hullása, testünk rothadása, az lengő gabona... Még az sívó paraszt is kegyelmetek előtt, pap uraimék! — helyeselt Zrinyi, de hangja a szomszédjáig sem ért. Már kiáltozás, tombolás, kard-csüregtés fojtotta el a fölpatlanó Csáky Lászlónak Lippayt támogató beszédét.

Mért jött ő ide? — ült konokul agyán a gondolat, mint Pozsony fölött az ólmos felhők serege. Fröcsköl a sár, ló viháncol: mennek; a kipirult arcokból még most is vitatkozó szó gőzölög a nyirkos levegőbe. Mért jött ő ide szó-áfiummal kábítani elméjét? Mit keres ő itt? Kihez jött? Kiért jött? Kinek a szívét dobantja ugyanaz a gondolat, kinek a karját lendíti ugyanaz a vágy? Lippay? Vak majom, ki tüzet érez, holott ő gyújtotta! Péter? A királlyal vadászgat s erejét mutogatván, boldog, ha Ferdinánd észben veszi. Draskovich János? Prókátora talán most is a zágrábi káptalan előtt panaszkodik Trakostyán és Klenovnik elidegenítése miatt. Az evangelicusok? Külömb magyar lenne Rákóczy, mint ő, vagy Pálffy, vagy akárki ez ordító főrendek közül? A király fölségesebb-e vagy a lélekesméret szabadsága? A vallás vagy a haza? Mért válnak szét egy ponton a legnagyobb dolgok? Ki választja szét őket? — Töprengj, töprengj, békében savanyo-

dott fő írázsamester, — intette magát hangosan, — fejed törésén múlik el az haza sorsa! Megülsz szállásodon s hajaddal huzgáld ki fejedbül az nagy, csuda nagy gondolatokat, te hivságokon kapkodó nagy gyerekek!

A lány szőke hajjal övezett komor koponya fáradtan dült a karszék támlájának.

— Jobb napot kívánok nagyságodnak, praefectus úr jó uram, hogysem az miénk vala az követek tábláján, — köszöntött savanyún Zrinyire Vitnyédy a délután folyamán.

Hogy összebogozódott minden, ami oly egyszerűnek tetszett Eusébia oldalán! Mit keres ő itt? Elméje, mint a száraz tőgy! Eusébiája egyedül az oszlopos ügyben! S mit keres itt ez a fiatal-öreg prókátor, akinek kis porontyai otthon sivalkodnak Zsuzsánna asszony nyakán? A pénzét lutheránus ifjakknak szórja külföldi akadémia-járásra s itt főkolomposkodik maga fogyására, kárára a diétán a lutherana confessio mellett. Nem jobban tenné-e, ha nyugodna otthon akár moszlimnak is, s pendelyénél fogva lovaztatná kis fiát?

— Gondokban láttatik nagyságodnak feje föltni... — tudakozódott gyöngéd szóval a hosszan hallgatótól.

— Mi ujság kegyelmetek tábláján? — rezzent föl Zrinyi.

— Megbolondultul vagyunk, nagyságos uram. Földnek horgada praesideáló Mikulich personális címeres ökör-szarvát formáló bajussza az sok fő-törés miatt, merthogy zsiolygás esék az táblán az két nímöt tanács-úr propositiójoknak hallására. Hazánk fattyú és poronty nevet érdemlő fiai igen ellene kiáltoznak az linci diplomának, kinek articulussá levése nagy gravámene lenne az catholica religiónak ordibálások szerint, hogy nem kell kinek-kinek szabadoság hűte követésiben...

A német Ferdinánd ihon törvénycikké emeltetné a béke-diplomát, az igaz, csak azért, mert fél Rákóczytól, de a magyar nem tűri, hogy más magyarnak több szabadsága legyen... De csak induljon ki még egyszer hadával Rákóczy Erdélyből, vinnyogva kapaszkodik majd újra védelemért a sok százjas katolikus a király palástjába.

— ... hogy az templomokat, kiket erővel foglaltak magoknak, nem bocsátják mi kezünkre vissza. Hejh, nagyságos uram, lator ez mastani saeculumban gubernáló plánéták operatiója!

Sokáig panaszkodott még ezen a siránkozó húron Vitnyédy. Zrinyi csak hallgatta. Közben fölrajzott fejében a király pompázó bevonulása azon a szép szeptemberi napon a pozsonyi várba... a serleg-rázó sok vendégeskedés a hóstáti úri lakokban... a sok hiábavaló szófia beszéd, mérges üzenet-váltások a két tábla között, pletyka, kapacitálás, nyílt ordítózás, titkos ravaszkodás, a fejedelem követéinek unszoló heve, a papság konok makaessága, a kábitó nyelv-csattogás.

— Emberséges ember kegyelmed, és igaz magyar fi, Vitnyédy uram! Az lutheránusoknak causájok igaz causa! — búcsúzott Zrinyi biztató kézzsoritással vendégétől. Nyelvén ült már a szó, a legszebb vallási türelem szava, de elnyomta a gondolatot és visszanyelte a szót: ha ügyük igaz is, vallásuk tébolygó eretnecség.

Vitnyédy meglepetten nézett a küzködő lánggal égő nagy szemekbe egy ideig; valami hálás, forró melegség ömledezett lassan a szívére; egyszerre csak hirtelen lehajolt s kezét csókolt a kegyes nagy úrnak.

Nehéz vértetű, lassú mozdulatú gondolataival küzdött Zrinyi az országgyűlés egész folyama alatt. Amennyire lehetett, kerülte a király németül finom-

kodó környezetét; a pezsgő borban, kongó szavakban
 úszó főúri lakomákat; a tervezgető, legénykedő bi-
 zalmas összejöveteleket. A tábla üléseire bejárt, de
 alig hallgatta az egy henye körben forgó rhétori szó-
 lamok özönét; ha rájuk figyelmezett egy ideig,
 undorodva fordult el csakhamar tekintete s lelke a
 Forumon táncoló szarkáktól és örömmel sülyedt
 vissza gondolatai kövült erdejébe. Négy száz templo-
 mot! Hús is sok! Legyen hát száztizennégy! Nem!
 A király dönt: legyen kilencven! Hát mindig a
 gazda csizmája sarka döntsön e marakodó magyar
 ebek között? Mindig a király? Hát ti vénasszonyok
 vagytok? Ám esattogósra izmosult nyelvetek, de
 fejetek csak üres tökkolop s aszott inu karotok, mint
 a holttetemé! Lármáztok, lármáztok s lám, a dip-
 loma is már törvény... Nosza rajta, itt a szép ki-
 kelet, hajrá! hajrá! terülj, asztalkám! tölj meg,
 serlegem! vonyíts a hazáért, feneketlen zsebedet
 tapogatva, aztán úgy is elönt a bor, kezedet lába-
 dat se tudod összefogni a nagy ivás miatt... Játék
 kell a nagy gyerekeknek! Koronázás, ifjabb király;
 még él a harmadik, de legyen már negyedik Ferdi-
 nánd is valaki! Ez kell nektek! Hogy ragyog Szent
 Iván havának langalló napja alatt a sok arany, drá-
 gakő! Hogy megmosolyognak, ki büszkén meredő
 derékkal, ki nyájasan kókadozva! S te, hullámos
 hajú, nevetős szép fiatal, István királyunk koronája
 alatt, fölséges játékszer! De ülj csak nyakukra,
 hajszaold meg őket, ha az ország kantárát markod-
 ban kapod, mert a magyar bitang és... Zavartan
 nyúlt homlokához, hogy lesimítsa róla az átkozódás
 felhőjét... Hogy zenél a fiatal hang! Esküszik! a
 magyarok constitutiojára esküszik... Szent és nagy
 dolog!

A legszentebb, a legnagyobb!

— Ereggy haza, Zrini Miklós, — biztatta ma-
 gát belső szóval, — vastagodott erővel ragadj az

munkához, várják az tábormestert az militiárul írt könyvek; az utolsó cél ihon megvilágosodék elmedben! Haza, csak haza!

Ó, magyarok szentelt hazája!

XXV.

Kanizsa négy hatalmas bástyáján esüggeden lógtak az augusztus végi este nyomasztó melegében a vörös és zöld zászlók. A báljemez-ágyuk piros posztóval takartan bámultak le nyugat felé, a tikkadt moesárban ívként görbülő külvárosra, a rajta innen fekvő cölöpös kávéház fabódéjára s az odább túl messze elnyúló zsombék-tengerre, amelyből a maga módja szerint küldte Allah-hoz péntek esti imáját a brekegő békák ezre. Nyugalom és sűrű pára ült a réteken; a városon túl, a keleti dombokon még megmesgillant egy-egy háztető keramitja a nyugvó nap késő sugarán.

Az uccák deszka-járóin burkolt fejü asszonyok kopogtak sietve, mereven, egyedül, mintha senki sem ismerné őket. Faházaikból, mecsetekből és dsámiból hetyke sarkantyú-rázással jöttek ki kurta bórdolmányaikban, magyaros szabásu birkabőr nadrágban a kanizsai végház török vitézei. Büszke janicsárok szegték hátra, kényesen lépegetve, magas, tollas, hátukra csüngő végü fehér sapkával pompázó fejüket. Turbános fejü, vánnyadt arcú öregek igyekeztek görbe háttal a keletre nyúló Szigeti-kapu felé, amelynek magasra nyúló tornyában már megszólalt a katonazene dobja, réztányérja, sikoltó sípja. A kapu előtt, szellős, karesu oszlopokon könnyű tetőt hordó lonsa-kösk deszka-padlóján törvénytudók, orvosok, költők korra, arera, ruházatra igen-igen különböző kis csoportja üldögélt körben, a zenét hallgatva vagy Nizámi verseinek szépségein vitat-

kozva művelt emberhez illő ékes perzsa nyelven. A külváros kertjeiben hallgatagon ödögött egy-egy sétáló, lármásan vonult el egy-egy csapat. A vár cementtel burkolt terein az ucca-seprők szerszáma ívelt kaszával jobbra-balra; vizes-tömlőjük jött, ürült. Az egyszerű, kicsiny és magas faházakból tűzön süstörgő vaj tömött, finom illata szállt ki az uccára; a földszinten dobogva zizegették a szénát a jó melegben kedvükre vidult kényes török lovak. A cölöpös kávéházban nagy csend és kis findsák mellett merengett a vendég. A várfal alatt szinte alagúttá nyúló kapualja, az előkelők délutáni hűsölő helye, lassan-lassan kiürült s helyette benépesedett a széles várfal teteje: csöndes sétálók árnyékai mozogtak a magasban, a vár védelmében elhullt hitharcosok zöld zászlóval, zöld lándsával tüzdelt sirhalmai között, amelyeknek békés csatasorait az előkelők lugasos, ápolt kerteskéi váltottak föl, ahol az urak csöndes dohányzással enyhítették a cukros, rózsavizes rizs és az omlós tésztájú falákát okozta nagy jóllakottságot.

Ali, Kanizsa új basája most ért föl a várfalra Bihácsból érkezett vendégével. Míg az idegen úr az éjbe merülő tájékat nézegette, Ali gondolkozva tapogatta arcán a friss borotválást, fésülgette ujjjaival szájára boruló tömött bajszát: mért jött ez ide? látogató vagy konstantinápolyi kém? Beléptek a kis kertbe. Ali hátrébb taszította izzadt homlokáról a sólyomszárnycs, tenyérynél széles prémű süveget s intett egy legénynek. Aranyos bőr szőnyeg került eléjük s melléje egy-egy bársony vánkös; a szőnyegre dohányzó szerek, apró findsák.

— Háj! Huj! Háj! Huj! — harsant fel odébb a toronyból az ór kiáltása.

A kíséret, szolganép elvonult. Leültek.

— Oh! gyönyörűséges Zilhidse hónap áldott melege! — fohászkodott föl a vendég.

— Szultánom! böcs szavad eltalálta a vidámító igazságot! — udvariaskodott Ali.

— Nemde? — kérdezte fáradtan a vendég. — Hogy érzi magát magas személyed, szultánom, világgra szóló vitézséged új állomás-helyén, e paradicsomkertben?

— A próféta — Allah áldja és üdvözlje őt! — szolgálainak legkisebbike méltatlan ahhoz, hogy tudatlan szava tetszik-nem-tetszik-et mondjon magasröptü elméd kitüntető kérdésére! — válaszolta Ali, míg magában azt gondolta, majd éppen, szalad nyilatkozni, hogy amaz esetleg beárulja Budán vagy a császári kengyel előtt.

Ali intett s egy félig gyerek közeledett feléjük. Tisztes távolban maga alá hajlította lábait, fél válláról lebecsátotta kaftánját, s pöngetve igazgatta gyöngyházass tassánján a húrokat. A keleti kapu fölött most buffant utolsót a katonazene nagy dobja. Rákezdte a gyerek lágy magas hangján:

— Miért panaszkodjam, szerencse, ellened?

— — — — —
Kikeletkor áldasz a szép zöld erdővel,
Szerelmes fülemile éneklésével,
Égi madaraknak sok külömbségével,
Viz lassu zugással, szél lengedezéssel.

— — — — —
Adsz nyáron nyugovást és szép csendességet,
Szép ciprus-árnyékokat, bűvös szeleket,
Gyöge tüvel varrott szép sátorernyőket,
Szomjúság megoltó jó szagos vizeket.

Ali izgatottan figyelt a szolgálai közt támadt hirtelen mozgolódásra. A bihácsi úr kaftánja virágait simogatta s félszemmel pislogva neszelt a körülötte történőkre. Amott rövid szóváltás zaja kerekedett föl a csendben; a tömegből most kivált a várparancs-

nok alakja s utána egy büszke kanizsai vitézé, aki durván tessékelt előre az urak színe elé valami rongyos, öreg magyart.

— Mind a hét földövön ismert vitézséged, szultánom, megbocsássa leghaszontalanabb szolgádnak halált érdemlő merészségét, hogy együgyű zavával méltóságos multságodat zavarni elég szemtelen, — alázkodott meghajolva, mellén keresztbe kulcsolt kézzel ura előtt a várparancsnok, míg a mögötte álló vitéz sóvárogva nézegette a vendég drágaköves markolatu kardját.

— Éber szemü dizdár-ja dicső Kanizsának, mi baj? — kérdezte kissé türelmetlenül Ali.

Az óvatos dizdár hol a vendégre, hol az énekes ifjura nézett.

— Sürgős, fontos? — kérdezte félszemmél hunyorítva, halkán, parancsolóan Ali.

— Az, valláhi! — bizonyistenkedett, kipirult arcú feledkezve meg az illemről, a várnagy.

— Nagy türelmű, higgadt elnézésed, szultánom, talán meg fogja bocsátani, — fordult mosolyogva Ali vendégéhez, — legilletlenebb, legneveletlenebb szolgádnak rövid időre való visszavonulását ezzel a két becsületes igazhitűvel s ezzel a gaz kjáfirral.

— Ne alázz meg kéresekkel, szultánom! Ki ne hajolna meg dicső parancsod előtt?

Ali mosolygott s megindult a kert másik sarka felé; oda érve, durva szóval fordult vissza a várnagy felé:

— Oktalan barom, no, mi az?

A várnagy szót se szólva csókolta meg a pasa kaptánjának szélét s a vitézre mutatva, hátra lepett.

— Nagyságos pasám! — szólt nyugodtan amaz, — történt, hogy elfogyott a lovaim szénája. Hajnalban elmentünk hát szénáért a Mura felé. Ez a piszkos vallásu ember, itt ni! oda merte dugni a po-fáját a szérüskertbe; éppen az övében voltunk. Ri-

mánkodik, hogy ne bántsuk a szénáját. Mondom neki: De még a fejed is a nyereg-szijjamon fog lógni mindjárt, ha sokat ugatsz. Erre felel: Hagyd meg a szénát, ne bánts engem, hasznos titkot tudok. Mondom neki: Ki a szóval tisztátalan torkodból! Azt feleli: Hát várjatok csak! és úgy tesz, mintha gondolkoznék. Nem várunk, — feleltem. Aztán föl-raktuk a szénát, meg az öreget is. Itt van!

Ali türelmetlenül hallgatta a hülye fecsegést. Ezért kellett a fiúnak abbahagyni az éneket! Ezért kellett a vendégét magára hagyni! Mit fog az róla mesélni!?

— Nyissad fel az szádat, aggeb! — rivallt rá tiszta magyarsággal az öregre.

— Igen is, nagyságos uram, de ez kettő, — bőkötött a hüvelykivel hátra a paraszt.

— Te! — szólt Ali, — ha semmi erő, aprólék dolog, kit előbeszéllesz, ez helybül ruglak az mocsárban! — azzal intett s a két török távolabb vonult.

A paraszt végig huzta markát egyik hajfonatán s letekintett a magas várfalról:

— Nagyságos pasa úr, jó uram! Történet szerint néminemű lábas marhát hajték az légrádi piacra. Csuda nagy győlekezések vagyon ottan az hadaknak. Kiki tudja, hogy Kanisa ellen lészen az menetel.

Mefisztói derű fátyolkodott elő finoman a pasa arcán.

— Kik? No, elsőben is Zrini!?

— Nagyságos uram, nehéz üdőt él mastan az szegénység; osztán az fejem is jó helyt vagyon az nyakamon, — célozgatott válaszáds helyett a paraszt.

— Jó! Ha légrádi hallomásod igaz, száz tálergust kapsz, ha vakot vétesz szavaddal, patkó-szőget veretek mind az hús körmöd alá, úgy vétetem fejed! Mast mán beszélj: kik? hányan?

— Az oszalyi Zrini urat, az ki az kisebb, szememmel látám; sok egyéb urak is vagynak ottan.

— Batthyány kapitán?

— Annak jó úrnak csak vitézi jüvének Légráddá, maga személlye szerint honn marada, az mint egy hajdujátul, jó régi hiteles atyámfiátul értém.

— Nagy had?

— Lehet talám százezernyi is! Sok! Valójában penég nem tudom. De tudom, hogy ez éjnek evadján kelnek át az Murán.

Ali megrezzent: hisz akkor reggelre itt vannak! Intett az dizdárnak. Egy szó, egy intés s az már rohant. Majd odábbrol a szolgák csapatja omlott ki széjjel a kert ajtaján. Az öregre bilincs került s az maradt őrzője, aki hozta. Ali a sötétben egyedül bécsi zsebóráját nézegette, amennyire látta s egy patyolat kendővel törülgette arcáról az izzadtságot. Mikor odalent a házak között elkurjant a riadó, megnyugodott némileg; udvarias mosolyt egyengedett arcára ujjával s visszaindult vendégéhez.

— Szem előtt legyetek! — szólt közben az őrnek.

Az öreg magyar lekuporodott a földre s magában elrablott szénája, napi munkája értékét igyekezett levonni valahogy az ígért pénzből. A nehéz számítás sokáig elgyötörte.

— Zavartan jelenek meg előtted, szultánom, mentseget nem érdemlő, vakmerő távolmaradásom miatt. De e gaz keresztény ostoba beszéde intézkednem kényszerített. Vigasztal az, hogy egyedül maradván, a legjobb társaságban voltál.

— A hitharcosok trombitáinak vérpezsdítő riadóját hallom. Talán az eléggé meg nem vethető keresztények támadtak az égisz éré, meedsudsi falakkal bíró városra? Ebben az esetben engedd meg, szultánom, hogy melletted keressem a vitézség kelyhének mámorát.

— Ez alávaló paraszt előadása szerint reggelre ér ide épp oly meggondolatlan, mint elvetemült csapatjuk. A hitharcosokra való gondviselésem, ha nincs

ellenedre, még egy ideig ébren tartana. Ha akarod, szultánom, addig is meleg kávé mellett agg szót kovácsoljunk.

Lent a várban fénypontok ugráltak; árnyak kavargtak s bűgött, csörgött a harcra készülődés. Elmerülve hallgatták a harcos hangyaboly nyüzsgését: Ali aggodalmas, tervezgető arccal; a bihácsi vendég ábrándos, messzeröppent lélekkel. Itt várja a kanizsai basánál a bizonyos harc bizonytalan szabályját. Itt ül díszben és szomorún a művelt kelet legsötétebb, legtávolibb nyugati határán; s ott, tengeren túl, messze keletre van egy föld, perzsa föld; ott lakott, mint becsületes síita, míg szunnitává s törökké nem lett. Ó, távoli föld, szép Mázenderán! Megszólalt:

— Örök rózsza pompáz virágkert ölen,
Vadon kél a jácint hegy menedekén,
Liget lenge bokrán a bülbül hizelg,
Halmoz rónaságon vidám őzi lejt . . .
Aranyzín főveggel kegyes, bőles papok,
Aranyzín övekkel kevély lovagok!

Ali derültebb arccal nézett föl vendégére:

— Ó, Khoraszán gyönyört adó szavu bülbülje, Firduszi! — ismerte föl a verset a kanizsai váli.

— Ó, szultánom, sose fogom látni többé Mázenderánt! — szólt szomorú meggyőződéssel a bihácsi úr.

— A padisáh kegyelmes...

— A padisáh?! Ugyan, szultánom, mit is törődik a világ menedékhelye velünk? Mit törődik a birodalommal!? Isztambulban a császári szeráj környékén rég nem hallik már a muezzin imára hívó szózata, elnyomja a dorbézolástól zúgó szeráj szünet nélkül való zaja.

— Tudsz valamit?

— Esküdj, hogy szád szómnak koporsója lesz!
— **szólt** közelebb húzódva a vendég.

Ali égre emelt mutató-ujjal hívta tanuul az Istent.

A bihácsi úr perzsa szava finoman zengett: az elégedetlenség nagy, a janicsárok között kezdődött a szó nyiltabb kimondása, de most már az ulemák is Ibráhim ellen fordulnak lassan-lassan... Isztambul forr... mindenki tudja, csak a padisáh nem... Holdas éjjelen aranytól, kövektől csillogó csolnakában hárem-lányokból rakott ágyon hallgatja a Bogház icsi beszédes hullámainak esacsogását...

Harsányan hangzott a karsu torony erkélyéről a müezzin hajnali ezán-ja: nagy az Isten:

— Alláhu ekber! Alláhu ekber! Alláhu ekber! Alláhu ekber! Tanuskodom, hogy nincs istenség, csak Allah!... Az imádság jobb az alvásnál! Alláhu ekber! Alláhu ekber! Lá-iláh ill-Alláh!

Mire Ali elvégezte a reggeli imádságot, mosdást, a kanizsai vitézek egy része már kint ügetett a réteken, hogy alkalmas helyen elrejtőzve lest vessen a magyarnak, akinek csapatjai már a Szent Miklós domb tulsó lejtőjének lábához lapulva várták hadnagyuknak, Zrinyinek rendelkezését. A hajnali nap finom, párás csillagokat táncoltatott sisakon, mellvason, rákfarkas comb-vérten. A vezető urak valamivel odébb tanácskoztak.

— Kivonnyuk az szablyát, osztán vágunk véle!
— mondta boros fővel a nyergében is dülöngöző Boeskey János.

A fiatal Dessich és Laczkovich elmosolyodtak, amint egy percre visszafordultak az idegen táj lelkes bámulásából.

Csanády János valami óvatos, nagy kerülökkel dolgozó támadási terv előadásába kezdett. Zrinyi Péter ásítva nézett farkasszemet a keleti ég tüzes korongjával: ő majd csak üt, beszéljen más.

Zrinyi Miklós, a kaland vezére, megjegyzés nélkül hallgatta végig a véleményeket s most kiadta a parancsot:

— Csanády uram, kegyelmed előre megyen az vármegyei néppel olyképpen, mint valamely portyázó csata, az törököt el-kicsalni az várbul. Osztán, ha már kint lészen az ürge az mezőben, hegyikben esünk mi, az derékhad.

Csanády sarkantyúba kapott lova ágaskodva szökött hátra kényesen egyet-kettőt s mikor földet ért két első lába újra, elnyult iramodással került a dombot Kanizsa felé. A kurjantásra dobbanva zudult nyomába a megyei könnyű had.

Erdődy Farkas megrázta fejét:

— Ejh! oktalanságot mívelünk!

Zrinyi sértődött döbbenéssel nézett a heveskedőre; szólani akart, de Erdődy már a domb tetejére vezető ösvénynek hajtotta lovát.

— Utánnam! hó! — kiáltott vissza szinte félútról.

Négy szál lovas utánna is rugtatott.

Zrinyi gúnyosan nézte a dombra kapaszkodókat: a Vuk! magyar hadviselés! szófogadatlan bolond vitézkedés!

Erdődy most tünt el az ösvény fejánál a fák között... Csönd. Csak a lovak nyihognak s halkán csörög a fegyver... Puskalövés!... Ujra több! De hisz ez egész közel... Amott már vágat fölfelé az a négy! Istenem! mi ez? Erdődy... Ujra puska ropog... De messzebb, ez határozottan messzebb!... Csönd... Csattogva bűg a messzeség...

— Lest vetettek! — bödül fel Zrinyi keserűn. — Indulj, Patachich, indulj! — ordítja rekedten s a légrádiak elkavarognak.

A domb alatt remeg a lovak ina, fakulnak az arcok. Egy kéz fölemelkedik s minden szem az ösvényre fordul: üresen kaszál a kengyel egy lerohanó ló oldalán...

— László, az Vuk! — szól elfuló hangon Laczkovichnak s int a domb felé Zrinyi.

S míg egy kis csapat a dombnak üget, vágatva sikamlík ki a derékhad Kanizsa felé!

Zrinyi őrvölgő dühvel rikoltja élükön:

— Jézusom anyja! Jézus!

Gyorsan fogy a tér, egy pillanat, s zökkenve ütődik neki a viaskodó csoportnak a két Zrinyi népe. Mintha két hatalmas tenyér szorítaná össze a küzdőket, összebb nyomul a kavargó boly.

Ali s vendége a vár fokán állnak némán, a távoli harcot figyelve. A pasa keze most ökölbe szorulva emelkedik föl, mintha korbáccsal akarna közéjük sujtani: hátrálnak! Dühösen mormolja fogai között az istenkáromlást:

— Azt a tetves kalmár fajtáját annak a medinai csalónak! — Lovat! — kiáltja hangosan s a lépcsők felé indul. Vendége utána. Nyomukban a merrev kíséret. Végig a fal mentén a Bécsi-kapuig hangtalan gyors cikázás a rohanásuk. Moeskos víz fölött kopog a fahíd deszkája. A külváros sövényei, viskói szaladnak mellettük hátra. Új híd, új dübörgés. Itt a mező!

Elnyúlt lófejek, rengő szügyek, vágatást kalapáló paták, halottmerrev arcok, libegő köntösök: jön vissza a menekülő kanizsai had.

Aliban az istenkáromló szenvedélyt vallásos rajongássá neveli, nemesíti a muszlim harcos akarat.

— Hitharcosok! — kiált eléjük égre meresztett két nyitott tenyérrel s torpanva áll meg a futó had, — hol hagytátok az iszlám dicsőségéért lobogó vitézségeket? Kanizsát az ellenségnek ajándékozzátok-e? Mért vonjátok így fejetekre a padisáh rettenetes haragját s a hitetlen Kjáfirisztán minden népeinek megvetését? Vissza! Előre! A kegyelnem kegyelem, haragom halál! Előre! Tegnap születtem, ma meghalok! Előre!

A seregben rés nyílt s a párolgó testek sikátorán kardot rántva száguldott előre Ali, paripáját biztatva:

— Bre! bre! babam!

Mellette a bihácsi úr: aranyos kaftánja libegve úszik utánna, fején vitézi darutoll remeg.

A magyarok már hadi rendbe álltak. Fejük fölött mint vihar előtt csügött nyelére a sok címeres, szűzanyás nehéz selyem zászló s a könnyű, fecskefarku csíkos standár. A hosszú trombiták, tárogatók föl-kimeredve recsegték, búsongtak; lova nyakán buffogatva csépelte a két rézüstöt a dobos.

— Allah! Allah! — hehezte amott a sok mély torok-hang a zöld és vörös zászlók alatt; s zenekaruk oboája, sípja, cintányérja, csengő acélrudaeskája dobpergésen úszva ideget remegtetett.

Már egymáshoz érnek.

Egy ló rugtat ki a magyarok sorából, dülöngöző lovasa a levegőben hadonász s lova nyakához kapkod. A jelenség nyilként furódik a törökök közé s tűnik el tömegükben.

Összerobbannak.

A föld dobogó kebléről üvöltés, csattogás, zene-szó kavargó porral a levegő-égbe; nyugatabbra zombékon, sárban cuppog a viaskodó gomolyag.

— Ó, Mázenderán! — ordítja valaki halálra váltan, félig a sárba taposva.

Fent a magasban vadludak v-je lüktetett biztonság s tüzelt a déli nap.

XXVI.

A győztes sereg vezére csüggedten, gondolatokat tépve, morzsolgatva ért haza. A had eloszlott: Batthyány népe haza indult; az iratos sereg sietett elszéledni friss pénzével, friss rabokkal; Péter, aki

kilegénykedte magának az országgyűlési vadászatok alatt királyi kegyképpen a sichelbergi kapitányságot, hat századával a birodalmi sereg segítésére ment a svédek ellen.

A svédek! Ő is harcolt ellenük s vajjon mi haszonnal? S a török! Mennyi csete-páté, barom-hajszoló, fogoly-ejtő csatázás! Mi haszna? A török birodalom hegyes körmű ujjai mindig és mindig messzebbre nyúlnak be testünkbe. A hegytetőn, a várban magyar úr iszik a hazáért, de a hegy lábánál a falu töröknek fizet, töröknek robotol. Boeskey már a kánizsai tömlőcében alussza mámorát s Erdődy holttemével Ludbrég felé megy a szekér. Vitézi bolond resolútiók marakodó szájú nemzetsége, te utolsó romlásra jutott magyar! Nagy mesterség, nehéz professio a vitézség! Mi haszna? Mi haszna?

— Te is elmondhatod, valamint amaz kurva Plautusnál: oleum et operam perdidit! De nem, nem itt az baj! Esmérd meg csak magadban az tekéletlenséget, mert bizony, heányos vala vitézséged az szemes környül való vigyázás nélkül. Ihon, eszedben sem jutha, hogy az török nyelvet foghatott valahon az mezőben, ki renddel megbeszéllette neki Kanisa rontását forgató szándékokat! Ne légyen az gyors rájuk ütés, könnyen úgy fordulhatott volna, hogy te is az égre tátogsz mast vértajtékos szájaddal, hanyattul esvén Kanisa mezején. Csak elő mast Tacitus, Julius Császár, Vegetius, jó historicusi az régiségnek! Dülleszd csak neki mellyedet az asztal peremének és tanulj!

S mikor az ugrálni kezdő betűk közé fénykarikás sötét pontokat villogtatott fáradt szeme, csüggedt gúnyal kérdezte magától:

— No, tábori fő istrázsamester, hun az tábor?

Megint makacsul került mindent, ami átlátszó, szemnek beszélő, egyszerű; és sötét nekilendülésekkel merült el könyveiben, az őszi lucsoktól párolgó

erdőkben s Eusébia őszi bánatú, rejtelmes szerelmében. Nem mentek sehova, hozzájuk sem igen jöttek, — s tompa nyugalommal nézett folytonosan magába, hogy nő beteges halommá lelkében a megáporodott erő- és gondolat-főlösleg. Eusébia úgy forogódott körülötte ezekben a komor, dohogó hónapokban, mint a kék selymében suhogó halál; szerelme nehéz tömjénfüstként lomha izgalomban feküdte meg a férfi lelkét.

Idő és alkalom lenne mostan, — forgatta untalan magában, — hogy a király, megemlékezvén ősei s a saját érdemeiről, fölemelné... De mit is beszél! — feddte magát gúnyosan, — nem hálás-e ő fel-sége? Nem adott-e neki a kanizsai hare után hatalmat száz vértés tartására? Adott, bizony adott, de... A bánáság! Ki lesz az új bán? Talán bizony Mikulich, a vén csahos pofájú kopó! Meglehet, meglehet, mert hiszen Horvát- és Szlavonországok rendei Zrinyi Miklóst kérik maguk fölé bánul. Meglehet, mert Mikulich régtől fogva hű császári szolga, Bécsben királyi kegyvel úrrá fujt paraszt. Hasznos állat, akinek váluja tetézve kell hogy legyen. A titkos tanácsokon bizonynyára nem pihent tar feje és együtt fujta a kígyókövet a német urakkal a Zrinyiek ellen. Meglehet, mert hisz, ugye, a végeken többet tehet Mikulich jus-rágó csacsogása, mint egy Zrinyi kardja! Ó, milyen nehéz az embernek, ha nem száll közéjük csattogó korbáccsal: Ki, ki innen, árusok, ki Isten anyja, Mária templomából, szép Magyarországból! Ha bizodalmas atyjafia, Ráttkay kanonok nem ment volna el Péterrel a svédek ellen, most többet tudna; mindenről és mindig van értesülése a jelen való idők e kitűnő historicusának. Csacsogó száj, de bátor fej és kemény husu szív. Mi haszna? Keljen ki csak könyvesházából amaz írás, kerüljön csak nyomtató műhelybe, majd eb-rudon is lökik ki szerzőjét a káp-

talanból. Mi végre a szókimondás? Talán a jövőre számít? Amíg élsz, addig kell a legtöbb hasznosat véghez...

Erővel vetett gátat gondolatának, hogy ne kelljen Zrinyit szentebb célok elé vagy kisebbek mögé helyeznie.

Tépelődése körül változatlan sodródással gomolygott az élet folyama: mosolygó, díszes ruhájú udvarlóleányok, hetyke nemes urfiak, köznapon is ezüst tál, tányér az asztalon, jövőmenő tisztartó és jobbágy, rakott szekér nyikorgása, tallér- és fegyvervándorlás, alig hallott jelentések, szórakozottan adott parancsok, Patachich, a várnagy, Migliani szótengerének félelmes dagálya, megint a pókhasu várnagy, kongó kápolna csöndes miséi, lóháton szitáló eső alatt, bőjt, szélverte arccal a némán rohanó vad nyomában, porszagú fóliánsok, finom betűjű Elzevir és éjjel az asszony.

A bán! Egy ország dolgait kezében tartani! Véget vetni ennek a rabló, garázda fejetlenségnek! A végbeli vitéznek pénzt, burgernek szabad utat, jobbágnak nyugalmat, török szomszédnak gondot és Zrinyinek Zrinyihez méltó hatalmat adni: milyen szép feladat lenne!

Lázadó elégedetlenség forrt, még névtelenül, szívében s nyűgös kedvének felhói sötétben gyülekeztek.

De mit akar? Mire visz ez a néma, epekeverő dohogás? Körülötte a fényes, pompázó élet, s ő itt mogorván emészti magát, mint asszony után a bilincsen sínylődő rab! Mit akar? Ober-Feld-Wacht-Meister! S ahelyett, hogy tanulna, hogy előkészülne komolyan a tábor igazgatására, rendben tartására, itt acsarkodik a báni bot után szótlan szendeségben, mint valamely szűz! Menjen oda, mondja meg, hogy ő lehet csak bán ez idők szerint! Kérje, követelje, ha azt hiszi, hogy olyan nagy a jussa hozzá, vagy pedig vesse ki szívéből ezt a vágytól csöpögő ámmogást.

Igen! Zrinyi parancsol és Zrinyi engedelmeskedik.

A történelem helyett katonai szakirodalom könyvei halmozódtak most asztalán. Napokat töltött Giorgio Bastának a tábor-mesteri tisztségről szóló könyvével, aztán neki ült gondosan kivonatolni Az ötödik Károly császár idejében az militiárul írt tractatust, hogy pontos fogalma legyen egyetlen gyalogezred szervezetéről, majd Svendy Lázár értékezéséből csinált extractatust, hogy pontosan tudja, egy egész hadseregben kinek mi a tiszte. Most aztán hozzá lehet fogni a tábor szervezésének elméletéhez. Mennyi zavaros, ingadozó kifejezés, helytelen, elkérgesedett, régi intézkedés! A főgenerált lehetne magyarul hadnagynak nevezni, mert akit most hadnagynak mondanak, az igazán százados . . . Kevesebb szolga legyen a táborban, lovas sem kell annyi. Hegyes, völgyes s árkos, vizes helyen szükségesebb a gyalog, mint a lovas! . . . Nem kell a vitéznek annyi pénz, kapjon kevesebbet, de mi adjunk neki köntöst, kenyeret és abrakot . . .

Könyveket forgatott, írt, ábrákat rajzolt megnyugodott lélekkel s készült a Tábori Kis Tracta:

«... s így egész tábort, melyben 25.000 emberből álló had, minden cselédével, szükségével bővön elférhet, leírtunk, az kinek széli 456 rud, hossza pedig 80 rud.

Szükség: az következendőkben annak megerősítéséről szóljunk...»

Tülökhang, hidlánc-esörgés. Ki jöhet?

Izgatott rosszkedvvel vetett egy tekintetet a vár piacára.

— Mi az? — fölállt s az ablakhoz lépett.

Izmos, nehéz német lovak párologtak a friss havon.

— Császári cursor? — kérdezte magától meglepetten. — Mit hoz, mit vinne? . . . Ez az császár hand-

brief-je, rajta az kis titokpecsét... ez másikon az nagy pecsét!

A szétbontott oklevél tartalmát egyszerre akarta megérteni s mégis minden szót elolvasni. Halkan siklottak öntudata alatt a kalligrafiás betűk s csak itt-ott lépte át öntudata küszöbét teljes világossággal egy-egy kifejezés: kitünő hűség és dicséretes szolgálát... Magyarország szent koronájának és ő felségének... a török... a végek... a szent római birodalom háborúiban... a svédek... jövőben is.. hűség... a báni hivatalra emelve... felruházza.. méltósággal és hatalommal, melyekkel a horvát bánok élnek. Azért a báni hivatalra emelve felruházza mindama joghatósággal, tisztességgel, kiváltsággal, méltósággal és hatalommal, melyekkel a horvát bánok élnek.

Mindent felejtő büszke nevetéssel dobta az asztalra az oklevelet:

— Ihon, kit megmondék: sors bona, nihil aliud!

(Vége az I. résznek.)

MÁSODIK RÉSZ.

I.

A varasdi házak meredek, magas tetőin csillogva állt a hó; de a tetőnyílások s a bő torku, fődött kémények szaporán eregették a felhőtlen ég fagyos derűjébe a kékelő füst-kacsaringókat. A kis tanács-ház nagy termében Horvát-, Szlavon- és Dalmátorszá-gok rendei díszben nyüzsgő zsibongással várták az új bánért menesztett küldöttség visszatérését. Az egyik csoportban egy rezgő fejű öreg tartott előadást a Zrínyi-család nagy érdemeiről és jó horvát voltáról; igazi hívek s hasznot leső örök közhelyeslők hallgat-ták figyelmesen. Mások izgatottan tárgyalták, hogy a mult év elején, mikor az új bán Prágában járt a királynál esküt tenni, a pettaui stájerok lefog-lalták több becsületes varasdi kereskedő mézét és vasát, s hozzá már magyar területen. Hangoosan vi-tatták, hogy jogorvoslatot fognak kérni: majd Zrínyi! majd az új bán — kit Isten sokáig éltesse! — meg fogja mutatni . . .! Egy kétkedő lemondóan intett a kezével, mit akarnak! hisz a belső ausztriai tanácsurak a legnagyobb kerék-kötői Mura-köz kereskedelmének, Zrínyi Pétert is bepanaszolták tavaly a király előtt, mert — mondják — Krajná-ban gabonát vásároltatott, hogy Horvátországon ke-

resztül Bakarba, onnan Velencébe szállíttassa. Volt, aki azt is tudta, hogy a király meg akarta fosztani a siehelbergi főkapitányságtól emiatt. Néhányan arról tanácskoztak, hogy a királyi szabadságlevelek méltó megőrzése végett egy diszes láda készíttetése igen szükséges volna. Valaki a Draskovich nádor temetését mesélte egypár öregnek: maga is ott volt gyászhoz illő hosszú, fekete dolmányban. Egy piros taláros pap s egy kövér zágrábi úr sorra jártak minden csoportot, hogy indítványuk egyhangu elfogadása elé semmi váratlan akadály ne ágaskodjék: egyedül törvényes vallás a katolikus! protestánsnak tilos az országba lépés! Egy savanyu képű kánok a nem rég kötött vesztfáliai béke eredményeit latolgatta. Hangos szavú fiatal ember magyarázgatta nevetve, hogy a Zrinyi testvérek sokat veszekednek a közös birtok miatt. Mikulich Tamás kopasz feje, békételen arca hol itt, hol ott tűnt fel s ha egy csoporthoz ért, a beszélők hirtelen elhallgattak, majd fanyalogva érdeklődtek egészségi állapota, jobbagyai, nevezetesebb perei iránt. S ha a nyughatatlansága odébb hajtotta az öreget, megindult háta mögött a csendes suttogás: szép kis fiú a Mikulich Sándor, nyiltan fosztogat, gyilkol a Wottuich meg a Banyaduorec fiúkkal; ahol megfordulnak, nagy kár esik ott pénzben, borban, asszonyban!

— Mit bántjátok a Sándort? — pergette hangos szóval egy nyugodt arcú úr. — Jeles vitéz! »Kocka, kupa, kártya, kurva« a jelmondata!

A szóra, a nagy nevetésre több kisebb csoport megmozdult és arrafelé nyomult. Mindenki tudott valamit s nehezen várta a másik szavának végét. Csak úgy zsibongott a sok méltatlankodó, nevető, siránkozó, gúnyos, dühös panasz: Fetter, az ivanici obrist, fegyveres német katonáival rabolta el a zágrábi püspökség ivanici kastélyának összes butorza-

tát; a petrinjai végbeliek az oborovói papi lakot fosztották ki s elhajtották a turopolyai nemesség ötszáz disznáját. Hát a kaproncaiak, hát a kőrösiek! Német katonák vágják le, ingyen, vásárra hajtott barmaikat! A kereskedők inkább otthon ülnek. Minden rettenetesen drága s még úgy is nehezen lehet hozzá jutni. Az utak nem biztosak. Hogy is lennének! A német kapitányok maguk állnak rabolni induló vitézeik élére, így aztán a kóborló katonák is vérszemet kapnak az utonállásra. A zengi kapitány a befolyt harmincadot sikkasztotta el, egy zágráb-megyei viceszolgabíró az ország adójából csipett le magának háromszáz kerek forintocskát. Minden út egy kátyu-tenger; Kőrösön a bástyatorony teteje leégett; Ivanicon a fal egy részét romba mosta az árok vize; úgy marad, senki sem gondol a javításra! . . .

Kint a piacon, a Csáktornya felé vezető úton, bástyákon, falakon, a fagytól recsegő hídon, a széles árok jegén burger és paraszt ácsorgott ködmönben, subában, himzett szűrben; a süvegek, kucsmák csöndesen hullámzó tengerét német kalapok, magasra rakott női hajfonatok tarkázták. A nagy hóban csizmák, botosok álltak mintegy leszögezve s kis opánkás lábak tapieskoltak a hidegtől, mikor a jeges szél a cifra, himzett kötény mögé furakodva combjukhoz verte az átlátszó patyolat-inget. Itt egy bőrpikkelyekkel dúsan cifra, ujjatlan ködmön, ott egy hegyes főköttő, minden varrásnál kicifrázott ingujj, pávás, gránátalmás himzések s a környékbeliek piros és fehér színekben pompázó ruhái között elszórva a fekete és barna színeket kedvelő uszkokok.

Mikor elpukkant az első ágyulövés és hangját puhán görgette végig a havas síkon az érkezők elé, megremegett a levegő és megbolygult a tömeg.

Most állt meg kint a síkon, valami negyed órá-

nyíra a várostól a báni menet. A lovas nép után haladó legelső kocsiból Zrinyi lépett ki először nyusztprémes, fehér bársony mentében; aranyos, drágaköves sarkantyúja elsüppedt a mély hóban. Utánna Petretich püspök nagy bajsza, vastag, nagy orra tünt fel a koci ajtajában; a dús selyem zsinórzat megfeszült a hatalmas mellen, amint kiegyenesedett. Mire Erdődy Miklós, a király másik biztosa is kiszállt a hintóból, Zrinyi már lovon ült. Elöl, farkasprémes hegyes süvegű tisztjeik vezetése alatt a horvát karabélyosok tarka változatu, sokféle népviseletben hetykélkedő csapata haladt; csak a vállukra varrt vörös posztódarab mutatta összetartozásukat. Nyomukban trombitások, két század gyalog, hosszú puskákkal. Aztán egy lovas úr a nyeregkápának támasztott, előre feszülő báni zászlóval. Mögötte egy másik főúr a báni buzogánnyal. S messze, méltóságos távolban utánna, a király két biztosa között, tigris-takarós moldvai paripán hideg, merev arccal Miklós, Zrin örökös grófja, magyar királyi főlovászmester, Zala és Somogy megyék főispánja, ő császári és királyi felségének tanácsosa és kamarása, a légrádi véghely örökös főkapitánya, ő császári és királyi legszentebb felsége Dalmát-, Horvát- és Szlavonorságainak bánja. Mögötte a vicebán, balján Migliani páterrel, aki a ló nyakára kötött zacskókból szórta az ezüst, arany pénzt a zsviozó, éljenző, vivátozó eleven sövényre. Legutól a légrádiak lovai rúgták a havat.

Harang, dob, trombita, mozsárdurrogás szavától pezsgett minden ideg.

Zrinyi kemény fejét is megkörnyékezte a mámor. Amint a lóról szállt, megállt egy pillanatra a hóra terített szőnyegen és visszatekintett a tömegre, amelynek hullámai nyüzsgöve törtek meg az urak, vitézek színes, ragyogó torlaszán. A népem! . . .

Hatalmam! — gondolta magában. — Az első grádics! Kikeltem a limbusból a fényre, világosságra s most kezdődik az élet!

A karok és rendek vivátozó gyülekezete kucsmalengetéssel, lelkes zajongással fogadta, amint a teremben megjelent. Erdődy Miklós beszél, a bánra mutat, majd a királyi zászlóra és újra megnyilik a sok száj, bűg a levegő, karok lendülnek a magasba s megesörrennek a kardok. Petretich beszél: az ősök . . . a dicső Zrinyi vér . . . háboruban . . . a báni hivatalban . . . mennyi ragyogó név, mennyi vér s a hír koszorúzó kedve! . . . és Miklós, az új bán . . . török . . . svédek . . . a hit s a király . . . hűség, szolgálat . . . elismerés! A püspök hatalmas ökle az égre lendül, majd mellére dobban s egy hódoló mozdulattal vágódik hátra tisztelettel meghajló derekától s a mély hang latin szavának tárogatós zenéje megszűnik. Harmadszor bűg fel a tomboló vivát. Zrinyi megesörrenti kardját, hogy a kábitó mámort lerázza magáról s megszólal:

— Ha e dicső . . .

Buzgalmas, csendesináló pisszegés, mozgás nyomja el hangját; aztán beáll a csönd és selymes morajjá halkulva zeng körülöttük a külső tömeg zaja.

— Ha e dicső királyság népes gyűlése, — pattog keményen a bán latin szava, — s a főrendek nemes és méltóságos tekintete nem bátoritana, nem tudom, nagyságom, főtisztelendő és többi uraim, micsoda ok ösztönözhetne e tehernek fölvételére. Eszembe ötlött, nem is egyszer, kérjük meg ő császári felségét, legkegyelmesebb urunkat és királyunkat alázatosan, hogy engem e terhes szolgálattól feloldani méltóztassék, mert az én génusom inkább a haza javáért való kardforgatásra, mint békehivatal viselésére hív. (Hogy meghunyorog Mikulich uram! — gondolta magában.) . . . különösen e nyomorúságos időkben,

mikor sem biztos béke, sem nyílt háboru nincsen, de minden zugoly csellel fenyeget, minden ország vagy magának vagy másoknak romlást kohol . . .

S míg a szivétől távol álló, betanult latin beszédet szavalta, minden egyéb képessége fürkészve figyelte hallgatói arcát.

— . . . ha talán a teher alatt roskadni láttok . . . örökké hálás leszek . . . Nem is mulasztom el, amig ereimben egy csepp vér foly, ő felségének e kegyét örökös szolgálataimmal kiérdemelni! (Vajjon? — suttogetta szívében egy gúnyos hang.)

De negyedszer harsant fel a vivát és tombolt a lelkesedés. Zrinyi nyugodtan állta a vihart s a legfel-tűnőbbben ordítózó arcát igyekezett megjegyezni, hogy kérdőjelet tegyen melléjük lelkében. Zakmárdy János már fölállt s a karok és rendek, Zrinyi felé fordulva, hajolva, még mindig éljeneztek. Az ítélőmester szóra nyitotta száját, hangja nem is hal-latszott; várt. Ajaka újra megmozdult s erre, mintha csak vele ellenkeznének, hirtelen magasabbra dagadt az ünneplés lármája. Várt, aztán újra föl-főlemelte kezét s arcvonásai beszédre húzódtak. Hiába! a vihar itt-ott meglankadt, de nem szűnt.

Zrinyi büszke szeméremmel sütötte földre szemét s Mikulich valahol hátul unottan simogatta ujjá bö-gyével a bajsztát s »Silentium!« szólt néha savanyún. S mikor a bán egyszer oldalt pillantott, néhányan türelmetlenséget véltek kiolvasni tekintetéből s el-kezdték jóindulatu csitítgatással pisszegni és nyu-galomra inteni. — Silentium! Silentium! — hang-zott mind több és több oldalról.

Zakmárdy beszéde után, amelyben a nemesség bókja hajlongott az új bán felé, Zrinyi fölállt s nyo-mába kerekedett az egész gyűlés.

— Milyen zengő hang! Az a pompás mente! Sas-szemek, valóságos sas-szemek! Milyen beszéd, mi-

csoda tartalom! Igazi horvát nemes önuralom! Egészen az apja, mintha csak őt látnám! Ilyen csak született magyar úr lehet! Jobb, mint Mikulich! Majd elvállik! Hát ez kinek fog kedvezni? Buzgó katolikus, sokszor járul az Oltári szentséghez! Ez fog aztán lakomákat adni! A felesége híres mulató család! Még ma este szólj neki, nyerd meg igazunknak! Csuda büszke egy ember! Drága, kedves jó úr! Éljen Zrinyi! Éljen! Dali egy termet! Éljen a mi bánunk! Éljen! — hangoskodtak és suttoptak nyomában a karok és rendek.

A ferencesek magas, négyszögű tornyában újra megkondultak a harangok. A simára taposott havon kényesen lépegettek a lovak, egyik-másik nyerítve kezdett ficáncolásba. A keresztbe fektetett kopjával sorfalat álló hajduk mögött a tarkán sövénylő nép ágaskodott némán vagy ordított éljenezve. Talán nem is annyira a bánnak, akinek csak méltóságát érezték, de tisztét alig érték fel ésszel, mint inkább a barmaikat s magukat elhajtó török ellen vitézkedő légrádi kapitánynak szólt a zajongó ünnepeltetés.

A kóruson már kenetesen recsegett a sok tanulatlan hang éneke, mikor a bán a templomba lépett. Csizmakopogás, sarkantyú-pengés, kard-csörgés, ruha-suhogás, mentegomb-koppanás adta a különös kíséretet, míg mindenki el nem helyezkedett a szűk padokon. Az ének megszűnt. Zrinyi fölállt s jobb kezében a csipőjére támasztott buzogánnyal, baljában a zászlóval az oltárhoz lépett az infulás fejű, ezüst pásztorbotos Petretich Péter elé esküt tenni:

— Ego Nicolaus Comes perpetuus a Zrinio . . .
juro per Deum viventem . . .

Kint trombita harsant, dob berregett, s közbe bömbölt a mozsár.

II.

Gyöngéden törülte le a fájdalom-gyöngyöző veritékét Eusébia homlokáról Zrinyi. A sovány, gödrös arcban tekintet nélkül fordult a homályos fényű szem s ólomfedélként borult rá a hosszú álmatlanság után végre is elnehezedett pilla. A gyertyatartóban már csak egy csonk lángja libegett ijedten, a sötét-ségben fuldokolva. Eusébia elaludt. Zrinyi elköppantotta nagy óvatosan a kis lángoeska életét és prémes háló subájába burkolózva hátra dült a beteg ágya mellé állított nagy setzelszéken s lassu állhata-tossággal indult meg benne a tépelődés:

— Beteg hivatal, beteg ország, beteg szív és beteg asszony, ez a fátumom. Bán, kis király! de annak is csak árnyék! Kis embereknek kis tisztséget adni, apró ügyekben apró ítéletet hozni, azt igen, de ha a török beront és én állon buzogányozom az ebadtát, hát Bécsbe citálnak a méltóságos Hofkriegsrath elé, s ott a fülembe rágják és meg kell értenem, hogy Zrinyi bán nem teheti azt, amit Zrinyi főkapitány. Mért vagyok hát harmadik zászlósura az ország-nak? Jobban függök, mint azelőtt! Ó, mily okosan tettem, hogy Péterrel ketté vágtuk az ősi birtokot! Birja békével mind, ami a Drávától a tengerig nyúlik, hisz ő a horvát! Muraköz, Szala, kőrösi három uradalom, szép földek, magyar úrnak való birtok! S mily könnyen átengedte a bécsi házat! Persze, a felesége, Frangepán-vér, akiknek ajtékot ver a szájuk, ha németet csak látnak is! Hol volt eddig az eszem? Nem mint horvát katolikus, hanem mint magyar birtokos főúr törhetek csak odáig, ahol kardom villanására figyel az egész magyarság! Hát nem magyar-é a horvát? Hogy elhúzta Péter öcsém a száját, mikor elejbe toltam a Szigeti veszedelmet: — Mérhogy nem irád horvátul eldődöd historiáját?

— Ejh! mindegy! Zrinyinek emelkednie kell, hogy Magyarország ne bukjék! És az a jó horvát, aki jó magyar! Addig csak praesideáljunk szorgalmatosan: segélyezzük a varasdi és zágrábi jezsuiták építkezéseit, javítsuk az utakat, rendeljünk robotot a romladozó véghelyek megerősítésére, panaszkodjunk a német kapitányok ellen, akasztassuk a kóborló tolvajokat, írjunk át Stiriához, hogy kárpótolja a nyomorgatott varasdi kereskedőket, hajtassuk be az adót, sirjunk a császár előtt, hogy kebeleztesse be végre az országunkban független országosdit játszó valachokat, praedauciusokat, szlávokat Croatiába, Sclavoniába!

Eusébia felnyöszörgött.

Zrinyi aggódva figyelt a sötétbe. A beteg lélezete egyenletesen sipolt újra.

— Mikulich meghalt, de csemetéje királyi kegyelemmel rabol, garázdálkodik . . . Péter az öreg Frangepán vitézeivel Boszniába tört . . . De előttem is megszaladt már Hasszán, az új kanizsai basa! . . .

Eusébia fuldokolva riadt fel.

— Biácska! — szólította halkán Zrinyi.

— Jaj, Miklós! — sóhajtott a asszony. — Halál kutyája ugat mellyemben.

Zrinyi a paplan selymét idegesen gyűrő kéz után nyúlt.

— Milyen bolond, milyen gaz, milyen hálaadatlán is ő. Mig Bécsben járt a hadi tanács előtt mosakodni, Eusébia megbetegedett . . . Hát megbetegedett! Elővette a régi kór. Majd elmúlik. Talán, ha hamarabb hazajött volna, ha nem tölti az időt a könyvnyomtató műhelyben . . . milyen együgyű az a nyomtató mester: Ádriai Tengernek Syrénája! ki hallott ilyet könyvcimnek? . . . megakadályozta volna Eusébiát annak a gondatlanságnak elkövetésében, amelytől csak megfázott, aztán megint csak

nem vigyázott magára . . . Igen, az asszony szele-
verdi és könnyü a kór! Milyen bolond, hogy úgy
belesüppedt ezekbe a gondolatokba, mint az éjszá-
zába a világ. Eusébia fiatal s aki a szerelemben erős,
a halállal is megbirkózik az . . . Halál? Ugyan!
Csak az álmatlan szem karikáztat ijesztő látásokat
előtte a sötétben. Mi baj hát, lássuk?! A száz
vértest nem kapja, a báni fizetés kiutalványozásá-
ról elfelejtkeztek, a törökkel újra békét kötöttek s a
praedauciusok bekebelezésének ügye kátyuban fe-
jeklik. Hm! A bán kötelessége, hogy a végbeli
német kapitányokkal egyetértsen a király javára.
A király javára? Más-e a király java, mint az
országé?

— Talám csak az színe más, substantiája egy és
azon! — tört elő dörmögve a hang tépelődő lelkéből.
Aztán ijedten figyelte, fölzavarta-e vele Eusébiát.
Gondolatai halkan eveztek tovább a sötétben:

— A valachok, praedauciusok csak az ő felsége
kinevezte commendantoknak engedelmeskednek és
fűtöket hányanak karokra, rendekre, légyen az horvát,
légyen az magyar. De az én földeimen terjeszked-
nek, az Erdődyekén, a Dersffyékén! Kilencedet nem
fizetnek, el-beccsalják maguk közé jobbágyinkat! . . .
Csendesség, Miklós, esztendeje sincs, hogy bán
vagy! A király java! A király ereje! S avval nevel-
kedik a kereszténység hatalma s a kereszténységnek
erősnek kell lennie, hogy egyberonthassa az ottomán
hold monarchiáját . . . Ki is nem lészen meg nél-
külöd! — szólt hangosan, a levegőbe suhintva
éklével.

Zavart álomban bűgött föl a beteg. Zrinyi a szá-
jára fektette tenyerét s úgy gondolkozott tovább:

— Mi emellett az a pár jobbágy s az az egynehány
darabocska föld . . . S a jog? Igen, a jog, és aztán?
a jog! Jog az, aminek meg kell lennie! A király sza-

badon akar rendelkezni legalább ezekkel, hogy saját földjükön is szembe nézhessen a jó urakkal... Csígesd csak el túlon túl való virtusodat, Miklós és add meg a császárnak, ami a császáré, hogy megadás-sék Zrinyinek, ami Zrinyié! . . . A császár . . . Zrinyi . . .

Ásítva vetette fejét a szék hátának, úgy nyomta el az álom.

Másnap reggel fáradtság tompította fejjel, nyugodtan ébredt. De ahogy végigsímitott homlokán, ráncba szökött a szemöldöke és zavaros tekintettel meredt maga elé, mint aki tegnapi énjét keresi.

— Niki! — szólt félkönyékre támaszkodva Eusébia.

A ránc elsimult és gyöngéd fény gyulladt a nagy szemekben.

— Jobbauskán vagyok, ki is kelek az ágybul!

Zrinyi mosolyogva intett igent a fejével és segíteni akart Eusébiának a felkelésben.

Az asszony pihegve dült vissza a himzett párnákra és bágyadt kacérsággal tiltakozott:

— Nem, nem! Egészségben igen, de rút az beteg asszonyállat. Küldjed be csak az frájt!

A várnagy már köhhintgetve bámészkodott a könyvesházhoz vezető folyosó ezerszer látott fegyvereire, műértő unalommal tapintva meg itt-ott egy puzdrát, paizsot, mikor Zrinyi megjelent.

— Jó reggelt, nagyságos uram! Hogy az basátul követ jött! — jelentette szűkszavuan, némi nehez-teléssel a hosszú várakozás miatt.

— Várom! — rendelkezett Zrinyi kurtán.

A várnagy az ajtónyílásban leoldotta a követ szeméről a kendőt és elégedett bajuszpödörgetéssel nézte a pár lépésre előtte álló s két karját hódolatteljesen mellére kulcsoló törököt. Ugy gömbölyödik a háta, mint a jól megkelt kenyér, — gondolta ma-

gában. Elmosolyodott, behúzta az ajtót és elköcogott.

— Szelám álejka, szultánom! — üdvözölte a követ a bánt félig törökül, félig magyarul.

— Isten hozta kegyelmedet! — szólt Zrinyi feléje lépve s kézfogásra nyújtva kezét.

A követ fölemelkedett, Zrinyihez lépett s nagy tisztelettel mellen csókolta, csak azután fogadta el a kézfogást, újra mélyen meghajolva:

— Az bánok bánjának, Khorvatisztán villogó pallosu vitézének, Csakaturna, Légráddsik és ezer más égben nyúló vár és váras nagytekintetű urának az vitézség mezején lovát szöktető Haszan, Kanisa válija köszönetét küldi és szolgálatját alázatosan ajánlja. Az békének, kinek diplomáját kevés napok előtt vivé az nemsze császári imperator elé az padisáhnak főember szolgálja, az mi végeinkre való alkalmaztatását mindenekben kívánságod szerint végben vitetni rendölé. De az foglyoknak szélnek eresztéseket nem akarja, az miként nagyságod akarja. Az foglyok váltságoknak talléri jó tallérok, — mondá az pasa. Egyébaránt kész baráti indulattal vagy on erányodban s kívánja, hogy nagyságod orcája fényes légyen.

— Urad szerencsekívánatát jó szível fogadom, köszönöm, de az foglyokat elbocsássuk!

— Az ki bajjal avagy sehogyan nem lészen, szultánom!

Zrinyi türelmetlenül pattintott ujjával:

— De kívánom!

— Nagyságodé az kívánság, kettőtöké az végben vitel.

Zrinyi nem is felelt. Ezek után tudta, hogy a pénzre éhes pasa nem fog a foglyok kicserélésébe beleegyezni.

— Tűrhetetesség, ne hagyj el! — intette magát

félhangon. — Hát, uram, lássuk mastan az légrádi béke-ünnepség dolgát!

A követ mosolygó udvariassággal hajolt meg, mert a büszke úrnak ez a mogorván odavetett felszólítása azt jelentette, hogy a basa ez egyetlen feltételét elfogadja s hajlandó a békét megpecsételő közös ünnepség idejéről, módozatairól beszélni:

— Ó, nagyságos uram, ki vitéz vagy, mint Isz-kender, böles is vagy, mint Eflátun.

III.

— Hocsa nekem ajándik: alutej és szüz lián! — kiáltotta értelmetlen mosolygással egy török, akinek a magas, tollbokrétás fászurka már félrebillent a fejében, s könyökével biztatta a mellette álló tarka turbánost, hogy ő is segítsen neki kérni.

— Fogd be az pofádat, te Mahumet-tojás! — legyintett nevetve a körülöttük álló légrádiak közül az egyik. — Még mit nem?

— Mást nem, csak eztöt kettőt, ides madsarlar! Agyatok, biszmillah, Isten nevibe!

Nagy röhögés között tágult a hirtelen képződött kör s a részeg török egyedül maradt társával. Gondolkozva tartotta fel az orrát a levegőbe, aztán intett a másiknak s megindult az ételszag után. Ellesett magyaros duhaj mozdulattal rázta öklét a füle mellett s úgy dudolta:

— Hun az pinese, szip menecske?

Szip menecske, hun az pinese?

Tele volt Légrád idegen vitézekkel ezen a napon. Itt jó magyar képű, magyaros ruhájú végbeli törökök. Ott a nagy oszmán birodalom minden részéről

Laczkó Géza: Német maszlag, török áfium.

a véghelyekre sereglettek ujjatlan, rövid ujjú, fehér, barna, tarka bokáig érő köntösökben, amelyek alól bőrpapucs vagy sarkantyús csizma nyúlt ki a hóba, olvadó latyakba. Itt egy lakáj fut magas, karimátlan vörös sapkájában valami parancsal; ott egy hosszú, kúpalaku fehér nemez-sapkás lovász jártatja egy megkéssett török úr paripáját. Lovon, gyalog jön-megy a sok nyílt, kerek sisakos, turbános, magas jancsársüveges török; leng a hátra hajló strucc-toll, remeg a toll-bokrét; méltósággal omlik a janicsárok hátára süvegük zsákszerű végződése; büszkén hegyesedik ég felé a vastagon fonott turbánokból a sok piros, zöld fez csúcsa. Az ajkakon tiszta és tört magyarság, lármás török szó, lágy perzsa beszéd. Az arabul kiabál, ez bosnyákul koldul. Mind hetykélkedik, örül és barátkozik, mert így akarja a légrádi bor és marhapecsenye s a két nemzet pasáinak barátkozó kedve.

Maguk az urak a belső vár ebédlő palotájában lakoznak jó nehéz ételekkel, borokkal. Az asztalfőn Zrinyi ül; mögötte áll kedves olasz inasa, Angelo. Jobbra tőle hosszú sorban a törökök, balra a magyarok. A magyarok nagyokat esznek, huzamosakat isznak; a törökök általában inkább csak a borral barátkoznak. Ki a szemközt ülővel társalog, ki csöndben eszik, ki élénk figyelemmel nézi az asztal tulsó végétől pár lépésre emelkedő dobogón komédiázó utánzó bohócokat s nagyokat nevet az alakos művészetének, aki sorban bemutatja a muszka, lengyel, magyar, zsidó nép viseletét, asszonyokkal való bánásmódját, beszédjét. Ráttkay kerekre nyílt, mosolygós szemmel figyeli a törököket. Orehóczy, az al-bán komolyan eszik, néha fölfigyel Zrinyi szavára s meg újra a tányérjára hajol.

—...osztán én kivivém az levelet az várbul, — folytatja harsányan egy kanizsai török, — minek-

utánna golyóbis-formára öszvegyúrtam, bécsináltam spanyor-viaszkban és alányelém. Kimenék az várbul s mikor osztán az táborunkban juték, kijűve az golyóbis is az természet útján.

— Pöcegödör-posta! — nevette fölényesen a szemközt ülő magyar.

— . . . de meg ám, még csak sárban kevert korpát is nem tudtunk az lovaknak adnunk, elrágták az vályut ~ egy az másnak farkokat, sörényeket!

— . . . olyan süheder voltam, hát ülök az falun kívül az árok szélén, nézem az törököknek előlvonulásokat, jön egyszer csak egy ménkü nagy borjúféle lábas marha, az térgye, valamint egy cipó, két kis szőrös domb az hátán. Akkor láték elsőben is tevét, Dül töl-tul, lassan jár, talám tovább is ér.

Zrinyi előrehajolt, elmosolyodott, aztán közbeszólt:

— Urak, mastan mán tudom, hunnan szármázik az magyar szó: tevékeny.

A törökök, akik hallották a megjegyzést, elhárító, udvarias mozdulattal tiltakoztak csöndesen, a magyarok hahotáztak vagy úgy tettek, mintha nem értették volna.

— . . . nagy nátha-hurutban csak erős hagymást egyék kegyelmed; forró hidegben penég sós nyerskáposztát pec-olajjal, de ecet nélkül, igyék rá nád-mézes forrásvizet, utánna betakarózni, alunni!

— Az köszvényemet, ki talpamban vagyon, ha előlvészen, mindenkoron csak pálcázással és purgatioval kergetem ki.

— . . . én is csak, ha hareban indulok, az hegyes tört mezőtelen ütöm át mentém karján, hogy osztán kéznél légyen, kiki úgy cselekeszik!

— . . . menten kétfelé esék az feje, az mint pallosomat reá eresztém!

— . . . valláhi! in ott vót, egy kiált: Zerín-

oglu! is nolcs-száz oszmánli mingyárt futik, futik.

A környéken nagy nevetés és bizonykodás fogadta e szavakat, amelyek Zrinyit egészen hidegen hagyták. A finom oszmánlik kelletlenül hallgatták a műveletlen ázsiai töröknek együgyű fecsegését. Egyikük meg is jegyezte halkán az asztal végén:

— Ez egy az karamán törökök, amaz hóbortos sakálok közül. Egy szóval »tulsó parti«, — fejezte be a legnagyobb megvetéssel.

A Zrinyihez legközelebb ülő öreg janicsár odabasi törökül fejtegette a bánnak, hogy mért szereti jobban a magyart, mint a németet:

— Tudod, fiam, a német nem olyan vitézi külsejű, mint a magyar. Jobbára gyalogosok és nevetséges övükben az a rövid pózna, amelyet villaalakban fölállítva puskáik alátámasztására használnak lövéskor. S milyen visszataszító az a nagy fekete sapka, hosszú orru cipő, magas sarok s a télen-nyáron örökös keztyű! Ó, fiam, hidd el, nem a hízeltetés mézét akarom ezzel nyelved hegyére csöppenteni, de a vitéz magyarok mellett olyanok, mint a zsidók. Ellenben a magyar reggel megmossa az arcát, mint a török; a mi végbeli vitézeinktől alig lehet megkülömböztetni őket. Kettős lóval járnak, övükben kard. Jó asztalotok van, fiam, vendégszeretők vagytok; a foglyot nem kínozzátok, mint a németek. Egy szóval tisztán evő lovas nép vagytok!

— Érdekes, amit mondasz, atyám, — felelt törökül Zrinyi.

— De mondd csak, fiam, hogy van az, hogy farsangon némely napon minden ember megbolondul nálatok, aztán egyszer rájuk öntenek egy kis port s mindenki visszakapja az esztét.

Zrinyi nevetett s készséggel magyarázta meg a Hamvazó-szerda jelentőségét.

Odább egy tudóskodó aga adta elő a kételkedően bámuló, majd élénken tiltakozó Ráttkay kanonoknak a magyarok eredetét, ahogy azt Konstantinápolyban hallotta a nagyvezér szelamlikjában:

— A magyarokat a négy perzsa eredetű Menuceseher-fiú vezette ide, Üngüruszba, akik négy helyen föld-várat építettek. S mikor kérdezték őket, hogy kicsodák, perzsául feleltek: Biz mendsár-iz, azaz: Mi négy ember vagyunk. Innen a »madsar« név. A magyar nyelv is a perzsából származik.

Az alakosok már eltűntek a dobogóról. A nagy ebéd végét járta; az étekgökök elvonultak a nagy tálakkal, csak a pohárnokok és csatlósok forgolódtak az urak körül az ürülő, telő kupákkal. A beszélgetés mindenütt elhalkult, megszakadt: a dobogón kobozhúr pendült:

— Egy régi dologról szép krónikát mondok,
Kinek talám mássát ti nem hallottátok;
Egy ifju vitézről, kin csudálkozhattok,
Szerelmes társáról, kin gondolkozhattok.

Lón vitéz Franciskó Zebernik várában,
Kiráj után kit bir hiv szolgálatjában,
Ki lakozik vala nagy kazdagságában,
Sok jámbor vitézi vannak vigasságban.

A recsegő hanghoz sírva pengett a lágy, szomorú kíséret.

Kora alkonyatkor aztán vidám zeneszó kísérte ki a mámorosan zajongó török csapatot a lakomán szabnak nyilvánított légrádi révhez.

— Isza és Merjem anya légyen véletek! — hangzott az udvarias kiáltás a szakadozott, ritka jégtáblák között csöndesen úszó kompról a part felé.

— Tikteket is segítsen Allá! — kiáltott nagy

sokára egy magyar a folyó felé legyintve kinyújtott karjával.

A légrádiak nevetve sarkantyuzták visszafordulásra paripáikat. Mikor az utolsó is bekattogott a felvonóhidon, eldőrdült egy ágyú s a vár kapuit becsukták. A sarkokon felkapcsolták az uccákat elzáró láncokat s a fény lassanként mindenütt kialudt.

IV.

Zrinyi, bár nehezére esett, kemény elhatározással fogta magát a báni hivatal jármába. Dolgozni, míg újra tenni nem lehet! — mondogatta magában. Nyugodtan, pontosan látta el hivatalát s nem egyszer jutott eszébe asztala mellett vagy tárgyalás közben tanuló-kora: a szorgalom és engedelmeség évei. Hasszán nem jött el a légrádi béke-ünnapre, mert szégyenelte, hogy egyszer csúfosan megszaladt Zrinyi előtt? A bán készségesen találkozott vele másutt, később, ahogy és ahol akarja! Turnicsán? Jó! Ha lázadva támadt benne az ellenkezés s legjobban szerette volna felrúgni a tárgyalások nagy, nehéz, kecskelábu asztalát, a gréci jezsuitákra gondolt s esítítva tette mellére a kezét. A vitéz vagdalkozik, a bán kormányoz! A béke-ünnap esőmőre még el sem ült s már a messzi tavasz hideg földszagot hozó jeges szelével a török is megjelent Szlavonországban s az elhajtott ember- és barom-csorda komor hallgatásban, bögve vonult az oszmán birodalom határa felé. Igen? Zrinyi a kardja markolatát ütögette tenyerével, mintha jobban bele akarná kalapálni hüvelyébe, nehogy akaratja ellenére süvöltve röpüljön ki belőle s asztalához ülve tudósította a bécsi hadi tanácsot s egyben utasítást kért a maga számára. Nyugalomban üljön? Csak a budai pasát fogják

figyelmeztetni, hogy a béke szorosabb megtartásán fáradozzék? Helyesen vagyon! Zrinyi nem indít portyázó csatát, egy szál legényt se! Az ivánici parancsnoknak úgy is nyaka szakadt egy ilyen alkalomkor. Az ő baja! Zrinyi nem mozdul. Legfeljebb Varasdra megy gyűlésre. Meghallgatja a királyhoz küldött emberük jelentését; foglalkozik a praedauciusok dolgával; a végbeli kapitányoktól részletes kimutatást kér a hadi felszerelésről: ismerni kívánja a helyzetet; robotost rendel Petrinjához, Berkiszevinához, mert meg kell erősíteni a kulpai vonalat a nyugtalankodó török ellen; előadja az uraknak a legnagyobb nyugalommal, hogy a garázda, csendháborító Mikulich Sándor kibúvót keresve bepanaszolta a királynál, hogy Medvevárat erővel el akarta foglalni s báni hatalmával bűnös összejátszásra kényszerítette a karokat és rendeket; higgadtan foglaltatja feliratba a rendek lelkes megbotránkozását efelett. Elnököl a praedaucius-ügy rendbehozására kirendelt vegyes bizottság ülésein; sajnálattal veszi tudomásul a király két ausztriai biztosának kerékkötő magaviseletét, de hidegvérét nem vesztí el, nem, még akkor sem, amikor az ausztriai tanácsurak bevádolják a király előtt, hogy Bakaron át ökröket vitet Velencébe s jön az uralkodó szigorú utasítása, amely eltiltja az ökrök szállításától, azonkívül a báni katonaságnak saját céljaira való használatától. Mosolygó tisztelettel rakja félre az iratot. Ó, mert türelem, csak türelem.

Prágai útja, ünnepélyes báni esküje, amelyet a király kezébe tett le, palotáknak, szobroknak és embereknek, a városi és udvari nyugtalan életnek az uralkodó személyét emelő pompája, harcok viharoknak döbbszerű emlékei kövön, falon, jövő viharoknak vallásos és politikai vitatkozásokban kerekedő szele; aztán a varasdi beiktatás s a másnapi országos

ülés büszkeség-nevelő fénye, lelkesedése fölverte lel-
kében a régi hagyományokat s önérzete tágult hori-
zontján a Vallás és Király kettős vezérlő csillaga
ragyogott fel újra, de két évi bánoskodása alatt
egyre gyűlt a köd ragyogásuk elé. Könyvesházában
gyakran elgondolkozott a falról örök-egyforma
merev élénkséggel alátekintő Pázmány képmása
előtt. Az udvari párt! Mindent csak a németnek,
mindent a katholicizmusért! A magyar nemzet
nagysága, a magyar törvények! Eh! csak velencei
papiros-lámpások: színesek, ragyogók, míg egy szél
ki nem fújja bennük a gyertya-világot, aztán a
sötétben sárba, ronggyá taposott szemét... Ha
vallása előmenetelén buzgólkodik, Lippay vermébe
esik? Ha a királyért fárad, a németek székerét tolja?
Honnan várja hát nemzete fölemelkedését?...
Pázmánynak lenne igaza? Ó, Istenem!... De ha
Erdély a magyar szabadság utolsó kőbástyája, nem-
csak azt kellene kívánnunk, hogy ne romoljék Er-
dély, hanem inkább azt, hogy előremenjen! De
evangelikus! Evangelikus? S aztán?... Bástya?
Utolsó menedék?... Mért nem fegyver a török
ellen s egyszer, ha kell, a német ellen, a ki-
rály el...?

Gondolatát nem merte befejezni, de nem is igye-
kezett elfojtani s még aznap levelet írt II. Rákóczy
Györgynek, a nagyságos méltóságos fejedelemnek,
ő kegyelmes urának, s a kedves baráti tudósítások,
kérdőzködések nehezen forduló udvarias kifeje-
zései között ott bujkált már valami titkos, nagyot
akaró rokonérzés melegsége. S amily mértékben
erősödött, oly mértékben szállt szívében mélyebbre
és mélyebbre a gondolat.

Közben élte a nagy úr fényes, zajjal, munkával,
emberekkel untig telített életét. Sok gyertya fo-
gyott és bor ezen a télen: egymást érte a sok lakoma

és ünnep. Míg az idegen lovak vihogva ropogtatták az ólakban a gazda szénáját, fent, az ebédlő palotán piros arccal dicsérték az urak a dús asztalt. Eusébia, holddá halkulva, halaványulva, de mindenütt ott volt. Bágyadtan görbült a hímzett asztalterítőre, remegett kezében a kis, arany markolatu kés, de figyelmes volt, kedves. Sajátságos fátyolos vidámságu szeme zavart tűzzel villogott s karsu nyakán az elfehérült bőr alig takarta a kék ereket.

Zrinyi el-elnézte sokáig a zajos asztal felett s ijedten kapta le róla a szemét . . . Eh! hát lesóványodott, köhög! Majd megjavul tavaszra! Ez a lueskos, enyhe, beteges tél, ez az oka! S visszatekintetét az asszonyra. Köhög, megint köhög!

Eusébia elővette színes hímzésű lengyel patyolat keszkenőjét, a szájához emelte, aztán egy pillanatra beletekintett, majd gyorsan összehajtogatta s az ölébe eresztette. A következő pillanatban már mosolyogva tréfált a szomszédjával.

Aztán zene, aztán tánc! Hosszu pohárköszöntők, hosszú ivások. Vadászat, kártya, kocka; farsangos köntösben, álarccal alakos játék; nagy alvások; kandalló mellett születő szerelmek; ország dolgáról való fontoskodás; csöndben összenevető emberszólás; hangos érkezés, hangosabb búcsúzás: úgy folyta körül az élet ezer változatu hullámával Zrinyit, mint a józanság szikláját. Hallotta ő csobbanását, érezte illatát, átesapott rajta, de a szikla szikla maradt. Nem iszik, nem táncol, nem bujik farsangos köntösbe, tőle zenélhetnek! A felesége, az egészen más; s aki bán, annak sok mindent meg lehet bocsátani!

— Megzápult az kedve bán urunknak! — mondta nyugovóra menés közben egy úr egy másiknak a hosszú folyosón.

— Kin is ne csudálkozzék kegyelmed! Mast jüve

haza csak nem régen az varasdi octaváról. Nem kicsin dolog törvént tenni annyi ügyes-bajos, panaszkodással teljes ember között.

— Monddza csak kegyelmed, igaz, hogy az bányai ura elpompáskodta utolsó görbe sustáját is?

— Még vagyon egy-nihány az zsebében az dízma részeges bolondnak! — felelt a másik felfortyanva, — az is csak zsinegre való.

Amaz köhintett s jobbnak látta egy általános értelmű hümmögéssel befejezni a társalgást.

V.

Az ajtónál még egyszer visszaforduló Zrinyinek a kezével intett Eusébia, hogy jól van, be fog takarózni s míg engedelmissége jeléül nyakig magára húzta a barna selyem paplant, rettegve gondolt előre, a kínos éjjeli verejtékezésre, mindennapos hálótársára. A kályhában dúdolván égett a frissen rakott tűz; elnyúlva táncolt az ágy fejénél álló asztalkán a gyertya-láng, amelynek fényénél a frág pepecselt valami kézimunkán. A pipere-asztal tükre előtt nyitott fődéllel állt az ezüsttel vert patika-láda.

Zrinyi a folyosó esti homályában figyelve hallgatózott egy ideig a szoba felé. Aztán megindult lassan, gondolkozva:

— Csak egy fölterjesztés a hadi tanácshoz... Röviden! Újabb beütések... igen, röviden!

Újra megállt.

— Ugyan! Miulta lettél gyermek módjára ijedős, Miklós? Ereggy dolgozdra! — biztatta magát halalkan s a csöndes hang dörögő visszhangot vert a kongó folyosón. Ez aztán fölébresztette. Most már egyenletes, nyugodt léptek hangja csattogott vissza a falakról.

Könyvesházában azért még töprengve ült a megkezdett sor előtt:

— Kit érdekel ez most? Egy fuvallat s hogy kiesik a legnagyobbnak látszó dolgokból is a tartalom! Eusébia beteg! Hát legyen római császárrá a szultán, ki bánja? Gyerekség, no! pár perc csak az egész!

Belerúgott a padlóba, az asztalra hajolt és sérényen siklott a toll a papíron . . . Mi az? A szű percegett vagy az őrt váltották? Mindegy! » . . . ennek következtében, mint alázatosan jelenthetem, a nép csapatostul hagyja el lakóhelyét, az örök veszélyeztetésnek kitett vidéken megritkul, másutt megtolul, így amott nagy könnyebbséget, itt megint nagy teherrel roskasztó elfoglaltságot szerezve a szolgabíráknak.« Azért azt bátorkodom ajánlani . . . Ne, ezt ne írd! ne ajánlj semmit, írd meg, amit tudsz, aztán vége! »Továbbá jelentem, hogy ez előtt tíz nappal, még Nagy-Boldogasszony havában, a kostajnicai török . . .«

Idegesen tekintett hátra az ajtónyílásra.

— Uram! Asszonyunk látni kívánja nagyságodat! — jelentette zavartan, sietősen Eusébiának egy fiatal asszonynépe.

Zrinyi végignézett az ijedt lányon, beharapta az ajkát és szótlanul megindult. Szokatlan határozottsággal hallotta a nyomában sietőnek szoknyája suhogását, cipellőse kopogását. A felső folyosón már szaladt a lány, hogy el ne maradjon. Az izgatott türelmetlenséggel fölrántott ajtón halvány gyertyafény és béke szállt az érkező felé. De a fráj remegő ajakkal, rémület dülta szemöldökkel állt az ágy lábánál és újjait nyomogatta. A gyűrött párnán szétszórt fekete haj, fájdalom ráncolta elefántesont arc s a halálos kín kék glóriájával övezett csukott szemek.

A vastag selyem paplan halkan rezgett a hidegtől reszkető test fölött. A kis udvarló leány előkötője csipke-szegélyét huzogatva állt az ajtó mellett. Zrinyi az ágy szélére ült s izmos, vérmes tenyerével megsimogatta a szenvedő fejet. A nagy csöndben csak a fráj visszafojtott sírásának szepegése hallatszott. Eusébia arca lassan kipirult s a megtört szem csillogni kezdett. Köhécselve emelkedett félkönyékre, az erek megdagadva lüktettek nyakán, szólni akart, de a mind bíborabbá váló arcban az elfehérült ajak csak remegni tudott. Egyik kezével az ágy szélébe markolt, a másik az ura combjába vájódott, a háta ívre görbült s aztán elkezdett köhögni kínos, ugató, tüdőt szaggató köhögéssel. Zrinyi mellére vonta a kis fejet, mintha hatalmasan dobogó szíve erejével akarta volna meggyógyítani s komor, elszánt ihlettel nézett maga elé. Eusébia fuldokolva köhögött.

A kis udvarló leány most sikítva kapja szeme elé kezét, felrántja az ajtót, eltűnik.

Mi az? Érzi, forróság ömlik el ölén. Fél karját fölemeli, letekint. Habzó, piros vér a fehér dolmányon, szürke nadrágon, vér a sovány karon, csipkén, szőnyegen! Egy-két köhhentés és kimerülve esik össze a hajlékony, karesu derék a férfi ölében. Fölemeli, visszafekteti. A lehunyt pillák nem emelkednek, lihegve zihál a fonnyadt kebel halma. Fölébe hajlik, eltörli tenyerével a domború homlok verejtékét, a piciny száj vértajtékját, aztán fölemelkedik. Csak most látja a teljes iszonyatot, szájára tapasztja kezét s görnyedten rohan ki a nyitott ajtón a folyosóra. Szalad. Csattogva, kongva ébred nyomában a folyosó csöndje. Falat érve, neki zuhan s dübörögve szakad föl a széles mellből a sírás. De fölveti fejét; visszanyeli, s öklével ütné agyon a belül vonító zokogást.

— Angelo! — ordítja maga elé a sötétbe. —
Angelo! — másodszor is.

Egy pillanatig gondolkozik, aztán visszazsalad. Nem mer az asszonyra nézni. Háló-subáját keresi. Sietve magára veszi, gondosan összegombolja, aztán körülnézi magát, nem látszik-e ki valahol véres folt. A fráj ezalatt tiszta ágy-öltözetet hozott. Zrínyi az ágyhoz lép, paplanostul fölnyalábolja a kimerülten szunnyadozót s leül vele a nagy kar-
székbe, míg a fráj gyors kézzel vált huzatot. Óva-
tosan fekteti vissza a friss párnákra, a lélekzetét is
visszatartja. Int a frájnak, vigyázzon rá, hozza
rendbe és elsiet. A folyosón arca elé emeli mindkét
tenyerét, belesír csöndesen, aztán kisimítja szeméből
az összegyült könnyet és tovább siet.

Lent a kapualjban körülneszelve áll Angelo feje
fölé tartott viaszkfáklyával. Zrínyi már a lépcsőről
elébe kiált:

— Presto, presto, Angelo! Hamar az borbélyt!

— Légrádo . . .

— Hát Légrádrul! S még ez órában lovas megy
az zágrábi fizikusért!

Zrínyi komoran nézte, hogy nyomakodik zök-
kenve a távolodó világosság után a mély kapualj
homálya. Visszaindult. A folyosóra érve benyitott
egy szobába s az ablakhoz lépett. Kint eső suhogott,
kapu csikordult s csukódott döngve. Csönd. Aztán
fáklya-lobogás jött imbolyogva s eső fojtotta vörös
világában ember és ló mozgott. A beszélgetés hangja
közönyös dörmögéssel hatott el füléig. Azután újra
csönd és sötétség. A felvonóhid láncai esőrogtak
messze, majd a lázadva, de lenyügözve lobogó fák-
lya-láng jött vissza lassan.

A szobában újra rend és nyugalom. A koppantat-
lan gyertya-láng remegő füst-fonálba nyúlva libe-
gett; a habos fehér párnákon nyugodtan feküdt az

elefántcsont-arc s az ágy lábánál valami kézimunkán pepecselt a fráj.

— Mingyárt jüvök! — súgta a lánynak s lábujj-hegyen lépkedve átment a másik szobába átöltözni.

Eusébia aludt s a lány a tüzet élesztgette a nagy zöld cserép kályhában.

— Térjen kegyelmed nyugovóra! — súgta újra Zrinyi visszatérve.

A fráj kérve intett nemet a fejével, de a bán nem engedett. A lány kénytelen-kelletlen összeszedte cénáját, patyolat-darabkáit és ment, közben megkaparta a tüzet és az ajtóból viasszusogott:

— Nagyságos uram, az tűz . . .

Zrinyi intett, hogy lesz gondja rá. Mikor az ajtó becsukódott, egy karszéket emelt halk lendülettel a kályha elé, megigazította az alvón a selyem dunnát, tenyérrel nyomta el a gyertya lángját, nehogy a fűvásra felébredjen Eusébia s szembe ült a tűzzel. Nézte, nézte s gondolata a havas, lueskos utak dagadó sarát gázolta Légrád felé, Zágráb felé.

Hajnalban megilletődve érkezett a légrádi vitézek borbélyja, akinek tudománya alig terjedt túl a golyó-bis és nyíl-török kivágásán, sebek kiégetésén, törött csont helyrereccsentésén. Keveset tudott tanácsolni, azt is elfogódva tette. Eusébia a délelőtt folyamán újra vért hányt. Aznap éjjel aztán megérkezett a zágrábi orvos is füvekkel, porokkal, tanáccsal, komolyan és Zrinyi megnyugodva nézte a beteg körül való halk forgolódását.

Eusébia megadással itta a füvek levét, szenvedett és pusztult. Zrinyi az ágya mellett töltötte minden idejét; éjjelenként ott aludt az ágy lábánál a nagy karszékben s nappal döbbsent megadással figyelte a halál markában vergődő életét. Mindennap gondosan kikérdezte az orvost, tudni akarta minden meg-

figyelését, minden hozzávetését, bizonyosságát, sejtését. Asztalánál most csak az orvos ült, akivel hosszasan, komolyan elbeszélgetett a lejdai universitás orvos-tanítóiról, aztán Hippokratesről, Galenusról, s arról a bizonyos londoni orvostól, Harvey-ről, a vér keringését illető új, eretnek fölfedezéséről s újra Eusébiáról, Paracelsusról, hektikások csodás gyógyulásáról. Gondjait magára vehette, aki akarta, a várnagy, Migliani, Patachich, vice-bánja, Orehóczy, törődött is ő vele.

Március elején az orvos megkérte Zrinyit, hivasson még valakit Csáktornyára, az ő megfigyelése talán már eltompult a mindennapos gyakorlásban s tudománya, úgy tetszik, nem elég. Még abban az órában indult s váltott lovakon szökellve röpült a bán levele Pozsonyba a híres Moller Dávidért. A zágrábi orvos pedig most már hallgatagabban küzdött a didergésből izzó lázba szökő enyészet és dadalmas követe, az omló vér ellen: a pusztulás mintha korbáccsal hajtotta volna ki az életet a hervadt testből, hogy csak aszú csontot és bőrt dobhasson majd ravatalra. A zágrábi fizikus mind kevesebbet beszélt a betegről; s ha szóba kényszerítette a bán aggodalma, Eusébia állapotának festéséről szinte észrevétlenül tért át a kémiára, patika-szerek készítésére, Paracelsusra, a jatro-kémia megalapítójára; szíves lomhasággal magyarázta el, hogy az emberi test kénesőből, kénből és sóból áll, s ha megbomlik az arány és sok lesz a só, hasmenés keletkezik, míg a sok kén lázt okoz, így tehát úgy látszik, hogy a kénesővel van itt baj és... De mondatát nem fejezte be; ahelyett visszatért Paracelsusra, a gyógyításra alkalmazott kémia nagymesterére.

Mikor a kis, vidám, gyors mozdulatu fiatalember megvizsgálta Eusébiát, összevonta a szemöldökét, egy percig gondolkozott, aztán mosolyogva kért egy

kis türelmet Zrinyitől s az öreg kollégát maga elé bocsátva átvonult a szomszéd szobába.

Eusébia szeme bágyadt szerelmes tekintettel függött az urán, Zrinyié komor nyugalommal a becsukódott ajtón.

Mikor újra megjelent a nevető arcu emberke, a feszült csendet tréfával törte meg. Oda állt az ágy elé és beszélt, beszélt folyékonyan mindenről, csak betegségről és gyógyításról nem. Kérte Eusébiát, legyen nyugodtan, a bizalom fél gyógyulás; a sápadt, álomtalanságtól dúlt arcu Zrinyit aludni küldte, a frájt is megfenyegette, hogy ne mákaskodjék, feküdjön ő is ágyba, ő csak egy beteghez jött s nem akarja, hogy mire az meggyógyul, másik kettővel gyűljék meg a baja. Kért, korholt tréfás, szapora szóval alázatosan s nem tágított, míg meg nem tették, amit kért. Mikor aztán egyedül maradt a zágrábival, maga szította fel a kályha tűzét, betakarta a beteget és sietett ablakot nyitni a szellőztelen szobában.

— Édes collega uram, elsőben is mindig csak friss ájer! — súgta oda a másiknak később ablak-csúvás közben, — merthogy az tisztátalan béavik mindenben s ottan kóroknak, nyavalyáknak lészen szülő anyjává.

Hajnal felé lázban, félrebeszélve ébredt Eusébia s lekiváncozott az ágyról. A kis Moller nem sokat gondolkozott, illik-e, nem-e, intett a másiknak, aki szinte megkövült e merészség láttán, felnyalábolták a beteget s a kamoraszékre ültették.

— Ez diarrhoea mértéke röttenetös, tudja-e kegyelmed? — suttogta döbbent hangon Moller, mikor Eusébia álomba csöndesedett.

— Nem tudtam, nem is alítám, nem monda senki is! — felelte rémülten az öreg fizikus.

— Közelben vagy az vég!

— ... hát monddsa csak kegyelmed...!

S a duruzsoló kályha mellett, pattogó tűz előtt így suttogott a két orvos reggelig.

De a dagadtra aludt szemü bánt újra csak vidám kedveskedéssel fogadta: hogy aludt? mit álmodott? hogyne, ők is aludtak! mit is csináltak volna? elszunyókáltak, az egyik itt, a másik ott.

— Illustrissime ac mihi clementissime domine, az nagyságod könyvesházának hire futamatot vevő mind széllyel az hazában. Könyvek szeretője vagyok én is, ez okon régulta kívánom nagyságod bibliothecáját látnom. Supanich úr collega uram itten marad az nagyságos asszonynál.

Möller műértő elismeréssel tapintotta meg itt-ott a pergament és színes bőrkötéseket, kihúzott egy-egy könyvet a sorból, lapozgatott bennük, bólogatott és egy szót sem szólt.

— Nézze kegyelmed ez rézben metszett figurákkal illusztrált Theatrum anatomicum-ot! — szólt most a folyton másra gondoló elmerüléssel kalauzkodó Zrinyi.

Möller átvette a nagy könyvet, egy ideig két kézre öelve tartotta, majd halkán visszacsúsztatva a polcra, elegyengette a megzavart sort s csöndes, komoly latin szóval fordult a bánhoz:

— Domine Comes observandissime, a nagyságos asszony nyavalyája nem mai keletű s most annál erősebben tört ki, mert évekig lappangva szünetelni látszott. Férfi beszél férfinék, halált osztó katonának a halál ellen tusakodó orvos. Az én tudományom és minden tudomány elégtelen már itt, csak két orvos-ság van még hátra, a szeretet s az utolsó kenet.

Zrinyi merev-mozdulatlan arccal tekintett le a kis emberre s hideget árasztva nyomult sejtelmeinek kavargó homályából öntudata világosságába Mors imperator.

Laczkó Géza: Német maszlag, török áfium.

VI.

Megtörve, napok óta tartó makaes hallgatásban könyökölt a bán egy csomó írás, papiros, könyv előtt. A nyitott ablakon keresztül friss, meleg tavaszi fuvalom lendült be néha-néha a hűvös szobába. A kastélyban csöndes jöves-menés, kopogás; lajtorját visznek, halk beszélgetés, hatalmas gyertya csonkja a nagy, lábas tartóban, összehajtogatott fekete posztó a legény vállán: Zrinyi mind látja, hallja az ablakon keresztül, de időbe telik, míg fel is fogja. Akkor azonban felugrik, becsukja az ablakot s az előtte álló ládára zökkenve, két karját két oldalt leeresztve maga elé sír felemelt arccal s könnye sápadt, sovány arcán lefutva hosszú fekete dolmányára csöppen. Így ül órákig. Szeme már égető szárazságban mered a homályos sarok felé, mégse mozdul. Bánata rohama lassan-lassan leenyhül, de egyszerre csak megvonaglik a szája s felzokog hangosan. A rémes, ugató férfi-sírás sokáig búgatja a mély bolthajtás echoját. Aztán elsimítja szeméből a könnyet. Markát összeszorítva mély lélekzetet vesz, ami föl csak szakadozva bufoghat már s a végén is zokogásba fullad. Fölkel a ládáról, asztalához ül s írásaiban lapoz. Bánatos ködön át csillog feléje Deli Vid csidája, magasul elébe a szerencsen Demirhám, gomolyog a török Sziget romlott bástyája alatt. Azután egy idillium-soron akad meg tekintete: Szállj le, szép Violám, mint harmat az égből . . . — sírás csavarítja száraz torkát s arccal borul a zizzelve gyűrődő papiros-halmazra.

Ébédelni hívni már nem is merik.

Délutáni álom idején, mikor egész Csáktornya csendes, szárazra törült arccal, de vöröslő szemmel lép ki könyvesháza ajtaján; a homályos folyosóról kiérve, idegenül pislog a lanya verőfénybe s lehaj-

tott fejjel siet odább. A kápolna sötét zugolyában fölneéz a Boldogasszony kék selyem palásttal borított kis márvány szobrára, leereszkedik a térdeplőre s zavaros fejjel, tört hittel, makaesul imádkozik, könyörög, míg zsibbadt térde bírja. Föláll. A kis oltárhoz járul, enyhítő malaszt édességét érzi szét-énekké verődik indulatának egyenletessé halkult hullámozása:

hatni szívében, illendő megadással, szárnyra kelő áhitattal, nyugodtan térdel le a legalsó lépcsőre s

— Oh, te nagy Jehova, kegyelem forrása,
Kegyelmes Eloim, nagy Istennek fia,
Seregek Istene, Sídóknak királya,
Alfa és Omega és jók bizodalma!
Mi hasznod féreggel néked törvénykezned,
Hatalmat mutatnod és ránk fegyverkezned?
Szárny polyva ellen, az kit szél elhordoz,
Mutatod erődet, ha ránk haragot hozsz.
Uram, nem mi értünk, sem mi érdemünkért,
Hanem kegyelmezz meg magad irgalmáért,
Ne legyen heában, hogy fiad ontott vért
Körösfán, mi értünk, s az mi váltságunkért!

Gyertya-gyujtat táján visszatér könyvesházába. Ablakának fénye sokáig pislog az éjszakába. Maga ott is alszik. A kályhától elfekvő ládára tigris-bőr terül s nem egyszer pitymallik már, mikor ráveti magát. Ha ébredne, lassan újra lehunyja pilláját, mert jó az álom és gonosz a valóság. S újra csak felnyitja: a képek színes köde elfoszlott és kín a csukott szemmel befelé nézés. Maga elé bámul, sírás szorítja torkát, de könnye nem csordul, szárazan égő szeme előtt fénypontokat táncoltató szürke mező ködlik. Odakint eszima kopog, ló nyerít, árnyék suhan az ónas üveg-karikák előtt, kurjantás bűg a

messzeségben. A bán fölneszel. Fájdalom vonja össze gyászoló szakáll kiverte borostás arcát s viszsaborul a tigrisbőrre.

Az ajtó nyílik s egy övhöz csatolt hosszú száru csizmás, poros, lustos alak tétováz föl a küszöbön. A legény leemeli porral, verejtékkal csapzott hajáról a kucsmát s szólni készül.

Az úr nem mozdul. Vergődő képzelete két nőalakkal küzködik: a melléhez tapadó karesu szűz s a halálos vázzá pusztult beteg szent, szerelmes alakjával.

A légrádi vitéz áll és vár; kint hangos beszéd örül s fiatalos kézzel aranyat csurgat a nap. A szőke haj hullámai kuszáltan göndörödnek a fekete-sárga sávós bőrre s görcsös fájdalom temeti beléjük a tűz ujját. A legény lábujjhegyre emelkedik s lassu vigyázással oson el, hogy fel ne verje a nagy urat.

— Édes jó nagy uram, kegyelmes nagyságos uram! — nyit be egy idő múlva meghatottan Migliáni öklére csavart olvasóval.

Zrinyi föltekint.

— Uram! Uram! — igyekszik együgyü jóindulattal életet önteni bele amaz.

— Mért jöttél? — feddi rekedten Zrinyi.

— Uram! Uram! Az légrádiak postát küldöttek, hogy hír jüve Petrinjárul, hogy az kostajnicai török portyázó esatát bocsáta országunkban és hogy az végeken mindenhun igön rezgölődik s hogy az Mura-torokhoz baromesordát ereszte, kit is mikoron az miénk környülkerítenének, lesbül reájuk ronta s farkas kaszára veté őket; ott veszének mind egy lábíg, temetek mast is az mezőben... Uram! Uram!

De Zrinyi nem állt meg, hátra sem tekintett s alakja csakhamar eltűnt a szomszéd szobában.

A kétségbeesett barát egy ideig tanácstalanul pör-

gette olvasója szemeit, aztán bús fejbólogatással kiment a könyvesházból.

— Hagyja kegyelmed! — fogadta másnap a kocsin érkező Vitnyédyt, — nem beszéll ú nagysága senkihez, elhiggye bár nékem kegyelmed.

Zrinyi asztalánál ült és írt s bánatos gyönyörűséggel mormolta a kerekedő sorokba:

— Euridice eszemben ha iün szép száiod,
Két fekete szemed, aranios szép haiod,
Két domboru melled és szép máruáni álod.
Fejér sima hasod, két szép gyöngé lábod . .

— mikor Vitnyédy belépett hozzá.

— Alázatos szolgálatomat ajánlva jó napot kívánok nagyságos uramnak!

— Jó napot!

— Nem másért, csak az okon jüvék, nagyságos uram, hogy Draskovith uram megéntlen reám üzene Trakostyán és Klenovnik s az hozzájuk tartozó javak kezére való visszabocsátása eránt, kihez az törvény szerént jusa van. De az négyezer forintokat, kikirül jó asszonyunk nagyságodnak hagyakozék testamentumában, írja, hogy nincsen szándokában megfizetnie.

— Hallgasson kegyelmed! — ugrott fel éktelen dühre fordult bánatában Zrinyi. — Lánya betegsége korán ritkává tette személlye látását ez várban; az gyászos napon elsiete, mihant az illendőségtől teheti vala; s ihon, az lánya utolsó akaratját megcsufolva, ember és Isten ellen vétkezve ácsinkózik telhetetlen hamarsággal mastan az két várra! Nem adom, nem adom az négy ezer forintok nélkül, azt az bitang, dézma beste k . . . — s eltorzult arca bíbor-kékké duzzadt. — Menjen kegyelmed, — foly-

tatta csöndesebben, újra lélekezethez jutva, —
menjen . . .

Vitnyédy kelletlen féloldalas mély meghajlással
búcsúzott.

Mintha bilincsekben ugrottak volna ki hetek óta
a fájdalom nyűgében senyvedő gondolatai:

— Hol van belőled a pietás, Gáspár? Még ki se
buggyant minden könny az özvegy szeméből, te
már húzod, mentéje ujjába ragadva, meghalt az
asszony, hol a hozomány?! . . . S a nagy szavu,
kemény öklü horvát bán, a nagyra kelés, törökverő
szándok vitéze sírni se tud már . . . kobzatörött
Orpheus . . . s nincs az a tenger mélység, mely meg-
oltaná az égő szívet . . . Koppant a kalapács s a
koporsó fáját hasító szög szívbe szaladt és a kenetes
szavak taláros szolgája tudós ajakkal lándsát forga-
tott benne . . . S Gáspár dorbézolástól véres szeme!
Asztal alá gurult pajtasait rugdosta bizonytal má-
moros kedvében, mikor érte küldtem, hogy . . . Itt
aztán elhitte . . . és gyöngé volt a szeme a látásra,
szíve a kínra: a lángjuk fojtott gyász-fáklyák még
füstölögtek s ő már gyorsan távolodó hintója pár-
nán nyögött a fátum ellen. És most, és most a
gaz . . . !

Vaskos hajdu-szítkok özöne nyüzsgött fejében és
érezte, hogy tehetetlen velük szemben. Magasra vá-
gott fejével lépett az udvarra, dacosra vont szemmel
nézett el messze, a napsütésben ringatózó lomb-koro-
nákra: . . . akkor is tavasz volt; sebes szarvas gím
nyomát keresvén járt Dráva erdején; dúlt jegenyére
ülve sírta panaszát Viola kegyetlensége ellen . . .
Feje újra lehorgadt. A kápolna felé indult. Tömjén-
füstös hűssének csöndjén aztán felmerült lelkében
a virágos ravatal, rajta a halálba hervadt . . . Oda
borult a térdeplőre, elnehezdedő feje karjára csuk-
lott és néma könny öntözte dolmánya ujját . . .

... a monstrancia drágakövei között tisztán felerlik a szent ostya ... a tömjénfüst bódítva kering ... az ötös csengő csilingelő harmóniája leborulásra hív ... fiatal hangok kiáltó buzgósága harsogja: Te Deum laudamus; bánatos örömben bűg tovább, ujjongva szárnyal aztán, hogy áhítatos bűgássá tompuljon ismét ... nyers vádak, magasztos példák harsonáznak a rekedt hangu páter prédikációjában ... kint egymásnak felel Gréc sok harangja s mintha tüzes nyelvek halvány fénye remegne a levegőben ...

Borzongva riad föl akaratlan szunnyadásából. Fáradt szeme misztikus fény villódzását látja a kék palást selymén.

— Meghallja az Úr, ha hozzá kiáltok! Megfáradtam ohajtozásomban, könnyhullatással öntöztem nyoszolyámat. Szemem az bánattal elbágyadt, megvénhedett. Gyógyíts meg engemet, Uram, mert megháborodtak csontjaim! ... Igen! Grébe! Igen! Páterek vigasztalása, szent-gyakorlat szomorú édesége, ti gyógyítsatok meg engem!

Amott már kocsis, fellajtár, csatlós forgolódott a hintó s a felszerszámozott lovak körül. Az úr a déli napsütésben összefont karokkal, vállai közé húzott fejével bámult maga elé hideglelősen:

— Hűvös a kápolna boltja ... de mért nem melegít a nap tüze sem? Hejh, útra! Grécben vár az enyhület vezeklő csöndje!

Kattogva szaladt a hintó az úton, amelyen magasra szállt a könnyű nyári por s Zrinyi egy sarokba dülve nézte a pocséták vizének csillogását suhanva váltokozni mezők zöldjével, kalász sárgájával egy ideig, aztán behunyta szemét: szédült. A fegyveres kíséret ügetése ütemesen dobogott utána.

Mikor este felé a stiriai Pettauba értek, hogy éjjelre a grófi kastély vendégei legyenek, a hintó

hátsó bakjáról leugró Angelo ijedten rántotta fel a kocsis ajtaját:

—Ahimè, il signore!

A párnákon ott feküdt Zrinyi ájultan.

VII.

Biztatóan csillogott Gáspár gróf mellvasa a napfényben, de sisakjáról kissé tépetten csüngött alá a strucc-toll. A fehér szőrű paripa nyugodtan állt lovasa alatt, aki nyergében fölemelkedve biztatta vitézeit, a kis tisztságból szakadó keskeny ösvényre mutatva spanyol kesztyűs kezében hanyagul tartott lovaglós ostorával. A napfénnel pettyezett sűrű lombtenger fölé, az ösvény irányában jó távol, Klenovnik bástya-tornyai bukkantak a ragyogó, tiszta kék égre. A vezér körül a tisztságon lapulva tolongott a had: zsíros téli kucsmák, szőrűk vesztett bárányszőrű süvegek, távoli vidékek fura szalma-kalapjai, préműk szakadt kozák süvegek, karimájuk rongyolt magas német kalapok, horpadt, repedt sisakok, süveggé nyírt francia vendéghaj hetykén félrecsapva, kusza szakáll, borostás arc, magyar, lengyel, hasított ujjú török dolmány, új és rongyos, kaftánból szűkségben szabott, bő ujjú ingre kerített szűr, szűk magyar nadrág, hosnyák bugyogó, széles gatyá, csempe sarku csizma, bocskor, török papucs, bakkanecs, mezítelen láb, muskatély és stuc, pallos és koeperd, buzogányos cséphadaró, egyenesre vert kasza, nyíl és kopja, alkalmi, hevenyészett zászlók, vadonatúj trombiták, dobok tarka gyülelész tömege. Az előhad már rég az ösvényre nyomult s még egyre újabb és újabb fejek buktak föl a lejtős hegyoldalra a tiszta szintje fölé. — Nem éppen dali legányok, de vegyen jobbat, kinek több a kinese! — gondolta

a vezér a rendetlen vonulás sodrától szigetként körülfolyt lován. Mámoros fejében büszkén lüktetett a közel mult: Sára nénjét kipörkölte a lützenbergi kastélyból! A derekas tűz lángja messzire lobogott az éjszakában! Klenovnikot nem adta, édes vőm uram? Elveszem most erővel! A cseles ostromra lesből lopakodó hadban itt-ott kulacs kortyant, gazokhoz illő tiltott, bűnös dohányzás füstje kacskaringózott kéken. Draskovich is megindult: a had eleje már a falak alá érhetett. Lová botorkázva csuszkorált hegynek, szemébe ág verődött.

Az előhad már üvöltve hajráz az árkok előtt s fölbámulva fegyvereit rázza. Füstgomolyag támad most az egyik lőrés alján, terjengve száll és oszlik; nyomában tompa pukkanás hangja ver visszhangot körül. Szótlanul bukik a leghangosabb az árok vizébe fejjel s piros sáv hullámszik a mocsos lé tetején. Ott újra füst, amott megint! Ordítva esik arera kettő-három, kínjuk vonaglása beletúr a földbe. A düh rekedt bőgése harsan föl száz torokból: nehéz füst száll a magasba és pattog a golyóbis a várfalon. A lőrések elnémulnak, de kis vártatva csak kilebben aljukon a kis füstfelleg: káromkodva rogy itt térdre az egyik, bömbölve vágódik el amott a más.

Ocsudva kiált a fák közül kiugrató vezér:

— Hejh! lesi-puskás beste lölkek, bujkálók, valámint uratok, az nyavalyás! Hejh! ide jünnétek csak!

A fényes, előreugró vértén fáradt golyóbis koppan. Újra elhull egypár legény.

— Az urat érte! Itt veszünk heában! Az úrra lúttok! Mért itt ez csúfos veszés? Vissza, csak vissza! — hangzik zavarosan, míg fent szabályos közőkben durran a puska. Az előhad arcul fordul a felfelé tolulókra; zagyva hullámaik összecsapnak s zuhatagként ömlik vissza az egész a völgy felé.

A harag félelemre váltan szűköl legördültében, de a völgyben dühöngve ébred új erőre.

— Előre, vitézek! — kiáltja a legelől szaladó; egy percre megtorpan, kardot ránt s úgy rohan tovább.

Kiáltozva, hadonászva, kavarog nyomán a dúlásra éhes had a messzeségben fénylő tetővel békés udvarház felé.

Gáspár gróf keserült szitkozódással rohan utánuk, hogy megállítsa, újabb rohamra tüzelje népét a gyáván kövek mögé vonuló baglyok ellen, és fut velük, szava korhol és biztat, kincset, majd bitófát ígér. A közelében rohanók érteni nem akarása zajongással nyomja el hangját, a távolabb igyekvők azt hiszik, piros arca, fel-felreccsenő szava megtorlásra tüzel s bátorító helyesléssel rikoltanak feléje. S mikor az első, a földöntött kerítésen végig gázolva, az udvaron nyüzsögnek már, a vezér tehetetlen dühe gúnyba keseredve nevet föl hangosan: igen, ez az Isten ujja! Egyenesre feszülő derékka ül meg nyergében az udvar közepén s mellre font kézzel nézi, hogy önti el zsoldosainak piszkos áradata Lipovnic minden zugát. A domboldalon ott fut a tisztartó, ijedten néz vissza-vissza, jön-e nyomába üldöző. — Ez jól járt! — gondolja magában Gáspár gróf s szomorú gúnyos ránc kereteli száját.

— Ludat lopott az aggeb! Ludat lopott az aggeb! — ráncigálnak ki amott egy öregot a csűrűből, gúnyolt fehér szakállánál fogva. Beléje rugdalnak s káromkodva néznek új szórakozás után. Az öreg kullogva vonul az árnyékba s ott szótlanul összerogy.

Egy csapat az üresen hagyott lakóházból hord ki minden mozgathatót. A másik az alacsony tűzhelyen rak sietve tüzet s aprítja az imént agyonvert birka husát hagymával vegyest a láncon lógó üstbe. Azok a padlás szalonnás kamrájában vihognak a nagy darab füstölt husok, oldal-szalonnák láttán;

ezek a pincében dalolnak bortól, drága, szerelmes sljivovicától.

A gróf leszáll lováról s a félfödelű tornáera telepedve nézi a sáska-hadat.

Ijedten áll, majd leszegett fejjel rugaszkodik egyet az összeteretelt barom. Az istállókból kivonszolt lovak hátán gyűl a zsákmány. Itt a gabnahambárt üritik hangosan; az alsó udvarban az asztagot dúlják s hevenyén csépelnek a szérűn. Rikkantva vakarintja örömében egy legény füle tövét a szalmakazal mellett: a zizegő szálak közül szoknya csücske kandikál elő. Vinnyogva kaparja körülötte egy ideig a szalmát, aztán elfehéredett arccal, görsre vonódott ujjakkal markol beléje. Közben a kamrában, pincében s egyebütt elrejtőzött nőkre bukkannak, undorító örömök védtelen martalékaira. S míg oda-fönt az udvaron a vidám dúlongók, egymást övön ragadva, port verő, kerengő kolóban dalolnak a dudás körül, a pincében, a csapra ütött hordók közé hajítva, szoros guzsba kötve, sötét, néma dühvel mered maga elé az otthonért férfinép.

Aztán tovább, Trakostyán felé! Az önérzet dobogva lüktet a mámoros fejekben: van már lovuk, sójuk, szénájuk, lábas és egyéb marhájuk! Vannak ők is olyan vitézek, mint a németek s más végbeliek, tudnak ők is maguknak szerezni, ha van miből! Előre, csak előre! Hiába hegyesedik a borzas erdők közül olyan büszkén égnek Trakostyán tornya, az övék lesz! török, német istenuccse!

De a vezér a völgyszörulat torkában magasra emeli kezét: — Állj! Csendesség! Táborot verünk! — s egy züllött német tisztből, egy birtokáról kivert erdélyi köznemesből s egy szökevény török úrból álló vezérkarát maga mellé véve, távolabb vonult titkos haditanácskozásra. A három kóborló hadnagy figyelemmel hallgatta végig a tervet, amely szerint renddel

felállított seregük éjjel fogja megrohanni a várat, a részletek a helyzettől függnek!

— Ja, ja! — helyeselt komolyan az egyik. — Instálom! — fontoskodott bele ravaszul a másik. — Áferín! áferín! — brávózott lelkendezve a török.

Megtelepedtek. Bokrok alján, fák tövében hortyogott, kockázott, esereberélt, ivott a nagyobb rész; néhányan kivont karddal, feltekert puskával őrködtek a közös zsákmány körül. Távolságban, a völgy kanyarodásán túl nyugözött lábbal tipegtek, szökdeltek a békében legelésző lovak. Köröskörül egy legkülső gyűrűben elszórva guggoltak, hasaltak az őrszemek a bozótban. Gáspár gróf az erdőszélre heveredve nézte a csendes távol büszke várát, amelynek ablakain, tornyán fénypontokat pattantott a fáradtan ereszkedő nap; elgondolkozva babrált a fűbe állított sisak rongyolt tollán s szemét egyszer csak körülöntötte a könny.

Mikor a szürkület finom kezével szétmosta a biztos körvonalat, megindultak. Sietve suhant át csapatjuk a kis lapályon a várhegyet borító fenyves sűrű árnyékába. Most föl! A száraz túlevél-avaron meg-megsiklottak, görgő kövön el-elbotlottak a meredeken felkapaszkodók, de útjukat csak csendes zizzzenés, recsegés jelzi. Vágy, harag, nehéz út lihegteti a legelől haladó grófot.

— Nagyságos uram, az felvonóhíd . . . — jelenti egy előre siklott s visszatérő kém.

Előbb a fülének, aztán a sötétben csak sejtő szemének sem akar hinni Gáspár gróf: a felvonóhíd leeresztve! Minek? Mi az? Lép egyet előre, a híd fája nagyot kong s előtte lejjebb megcsillan az árok vize. De mégis igaz! Mi ez? Mint fekete felhő borult égen, gyűl, imbolyog a néma ostromló had a gróf körül. A kapu zárva s keresztvasán súlyos lakat függ. Hát odabenn nem lenne senki!?

— Hejh, virrasztó! — kiált most utolsó próbának vakmerőn Draskovich.

— Ó-ó-ó! — búgja utána zavartan, lüktetve a visszhang.

A had meglapul s szaporán tolul vissza a mélyebb sötétbe, de a várból nem felel senki, semmi.

— Minden bitangtul üres az vár! Fáklyát! — kiált újra Gáspár gróf s a hangja reszket.

Zajongva éled a földön lapulva kúszó sok fekete halom. Amott már zúgatva verik a ló-teher lakatot s görbített vas kutorász a széles kuleslyukban. Nagyot csobban a lakat az árok vizében, pengve hull le a kereszttvas, de a kapu nem nyílik. Sokáig döng még a szögekkel cifra régi tölgykapu, zuhog a csapás s libben magasra a fáklyafényen az árnyék. A gróf ott áll elől s a felvonóhíd láncába fogózkodva biztatja izgatottan amúgy is buzgó legényeit.

— Szssz! — sivit föl hirtelen a csöndre intő vészfüty.

Csörtetve ugrik meg a legtávolabb álló csoport. A gróf hőkölve dül a kapunak vállal. Fejjel borul a földre a fáklya, lángját aggódó láb tapossa szét s elhal a döngés. Lest vetett-e a eselből kivonult őrség? . . . Csönd!

Lent valahol a hatalmas tó partján dühösen bömböl a medve.

— Semmi az! — hangzik a sötétből egy nyugodt hang. — Talám odvas foga kénozza az őreget, az okon rí!

A futó megáll, a fáklya lángra gyúl s újra fölhangzik a döngés. A kapu végre enged s a felvonóhíd egyik lánc-szemébe tűzött fáklya világánál zsi-bongva kopog befelé a sötét áradat.

Az udvaron már büszkén, kemény hangon intézkedik a gróf: szállásol, ágyút szerel, őrséget oszt. Otthon van, egészen otthon! S míg iratos népe

vidám zajongással helyezkedik, kutat, eszik és iszik széjjel a várban, maga az úr gondolkozva forgolódik hosszú árvaságtól recsegő agyában:

— Ugy-é, aggebje, bolondja, vérséget, atyafiúi indulatot meggúgolván azért játszottad vőd urad kezére az ősi dominiumot, hogy mast minden értékedet zálogban vetve, javaidat lekötve, kéntelenítettessél ez iratos, dúló, kóborló néppel tulajdon magad várát vitatnod? Bezzög mast, ugy-é, te vagy az bagoly rossz ember? . . . Hálaadatlan vagy te, Miklós! . . . Meg kellett volna kuporgatnod, Gáspár, kid volt! megnézni az forintot, kit kiadsz vala, mint vőd urad! Áskálódni, bujkálni, törvénytudó embereket hizlalni, rokont, szomszédot kitúrní, mint Nádasdy vagy néhai való Mikulich Fótolvaj. Felettébb finom úr voltál, Gáspár groff, nem nézted, mikor, mennyit, miért! Ha ittas voltál . . . bársony dolmányban: úri üdő-mulatás; kopott mentében, más borátul: züllött boriszák lén neved. Nagy nyavalya az nyomorúság: az jó módban mosolygó személyünkregondolást fojtogató dúlássá teszi . . . Rá figyelmezz! . . . Testamentumbéli utolsó akaratom? Nem vala egy sustákom is, Eusébia, nem négyezer jó kemény forintom . . . Bizony! . . .

VIII.

A türelem előbb hagyta el Zrinyit, mint a láz. Trakostyánnak ipátul való megvételére még mást küldött, de Kostajnica fölverésénél már személye szerint ott volt. A hóstálot fölggyújtották, a belső várból kirobbanó törököt visszanyomták és zsákmánnyal, elhajtott barommal nehezült hada sietve igyekezett vissza, Petrinja felé. Mikor a Mosevnica patakához értek, Allah-kiáltás hurrogott föl

mögöttük újra. Elöl a tajtékossá duzzadt habokkal szökellve rohanó víz, a keskeny palló, hátul a vereségen dühödt üldöző török! Míg a gyalogság arcul fordul az üldözőkre, Zrinyi a palló fejéhez rugtat, magasra emelt kardja villanva mutat a túlso part felé, vezénylő szava messze harsog:

— Katonák, előre!

Mint elnyúlt, tarka, óriás szalag, porzik át a huszárság a hídon.

A kard másodszor suhan:

— Kürassziere!

Csörögve, döngve vágat át a nehéz csapat. A tulsó parton ketté válik s elnyeli a cserje.

Sarkantyúba kapott lovával maga is a hídra pat-tan, de parancsával vágat már a harcolók felé Rátt-kay s nagy ívben kanyarodva el mellettük, torka szakadtából közéjük üvölt:

— Hajduk, az hídra! Utánam! Jézus!

A törökkel dulakodó gyalogság most hirtelen hátat vet s a következő pillanatban már gomolyogva zúg át rohanvást a pallón. A török csatasor élén viaskodó, hosszú piros kaftányos, festett paripájú turbános vitéz felkacag a közéjük táguló tér láttán. A futók után rugtat, népe vele. Mindkét karja égnek emelve, s jobbájában hátra hajlik a görbe acél:

— Bism-illah!

A tulsó parton rézsut megvillan a cserje. A paripát két hátsó lábára emeli a szügyébe fúródó fájdalom s hanyatt zuhan a pallón tolongók közé. A füstbe boruló cserje ropogva okádja a golyót s a híd kiürül.

Visszatérő útjában Zrinyi győztes öröme Varasdon illő conditiók mellett megbékél Draskovich-csal, aki, mióta Simoni kiostromolta Trakostyánból, baráttól baráthoz utazgatott közbenjárásukat kérve; aztán Kis-Komárom felmentésére lovagol, Segesd

alá száll, de hamar megeszappan s szinte örül, mikor a békén aggódó hadi tanács kiveszi lázas kezéből a kardot s maga mehet haza töprengeni, mogorva-elvontultan Tacitust olvasni, hadi discursusokat, aphorismákat írni.

Körös megyében a császár kegyelemmel apolgatott valach-jainak dülő, fosztogató körme alatt sipít a paraszt . . . Sipítson! . . . Fejszék c sapásítól búgva hanyatlik a százados sok faderék a bitort erdőkön . . . Fátumuk ez! . . . A kárvallott nemesek jajja ékes betűjű írásban sír asztalán . . . Sírjon! . . . A stiriaiak kapzsi vágyakozása el-elharap egy-egy részt a magyar határból . . . a végekben loppal sokasodik a feneketlen zsebű, tág hasu német . . . Nádasdy ellene vádaskodó panasz-szóval ódöng a császári antikamarákon . . . de a szűkszávu Tacitus komoly, elmeébresztő auctor s az olvasásból gyönyörű magad foglalatossága nagy öröm és nyugság.

A hóvihár szele sziszegve sirt a folyosón. Zrinyi asztalának könyökölve nézte Ráttkayt, aki egyik kezével a meleg kályhát tapogatta, a másikban egy új könyvet tartott, amelyről áhítatos mosollyal olvasta le a büszke címet:

— ADRIAI TENGERNEK SYRENAIA, GROFF ZRINI MIKLOS. Nyomtatta Bécben a' Koloniai Vduarban Kosmerovi Máté Czászár ó Felsége Könyvnyomtatója. ANNO M.DCLI. Szép könyv! Idilliumok, á! és poema heroicum ama Sziget veszésirül: dicséretes ügyekezeti! Renddel megolvassom, mihant Zágrábban megtérek. De elsőben megjáróm nagyságoddal Bécset, — fejezte be hamiskás oldalt pillantással.

Zrinyi nevetve tiltakozott a századszor hallott unszolás ellen.

— Domine Comes colendissime, vagyon némely igazság szavamban; valamit itthun téssen nagyságod

ez békés üdőkben, azont Bécsben is megteheti, azaz semmit. Kostajnica, Kis-Komárom, Segesd ulta, mely várak alatt megént nagy győzödelmeket írt bé nagyságod szablyája élivel az históriában, békén az török. Gáspár úr Trakostyánban örül kápolnát emeltetvén az Úr dücsösségire, hogy örök emlékezeti maradjon az vár szabadulásának. Török háborgatni tiltja az hadi tanács. Lippay és Puchám uramék, mulassunk Csáktornyan vagy Bécsben, csak ország nélkül való beste latrok. Semmi, hogy én nem meheték pispekségre miattak, de Magyarország is nem mehet jobb állapotra! Mast is Puchám Lippay ösztökélésire bésúgá császárnak, hogy palatinus uram Pálffy Rákóczyval titkon öszvefogva országháborítást forgat elméjében; kiben nincsen egy maculányi igaz is! Merthogy Pálffy igaz ember, az más kettő penég ország fattya!

Mikor írsz a fejedelemnek? — ötlött Zrinyi fejébe a gondolat. — De ne baráti, udvarló lötytedéssel töltsd meg leveledet, arrul írd, amire gondolsz!

— S mi okon boszontja nagyságod szeme világát ez sok bötüvel?

Zrinyi vállat vont s papirosai közé bökött:

— Ne légyen ez írás, elhiszem, széllyel is vet háborult indulatom! — Szemében lelkes fény villanása cikázott föl: — Mert mast volna üdő hozzá, hogy az törökökre hadakozhatnánk és visszanyernénk, az kit elvesztettünk. Hejh, mi lenne, ha minnyájan egybenfognánk? Ha az lengyel egy felül, olasz más felül, mi innen, Kazul basa tulsó részről rázni kezdenék az ottomán fajnak fundamentomit! És az mind egy volna, mert mindenik kénszerítettetik az török kárára. Velencések előttök való okért, pápa hitünk terjedéséért, német azért, hogy üdő és alkalmatosság legyen rá, és ha ezt elmulatja, elrepül az jó óra, az kiben ülünk mast és gyönyörködünk ebben

az nem igen böcsülletes békesség szerzésében. Meg akarná persze is az régi kárait fizetni és jövedőkrül magát assecurálni.

— S ezt az köröszmény világ kívánságát és várakozását kútban ejtette egy miniszternek féltékeny természeti! Lopkovith uram császár udvarában inkább fél az töröktül, mint nagyságod, az ki torkában lakik. Kiben változást mi nem tehetünk! Induljunk fel tehát Bécsben!

— De monddsa csak, lector uram, mi okon szorgalmaztatja így az Bécsben utazást?

Ráttkayt zavarba ejtette az egyenes kérdés, amely mintha titkos terveire akart volna fényt vetni. De Zrinyi gyanutlan, közömbös arccal várta a választ.

— Hát . . . csak üdö-mulatás okáért. Igazat szólva, nagyságod vagy börtöt vagy tulajdon szívét rágjá. Nem jót térszen ez mastan nagyságodnak!

Zrinyi elgondolkozva nézett a vastag szőnyegre, amely halkán süppedezett a kanonok léptei alatt:

Nem jót? . . . Lehet! Csunya forgószél volt... Építhetünk újra . . . De kinek? Nincs fiad, Zrinyi Miklós! . . . s amint lecsukta szemét, kerek asszonyi formák, ki tudja, hol hallott gyermek-gőgicsélés kísértett föl lelkében . . . Nagyon is forró volt a nyár, tüzének gyümölcse nem érés, de aszály!

— Osztán, nagyságos uram, Bécs látni viszen az Memoria Regum et Banorum, szerelmes könyvemnek nyomatása is! — mosolyogta Ráttkay diplomáciaja Zrinyi szemébe utolsó tromful.

Zrinyi tudta, milyen előkelő világításban szerepelnek ősei s ő maga is a horvát jelennek ebben a merész hangú történetében. A hirtelen csöndben valami vad vonás arabeszkje vágódott az egymást merően nézőkre s míg emlékezetük a küzdelmes mult-

ban tallózott, szemük villanása egy várt jobb jövőbe sziporkázta fényét.

—Eb, az ki megbánja! Útra! De császár palotájában bé nem megyünk ez egyszer!

— Nem hát! — szólt Ráttkay s mintha titkos tervei hálóját szőné, úgy dörzsölgette öklét tenyerébe s tenyerét ököllé.

Másnap már ott siklott a két szán a havas mezőn. Az elsőben mindenféle bundával szörnyetegökké hízalt Ráttkay, Zrinyi; a bakon két hosszú puskájú legény között a kocsis. A másodikon némi elemózsia, ládák és tíz puskás hajdu. Varju csapat fekete, mozdulatlan büszkesége ült a fehér buckákon és szárnyra kelve lebbent odébb-odébb a csörgők ütemes zenéje után; majd károgyva kerengett a suhanók fölött. Hegyes füllel figyelő farkas-horda nézett nagy messziről az utazók elé; véres orrikaik remegve kémlelték a párolgó lovak illatát, amelyet a déli szél hópihés fürgetegében hajsolt előre; aztán vágatva csaptak oldalt a mezőre a közeli erdő irányában; a fák alatt megálltak; de amint a suhanva nőő távolság pontokká zsugorította a szánokat, visszakullogtak az útra s felnyújtott fejjel szükölve vonított a fehér térségen a fakó folt. A távolból sötét vagy meg-megvillanó ablakszemekkel nézte egy-egy hóba temetkezett házesoport a gyors iramlást. Faluvégeken lovaik ideges, büszke félelemmel prüsszögtek le eléjük penderedő csaholó kutyákra. Kapufélről fedetlen paraszti fő, bámulás vagy köténye alá dugott kezű asszony nép mosolya tisztelte meg az átutazó urakat. Estefelé csilingelve futottak be csöndes udvarház, zajos kastély udvarára s fél éjjel is elmelegedtek a fahéjas forralt borral párolgó mázas csuprok előtt. Zrinyi nemivását elnézhetővé tette Ráttkay sűrű kupa-ürítgetése s minden beszélgetést pótoló a vendégekre lelt házigazda véget

nem érő kérdezősködése: mi van a vármegyén? hogy megy a contribútió? ott is annyi-e — a franc rágja meg! — a német katona, mint errefelé? igaz-e, hogy a császár beteg? igaz-e, hogy Vitnyédy egy eracoviai áros tartozása fejében más lengyel kereskedők borait lefoglalta s most a lengyelek elmaradván Sopronból, a burgerek borai ott bűdösödnek a nyakukon? igaz-e, hogy a nyáron Candiánál a velencések tönkre verték a török hajóhadat? hát Ázsiában csakugyan zavarognak-e a jancsárok? készül-e csakugyan a török császár ő nagysága Magyarország ellen? kell-e majd mezőbe szállni tavasz nyíltával?

Tizedik napra Sopronba értek. Vitnyédy házi ruhában, süveg nélkül szaladt le eléjük a havas udvarba; Zsuzsánna asszony a tornáról nézte a kis Palkóval s a csöpp Erzsébettel a szánokról való lecihelődést. A nem várt, magas látogatáson való nagy örömben futkosással, sürgés-forgással élénkült meg egyszerre a ház. Vacsora közben azonban a gazda öröme belefulladt a kupába s kikelt belőle a panasz szelleme:

— Hejh! hogymegdühödék ellenem ez kecske- és nyirett szakállu német-magyar soproni burgerleit! Hát nem ignominia-é, hogy mastan az építéshez nem adnak olcsó téglát, meszet s az város erdeiből fát, merthogy valamely regulájokat rúgta volna faron házam falának magasabbra való húzása? Mert mi legyen utolsó célja, nagyságos uram, az tanács ez hiúságos vélem való majmoskodásának? De majd igazságot téssen köztünk az üdő s palatinus uram ú kegyelmessége!

Ráttkay alig leplezhető türelmetlenséggel hallgatta az izgága eretnek panaszát, amelyen Zrinyi csak mosolygott s pártfogását ígérte. Vitnyédy nagy örömeben nosza! latin verset szavaltatott nyolc éves Palkójával az asztal fölött és Zsuzsánna asszonynak

szigorúan meghagyta, hogy kellő fokra hevítetten kerüljön az ágymelegítő a vendégek nyoszolyájába.

Másnap reggel a szánon csak hosszabb fészkelődő töprengés után szólalt meg Ráttkay:

— Néha, bizony mondom, nem tudom, melyik az felettebb való ellenségünk, az török-é vagy az evangélicus?

Zrinyi nem felelt egy ideig; széthúzó, erőszakoskodó, viszálykodó, mellverő henye kuruc vagy esúszó bécsi szolga nemzete bomlott helyzetén járattatva eszét nézett le a mellettük gyorsan hátra suhanó havas útra.

— Tudja mit, lector uram, nem az káspiai hegyekből származott bestia, nem is az lutheránus, de elsőben az magyar, osztán az német! — tette a pontot elmékedése végére a keserűség.

— Res ita se habet! — morgott helybenhagyóan Ráttkay.

Zrinyi, hogy a szolganép ne értse, latinra fordította a szót:

— *Potentia est justitia, ideo regnum sine lege; corabula vult esse aquila, ideo nulla discretio in patria; denarius dat sententiam, ideo regnum male regitur; voluntas est consiliarius, ideo regnum male disponitur; deus est mortuus, ideo regnum potentioribus est repletum!*

— *Verum est!*

Hallgatásuk hosszúra nőtt, de az út egyre fogyott. A hat jó ló röpítve vitte a prémes bálványként mozdulatlanul ülő két urat. Még két-három idegen ágy nyirkos hidegsége, amelyet csak éppen hogy eltűrhetővé tett a melegítő rézlap, — s a távolból a cikcakos falgyűrű mögül már szemükbe tünt a bécsi házak tetejének fehérén csillogó sok ferde lapja, a szabálytalan gömbbe szélesedő vagy hegyes nyílba futó torony-csúcsok ritkás erdeje és barnával tarká-

zott fehérségében a legmagasabbra emelkedő százados törzs: a Szent István templom tornya.

Ráttkay is a Zrinyi-házban szállt meg. Egy-két napig, mialatt Zrinyinek mindig akadt elintézni, rendelkezni valója a ház körül, Ráttkay a kandalló mellett javítgatott egyet-mást a friss nyomású lapok el-elmázolódo betűi között vagy a breviáriumát darálta fejbólogatással, sűrű keresztvetéssel ide-oda tekintgetve. Aztán lóra kaptak s a Neubau állatkertjén is túl messzire kalandozva bejárták a közeli környéket és sokszor oly késő est fordította be uccájukba fáradt paripáikat, hogy mögöttük már csőrömpölve emelkedett föl saroktól sarokig az uccát elzáró vastag lánc. Bécs enyhe, egészséges tele vidámmá tette a gondtalanul pihenők csöndes, csak beszélgetéssel terhes életét. Ismerős, úgy látszik, nem fedezte föl itt tartózkodásukat, de maguk is messze elkerülték a császári burgot, amelynek négyszögletes tölcserbe nyíló sok karsu kéménye sűrűn kacskaringózta ég felé a füstöt. A kristályablakok esténként fölragyogtak s mögöttük vidáman keregett a maszkos farsang. Mindenütt hire járt a városban, hogy a császár új feleségének felejtethetlenné akarja tenni első farsangját és széltén beszéltek valami nagy udvari álarcos ünnepségről, amelyen a Favorita lange Saal-ja fényes vendégfogadót fog ábrázolni s egy arany-szív lesz a cégére.

A hét végén, egy derült délután, amint lépést járó lovaikon haza felé tartottak valamelyik csendes uccában, Ráttkay egyszer csak megrántotta a kantárszárát és süvegét magasra emelte:

— Servus! Servus! Guten Tag! Guten Tag!

Zrinyi oda nézett, kinek szól ez a mozdulattal, szóval háromszoros üdvözet. Egy régi ház félig nyílt kapujából egy fiatal lány mosolygott fel a kanonok úrra; kerek, piros arcát fülére fésült vastag, fekete

hajfonat, egyenesen fölcsapott széles prémszegélyű kerek téli süveg s egy mellig érő keményített, ritkás mintájú dús csipkegallér keretezte; rövid, fekete bársony palástját, amelynek szürke szőrme bélése szélesesen kihajlott, csak félig fogta össze, úgy-hogy a nyíláson előtűnt a fehér stucli, amelybe kezeit rejtette, az egyszerű kék posztó szoknya, s a szinte földig érő sima, fehér előkötő. Mögötte egy hasonló öltözetű néni fogatlan száját nyitotta nagyra a kedves rokon látásán érzett öröm. Zrinyi is baljával lefogta vállát verő göndör haját s jobbjával lassan kucsmát emelt. A kapu becsukódott. Zrinyi fölnézett a két sor magas ablakra: úri ház!

— Szegény Anna hugom és Löbl János úr hátramaradott árvája! — magyarázta buzgón Ráttkay. — Szép leány! — tette hozzá halkabban, mintegy kérdezve.

Zrinyi nem szólt semmit, de az uccasarookról hangyagul visszatekintett.

IX.

Ráttkay megfogta az oroszán-szájból lefüggő hatalmas vaskarikát s kétszer jól odalódította a kapuhoz. A zörgetésre megjelenő kapus tán be sem eresztette volna a két férfit, ha Ráttkayt nem ismeri. El is mondta ott mindjárt a küszöbön födetlen fővel, hogy bizony egypár öreg rokont, papot nem tekintve, csak apácák, meg aggnék fordulnak meg náluk. Ne vegyék haragra egy öreg szolgától, de az Isten hozta ezt a szép idegen deli urat ebbe a csöndes házba... az ő kis úrnője... szinte, hogy apáca... a világ ide hét mérföld... Az öreg motyogása érthetetlenül zavarosodott s kifordult, vörös szemhéjjairól egyegy nagy könnyesepp pottyant le remegő, sovány

kezére, amely tétovázva vonta csókra a két izmos kéz csontos bütyök-sorát. Ha a látogatókat tovább vezette is egy időközben előkerült piruló, merev tartású leány, az öreg egyedül folytatta tovább a megkezdett társalgást halk kulcsesörgetés között. Ráttkay a lépcsőkön fölmenet izgatottan sietett elmondani Zrinyinek a furesa kapus egész élete történetét, amelyből azonban semmi sem világlott ki. Odafele a lány benyitott az első ajtón: motyogás, köhécselés, ruhasuhogás hangzott ki az üveges folyosóra, amelynek meleg, gőzös levegőjében érzékeny virágok várták a tavaszt. Az újra nyíló ajtó küszöbét Ráttkay lépte át elsőnek, kezeit maga előtt széttárva kétszer is meghajolt s bizalmas mosolya egyenesen az ablaknál álló két nő felé szállt. Aztán kinyúlt az ajtón valami síma, makacs, papos mozdulattal, mintha a küszöb átlépésének fáradságától is meg akarta volna kimélni a nagyra becsült vendéget. Zrinyi az ajtóban megállt s mély fejhajtás lebbentette meg a szőke haját a fekete dolmányon. A két nő ugyancsak mély bókkal felelt.

— Nagyságos uram! — vágott bele Ráttkay, örömtől piros arccal feledkezve meg magáról, a bán német köszöntésébe, — hugom asszonykám tud magyarául. Magyar volt asszonyanyja, ha apja ura német is!

— Tudom kicsint! — mondta bátran a leány s vidáman villant meg sötétkéék szeme s két sor apró egérfoga.

Az öreg asszony már erőtlenül tologatott egy nagy karszéket az előkelő vendég felé, s míg makacs vendéglátó hiúsága a segítségére siető Ráttkay udvariasságával nevetve, tréfálva huzakodott a nagy szék két oldalán, Zrinyi szeme a kis termet kerek formáin feledkezett. — Fiat szülő szerelemre való! — gondolta magában hideg tisztánlátással, de a

gondolat nyomán rég nem érzett hévség ömlött körül szívét. — Két mellye almája kicsin, mint az bécsi asszonyi állatoké, de szeme magyarán tündöklök! — folytatta magában önkénytelenül a jelen-ség részletezését. A leány állta egy darabig a félig hunyt pillák alól rászögezett szem tekintetét; de aztán mélyen elpirulva elnevette magát s hirtelen ő is a székkal kínálókhoz szegődött:

— Fogja helyét, Herr Graf, ez sellye-székben!

Zrinyi egy szemrántással kergette vissza az öntudatlanságból feltolakodó gondolatokat s leült.

Megindult vontatottan a szertartásos társalgás a télvizről, farsangról, Bécsről, Muraközről, virágokról, a ház elhunyt uráról. A leány kíváncsi mosolya az ismeretlen Muraközről szeretett volna mindent Ráttkay pedig, kezeit dörzsölve, Zrinyi hőstetteit hallani; a néni tompán recsegő hangja az elhunyt báró jóságából, pontosságából nem akart kifogyni; igyekezett mindenáron töviről-hegyire elmesélni. Zrinyi inkább csak hallgatott; sokáig nézett mereven szembe a nénivel vagy Ráttkayval, hogy aztán a lányon is rajta feledhesse tekintetét egy ideig. — Bizony boldog az, kit ágyában bocsát! — ötlött fejébe tiszta érc pengésével a gondolat, ami egyszerre kiemelte a kényelmes, meleg karszékből.

Állt és búcsuzott. A kanonok ráncolt homlokkal kémlelte a kényszeredett arc hamis restelkedését: — Igen, menni kell!

— Mán? — kérdezte csöndes tréfával a leány, kezét nyújtva.

— Schon! — felelt felvillanó jókedvvel a bán.

— Kicsin és lágy kéz, — gondolta magában.

A néni éles hehegéssel, Ráttkay hümmögve nevettek az enyelgésen.

Odakint azonban újra a régi komolyság tette szót-

lanná Zrinyit; csak az uccán fordult egyszer Ráttkayhoz egy odavetett kérdéssel:

— S az neve?

— Mária, nagyságos uram, Mária Zsófia!

Egy szót se szólt aztán hazáig és Ráttkay nem zavarta.

— Minek ez? Minek? A gyászév még le sem pergett s ő már... De miért ne? Aszály verte szerelem örökös özvegye maradjon? ... Mért beszél így? Férfiú: Ős atya akar lenni! Mégis, kora szándok! Német leány! Kora-é? Hült indulata fakó rongyaiba mért takaródzék? Lám, Draskovich szinte hogy a ravatal fölött kezdett vele huzakodásba, pedig csak a zsebe sírt! Mért ne keresse hát ő szíve nyugalmit, vére fönmaradását? Ki ellen vet vele? Emlékezetet, árnyékot öleljen? A halottat megsíratva! Sose felejtse el tehát? ... Német leány? Német szerelem? Ejh! csak a maga ökle légyen magyar ...

Másnap jókor a kanonok úr föleszímázva hiába pengette végig sarkantyúit az egész házban, Zrinyi már kilovagolt egyedül; tanácstalan aggodalmában hiába kérdezte szemmel a nagy tükörből reá meredő hasonmását, hiába száguldott el próbaképpen a szokott úton messze, a városon kívül, a bán csak ebéd idején került elő s asztalnál csak az ország helyzetéről volt hajlandó beszélni. Aztán újra nem látta vacsoráig.

— Asszonyi állattal vagyon valahun titkos barátsága? Nem, nem, ő nagysága nem buja indulatok vitéze! Császárhoz ment, ministerekhez? Nem, nem, ő nagysága nem az, ki á-t mondván, bé-t alányeli! Szerelem? De mely szerelem az, ki fut onnan, hová minden erejéből futnia kellenék? Homo mysticus! — töprengett Ráttkay korrektúra-nézegetés közben s

háromszor is elolvasott egy ívet, míg egészen ki tudta javítani.

A hét végére az idő hirtelen megenyhült. Az ereszek szaporán csorgatták a hó-levet, az uccákon pocseták szennye fröcsölt, kint az utakon magasra dagadt a sár: a nagy lovaglásoknak vége szakadt. Ráttkay a kandalló mellé telepedett s rövidre nyírt haját simogatva onnan figyelte szótlanul, mitévő leszen most a bán ő nagysága. Zrinyi az ablakhoz lódított egy karszéket, maga elé nyitott egy könyvet s messze elnézett fölötte, de mihelyt Ráttkay készülő kérdéséhez bevezetéképpen megmozdult vagy köhhintett, a bán föltrezenve fordított egy lapot s a legnagyobb figyelemmel mélyedt az olvasásba.

— Hm! Nem akar beszélni! Éppen hogy beszélni nem akar! — motyogta magában a kánónok úr, s stopva kandikált az újra ölbe ereszkedő könyvre. Megmozdult. A könyv újra fölemelkedett.

Égyszerre csak az alulról föllódított könyvtábla pattanva esett csukódásra. Zrinyi egy ideig nézte a sima disznóbőr kötést, aztán az előtte álló kis asztalra csúsztatva a könyvet s Ráttkay felé fordulva, összehúzott szemmel, dacos mosolyra enyhülő merev arccal megszólalt:

— Hát, lector uram, Mária hugomasszony látására mennénk talám!

— Mán elhivém, nagyságos uram, hogy megromlott az beszélőkéje! — derült föl alázatos bizalmaskodással Ráttkay arca.

Zrinyi harsány hahotára fakadt. Ráttkay készséggel folytatta.

— Surge, amice, surge! — nevette a bán.

Ráttkay egy hálaadó Ave-t mormolva rakta össze sebtében írásait; s Löblékhez menet a kocsiiban elgűlten állapította meg magában:

— Jeles fő halat foga hugomasszony hálója!

Zrinyi egész uton jókedvű szóval tartotta; szokatlan élénkséggel csapott egyik tárgyról a másikra, gyerekségről a bécsi udvarra, Péter öccséről a török harcokra. Ráttkay növekedő örömének csöndes, papos mosolyával hallgatta.

— Isten hozot nacságos uramat! — fogadta a bánt egy kis öntöző kannával kezében Mária a folyosón.

Ráttkay szokatlan, hevű rokon csókra vonta magához a keskeny homlokot. Közben a nénike is kijött a szobából, csoszogva, örömtől hehegve, köszöntésből, kézszorongatásból kifogyni nem akarva.

— Csak ez aggné ne volna! — gondolta magában Zrinyi rosszkedvűen s egy cserép virághoz lépett, föléje hajolt.

Mária elébe kandikált, hogy melyik kedves virágára kíváncsi a nagy úr. Ráttkay pedig hirtelen karon fogta a nénit s minden ellenkezése dacára jámbor erőszakkal behurcolta a szobába. Az ajtón túl aztán gyors jelekkel igyekezett megértetni a nehéz fejjel, hogy hadd ismerkedjenek egy kicsit a «fiatalok». Az öreg végre megértette a helyzetet: ezer ráncsal vibrált föl hamiskás mosolya s nagyot sóhajtott a rég mult idők emlékére.

Zrinyi türelmetlenül kapta fel ökölbe szoruló kezét, mikor észrevette, hogy egyedül hagyták őket:

— Az alkalmatosság szerzők! — morogta fogai között, de amint a fátyolosodó fényű szemekre, bíborba boruló arcra nézett, fölpezsdült benne a vágy s homloka elől elhessentve a gondolatokat, közelebb lépett a lányhoz. Orrcimpája tágultan remegett:

— Az iffúság illata! — sügta fülébe a kívánság. S amint már öntudatlanul siklott szeme végig a gömbölyű kis alakon, megakadt a zavarában csurgóra eresztett kanesón. A víz halkan, széles karikákra mállva esöpögött a nagy kőcockára. Gyor-

san lehajolt, hogy a kannát egyenesre állítva, a lányhoz nyúlhasson. De amikor az izmos kéz a kis kacsóra kapcsolódott, Mária rezzenve bocsátotta el a kannát, amely konogva, bugyogva esőrpölt le a padozatra. Zrinyi lángoló arccal hajolt a kanna után s mély ránc ékelődött szemöldökei közé és halálos komolyság sötétlett szeméből, amint átnyujtotta a lánynak. Mária bocsánatkérő, engedelmes macskamozdulattal hajtotta félre fejét. A bán arca megnyhült; Mária elnevette magát s nyomban rá fölbúgott a Zrinyi nevetése is.

— Pádimentomra hullott az kanna! Pádimentomra hullott az kanna! — örvendezett a szobában a kanonok úr a nem látott, de jelentőségesnek sejtett eseményen.

X.

Migliani páter megint ott állt, mint mindennap, a csáktornyai vár bástyatornyának legfelső ablakában, s a friss reggeli szél ellenében szemét hunyorítva, tenyerét emelve, messze eltekintett a kora tavaszi olvadás csillogó pocsétáin, tavain. Hiába oszlott a köd, az uton legfeljebb egy-egy bivaly-fogat, ökrös-szekér mászott, de urat vivő hat lovas hintó nem volt látható sehol.

— Mi lehet az úrral? Lévnyaló lén császár udvarában? Megétették régi haragosi, meghalt s el is temették? Kóborló szegény legények kezekben esett? Nem lehet! Sem egyik, sem másik! De hun s miként vagyon? Mely választot adjak Péter úrnak, ha megént az nagyságos úr után kérdezkedik! Bécsben mulat, Bécsben mulat! Orehóczy vice-bán uram is ugyan püszöget ő nagysága miatt, hogy hun az úr, mikoron jűn az úr, üdeje lenne mán az úrral

beszélni, merthogy hírek vagynak, hogy éppen Trautmansdorf Zsigmond uram foglalta magát az praedauciusok bátorításában: hogy régi szabadságikat, kiváltságokat jól megőrizték, csak folyamodjanak az királhoz, ha köll egy s más, de az rendeknek bé ne holduljanak! És senki nem tudja, hun van! Jó, jó! Bécsben! De ki az rosszseb mulat ennyi üdeig Bécsben? Vice-bán uram két szemével látta Varasdon, Trautmansdorf nevezetű főnémetet s az üdött éppen praedauciusoknak két vajdájok is Varasdon cellengett!

Az udvari tisztviselők nem érezték nagy hiányát a bánnak. Csöndes kártyának, csöndes ivásnak zajos kártyával, zajos ivással való váltogatása teljesen kitöltötte uraimék idejét. Migliani hiába siránkozott előttük az úr után, levonták maguk közé s estére kelve el is altatták a páter lelkiismeretét; a reggel azonban megint csak a toronyban lelte morfondírozásba merülten. El-elnézett Légrádról Patachich is, komor híreket hozott a végekben gomba mód szaporodó német katonákról, akik ellen nagy káromkodásokra, szitkokra fakadtak a dús asztal mellett lakozók s ürült a kupa német veszésére, Patachich egészségére.

Zrinyinek úgy lefekvés előtt, a kandalló mellett melegedve, eszébe ötlött nem egyszer Csáktornya, az urak, a báni hivatal, de gondolata csak éppen hogy átsiklott rajtuk.

— Pocséták sűrű, nehéz gőze ül arrafelé az síkon... s Mária teste gyermek-szülő szentelt templommá lészen! ... Kicsin, sivalkodó, meleg, lágy tagu apróság, az kemény dereku Zrini fának lágy gyümölcse ... Brrumm, brrumm, reng az bölcső s fölötte dajka-mese suttog ... Vonyíthat sz akkor német generál-csűrhe! ... Utánna leleskedtetek? Tudjátok Bécsben mulatásomat? Levéllel üzentek

rám, igaz-ó, hogy pogány ellenében velencéseket segítém? Ez rothadt török rágalmat kedvetek szerint lenne elhinnetek!? Nem igaz, nem segítém őket! De vagyon férfiu, kit, ha Isten ú fölsége érnem megadja, még megsegétek, úgy lehet, de ellenetek léssen az! Az üdeig, koncon marakodó ebek, ha tájtéket túr is csahos pofátok, csak megnevetem!

— Egy asszony, egy királ, tudja-é kegyelmed, mi az, lector uram? — fordult hangos szóval a breviáriumat morzsolgató Ráttkayhoz.

— Német asszony, magyar királ? — mosolyogta megértőn, ravaszul a kanonok.

— Az! Jó éjtszakát! — felelt a bán s kemény kézszorítása búcsuzott.

Másnap, mikor a két mindennapos vendég ebéd-idő táján megjelent a Löbl-házban, a megszokott csend helyett távolból zengő húrok hangja fogadta őket.

— Ihon la, hugomasszony virgyinát ver! — szólt elismeréssel Ráttkay.

A folyosón megálltak. A cimbalomszó elhalkulva kísérté most az akadozva felhangzó éneket:

— Most is örömemet
Magaddal elvitted
Kedvvel egyetemben,
Reád gyult szerelmem
Titkon éget engem,
Keseredik elmémben,
Áldott szemeidet,
Gyenge szép színedet
Juttatván én eszemben.

Ráttkay ijedten nézte a bánt s szinte vért izzadt szégyenletében, hogy hol tanulhatta Mária ezt az illetlen dalt:

— A . . . a . . . Balassi szerzette virág-ének! — hebegte puhatolódzasképen.

— Fajtalan ének! — pattant föl megbotránkozásából Zrinyi.

Bent is meghallhatták, mert az ének megszakadt s az ajtónyílásban megjelent Mária izgalomtól piros arca.

— Jó napot kegyelmeteknek! Hallották? Ugy-e nem?

Ráttkay buzgón integetett Zrinyi háta mögül a lánynak, hogy hallgasson. Zrinyi szótlanul adott kezet.

— De hallották, látom. Ó, be szánom! Ebéd után Miklós bátyám uramnak kedvét szerezni akarék virágének dallásával. Magyar szó nehéz dallanom. Ó, be szánom!

Ráttkay már a nénivel tárgyalt egy ablak-mélyedésben, hevesen hadonászva.

— Mondjad, bátyám uram, rossz, kit mívelek?

— Hát, hugom asszony, ki volt kegyelmednek praeceptora az virág-ének fuvásban?

— Vagyon itten magyar konyhaszolgálo, ő mondá szavát, éneklé nótáját.

— Nézzedsze, hugom asszony, főrendü leánysz-szonyokhoz, — kezdte szigorúan a bán, — felettébb nem méltó ez fajtalan énekek fuvása.

— Mi az: fajtalan? — kérdezte ártatlan csodálkozással Mária.

— De hagyján! — felelt Zrinyi elfordulva, hogy nevetését leplezze.

A lány egészen megijedt:

— Haragszol, kegyelmed? Nein, nein! Haragszik kegyelmed?

— Nem, hugom asszony! — fordult vissza gyöngéden Zrinyi, kezét a lányéra téve. — Talám az magyar nyelvben is vagyon praeceptora kegyelmednek?

Mária nem huzódzott; titkolt büszkeséggel bólitotta:

— Van!

A bán keze szorosabbra csukódott:

— Mária! lenne-e kegyelmed magyar asszony?

A lány keze megvonaglott.

— Harag, gyűlölségek egész oceánuma vagyok magyar és német között. Ugy lehet, üdők telésén, én, az horvát bán, szemben szegülök Béccsel s magyar hazám romlásán munkáló német generálokkal, tanácsurakkal. Kegyelmed, hugom asszony, semmit nem tett abban, hogy német. Szeretem kegyelmedet.

A két könnybe boruló hálás szem a bánéba kapcsolódott.

— Ma még Bécsben vagyok az poráz vége, kin táncoltatnak. Főlséges kéz tartja erővel. Őseim virtusa serkegetvén, húzom, ráncigálom. Mivé lennél, német leánybul vedlett magyar asszony, egy uni-versális magyar zöndülés korán? Magyar léssen-e, fiat ha szülsz? Nem borulsz-e térdre előmben, ha Bécs ellen övedzeném szablyámat?

Ráttkay meghökkenve fogta le a néni karját az ablak-mélyedésben, s kiegyenesedve hallgatta a magáról megfélelkező Zrinyi hangos beszédét.

— Lehet-e az én feleségem német leány? Mit adsz cserében, ha eltágul mellőlem minden? Ó, Mária, felelj, écaim tünődésit világosítsd meg szavaddal. Miért láttalak meg s miért kele szívemben ez szerelem fürgetege? Vénus rózsás bilincse, kit kezedből vészek, nem dőjt-e bécsi mocsárban, mondcsa csak? Ki ül országunk kormányán s irányítja rudját impérium haszna szerént? Német! Ki kevélykedik suton ülő hadakozása tudománával, az mezőkben nyargalászó magyart meggúgolván? Német! Kiért hull heában az magyar vére? Csak né-

metért! Pusztul Somogy és Szala, hogy Stiria békén hizzék! Az végekben német vitéz győl védeni az magyart. Védeni? Nem, hanem asszonyát fertézni, borát fecsérteni, marháját elragadni, országát emészteni! Gyűlölségre feketült szívem minden ellen, ki német, de téged kivészek, keservben fogant szerelmem, Mária! . . . Hejh! lector uram, György! fordulj csak arcul reám, nézzél szívemben és könnyörülj rajtam!

Mária félénken helyezte reszkető kezét a bán vállára s szapora könny szántotta arcát szinte a férfiéhoz értetve szólt:

— Kit beszéllesz, nem mindet értem, de értelek és mondok: légy ma muszulmánna, hitesed lenni akarom. Jól van így?

Zrinyi levont az ujjáról egy sárgás fényű régi gyémánt-gyűrűt, szóltanul a Mária ujjára húzta s vége érhetetlen makacs csókkal borult gyöngéden a gyűrűs kézre. Szőke haja szétomlott a lány fehér előkötőjén.

XI.

Havas, fagyos nyugalom leple terült simán mezőn, uton, lógott szakadozva bástyán, tetőn, kopasz koronákon. A nyugati ég vörös félszeme minden fényét, tüzeit befelé sugározva hunyta össze pilláit a csöndesen ereszkedő köd ellenében. Csáktornya kéményeiből fuldokolva menekült a füst; ablakaiban remegve gyúlt ki a láng.

A bán és új asszonya a kályha tüze mellett egymásnak hajolva hallgatták a vörös fénykévét lobogtató sötétben a mindig ritkább és ritkább kurjantással, csizma-kopogással, fáklya-villanással álomra ké-

szülő vár érzékszongító, érzelem-gerjesztő elcsöndesedését. Zrinyi tompa, szerelmes hangja reménykedve búgott a nagy Rákóczy Györgyről, a legkülömb magyarról a föld kerekén, aki magasra fogja emelni a magyar nevet, amelyet itt sárba húz Bécs félékeny, önző kicsinyeskedése . . . Rákóczy legyen csak erős, legyen diadalmas! . . . Vesse csak hangos zörrenéssel a magyar világ mérő-serpenyőjébe kincsét, kardját! Igen! Legyen hát Rákóczy az, ami Zrinyi nem lehet, kinek bécsi butaság kötözte keze zsibbadtan pihen ölében! Másfél esztendeje! Ó, az a levegőt táncoltató, buja hevü nyár, a kettejük nyara, gyümölcsös össze duzzadt, . . . milyen rég volt! . . . s enyhén olvadt zöld tavasszá a fehér tél, hogy most újra itt legyen . . . Vezekénynél négy Esterházy halt egy napon . . . Rabló bég Kassa körül zsákmányolt ifjat, szüzet . . . A kanizsai nyüző kéz végig simított a Batthyányi-birtokon . . . Predavec, valach kényére kóborol, nyílt lázadás! . . . A paraszt is már rablásra chülten rázza öklét nemesi udvarházak, várak felé . . . A kemény kezű Erdődy Imre fut előlük birtokáról . . . S a bán, mit tehet a bán? A bán! Nevetség, Mária! A bán? Két száz puskát küld védelmére a hadi tanács, ha a török kirajzik várából, de Patachich haramiáinak fizetését zsebében felejtí . . . A bán? Versent kelepelő uraknak praesideálhat s nem szabad meglátnia, hogy Bécs nem akarja nyugodalmunkat: hadd görénykedjék a lázadásba vadult jobbágy! hadd szájaskodjék a puskás kezű praedaucius! legalább féken fogjuk nyelvünket, Bécs ellen vitézkedő kedvünket . . . A zágrábi gyűlésből békéltetni cammogott bizottságot megnevette a paraszt . . .

Mária félénken nyúlt föl megsimogatni a méltatlankodástól lüktetve tüzelő homlokot:

— Aber, Nicolaus . . .

Zrinyi megfogta s rózsaszínü tenyérre fordítva puha csókokkal tetézte a kis kezét:

— Mind csak egy! Ha Isten nem vigyáz az mi dolgainkra, hanem, úgy tetszik, csak az egek sarkain sétál, vigyázok én, nem az bán, de én, Zrini!

S míg szerelmes hévvel húzta magához az összegombolyodó macska kis asszonyt, puhábban fordult agyában a gondolat.

Mindegy! Rákóczy követe elmés férfiú, szóból ért, tekintetből olvas . . . A hadi tanács, mint a chaméleon! Változó kedve most erővé velőzik, a törökre uszít s szigorúsággá rettent félelme megújra tilt! Felhők futása! Mert Rákóczy Moldvába tört s az áruló Lupul vajdát mind hadastul össze a sárba taposta! A lengyel korona már biztatón csillog a győzelem övezte fej felé . . . Hátrakushadva vonyít a török majd, Rákóczy és Zrinyi neve együtt fog az ajkakon forogni! . . .

A gyertya utolsót lobbant s a bán remegő kézzel hámozta ki hálósujjából a halk nevetéssel szégyenkezve hozzá simuló puha asszonyt.

Boldogsága taván ha vert is egy-egy fodrot távoli viharoknak zefírré enyhülő fürgetege, balzsamos szerelem mámorító nyugalma ringatta folyton csobbanó vizén. A csáktornyai várban most nem sötét tűzü szövétnek küzködő, beteg lángja lobog, nevető kis méceses pici pislogása hoz belé csendességet, derűt. Milyen egyszerű az élet! s micsoda horizontok nyílnak egy csöndes zugolyból, amelyek csak zavart látásuvá vakítják a lovon rohanót! Az ezüst tálak a kincsesház ládáiban álmodoznak régi, zajos lakomákról s az a borgörény várnagy egészben rendes ember, de a szó-malom Migliani számadó pennája bizonytalan instrumentum . . . Ki hitte volna? Új asszony, új világ! S jobban esik a falat a kis palotán szűkös családi körben, ahol csak ön-tányér konog

s bizalmas ember ül. Németes szokás? Hát igen. Megritkult a várban a sok borital-cavalier, de meg sokasodott a béke! Zrinyi várni tanul! Mit vár? Változást, zöndülést vagy talán csak fiat? Ki tudja? Vár! A hajszolódás forró hidege elröpült. A nyár lombja békét susog; a tél hava békét pihéz. Esemény? Nem esemény-e minden éjszaka? Ambitio? Nem legszebb ambitio-e fiat nemzeni? Ó, bár jönne már! Lombos lugasban, léptető ló hátán, mécsvilágnál, hajnali szürke derengésben fogja-e fülébe sügni...? Keresztelő! Mikor lesz Csáktornyaán keresztelő?... Az is keresztelő volt amoda a minap; Wesselényi kupát köszöntött el: «Rákóczy fejedelemnek föltett szándékában nyaka szakadjon!» De ő felelt viszontag: «Nem erre iszunk, hanem arra, hogy Isten segítse, mertha Erdély vész, Magyarország is bukik!» Mondta csöndesen, mondta harag nélkül... Hol van a régi dühös remegés? Nincs! Az új élet írja mindent beheggesztett!...

Azzal fogta a tollat s megereszkedett idegekkel, kedves Tacitusa egy-egy mondásán elindulva, szorgalmasan irogatta tovább a vitézség circumstantiáiáról szóló aphorismusait:

— In Annalium primo Aphorismo írtuk azt, hogy az hírnek olyan természeti vagyon, hogy az kihez ragaszkodik, nehezen válik el attul; igaz...

A konyha-épület falán megkondult az ebédre hívó harang. Zrinyi letette a tollat s mosolyogva figyelte a folyosó csendjét, mikor koppan meg rajta először az érte jövőnek tipegő lépése...

A második emeleten a nagy palotán már együtt ültek az uraimék. A várnagy végignézett a pár emberen, csupa várbeli arcon s megvetéssel kenegette nadrágjához bicsakját:

— Vendég? Franc, nem vendég! Messzére elkerülik ez várat, valamint béle dült sarut útfélen!

Bizony, miként ha ecetben tölt volna el bennünket télire ez pöttön bécsi fráj! Ha mán úgy neki buzdult üdőtlenül ez másad násznak urunk gyermek-fabrikáló kedve, magyar leánt talám bizony nem is tanált volna ű nagysága! Hiszem németben zápult ez üdeig ű nagysága foga, mastan még ágyában is téshi! — mordult egyet-egyet tányérjába. — Tülők? Ki az rosszseb botlik ide? — neszelt fel ebéd vége felé a kapu-nyitást kérő hangra.

A figyelésre nyíló szájakban megállt a falat, csak az udvarbíró vésegette egykedvűen tányérja szélét késével. Kint szóváltás lármája közeledett.

— Vendég! Lärmát is csap! Hogy az mennybéli Atya áldja meg az pampuláját! — örvendezett a várnagy! — Megnézzük! — s már ugrott is.

Uraimék is letették a kanalat, bicskát, kicamogtak a lépcső fejére, onnan nézték az első emeleti kis palota felé igyekvő, bőrbe-szörbe öltözött postát, akiről heves mozdulatai méltatlankodva fröcsesentették szét az olvadó havat:

— Csak az úr kezihez szolgáltatom az levelet!

— De csuron hó, latyak kegyelmed! — tanítgatta a feltartóztatni akaró ifju lányos hangja a vörös arcu embert.

— Hát nyalintsd le rúlam, öcsém!

Uraimék jól nevettek odafönt a nemes inas buzgólkodásán.

— Nem vendég az nyavalás, de csak posta! — szólt a várnagy.

Uraimék vállat vontak s visszazsállingóztak a terembe.

Mit hoz ölmos szárnyán ez a téli szél? — kérdezte nagától Zrinyi. — Milyen dühre fakasztó méreg lehellete fog kisüviteni a nagy pecsétek alól? Nem akarok semmit, csak nyugalmat, mert várom az időt: Rákóczy napjával hajnalló reggelt! Milyen követ

hajít a világ békém pagonyába? Mikulich Sándor rabolt már megint asszonyt buja kedve etetésére? Az európai constellatiók horoscopiumára pislogó hadi tanácsnak jutott talán eszébe valami? Péter hajszol törököt Bécs tilalma ellenére? Herberstein kapitánykodik megint válogatott zaklatással a zengiek fölött?

Forstall csöndben köhhintgetett az asztal végén összesűgő ifjak felé.

Mária gyöngéden megérintette az elgondolkozó Zrinyi karját: a bán összerezsent s feltépte a pecséteket. Sáppadó arccal, bennszoruló lélekzettel tolt el maga előtt a tányért s az asztalon szétterített papírlapra meredt mohón...

— Meghalt...! — szakadt ki tompán melléből a szó.

Az ebédelők kanala ijedt zörgéssel koppant az asztalon s néma csöndben emelkedett fel kiki.

Zrinyi is állt. Gondolat akasztotta remegő keze tétován nyult keresztvetésre:

— Az Atyának... szegény palatinus!

A névtelen ijedtség rémületté hördült a száradó torkokban.

Ziháló zokogás futotta el könnyel a messze idők távolába néző bán szemét és körülötte döbbenve bűgött a halottakért való ima.

XII.

Csikorgó, únt lassúsággal fordult az év kereke Zrinyinek.

Hiába pattant ki egy időben mindenütt a tavasz rügyeivel a török beütéseké is; hiába legelte a nyári sarjút a német vitézek lova törvény ellenére szegénység és úr földjén; hiába csatangolt a szolgaságot

megúnt jobbágy szerte a két főkapitányságban; hiába hozta meg az ős a mirigyhalál fekete gyümölcsét, ha tudomást is vett róluk egy-egy gyűlés, irat erejéig, még a Délia paripa is jobban érdekelte, mert Rákóczy küldte s mintha a fejedelem hozzá való jóindulata, tüzes barátsága ficánkolt volna a nemes állat ereiben... s titkos utak nagy kerülőin, bizalmas embernél váltott lovakon jött-ment a sok clavisos levél Rákóczytól Zrinyihez s viszont. Enyhülten, de csak annál tisztánlátóbb makacssággal élt benne a gondolat: most jött el az ő ideje!

Az eseménytelen tél dús éjszakákkal pompázó elvonultságában nagy komoly hittel hallgatta Mária a bán bizakodó festegetését a jövőről; a harci emlékek csarnokában büszkén föl s alá kopogót derékon ölelte s úgy figyelt föl rá áhítatosan; este az ölébe ült s meleg ujjacskái a szőke hajba nyomultak. Zrinyi, míg keze szerelmesen simogatta végig az asszonyt, nyugodt latolgatással beszélt:

— Hát kicsuda? ... Jó Csáky László, Csáky István? Hm! Értelemmel minden dolgokat felérnek, de viszont, ha azt az új bölcsességeket operatióra avagy cselekedetre kellene tenni, nem tudnak semmit véghez vinni! Wesseléni, az az igen tekéltlen kutyafi? Ha Puchám tudománt nem ad néki és instructiót, nem röpülhet! Nádasdy bizony csak ország nélkül való palatinusság-halászó csunya beste kurvafia, mert tudna szolgálni, ha az privatum commodum be nem kötné néki az szeme... Aranyborjut imádók, kit mi hogy nem nyalunk környül, az az baj! Baj? Sehogysem! Baj az kukaság némának! S ez uraknak, Mária, tudod-é, kicsuda az Istenek? Érsek! Ű az forrás s bizony minnyájan túle infectusok, merthogy ha az forrás zavaros, lehetetlen, hogy az patakja tiszta légyen. De mocorog még Puchám is, az Wesseléni-pajtás, érsek-tojás! Messzérül való

adulációval megkönyékezé az nagyvezért, ki azt mondá Isztambulban az fejedelem nagy jó uram emberének, hogy Rákóczy szerezzon néki az elhalt palatinus helyében egy császár mellett való belső, magyar-szerető (hallod? magyar-szerető? mi?) urat, úgy mint Joannes Cristoforus Puchámt, kinél mast az császár előtt kedvesb ember nincsen és igen hamar nagyobb állapatra mégyen . . . Az ki hol bízik, ott hízik!

Suttogó, mécslobogtató éjjel együtt merültek a szerelem s a jövő horizontjainak kéjes kutatásába. Öleléstől fáradtan a jövőbe menekültek s a tervezgetések pecsétje egy-egy csók volt. Migliani, Forstall, az egész vár: bolondos álmokép furcsa figurái; reggel és este fény és homály játékos kergetődzése; a török rém dajkamese; halmos Zágráb mozgalmas gyűlése a felgyulladott ájer táncoló délibábja . . . de a palatinusság kelendő napja rózsás sugárújjakkal simogatta a jelent.

Január derekán, csöndes ebéd végén egyszer csak Mária piros arca halaványra fordult. Egyik keze az abrosz szélét morzsolgatta, a másik mellén remegett; szólt volna, de szavát elfogta valami. Hirtelen csak fölugrott s az ajtónak tartott. Zrinyiben bánatos emlékek rémlátása viharzott fel, amint utána szökönt. A folyosón érte utól.

A többiek is, ki fölugrott, ki fölállt, ki mehetnéken nézett körül, de Migliani mosolyogva intett a kezével:

— Hagyján! Magzatkája jelenté méhbeli magzatoknak szokások szerint, hogy ihon e, megkezdém az földi életet.

Derült homloktapogatás, fejcsóválás követte a páter szavait: persze, hogy persze!

Mária megkönnyebbülten takarta el boldog könny szántotta arcát szégyenletében ura elől. Zrinyi

ideges, kíváncsi örömmel vonta magához a húzódozót:

— Mastan mán . . . ugy-é, Mária . . . bizonyosan . . . ?

Mária rátekintett s csak szempillája rebbentette az igent. Zrinyi belemerült a két sötét szembe, mintha a test szerelmes, misztikus műhelyébe akarna bepillantani, annyiszor csalódott vágya igazolását keresve és simogató tenyerében gyöngédséggé enyhült féken fogott szenvedélye, amint a tüzelő arc hamvába susogta:

— Te . . . te . . . te! . . .

S úgy, átkarolva indult vele a lejárát felé.

— Nem arra, Miklós! — szólt bizonytalanul Mária.

— No, kicsin? — tudakolta gyöngéden az asszony kívánságát.

— Éhes vagyok!

Vidáman búgott a bán hatalmas nevetése a visszhangos falak között, s nem állt meg benne a boldogság együgyű tréfája:

— Mán is változtat!

— Aber, Niki! — duzzogott gyerekesen a mosolygó asszony.

Az ebédután nyugalmanak mindent álomba bágyasztó csöndjében Zrinyi is letette a tollat s fojtott izgalma addig figyelte a könyvesház kályhája mellett olvasgatásból szendergésbe hajuló Máriát, míg egyszerre csak cselekedetre éhesen ébredt benne a most már ivadéka jövőjén aggódó tetterő:

— Mit tettél eddig, Miklós, az palatinusságért? Zugolyban ülven álomkép-kockákból emeltél palotát? Az croatai státusok követi reád adják votumokat, az fejedelem s az öregbik fejedelemasszony követi szintúgy, az hozzájuk szító kuruc magyarok nemkülömben . . . De oly bizonyos-é, hogy ű föl-

sége candidatusok között tészen téged? Vajjon nemzed, esztendeid, készséged, cselekedettel tett bizonyosságid, hazádhoz való szereteted s az fejedelem assistentiája maguktól végben viszik az dolgot császárnál? Ki tudja?

Megrettent. Hátha nem is jelölik? Puchaim ki-esett ugyan az udvar gratiájából, de így is csak a Lippay jelöltjét fogja támogatni. Lippay pedig, bár hetet-havat ígér mindenkinek, hitegeti Nádasdyt, Forgáchot, de gondolatja Wesselényiért buzog, indulatja őerte keveri a mérget.

— Nem, nem! Az nagy tiszteteknek osztása valahol fávorral, gratiával és practicával osztatik, vészett respublica az! De nem az-é az miénk? Elegendő-é az Istenben s az fejedelemben bizakodnod néked, kirül mind az község tudja, papnak, németnek nem nagy barátja vagy? De Zrínyi vagy! Személyed nem numerusnak végiben biggyesztett cifrát érő! ... Latorság volna! Latorság, jó, jó! De meglehet! Mit téssz akkoron? Kinek fülére csimpajkodik rágván, mint ebek erdei kanét? Döngetheted akkoron mán koponyádat vak magabizásod csalatásának dühében! Föl, Miklós bán, ereggy Bécsben! Topogj az anticamarákon, simogasd körül az németet, hogy falnak ne állassanak!

Izgatottan vártá a híreket, amelyek általános zavarról, fejtelenségről beszéltek: a Pozsonyban már gyülekező rendek és karok kívánták is a gyűlést, mert nádort akartak, féltek is tőle, mert kiszivárgott, hogy Ferdinánd ki akarja erőszakolni tőlük az örökletes királyság kimondását. A folytonos mámorban úszó Szelepcsényi kancellár sima szavában királyi megbízás érdeklődött a Pozsonyban töprengő tanácsuraknál, hogy megtartsák-e a gyűlést, vagy se. Megegyezésre ugyan nem juthattak, de az ingadozó udvar végre mégis csak amellet döntött, legyen hát

gyűlés: a nádorválasztást majd elhalasztatják valahogy. A nagy sietségben megkéstek, eltévedtek s részben a kancellária pennájában maradtak a meghívók: az érsekhez és Szelepcsényihez csak úgy ömlött a panasz a meghívók sürgetésével, a nádori hivatalt betöltésének követelésével; s a Dunántúl csak most óbégatott a követválasztás.

— Soha ilyen alkalmatlan készüléket az gyűléshez nem láttam! — mordult fel Zrinyi a levelek olvasásán. — Toppanj elejbük, harsányat kiáltván, mint vadult bikának, szelédült indulattal kényedre joháznak talám!

Mária szomoruan nézte az uti készüléket, de nem szólt s csak akkor buggyant ki könnye, mikor a felajtár elkurjantotta magát, az istrángszijjak megfeszültek, a csatlósok a hátsó bakra pattantak s rendülve fogott szaladásba a landkocsi, amely az ablakán kihajló, kucsmáját lengető édes urát vitte messze utra . . . Kálváriára?

XIII.

Korai, szokatlanul enyhe tavasz napja sütött bátoratlanul a felhőtlen égen; öreges, egykedvű, tömör méltósággal nyúlt belé barnán a Szent István templom tornya. A várost körülvevő szabad térségen, falakon, hidon, kapuk körül, uccán, piacokon sétáló, ácsorgó tarka tömeg örült a csalóka februári napsütésnek. A kettős várfal széles közén már ott kúposodtak a vasukat, szenüket áruló szegények galyakból, tölgyfaháncsból összerótt kalyibái; az erkélyekre kikerült a virágéserép s a csipogástól, füttytől, peccenő ugrándozástól hangos kalitka. A bán kocsija távoli mezők sarától nehezülten kocogott a Zrinyi-ház felé . . . Itt egy mély kivágásban

arany keresztet rengető fehér mell, ott egy fekete, zsinórozatlan kabát vállaira kihajló hatalmas kemény inggallér, ezüst-abroncosos barna haj, hosszan libegő fehér selyem fátyolt fedő fejkötő s tarkóna lebbenő rövid fürtök, színes tollu nagy, sötét férfikalapok árnyában vállra boruló csigás haj, térdén alul visszatolt szélesen elhajló csizmaszár, fölkefellt macskabajszok, kis szakállkák, peckesen lépkedő vastag burger-lábikrák, szögletes cipő-orr, magas sarok, nehézkesen forduló, széles-vastagra öltözött, divatosan rövid derekúvá szabott jókedvű asszonyok, köszöntgető lovasember, festett lovak húzta festett főúri hintó lassu himbálódzása, lóganéjt seperi kifutó boltos-fiu, boltajtóban ácsorgó órás, szélhajtó galérka, egyenes gyikleső, egy-egy keleti kereskedő kaftánja, magyar kucsma, spanyol satyak, hintólovak fején színes tollbokréta, emberen toll és toll, csipke és szalag, az arcokon mulatni vágyó «Gemüth», a levegőben harangszó és meleget hozó enyhe déli szél . . .

Zrinyi kiesinylő, gőgös örömmel nézte a hintója elől táguló vagy ablakán bekíváncsiskodó színes forgatagot:

— Asszonyt vittem közzületek, viszek-é palatinusságot is? S ha nem? Tahát akkor koldus-rimáncodás volt ez Bécs-járásod; az hol hrvatski, madjar hund a neved! La, szép is lenne! Quos ego! . . . Hm! Az fejedelem attyafiának fogadott, de léssen-é ereje palatinusságra menesztteni, az kit akar, mikoron rossz magyarok s az magyarra örök gyűlölség-hordozó németek olyan vaddá, olyan gyanussá tették az ő méltóságos nevét, hogy nyilván jót csak mondani is Rákóczyrul, sacrilegium, mortale peccatum?! . . . Mért hogy nem szolgáltál Ferdinandusnak, miként Lippay, az magyart áruba bocsájtván, mastan nem főlné fejed! ? De szolgáltál az hazának

s mellyeddel védelmezted az haereditaria provinciákat! Meglássuk! . . . Baj! baj! süketségre vetted számtalanszor Bécs szavát, merthogy kemény fejed úgy akarja, hogy lovad tanácsosiddal együtt hordozzon! . . . Mastan bezzög Bécsben jöttél s úgy téssz, mint az, ki szűz leányt nem kaphatván, híres kurvákkal táncol! . . . Csendeszség, Miklós, csendeszség! fiaddal nehézkes feleséged reád gondol... Fiam? Lányom? Mán akárhogy, de kis eselédem! Érted tészem, de magamért is!

S míg a hideg, dohos szobákban bűgött a kályha, süstörgött a kandalló, Zrinyi kiült a napsütésbe az erkélyre.

Az volt a szép tavasz, amoda a Löbl-palota erkélyén... Egymás kezét fogva merengtek bele a friss ragyogásba: előttük csillogó vagy fekete háztetők, a széles kőfal egy darabja s rajta egy-egy sétáló alakjának csöndes keresztül lüktetése, túl a külső szabad térség egy foltja, távoli házacskák, egy-két torony, aztán a kerek domborlatu hegyek téli sápadtságán áttörő enyhe zöld lomb... Sűrűség-forgás, ürülő almáriumok, szög alatt koppanó ládák, a lajstromokkal tipegő, sápitózó néni, a mirtuszos fehér atlasz ruha és ő maga: sötétkék selyempozstó nadrág, felszárig rajta husz bokor ezüst kapocs, bokáig érő vörös saru, ezüst-galonnal meghányt világoskék kamuka dolmány, kaftány-bélésű vörös bársony mente... a fehér karinges Ráttkay... a stóla csomója alatt szerelmes remegéssel kezébe mélyedő körmöcskék... «In nomine Patris»... az ünnepi rezgéssel zengő komoly hang... s a csókkal kövezett út Csáktornyáig... Eh!

Délután lóra ült s csöndes ügetés lüktette fejébe az emlékeket a Ráttkayval annyiszor járt utakon. Az a kis öntöző kanna s a virágok, a virgyina... s a dohogva érkező Péter, mogorva bemutatkozása:

«Ja sam Petar Zrinski!» S hogy megpuhult utóbb a nyakas horvát. Sokat beszélt Velencéről az öcskös . . . Mit paktál azokkal? Nem tiszta fej, még elveszti magát! Csak az imént, tavaly fosztotta meg a király minden méltóságától valami dalmáciai szófogatlan harc miatt . . . No, visszaszerzi az a kéz, amelyik elvesztette. De most csak üljön békén maga s fogja be száját németrágó felesége . . . Milyen szép nyugalmas vacsorák voltak azok, mi hárman s az a két nő és szállt a szó jövőből multba, hogy a jelen derülten mosolyogjon! S az az arcodba vájódó tekintetű két szem . . . Jól tetted, Miklós, tied lesz a palatinusság is!

Éjjel a magános, hideg ágyban pillanatnyi szomorú csüggedtség lopakodott föl fáradt tagjaiból szívére:

— Mi helyt s mi üdön nyugszol meg, Miklós, elérvén, kit ambitiód kíván? . . . Az te tölhetetlen . . . szájára eresztett ambitiód . . .

De azért másnap már kora délelőtt kigördült a díszes, címeres hintó a kapun, hogy a hatalmas első titkos tanácsoshoz, Auersperg herceghez vigye a bánt. Az egy napos ragyogásnak vége volt és sűrű köd siklott le a Morvamezőről Bécsre. Az uccákon megfogyott a gyalogjáró polgár s a toluló ködben inkább csak hintó düllöngött, lovas lüktetett; de a nagy minister palotája előtt és udvarán élénk volt az élet. Zrinyi nagyon egyedül érezte magát, míg az érkezését jelentő német visszajöttére várt. Várni, várni! Tanácskozik a főnémet! Ugye, itt van az antikamarázás? Megszámlálhatja közben, hány lába van a székeknek . . . Csakhamar megjelent azonban maga a herceg udvarmestere s az akaratlan megvárásért ura engedelmét kérve, alázkodó méltósággal, kissé meghajolva terjesztette az előre bocsátott vendég elé útmutatón bal karját.

A kor divatjához képest egyszerű, de drága eleganciával öltözött testes, magas alak az ajtónyílásra sebébe csuszította a tenyerében tartott órát, intett egy asztalnál ülő valakinek, hogy a tollbamondásnak vége s göndör nagy haját libbentő könnyű fejbiccentéssel, leereszkedő kézfogást kínáló, magasra emelt kézzel sietett Zrinyi felé:

— Oh! illustrissime, mihi colendissime domine bane ac amice, mily kedves nagyságodtól, hogy bennünket is fölkeres!

— Excellantissime domine princeps, méltóságod nagyon szíves hozzám!

— Kegyeskedjék e karszékből kipiheenni fáradalmát nagyságod, Herr Graf! — fordította német szóra a beszédet a herceg.

Zrinyi leült s nem igen tudta, hogy folytassa a társalgást a hamiskás pillarebбенéssel, jóindulatúan, nyájasan előrehajló miniszterrel.

— Kegyelmességed, mint látom, szinte elmerül a munkában.

— Igen, igen, az országgyűlés, az udvar Pozsonyba készül, Lipót főherceg dolga s az ifjú Ferdinánd elmúlásával udvarunkra és rám kettősen szakadt gyász . . . — s neveltjét említve hosszukás, széles, nyugodt vonású arca elborult.

— Szegény, minden alattvalója szánakodására méltó császári és királyi felség!

— Ritka lelki és testi erő, bán ur!

Császár beteges és erőtlen és minden ember prófétálja halálát nemsokára, — gondolta magában Zrinyi.

— Nagy ész, szilárd character! — folytatta a herceg.

Az az ingadozó ember! — gondolta a bán.

— Ki meglátja az igaz érdemet s az alattvalói

hűséget jutalmazza! — folytatta Auersperg saját kiváltságos helyzetére gondolva.

— Hasonló ok hozott most Bécsbe! — szólt hirtelen, zavart mosolylyal Zrinyi. — Sokan futják a palatinusság-pályát, tudom, talán én sem állok méltatlanul közéjük. Kegyelmes uram, a jelölés dolgában . . . ő felsége talán a jelöltek közé tesz . . . a méltóságod szava . . . ha jónak látja s. nem tartja helytelen vakmerőségnek részemről . . . hát . . . ki-mondom kereken, magyarán: kérem kegyes assistentiáját!

A pillanatra redőbe ugró homlokon már derűbe simultak a ráncok:

— Bán úr, nagyságos uram, mindent, amit parancsol! Ami tehetségemtől telik, el nem mulatom felséges urunk színe előtt szóba hozni. Annyi, mintha már meg is történt volna! De beszéljünk másról!

Zrinyi lelkében az átsikló öröm valami bizonytalan, mosolygó kételkedésnek adott helyet; köszönetképpen fejet hajtott s megfogta a kardját, mint a ki menni készül. A szomszéd teremből áthalló zümmögés most vitává hangosult. Auersperg göndör haján megmozdult a kis kerek karimátlan bársony calotte.

— De, bán úr, csak... — fordult Zrinyihez, mikor az ajtó fölpattant s egy nagy fejű, eső, szél, nap eszerzette arcú, jól kikent ritka bajszú úr jelent meg a herceget nevéen szólítva s tanuul híva valamilyen állításának, amelyen még most is jót nevettek odabent. Az idegent megpillantva, bocsánatot kért s dörögve akart visszavonulni. De az ajtóban pár szál bajszát sodorgatva megállt.

— Jöjjön, kedves bán úr, jöjjön! — szólt Auersperg s Zrinyit karonfogta, s úgy vezette az ajtó

felé, amelynek még mindig gondolkozva fogta kilincsét Souches gróf.

— Est-ce vous, monsieur le comte? Veramente? Servus! — azzal keményen megrázta Zrinyi kezét, s minden átmenet nélkül Auersperghez fordulva elkezdte magyarázni az ügyet: — Je disois que nonobstant la paix . . . s keményen, válogatatlan gorombaságokkal beszélte el az esetet, egy magyar úr portyázását török területen, amelyet szerinte a hadművészet szabályainak tekintetbe vételével hajtott végre, de Montecuccoli a Fucina di Martera támaszkodva cáfolni igyekezett. S ahol már nem jutott eszébe a megfelelő francia szó, némettel vagy olasszal pótolta. A herceg, büszke lévén francia tudományára, amivel nem sokan dicsekedhettek a császári udvarban, szapora »bien« és »oui« közbeszúrásával hallgatta a pattogó katonát. Míg ez a küszöbön tartott, a teremben tartózkodó urak jól szemügyre vették a kuesmás fejűt s gúnyosan mozdult egy-egy szemöldök, villant egy-egy szem.

— Itt hozom a mi kedves horvát bánunkat, Mura-köz harcokban villogó csillagát!

Az urak szertartásos hidegséggel, több-kevesebb udvariassággal hajtottak fejet. Zrinyi nagy, büszke szívésséggel üdvözölte mindegyiküket külön-külön, bár csak az ujjak hegyét érintő, kényeskedő kézfogásuk láthatóan megzavarta. Mikor szokod már meg ezt a majmoskodást? — kérdezte magában.

Montecuccoli keskeny ajku, széles szája pártfogó mosolyra görbült s felfelé futó szemöldöke még feljebb ugrott:

— Hogyan, kedves bán úr, nagyságod itt? Meghalt-e a kanizsai pasa?

— Úgy látszik, csak alszik, gróf úr! — szólt kényszeredetten Zrinyi.

— Engedje meg, hogy világosságához forduljunk,

bán úr! — mosolygott a keskeny, hosszú vágású szem. — Amint méltóztatik tudni, — folytatta tanító hangon, — harmadfél esztendeje a Ghimes ellen vonuló Musztafa pasát Forgách Ádám vitézei megszalasztották ugyan, de a támadás mikéntjét nem beszélték meg előre. Az egész győzelem a vak-szerencse műve volt, ennél fogva minden értéket nélkülöz.

— Mais, mon cher, mio caro, il tempo era corto! — kiáltott Souches. — Egypár vágás à la manière des François megtette a magáét. Così è quest' affare!

— Planum et consilium elsőк légyenek a hadviselőnek! — jelentette ki szelid magasságokból Montecuccoli.

— Uraim, azt gondolom, — szólt Zrinyi, — oly szükségbe hozza néha az embereket a kénytelenség, hogy ha akkor akarnának tanácskozni és gondolatban elmerülni, veszni kellene azonban nekik. Azért olyankor inkább kell bátorsággal élni, hogysem okossággal. S e vélekedésemben támogat egy jó auctor, mikor is azt mondja Gramond: Quandoque noxium est consultius tractare negotia, praecipue in proelio, quo, etsi consilia plurimum possunt, saepe facto magis est opus, quam alta indagine.

— Eccolo! — nevette harsányan Souches gróf.

— A vélemények eltérnek! — vonult vissza udvariasan a vitától Montecuccoli.

Most Rottal gróf nemes hajlásu orra, marcona bajusza és dús tokája fordult Zrinyi felé s élénken érdeklődött, hogy milyen a viszony ez idők szerint a stiriaiak s a szomszédos magyarok között. Az öreg, kopas odó H tzfeld egy kars ékben ülve simogatta divatját mult teljes szakállát s nem vegyült a társalgásba. Montecuccoli és Souches egy ablakmélyedésbe vonultak vitájukat folytatni. Auersperg és Rottal so-

káig beszélgettek a bánnal Croatia és Slavonia ügyeiről s különösen a praedauciusokról, gondosan kerülve minden határozottabb véleménynyilvánítást. Ez a császár dolga, magának tartja fenn az intézkedést, az ő szavuk igazán . . .

Zrinyit bosszantotta, hogy ilyen együgyűnek nézik, hiszen jól tudta, hogy Ferdinánd mindenben a herceg tanácsára hallgat, azt is tudta, hogy ebben a dologban éppen a herceg keze a kerékkötő, de nem szólt . . . Majd ha palatinus lesz, megmutatja ezeknek is, hogyha magyar fej, hát nem szükség-szerűen tökkolop. A három dús göndör hosszú hajzat sokáig lengett, rezgett még a kis csoportban, míg odább Montecuccoli zengzetes szavát sokszor basította meg Souches rikoltó nevetése és »sacristi«-je.

Mikor végre elment a magyar s az urak egyedül maradtak, Auersperg megigazította és mélyebbre nyomta fejébe a kis sapkát:

— Urak, ime a novum! Zrinyi Miklós bán, Csáktornya kardos angyala, palatinus akar lenni.

— Ah! Hm! Eh! — csodálkoztak és nevettek az urak.

— Mit gondol ez az ember rólunk? — kérdezte a szigorú szemű Rottal.

— Fantazmagóriákkal részegíti magát, mint a magyarok általában, — mondta Montecuccoli.

— Jó vitéz! — szólt közbe az öreg Hatzfeld.

— Kétség kívül jó verekedő, mint a magyarok mind! — folytatta Montecuccoli, — jó vitéz? Nem mondanám!

— Oh! — kiáltott Souches, — nagy jártassága van a vitézségről írott könyvekben!

Montecuccoli fölfogta a nyilat és visszairányította:

— Sok császári generálnak is dicsőségére válnék tudása, ez biztos! De tudománya és gyakorlata kö-

zött nagy szakadék tátong. Mert mit tud? Körülbelül azt, amit mi. Mit tesz? Éppen az ellenkezőjét annak, amit mi cselekszünk. Azok a franciáskodó nyaktörő mutatványok a harcok mezején utóvégre is . . .

Ez már nagyon is az elevenjire ért Souchesnak:

— Eleget tréfáltunk már, gróf úr!

Montecuccoli ajka még vékonyabbra feszült a belső megelégedéstől, amint meghajtotta magát:

— Hát igen!

— Vakmerő vitéz! — mondta keményen Souches, — de nincs benne esprit, találékony elme. Nehézkes, perclus, un ours mal léché!

— In Städten, mit Feder in Hand ist er ein guter Soldat, aber zu Feldt ist er ein Narr! — mondta a herceg.

— Hát ír is? — érdeklődött Montecuccoli.

— Rákóczynak legalább is egy elég nagy csomó manuscryptumot küldött, — mondta a herceg, mint aki még többet is tud . . . — Igen! Olvasás végett. Arról szól az opus, milyenek kell lenni a vitéz generálnak.

— A státus első ministere mindent tud, — ismerte be udvarias megsemmisüléssel Montecuccoli.

— Sőt még annál is többet! — s az egyszerű, szinte kifejezéstelen arcon valami szokatlan cikázott végig. — Factumokat mondok el: Rákóczynak követe járt Csáktornyan. Rákóczy emberei Zrinyi palatinusságát emlegetik. A levélváltás kettejük között állandó. A fejedelem, bár nagy körültekintéssel, de szót emeltetett felséges urunknál Zrinyi mellett. Ezek után ide jön és assistentiámat kéri.

— Amilyen okos, olyan buta! — szólott Souches.

Montecuccoli diszkrét megvetéssel nevetett, mint aki nagyon jól mulat. De Rottal keményen háborgott:

— Igyen van ez! A magyar akármilyen művelt, akármilyen okos, akármilyen vitéz, de csak barbarus marad. — Az a gallértalan, meztelen nyak a dolmányban, ah!

— És mondják csak, uraim, meghagyva személyes vitézségét, amelyet nem is akarok tőle elvitatni, mit tett ő? A nagy háboruban egypár vitézi bolondoskodást a svédek ellen, amilyeneket egy francia ebéd után is meg tud tenni, oui, bien repus, j'en avois fait beaucoup; aztán törökökre vadászni, comme courre le lièvre. Kis nyulászat. Fatüi eroici! — tört ki a keserü rágalom Souchesból.

Zrinyi, mindent összevéve, meg volt elégedve a fogadtatással, amelyben Auersperg hercegnél részesült. Szinte jókedvűen járta tovább a bécsi urak palotáit: Dietrichstein és Gonzaga hercegek szívesek voltak hozzá, mint gentiluomo gentiluomo-hoz, de politika helyett inkább vadászatról beszélgettek vele s végül is biztosították legjobb akaratukról; csak a melázó, nagy szemű, finom arevonású Lobkowitz herceg homlokán nem simultak el a mélyen járó gondolat szántotta redők a szokatlan látogató tisztelőtére. A két oldalt zacskósan lekanyarodó arc előkelő fáradtsága nem is igen igyekezett hamis mosoly alá rejtőzni. Az olvasásról, álmatlanságról, töprengésről beszélő puffadt alju szemek tekintete nem hizelkedett, nem ravaszkodott. A hadi tanács elnöke el-elgondolkozva, kettéválasztott ritkás hosszú haját meg-megsimogatva hallgatta a bánt, míg törökről, váraról, hareről, terveiről s a villogó kardú multról beszélt, de amikor a nádor-ispánságról ejtett szót, megmozdult a nőiesen kicsiny száj:

— Nein, mein illustrissime, a magyarok constitúciójának dolgai igazán nem esnek a bécsi Hofkriegsrath praesidentjének véleménye alá —

Amugy is teljesen szükségtelen a külön magyar alkotmány! — gondolta hozzá magában.

Ez utolsó, ez tekéntetes arcu férfi igaz ember, — rendezgette emlékeit Zrinyi, míg a hosszú Landstrasson dőcögő kocsija lassan-lassan maga mögött hagyta Béceset, — de az többi? Nem játszódtak-e talám comoediát vélem? Eh, dehogy! Zrini nem bábu s ha nevetésre ferdült szájok, nem tették ingyért! Ha tették, hát látják már benned kedvek ellenére, de község kívánságára lett palatinust! Az tengely, kin fordul mast jövendőd, az candidatio! Ha az jus, Rákóczy, az ország véled, vajh ki legénykedhetnék ellened?

A kétség szele, ha bele is kapaszkodott bizalma büszke erdejébe, a sarat döngölő nehéz uton, mikor feltűnt előtte messze, arra balra, sikon, fűzeseken túl a pozsonyi hegy tornya, megnyugodott. Csak az út tette izgatottá, hisz helyzete nem ad aggodalomra okot! Estbe hajlott a délután, mikor a dunai révhez ért.

— Posony észben nem is vészi, hogy jön az új palatinus! — merengett Zrinyi a kompon, amely dalolva úszott a nagy csöndben esobbanó vizen. Elnyujtott, ijedt ugatásra felelő távoli vakkantásokat hozott eléje a szél.

XIV.

A tavaszt játszó, esalfa ragyogásu tél derült ege alatt, a kúpos tornyokkal szaggatott, esipkés tetejű városfalak között zajossá vált újra a csendes élet. A szűken kanyargó házsorok tövében a lovon, hintón, gyalog ide-oda járó főurak, követek, vitézek, darabontok zajosan hetyke, némán büszke nyüzgése elől alázkodva állt félre, kapualjba, fal mellé a burger, akinek vaspántos ládáiba halommal haj-

totta az aranyat az országgyűlésre sereglők zsebeiből a rettenetessé nőtt drágaság. A szállásokon, palotákban folyt a szó, a bor, fogyott a sok nehéz étel s gyarapult az izgalom. Katholikus és protestáns, császárpárti és jó magyar, erdélyi és király magyarja, török ellen buzgó és gravámenekben úszó, békét áhító és pallos-rengető, nádorválasztást sürgető és királyválasztáson csüngő, független és ezer érdek láncolta, dúsgazdag és más vagyonán kapdosó, önzetlen és tisztségekre vágyó, fondorlatos eszű és nyílt szavu, nagy államférfi és politikai szatócs naponként változó csoportokba verődve munkált a maga igazán az indulatforraló és pénz-fogyasztó haszontalan várakozásban. De a császár csak nem jött. A rekedtre izgult tárgyalások, részegségbe fuló lakomák zavaros kis piszkos hullámai közül úgy magaslott ki Zrinyi saját maga előtt, mint a szirt. Nevette, hogy majdnem minden zászlós palotában volt egy-egy kis nádortojás: itt a betegmáju Nádasdy figyelte vendégei arcát, ott a büszke, duzzadó önértetű Forgách tartott szinte minden nap a kupáit ürítők előtt kéretlen nádori programbeszédet, emitt Csáky ült méltóságos, szűkszavu hallgatásban az asztalfőn, amott a daliás Wesselényi mozgékonyasága ivott az ivókkal, imádkozott az ajtatosokkal, tréfált a nevetőkkel, kesergett a busongókkal.

— Nyavalyás csóka, Fajankó, kűbálvány, táncoló alakos! — csapott le a tűnődő Zrinyi az önjelöltek mindegyikére.

Lippay, mint a szellő, hol itt, hol ott simogatott végig lágyan, egy arcot, kifogyhatatlan szava és álnok jóindulata segített.

— Palatinus léssz! — sugta hamiskásan remegő hangon Nádasdy fülébe. — Gratiám és assistentiám, miként kűszikla állanak melletted! — rázta meg

keményen Csáky kezét. — In secreta confidentia szt! mondom, az te kosaradban szedem az palatinus sági eprét, — ölelte át túláradó bizalmassággal Forgáchot. — Ha palatinusság locumtenense nem maradhatok az országháborító és eretnek magyarok mián, te nyered el az elgördített aranyalmát, fiam! — veregette meg őszinte pártfogással kedvelt Wesselényije vállát.

De a császár nem jött.

A rohanó idő pedig csengve görgette maga előtt a kincsesládákból kikapart, tisztartó zsebekből kipréselt aranytallérokat s vele vitte az urak türelmének, jó akaratának utolsó maradékát is. Az érsek és a személyes közvetítésével szemrehányóan sürgették az uralkodót, mikor jön már le Pozsonyba! A jelöltek is elunták a költekezést, a medve bőrére való ivást, reményeik megcsappantak s az udvar huzavonája mögött nem jót sejtettek. A bosszus urak mind hangosabban hangoztatták gravámeneket s a kiszivárgott hírekből megsejtven vagy nagyon is jól tudván, hogy a királyság kérdésében is készül valami, csak annál jobban megkötötték magukat, hogy a nádorválasztás dolgában nem engednek. Lippay, mint a finom hőmérő, mutatta Bécsben az indulatok hevének fokát s végre aztán február utolján egyszer csak deszkával rakott dereglyék, hajók, csónakok jelentek meg a Dunán Pozsony alatt. Az Eskü-domb irányában a parton keztyüs kezű, nagy szavu, goromba német ingenier parancsolgatott. Vontatottan szállt a kiáltás a vizen s lassan sorakozott egymás mellé, orral az árnak fordulva, a sok nagy fekete ladik. Készül a hajóhid, most már csak lejjön!

Egy nap aztán császári társzekerek hosszú raja kapaszkodott fel a várhegy lejtőjén, bennük, rajtuk, körülöttük pirosra hízott, sápadtra éjszakázott

minden rendű és rangu ulvari népség. A vár ablakai sarokra nyíltak s a kéményekből fölszállt, ki tudja, mióta, az első füst.

A szürke hajnalt visszhangos trombita- és dobzó verte föl merengéséből. A házak zászlót tüztek magukba, az ablakokból szőnyegek ereszkedtek alá, a burgeresemeték ünneplő ruháik fenekét koptatták a bástyákon, parti füzeken. A városban minden magasabb pont emberfejtől göndörödött, hadonászó karok kigyótengerével hullámozott. Az uccákon, mezőn kíváncsi nyüzsgés fejfájító, szabálytalan ide-oda torlódása. Hahó! A levegőt buffanó ágyudörgés rezegtette meg s hangja bűgő visszhangot vert az emberajkakon. A folyón túl elterülő sikon föltűnt a menet. Mint valami nagy sárga foltokkal telehányt, színes rongyocskákba hempergett óriási kigyó kanyargott a sáros mezőn a hajóhid felé. A Hainburgig üdvözölni előrement országgyűlési küldöttség rugtatott legelől. A futó felhők mögött elő-előkacérkodó nap ezer és ezer apró színes villámocskát szakasztott bogláraikból, fegyvereikről, sallangos lószerszámjaikról. A sólyomszárnyas, kolesagos kucsmák, libegő menték, párducacagányok után előre feszülő, hosszú, karsu trombiták recsegték nagy német kalapok alatt, duzzadó arcokhoz tapadva. Aztán vége érhetetlen méltóságos, kettős libasor: futárok, lovászok egy-egy szerszámozatlan vezetéklóval. Hámnak feszülve három pár ló, egyik elsőn s egyik utolsón fellajtár és köcsis s magában a négy nagy kerék között lógó otromba, bak nélküli hintóban egy német úr. Mögötte újra hat ló, nagy kalapu, hosszú haju, köpenyes fellajtár a nyeregben, s domborodó, színes hintótető, alatta büszke német úr. Ujra ló, nagy kalap, hintótető uccán, mezőn, hídon s messze a sikon . . .

— Kiosuda ez? — kérdezte valaki a tömegből.

— Tudja az rosszseb! — felelt az oldalához nyomott szomszéd.

S a főherceg első miniszterének, Portiának nagy esontos, hosszukás arca és utolérhetetlen göggel me-redező hosszú nagy orra, büszke bajsza vonult el előttük a hintó üvege mögött.

— Nem látja kegyelmed? — magyarázta egy világot látott lovász a vár tövében, — spanyor bretra alatt ha ki ül, spanyor követ léssen bizonynyal, hehehe!

A városkapu táján egy bécsi olasz adta ingyen a tudományát, sorra mutogatva a hintóbeli urakat:

— Il Cavallerizzo maggiore dell' Arciduca! Camerieri, consiglieri!

A hintósor lassan vonult.

— Il primo ministro di Sua Maestà! Evviva, evviva! — ordította most, félénken vagy rossz-kedvűen motyogott vivátoktól követve.

A handabandára odatekintő Auersperg kövéres négyyszögű arcában kegyesen mozdult meg a külön domboescsaként hegyeskedő áll, kifejezéstelen kis álmos szem.

Utána trombitások, dobosok, recsegő, berregő hangfelhőt vontatva fejük fölött.

— Trombetti, timpali! — örvendezett most már magának az olasz ujjaival castagnettázva.

A ficáncoló lovu, csipkés urak szaggatta hosszú hintó-sor csak vonult, vonult. Az érdeklődés lassanként türelmetlen unalomná csappant a kerék-forgástól, lófej-bólogatástól elkábult fejekben. A császárné hosszú loknijai, kedves mosolya, különösen finom kísérete sem érdekelte már, mikor kint a mezőn egyszer csak zuhatagos zaju búgás közepette kalap-, kucsmaraj rebbent a levegőbe s egy helyben libégett, mint leszállni tétovázó színes madár-

esapat. A raj s a bűgás elült s idébb rebbent fel újra kalap, kucsma, hoch és vivát! Fegyverük csillogó, szeszélyes élet váll fölött hátrafeszítő, födetlen hosszú haju, palástos gyalog alabárdosok hosszú két sora közt középén, jött lassan, méltóságosan a császári hintó! A legfelségesebb úr csúcsos koponyája, ritka kis szemöldöke, szenvedő, okos szeme, tövön tört orra, vánnyadt arca, hatalmas állasantja mintha már nem is e világból valók lettek volna; intett, bólogatott, de mosolya ritkán sikerült. Szembe vele Lipót főherceg sima, alján szétkunkorodó hosszú haj keretezte papos, fagyos arca: széles homlok, szétálló vastag, fekete szemöldökök, hosszú pillája, nagy kerek szem, tág nyílásu nagy orr, csupasz, duzzadó ajak. Sirba hajló mult és misztikus, hideg jövő.

Mintha az éljenzés mormoló vizén usztak volna a vár felé. Durrant a mozsár, bögött az ágyu s a vár tornyának póznájára libegve kúszott föl a büszke habsburgi zászló.

XV.

Gróf Zrinyi Miklós, horvát bán gondolatokba merülten nézte, összefont karja alá támasztott kardjára támaszkodva, a karok és rendek zugó gomyagút.

Mint a dajkamésében: egy, kettő, három... és új palatinussa lesz ennek a busult országnak Zrinyiben... Most veszi át buzgó hódolat dagasztotta piros arccal a cancellárius odafönt a várban a felséges ur kezéből a palatinusság candidatusainak listáját... Hétrét görnyedve hátrál s hintója lent vár...

Mögötte élénk horvát szó csattogott.

Feljöttek szép számmal a bánjukra szavazni... Derék fiai mind a két hazának! Püspökök: egy, kettő... öt, hat! Frangepánok, Draskovichok, Keglevichok: tiz... husz s a többi, a többi! Negyvenkilenc biztos votum! Fejedelem két követe, öregbik fejedelemasszonyé kettő! Hogy összetartja őket Klobusiczky uram csendes szava, practicas feje, sima mozdulata! Az ötvenhárom! És ti felvidékiek, sanyargatott evangelicusok! Több, mint száz, több, mint száz!... Ti mások amott, mindig a szerencsés szekerére kapaszkodók, utolsó perc votumos leventái, szavazatdöntők... Talán százötven is! A félénkei kushadó hada, zászló-szövet, ki csak nyelére csapzottan nem remeg... Két-száz! Ki lesz itt palatinus? Te, te, ki szimatoló róka képében jársz föl s alá, nyugtalan elmédben megháborodván, Nádasdy uram? Hiába parolázol tekintetes arcu, dali Csáky István az érsekkel! Hiába süvöltözöl, jó Ádám úr!... Te meg csak lengsd vénusz-vízben füröszött szép szakálladat, szoknya-bástyának gerjedelem-kopjás vitéze, Wesselényi! palatinusság nem asszony-nép, kit ágyunkban huzunk Muránnal, ellenséggel mind össze! Lippay nagy úr, Pucháim nagy úr, de hiába adtad el magadat nekik, Zrinyi mellett zúg a vox populi!

Az érkező Szelepesényi magasra emeli papir-tekerces jobb kezét. A zúgás hangos kiabálássá erősül, amelyből recsegve száll föl egy-egy «siletium!» Kavarogva tódulnak helyeikre; egy utolsó mosoly, pillantás, kézszorítás, biztató szó, kardesörgés, eszima-csikorgás, mente-suhogás, aztán megáll a mozdulat és a figyelő, előre meredő arcokban bennfagy a szó.

Csönd. Csak a kancellár köszörüli boros torkát.

A két Zrinyi testvér egyértelmű mosollyal összenéz.

— Ex evangelicis . . . Georgius Perényi . . . Sigismundus Thököli . . .

Rezzenő mozgás szele futott át az urakon.

— E . . . catholicis . . .

— Szt! C-sz! Silentium!

Zrinyi hátrafeszült ültében s beharapta az ajkát.

— . . . Stephanus Csáky et . . . Franciscus Wesselini!

Nádasdy beroppant mellet roskadt magába. Forgách káromkodva pattant föl helyéről s haragtól remegett orreimpája, amint Lippay felé ordított:

— Eram candidatus . . . — s rekedten hányta az érsek szemére, hogy ő már két ízben volt nádor-jelölt s most mégis kifelejtették.

Wesselényi diadalos, félig lehajtott pilláju szeme büszkén kereste Zrinyi tekintetét. A bán meg se moccant. Keserű hullámokba omlott alá csöndesen szívében minden, minden.

Hadonászó karok emelkedtek a levegőbe, morgott az elégedetlenkedés, csattogott a tiltakozás. De Lippay kiadta a jelszót: Szavazzunk! Wesselényi! S az eddig legkisebb pártu jelölt körül hirtelen buzgalmas gyűrű keletkezett. Csáky hiába szidta messze bömbölő hangon az érseket, szava megtört a már is vivátozó lelkesek zaján. A papok égre terjesztett kezekkel, megbotránkozott arccal intették csendre a kuruc kedélyeket; s az énekes-misés, sok orgonáló torok kenetesen zengő hang-lepellel igyekezett elborítani a haragvók kellemetlenné váló zaját.

— Eamus in suffragium! In suffragium! — zuggott mindig tömöttebben.

— Légyen meg, pulyák hada, kit akarsz! — ugrott föl Zrinyi széles legyintéssel. — Ego! — ütött dobbanó mellére reménye vetését a jéggel együtt verő lázadó indulata, — suffragor Comiti Wesselini! — Intett hiveinek s ment szavazni.

A zaj meglepetten ült el egy percre s kint valahol fátyolosan kongatott tizet az óra. A döbbszent nyáj tempós mogorvasággal ereszkedett alá vezére után a most már lázas örömmel csobogó árba, amelynek hullámai hunyáskodva nyitottak utat a bálnak. Lippay elé érve megállt, szólni akart, de a szerepét felejtő érsek őszinte, ijedt ámulata gőgös, megvető nevetésre pattantotta szét ajkát. Azzal megfordult s ment vissza a helyére. Gondolattalan, mozdulatlan némaságban nézett el a kis buzgólkodók s a nagy csalódottak feje fölött. Csak bent akadozott a dobogás s fájt valami megszakadni készülő ér. Mellette Péter morgott magában, ki tudja, mit! Mögötte a horvát püspökök suttoztak hevesen. Hallotta hangjukat, szavukat nem értette. Öt körme belemélyedt a bársony dolmány ujjába s támaszkodó másik tenyerében szinte a csontot érte kardja markolata. Szédült. Szemét behunyta; odabent megereszkedett a feszülő húr, bubogva indult meg a dobogás s fejébe szökött az első világos gondolat: gályapadhoz láncoltan ül álnok, örvényes fekete vizek fölött... tenyere rátapad a lapátra... éget!... dereka mindjárt ketté törik... s hiába! nem mozdul, a víz csak sár, televényes, hízott magyar

— ... sár!

— Miklós! — tette rá a fölhördülő karjára kezét Péter. — Talán csak mennénk!

A terem ürült.

— Kopó-falka! — intett a rágyogó napfényen gomolygókra Péter.

— Péter! mi volt ez? — s a vérbe boruló szem aljára kikönyökölt két kis szégyentelen, öntudatlan könnyesepp.

S előttük, hullámozó gyalogon, forgozó lovason túl irha-szakadásig berregett a kattogó dob s a friss nádor huszárja szinte tüdejét köpte bele a szemér-

metlenül ujjongó trombitába. A levegőben kard, kucsma, kar, vivát . . .

— Vivat Palatinus illustrissimus Dominus Comes Franciscus Wesselini! Vivat! Vivat!

XVI.

A százféle hiuság ragyogtatását megunt napfény hófelhőbe öltözött, amelynek fekete szárnyai fehér pihét szítálva simogatták végig nyirkos, hűvös gyöngédséggel a várost, hegyet, mezőt, vizet. A Duna német hegyek piszkos árjait zörgető gravámenes kedvvel rohant, médréből kikiváncozva.

— Tyűh! Belzebub apánk ángya térgyit! aszongya, hogy hó!, — fohászkodott föl a vén révész a kalyibájában. Ablakján a lantorna-papiros szaporán pattogott. Egy darabból faragott, karesu hosszú száru, tojásdadocska öblü fapipájában büttykével mélyebbre nyomta a dohányt s kifordult az ajtón.

— Az istenit, la, pofádon ülsz? — mordult egy fellajtárra, aki majdnem hegyibe gázolt a négyes fogattal. Az öreg a zabla-karikába ragadva nyomta el maga fölül a lovat; a hintó megállt. Álmatlan arcu, mélyre huzódott szemü, göndör nagy szőke haju úr tekintett ki belőle, mi történt. De az öreg bocskorai már a part felé karikáztak. A hajóhíd akaratlan, lomha kényességgel ingott a habokon s a közepe tájt mintha fölemelkedtek volna rajta a deszkák.

— Nem egyedül nagyságod, — folytatta a kocsiiban Rákóczy egyik országgyűlési követé, Klobusiczky András uram fejtegetéseit a bánnak, — igen felette disgustatus? Az urak mind, mint az

agyonütöttek, úgy járnak, lator, áruló érsek dolga miatt.

— Bizony mondom kegyelmednek, ma tennék koronát Rákóczy fejére, ha lehetne! — felelt elgondolkozva Zrinyi.

A hintó éppen utnak lendült, mikor két egymást követő hatalmas recsenés nyomában rémült ordítás hatott hozzájuk. Zrinyi kardjához kapva ugrott ki a kocsiból. A parton ácsorgó népség ijedten muto-gatott a vizre, amelyen suhanva rángatózott lefelé a derékon szakadt hid egy darabja; a megmaradó táncolva igyekezett a parthoz simulni innen és túl.

— Omen! — mondta fontoskodva Klobusiczky a bán háta mögött.

— Ez hid kötötte hazánkot Bécshez! — felelt halk gúnnnyal a bán. — Eltöretett része menten mégyen Buda felé! Ha karunk ereje szakasztaná egy napon mind az láncokat, kik hozzája csatolnak, Klobu-siczky uram!?

S ha nem mondanád mindig, hanem tennél is valamit, Miklós! — biztatta egy belső szó, míg tekintete szórakozottan járta a parton tanácstalan kiabálással, hadonászással fel s alá szaladgálókát. — Kijátszottak! Csúfosan nyakadra tapostak, mint a sziszegő kigyónak... S te mit téssz? Ujra csak sziszegsz. Nincsen-e méreg-fogad? Marva marj, te örökön marva sziszegő! Nem látod-e, hogy a német idegen a magyarhoz? Hogy ültél ott, mint a kárvallott kölyök, pendelyeddel szárogatván köny-nyeidet. Bizony megsirattad a nádorságot ország-világ előtt! Hát lázítsd föl az országot, szöges cséphadaróval verd ki a palatinusságból Ferencet, tapodj rá a beteg ausztriai házra s plántáld tetejébe zászlaját az igazi magyarnak! A magadét? Ahhoz még kicsiny vagy... Rákóczyét! Vele kelsz te is majd magasra!

— Klobusiczky uram, ha Rákóczy fegyverhez ragad az közszabadosság védelmezésére, akkoron én... eh!... nem ezt, kérjen csak kegyelmed nevemmel az méltóságos nagyságos úrtól dominiumot, tisztelet, el-kiméggyek Magyarországbul Erdélybe...

—...vagy talám lengyel földre! — célozgatott hamisan Klobusiczky a fejedelem terveire.

— Oda is! Tülem akármerre! Csak el innen ebből veszett respublicából!

A csónakok elusztak, a népség elszéledt s a két úr sétálva követte a hintót.

A bán csak most látta igazán, mi történt vele. A töprengés befogta büszkeségének indulatosan villogó szemét s szótlanul mutogatta a mult szakaszait: bánásgoddal nem törődött; enyhe voltál, ha öntudatlanul is, a praedauciusok dolgában, a testvérét elháló Mikulichesal szemben, mert szemed a nádorispánságon függött; a bécsi urak kinevettek, finoman leráztak magukról, mint hattyu a vizet; viselőse feleségedre nem gondolsz már hetek óta; jó végbeli verekedő kapitánynak tartanak azok, de egy egész had vezére, mire gondolsz? a horvát ügyeket el tudod intézni, hiszen maguktól mennek, ha nem mennek, úgy maradnak; táncolsz, mint a Paprika Janesi s nem érzed a bécsi kezet, amelyik beléd nyul mozdulatodat igazgatni; de közbenjárni nemzet és király között, előljárni, az első magyarnak lenni, mire gondolsz? Az utolsó grabeni suhanc is port tud hinteni a szemedbe, te buta magyar!

— Klobusiczky uram, ha ma vony kardot az fejedelem... eh!... nem, inkább bujdokni méggyek az csecsszopóval, ki jünni fog, hogysem...

A csendesen léptető hintó-lovak hőkölve álltak meg már a falakon belül egy ucca-keresztelésnél; a koci kezdett lassan hátrafelé gurulni. A kis uccából harisnyás, bugyogós, kis kalapu, olajbarna arcu ide-

gen. vitézek bukkantak ki szótlan meneküléssel; utánuk kivont szablyával, meztelen törrel ordítva rohant egy csoport magyar. A két úr a hintó másik oldalára kerülve meglepetten nézte a különös vadászatot.

— Az spanyol ambassador emberi, — szólta Zrinyi.

— S az palatinus uram vitézi! Mi légyen ez?

Az egyik üvöltve előrerugaszkodó magyar esküvő kánya most villogó kört kanyarítva zuhan egy spanyol fejére. A karcsu legény véres rongyként esik össze. A spanyolok visszafordulnak: a lebbenő kurta köpeny alól hosszú spádély egyenes, merev fénye villan elő s a holton tapodó magyar ordítva bukik arera; melléből vérsugár pattan s tájékos száján halálba hal a szó:

— Kurvanyátok!

Messze nehéz lovak dobogása, vért-csörgés. Sikantó fütty hangzik a verekedők közül s a spanyolok újra futásnak erednek. A hajduk váll közé rántott fejjel kémlelnek körül; az egyik int s egy esendesen nyíló kapu mögött eltűnik a kis csapat.

Zrinyi vállat von s beül a hintóba. A kerék nyíkan, indulnak.

Az uccából magasra emelt karddal rugtat ki Puchaim gróf. Egymásnak nyomott apró kerek szemében harag, pufók arcán az indulat vérbibora; élbe hajló domboru mellvása csillogására dús csipke gallér borul. Mögötte hatvan vértés: hatvan merev, zörgős acélszobor; egyik kezükben a kantár, másikkban az aggyal combjuknak támasztott német puska. Vezérük káromkodva néz körül: senki! De igen, amott! Tehetetlen dühében kardját baljába löki, a nyeregkápa himzett tokjából kiálló pisztolyához ragad s lova nyaka mellett előrehajolva a menekülő spanyolok után lő: inkább ijeszt, mint ölni akar. Csak az éjjel botorkált le a városba vitézei-

vel az Amalfi heregének szállása előtt újból kitört verekedés elfojtására s későn jött akkor is: a hercegnél éppen látogatást tevő spanyol követ kocsisai már vérbe fagyva heverték az összetört hintók körül... S most újra!... Fölötte, a padlás-ablakok homályában kajla bajszok mögött csöndes, gonosz vigyorgás villózik. Amott egy hintó! Tán azok tudnak valamit! Sarkantyu! s a vértések zörögve kanyarodnak uruk után.

A hintó megáll s a kitekintő Zrinyitől udvariasan kér bocsánatot Puchajm:

— ... Es hatte einer von den Spanischen eine Dame bey sich, welchen die Hungarn ertappten, und, nach guten Stößen, ihm die Liberey auszogen, und versoffen. Als solches der Spanische Abgesandte erfuhr, empfand er solches gar hoch, und befahl hierauf den Seinigen, die Schmach nach Möglichkeit an den Hungarn zu rächen...

A bán nem látott semmit, nem tudja, nem érdekelte.

Még az alja sem fér meg egymással, — gondolta utánna, tovább kocsikázva.

— Klobusiczky uram, az fejedelem alatta valója kívánok lennem! — szólalt meg újra, összezuzódott nagyravágyásának támasztékot keresve.

...parancsolni született, nem engedelmeskedni!... És Rákóczy? Az magyar, az más. Rá ugy tekint, mint természetes urára! Elmegy, el! Be akarták tömni a száját, aranygyapjas rendet, mit kínálgattak neki, mikor torkát nem kimélve háborgott minden ellen. De megmondta nekik, füttyül az aranygyapjukra, nem játékszer kell neki, de érdemeit megillető komoly tisztség. Megmondta annak a Forgáchnak is, hogy ország árulója, mert a pap után jár most változott tervekkel s szájaskodik, hogy igen,

mondjon le a nemzet a szabad királyválasztás jogáról... Hát mondjon le, bánja is ő! Ő leszáll a fáról, amelyet maga alatt vág a bolond magyar...

— Klobusiczky uram, kérjen kegyelmed alázatosan nevemmel személyemet, érdemimet illető tisztelet kegyelmes urától.

Ezt hajtogatta hangosan, ezt elméjében s nem is igen figyelte a behizelgő szó kecsegtetéseit: előbb Erdélyben, aztán Isten segedelmével Lengyelországban, végül Magyarországon megkapja a bán, kit Isten neki rendelt. Lesz Zrinyi még palatinus, de akkor a magyar királyt Rákócynak fogják hívni.

— Ugy-e mert nem ellenzene nagyságod uramnak, ha ű az közszabadság visszaszerzése végett Magyarországon törne? — akart mindenáron kötelező választ Klobusiczky.

Zrinyi már rá vágta volna büszkén, hogy nem! De hirtelen eszébe ötlött a Rákóczy-hamvak meggyalázása ott messze térben és időben; s a nagy csatlódás után gyanakvásra hajló esze és e lelkébe befirtató köznemes ellen ágaskodó büszkesége hideg, gúnyos, gögös mosolyra vonták a száját.

— Megmondám, kérjen kegyelmed Zrininek tisztelet Rákóczytul!

A biztos prédát féltő Klobusiczky hunyászodott, mézes alázattal bucsuzott a nagy úrtól, aki hintáját haza küldte s gyalog indult magános sétára a tekervényes uccákon. Az elsikló felhők mögül engesztelően kisütő kései nap halványan csillogtatta a gömbölyű dió-kövek közt meghuzódó kis pocsétákat. A Halász-kaputól befelé kanyarodó kis uccán kíváncsi asszonyok, gyerekek s néhány vitéz gyűrűjében harsányan hirdette a dobját pörgető kikiáltó, hogy fejevesztés terhe alatt tilos bárkinek is kardot vagy tört vonni vagy egyébként verekedést provokálni. A téren a közesendre vigyázó vértések és ágasaikra tá-

maszkodó bugyogós német muskatélyosok néztek harcias farkasszemet a semmivel. A különködő kedvű nagyur lelke távolába néző emelt tekintettel lépett el mellettük lassan.

Hm! Hát érdemes? Érdemes napod minden óráját, agyad minden mozdulását ezeknek szentelned? Ezeknek? De hátha csak magadnak? Te vagy-e csakugyan az isteni providentia ama férfia, akire nemzedet vár? Vár? Halld! Az érsek palotájában amott cimbalom peng, tárogató tutul; kacsaringó füstszalaggal ünnepségre készül a ház... Vár? Várja bizony a béklyót kezére, lelkére... Ereggy a pusztába s ki se kelj belőle, kíváncsi magyar Messiás, te! Vigyázz! Ezt a posványban melegedő kigyófészkét elkerülje lábad! Menj utadra, Erdélynek! Mi keresni valód van itten? A bűbájos szakállu, asszony-vadász Ferkó hadd legyen palatinus Bécs öröme, míg ki nem veri aranygyapju penésze s tán hercegség rühe! Menj! Nem kell a magyarnak új Mátyás király, önként dobja az ausztriai ház ölébe országa javai után koronáját is! Menj, mint őszi széllel költöző madár... magasban rívó hangu költöző madár... Hintópárnákon rázkódó alvás után Rákóczy generalissimussává ébredsz... Addig csak nyugalom, majd kelet felől mess beléjük, jó Zrinyi Miklós!

A nyugvó nap szeszélyes gúnnal hunyorgott vissza egy utolsót a hegyek mögött s piros haragját az ég aljára lökve elpihent Bécs irányában. A házak ablakán mécs-világ pislantott föl, a kapuk előtt pocakos polgár nézte a homályt, aztán sarkon fordult s kapuzár kattánása felelgetett egymásnak innen és túl. Amottan trombita szólt, kocszi zörgött, ló dobogott, ének kurjantott s nyugtalan kedvű kutyák kezdtek titkosan egyetértő éjszakai esaholásba. A bán lehajtott fejjel ballagott ki az országgyűlési

«zöld ház» uccájából. A sarkon sietős utu valaki ütközött beléje.

— Nem látsz? — mordult rá Zrinyi.

A német, kalapját szemére rántva, némán igyekezett mellette elsiklani.

— Halt! Wer' da? — kiáltott most már a bán.

A német futásnak eredt.

A bán haragjal lépett egyet, de rögtön megállt s figyelve nézte a távolodót.

Ejh! — legyintett s újra megindult. Mi ez? Valami iratra lépett. Körülnézett: a pénzverő ház sötétlett fölője. Amoda túl is egy a kövezeten. Hm! Az a német mintha vitt volna valamit a köpenyegé alatt. Itt megint egy! Lehajolt, fölvette az írást s elmerülten baktatott tovább, e két kis, jelentéktelennek látszó esemény kapcsolatát keresve. A sarkon most fátylós legények fordultak be; arcuk mint az éreszoboré fénylett a füstfátyolt lobogtató láng alatt. Mögöttük, fegyveres szolgáktól kísérve, testes, méltóságos, komoly magyar úr; fején félre vágott, hengeres, magas tetejű fekete kalapos süveg, fél vállra vetve elől összefogott kurta köpeny, kezében görcsös bot. Míg a legények a kései sétáló arcába világítottak, Szunyogh Gáspár kalapja két oldalt fölhajló széles karimájához bökött ujjával:

— Jó estét, Miklós! Merre hajt ilyen egyedül ójüdön személyedre való gondviseletlenséged?

— Adj Isten, Gáspár! Hát féljek is mán?

— Undique pericula tibi imminent! — idézte a bán emlékezetébe a gömöri főispán a mindenünnen utána ólálkodó veszélyt.

— Hallám, hogy meg akarának az derék fiak étetni az palatinusság dolgában való szájam nyitása miatt... Mégis orvosokat talám nem uszítanak nyomomban!

— Az vigyázás soha nem ártalmas, Miklós! *Ceterum quid agis?*

Zrinyi csak vállvonitással felelt s a kezében tartott irattal egy fáklyához lépett. Egy pillantást vetett a két függőleges vonal közé szorított sűrű, apró, kerek betűs latin írásra, aztán a bűzös lángba meredve, igyekezett elméjében fölidézni az imént látott német vonásait.

— Mi az?

— *Mehercule!* — kiáltott a bán, — *scriptum aliquod turpe!* — s átnyujtotta az iratot Szunyognak.

— *Modus Reparandi Hungariam!* — olvasta amaz a címet félhangosan.

— Ugy tetszik, néminemű futosó német szórta az imént az uccákon el, — szólt Zrinyi.

— Iramodj csak, Péter, — szólt oda Szunyogh az egyik fáklyásnak, — illyes földön bitangban heverő írásért, ha lölnél egyet.

A legény földnek irányított fáklyával elindult.

— Jüvel szállásomra, Gáspár, megolvassuk egyetemben! — inditványozta hirtelen Zrinyi s újra ott ült szemöldökközén a cselekvő kedvnek régóta nem látott barázdája.

A hegyről vigalom tüzelte szemekkel nézett le az éj takarója alatt pihegő városra a királyi vár. Messze valahol részeg vitéz gajdolt teli torokkal; egy sötét ablak mögül szerelmes citera pengett. Csizmaik sarka keményen kopogott s mesés szörnyeteggé nőtt árnyékuk rángatódzva huzódott utánuk a köveken.

XVII.

A pozsonyi ligetek fái zölden bókolnak a hajnali friss szélben, amely reszketve menekül a kelő nap heve előtt. A tárt ablakokon kisuhanó, tikkadt

éj helyébe tolakvó hűvös reggel borzongató kézzel ébresztgeti a bánt. Lassan nyíló szeme pislogva igyekszik visszatartani fejében éjjeli töprengésének eredményét, de kint már lovat keféző legény énekel s Angelo halkán nyitogatja rá az ajtót az ünnepi díszöltözet egy-egy darabjával.

Horvátok bánja, no, ébredj! A korona az éjjel már a székesegyház sekrestyében aludt. Az ország botját a kezébe nyomják majd s düllesztethet a melledet a fényes menetben, királynét koronázni! S te itt magadban aknákat, puskaaporos latorkerteket építesz az örökletességi törekvések szemtelen bástyája alá! Hejh! Szunyogh Gáspár, bízz össze-fogtunk! németet tanítunk táncolni magyar fütty szavára! Klobusiczky uram dűnnyögve neheztel, hogy nem röpültem mindjárt Erdélybe. Csak rá kanyarítom a tetőt az épületre, aztán megyek!

— Nem ezt, Angelo, az gyémántossat! — vette le süvegéről a szegényesnek talált pompás forgót.

Mire elindul lengyel földre, ott leszek Gyulafehér várt, csak akarja, mint generalissimussa. Ha a svédek a fejedelem segítségére jönnek s Bécs nem szövetkezik össze a lengyelekkel, talán jó végre viszük a dolgot. Zrinyi Miklós... Cracovia hercege? Nem is hangzik rosszul! Kipörköljük várából Kázmér király urat, a hajdani hefflányi bíboros szepetvőt! Derék tréfa lenne!

— Jó reggelt, urak! — köszöntötte a nádori szállás előtt Wesselényire várakozó lovas előkelőket. A boglárokról lesikló napsugár hanyatt esett a lovak ragyogóra kefélt farán s kikent patájukon sem nyugodhatott meg.

Ha a porta nem bakafántoskodik bele a dologba, elsülhet szépen. Csak legyen kedve Rákóczynak elég aranyat vetni az isztámbuli torkokba, elhallgatnak biztonnyal. Meleg van! Pogányul tüzel erre a várbeli

följáróra... S a nádor ott elől milyen nyájas máma, idáig hallszik a nevetése. No, csak menjetek, hívjátok a jó öregot!... A menet készül, ne késsünk! Az élen ott halad már a magyar csapat, a peckes németek is...

— Az német cavallerie után mink megyünk, Ádám! — szolt oda a büszke, szép fejű Forgáchhoz. S a két fehér paripa zablára fogott szökkenéssel indult meg hallgatag lovasaival lefelé a menedékes uton.

S ha nem indulnék ki Erdélybe, hanem innen várnám az idők fordulását? Kiindulok!... de előbb a táljukba köpök egy végsőt. Gyönyörű kis opus, Modus Reparandi Hungariam! Régi fényes városaink, az igaz kereszténység ápolására alapított szent helyeink pusztulnak, gyermekeinket török harcosokul nevelik föl; dicsőséges szent királyaink, ha hallanának, elasszonyosodott koresoknak tartanának bennünket; ideje volna ügyünket és hazánkat a pogány iga alól fölszabadítanunk, jól mondod! De most jön az okoskodás, szép német okoskodás. Megtehetjük magunk? Nem, mert az ausztriai háztól elszakadva a végbeli vitézeket fizetni, rendes hadsereget tartani, független királyt táplálni nem tudnánk az örökös tartományok és Bécs segítsége nélkül... Hát a magyar korona jövedelme semmi? Mátyás tehát koldus volt? Talán bizony az örökös tartományok őrzéséért kapott pénzből élünk?... Magyar nemzeti király visszavenné a korona uradalmait s a nyomoruságos népet még több adóval roskasztaná? S ha így is lenne, mint ahogy nincsen, nem szerezte-e Mátyást úr és paraszt egyként?... A környező népek ellenségeinkké válnának, mert undorodnak tőlünk kezűnktől kapott csapásaikra gondolva? Külföldi segítséget nem kapnánk az ausztriai ház ellenállására s ha kapnánk, nem tudnók fizetni? Ki-

nek kell külföldi segítség? Erdély s Rákóczy! Haha!
De te ezt nem tudod, latin köntösbe bujt német!
S ellenségeink lesztek, környező nemzetek?... Mátyás Bécsben ült trónusra, az ám!

Fölemelkedett nyergében s egy pillantással végignézte a menetet. Mögötte furesa pár: Auersperg s a szomorú arcú, sovány Dietrichstein herceg... majd a nádor egyedül... a három követ, közbül a taláros nuntius... őt festett mellü herold után jó távol egyedül a lóhoz nem szokott Lipót... aztán a kivont kardú hoptester... a császári hintó, egyik ajtajánál a derült, szép, kerek arcú, nevetős szemű, bozontos, göndör, dúls haju Piccolomini, Amalfi hercege ficámkoltatja fiatal öregségét, a másik mellett szálas, hosszú, lebegős haju szobor: Gonzaga nagy, vénasszonyos, biggyedt arca, bizalmatlan, merev két apró szeme, finom kis szája...

Hol van, ha vitézünk annyi is lenne, hogy Dunát rekeszthetnénk velük, hol van nemzetünkben a nagy hadvezető elme? Hisz alig ketten-hárman ha értenek a földméréshez, erődítéshez, seregrendeléshez! Hol a régi magyar hadi dicsőség?

A menet szép ívben balra kanyarodva a város falának külső tövében haladt. A sima tetőn, csipkés közökön, lőréséken lelkesedő éljen tátotta, harsogó torku sok száz fej; amonnan az összesereglett külvárosi csőcselék, szegénység zajongó árja tolulva törik meg Batthyány vitézeinek kopja-sorompós eleven sövényén.

Hol van a magyar hadvezér? Hát hol van? Itt lovagol nemzeti komédi... Itt lovagol s ki törődik vele? Ó, te, Muraközöddel kalitkás vénülő oroszlán, mikor rázod már meg sörényedet? Igen! Tétlenség száraz kutjába dobnak s aztán úgy megsírnak, hogy hol van magyarok között nagy hadvezér!

A Mihály-kapu hűvös boltjai alá érnek.

Csak tizezer ilyen lovas, mint amilyen e kaput őrzi s hozzá szabad kéz, rendelet nem tapasztotta száj s megmutatná Zrinyi... anyja méhében rina vissza minden kontyos török...

A szűk uccák színes rongyokkal, ágáló kíváncsival libegő, vibráló két házsorát majdnem szétnyomta a csillogó, csörgő, dobogó menet dagadó folyama, amely a székesegyház ajtaja előtt violaszin, fekete, fehér és kék négyszögű birétumokkal, kopasz, hajkoszorus, dús fürtű fejekkel hullámozó tarka talártengerbe torkollott. Innen türelmetlen lovak remegtetette mellvért-fal fénylett; túl német karabélyok meredtek a derült égnek a nagy fekete kalapok közül, előttük Puchaim pufók mosolya.

— Száján tartsad Déliát ágyú-szókor! — dobta lovásza kezére a kantárt Zrinyi.

Mi magunk tehát rongy, tehetetlen, koldus nép vagyunk. Kitől függ szerencsénk, megszábadulásunk? Az ausztriai háztól! Ezekből! — szállt elmerülő tekintete a sekrestye egyik szögletéből, ahol összefont karokkal állt, a császári és koronázási díszbe öltöző Ferdinánd és Eleonora felé. — No, megyünk! Előre, urak, hopmester, heroldok, címervivők, császár, Forgách a kereszttel, Csáky országalmájával!

A bán karja kifeszült, amint marka az ország arany botjának nyelére kapcsolódott; a láncocskákon fityegő kis gömbök csilingelve verődtek a királyi pálcá tetején csillogó kristálygolyóhoz.

Térdre rogyanva könyörögjünk hát a Habsburgoknak! Segítsenek rajtunk!... pedig sok és súlyos panaszuk van nemzetünkre: tudják jól, hogyha magunk erejéből foglalnánk vissza a török alatt nyögő magyar földet, elszakadnánk tőlük... El! Igen! El!

A bán szeme megkáprázott a tüdőre fekvő tömjén-

füstben. A sekrestye ajtajában hátra tekintett. Udivarias, alázatos büszkeséggel emelte mögötte Wesselényi aranyhimes biborpárnán a koronát.

Ugy hozod utánam, mintha kínálnád, ne, Miklós, a tied... Eh! bolondság! Könyörögjünk ő felségének, hogy vegyen kegyes atyai indulatába? Válasszuk meg őt és egyenes ágbeli fiörököseit egyszersemindenkorra igazi és örökletes királyainkul? Hisz eddig is az események nyomása az ő fejükre tette koronánkat! Gyerekeszü magyar, a szabad választás csak cifraságos, üres név! Ismerd be hát! De mért legyen az?... Azt a pap-képűt pedig választani fogjuk!

Az egyszerű, széles oltár előtt suhogva, zengve folyt a koronázási mise. A gyöngytől, csipkétől, drágakőtől roskadozó Eleonora körül tenyeret terjesztve, most némán, majd kenetes dallal forgolódott a három infulás főpap, a fehér miseing fölött kereken lebbenő, hosszú, nehéz aranyhimzéssel rakott pluviáléjában. A királyi pálca gömböcskéit összecsilingeltetve száll most a bán kezéből az érsekébe, onnan a térdelő királyné jobbábjába. Zrinyi, mint aki álomból ébred, kiegyenesedve néz körül az oltár mellől: Ferdinándot mintha lenyomná a császári korona súlya, kormánypalcája remeg kezében; talár, dolmány csillogó színzagyvalék; az ország zászlói nyelükre csüggnek; a piros arcok, födetlen fejek fölött alabárdok szeszélyes alaku csillogása s zuhogva hömpölyög faltól falnak a Te Deum laudamus búskomoly, ósdi, széles ujjongása, panaszló bűgása ernyed s rezzentő lendüléssel csattan fel újra...

Tündöklő, színes cafat-világ, meddig jubilálsz rajtam? — vonaglik fel Zrinyiben a bánat s szeme öntudatlanul tapad a fehér mell pihegettete selymes sáppadtságu gyöngysorra.

XVIII.

— Ach! mein Herr Gott! — tördelte kezét Mária a csáktornyai kastély kapualjának hűsében s lesóványult fehér arcában fekete tűzzel égett lázas két szeme.

— Nyugodalom, asszonyom! — szólalt meg háta mögött a fráj, akinek kezét csitítva fogta le egy néni, hogy ugys mindegy.

Mária idegesen fordult hátra s csak úgy pergett száján az ingerült szemrehányás.

— Hallgass, hálaadatlan leánzó, mindig csak szerettelek, hagytalak tenned, kit akartál. Az többi rossz leánzóknak szokások szerint mastan ellenemben fordulsz. Nem szenyvedhetsz szemed előtt én-gem, kinek te annyival vagy adós, és nem téríthet meg felét is adósságodnak környülem szakadásig való forgolódásoddal is, merthogy gyűlölsz. Tahát azért kell gyűlölni velünk jótett barátinkat, asszonyinkat, hogy jól tettek velünk? Az ű jelenlételek vagy látások veri tahát az mi szüvünket s azért ha nem fizethetünk nékik, gyűöljük?... Jaj! Rugódozik! — sikoltott föl hirtelen s boldogan félő mosolygással, testéhez tapasztott tenyérrel figyelte a kis életecske ficánkolását. Aztán újra a lány felé fordult: — Bizony, nagy mocskok az hálaadatlan-ság! — A fejét forgatta, sóhajtozott, ide-oda tipgett, aztán gyorsan megindult hátra s kitekin-tett a napfényes belső udvarra, az árnyékos helye-ken ülő, álló, urukra várakozó várbeliekre. Zsém-belve dőöögött újra előre s a kapun őrködő fegyve-reseket nézte, nemes inast szalajtott a jó előre le-eresztett felvonóhidig s maga is ernyőnek emelt te-nyere alól tekintett ki a meleget táncoltató szürke útra, tikkadt zsombékra, aszott mezőre.

— Hahó! Jün! Hahó! — hangzott le a kapu-

toronyból. A várbeliek kitódultak a kapu fejére. A mozgolódó őrség rezzenve mintha kővé vált volna. Az északi bástyáról dörrenve üvöltötte egy öreg cannon a vár örömét az érkező elé. A fogadására előre küldött lovas csapat fénypontokat csillantó porfelhője már visszafelé gomolygott. Mária kimerülten ült le a hűssön az őrség üresen maradt padjára s csak egymást gyömöszölő ujjában s szeme ragyogásában volt élet.

Dobogó paták, zörgő kerék; a hid konog; éljenrikoltás, pattanó karabély-salve: itt van! Mária föláll, nagyot sóhajt s nem tud előre lépni... Megfogyott ő is!... Arcát nyomja a paszománt, de két karja ideges, szerelmes tapogatással vonja magához a délceg derekat; a göndör haj nyakát csiklandja s két száraz ajak tapad hosszan homlokához. S még így állnak összeölelkezve, a menteszárnyat jobbagyi alázat csókjai lebbentgetik sorjában csöndes szeretettel. Aztán még sokáig néznek némán a kapualjban lassu léptü kis feleségét a lépcsőkön ölelve vivő megtért uruk után.

— Hát megjüve! — Gonosz fáma kerenge penég felüle! — Ládd-e csizmáján minden vármegyéknek földjéből öszverakott királ-domb porát? — Fogyotabb ábrázatú, hogysem ennekelőtte! — Hej! bizony, országunk gondja osak németet velősít! — Elnéztem csak, hogy kedvelli kis nimötjit drága urunk! — Mégis csak előbb jüve haza az ur, hogysem gyermeke világra! — Úgy nézzen rá kegyelmed, királt koronázott urunk, ű tette kezével az nimet kolopra az koronát! — Ne álldogáljunk emberek! Dologra, hé! — Örömömben serre szomjuhozék! — Éljen az nagyságos úr! — fecsegett, fontoskodott, örült a lassan dolgára oszladozó várbeli népség.

— Úgy elnehezedtem, ach, Miki! — panaszkodott

kedvesen urához simulgatva Mária. — Ez kicsiny ne légyen, talám meg is haltam volna, olyan igen felette szántam oda maradásodat! Osztán jó vala üdőd ott mulatása?

— No, te, mit apolgotod kezemet? Szájamat inkább! — és hosszú csók után elgondolkozva folytatja: — Üdő-mulatás? Mondjad, üdő-lopás!... Osztán tudsz-e még szeretni egy ilyen csirában áporodott palatinust? — kérdezte keserü-édes mosollyal.

— Ne, Miki, ne, fáj nékem mastan az tréfa-szó! — borult a bánra sirásba hajló apró nyögésekkel.

Zrinyi gyöngéd izgalommal kezdte simogatni a kis fejet.

— Fáj valahun?

— Mán nem! — szólt Mária és nevetett: — Jó nékem, hogy itten vagy!

— Nékem is jobb, — rezgett vissza komolyan.

— Édes uram, mondja hát kegyelmed! — biztatta hízkelkedve beszédre Mária.

Zrinyi sokáig nem felelt, csak simogatta egyre görcsösebbé váló gyöngédséggel az asszonyt. Egyszerre csak abbahagyta s keze ökölbe szorulva lendült a levegőbe:

— De kirázom még, jün olyan üdő, fejekbül az kevély német gondolatokat!

— Miklós!

— Tétova kerengtünk hónapokon által Posomban! Töltek az hasak jó borral, elmék német planumokkal s az magyar urak, valamint óriás lovas balletto figuránsai, táncultak az bécsi aranyborju környül! Minden órán csömörlet emelte szívemet ajkimhoz, hogy arcul ukádjam őket keserűségem minden undokságival... Ó, meghasonlás lén úr fölöttem, tenéked mondom, Máriám! Nem az, hogy palatinuságra nem meheték, hanem az, hogy veszett nevű

köztek az magyar, kinek érzése nem német porázon ugat!

A dobbanva emelkedő dolmányon nyugvó kis fej ideges forgolódásba kezdett.

— No, galamboeskám!

— Mán semmi!

Zrinyi megrázta a fejét: milyen önző bolond, éppen most rontja az asszonyt dühe föltálasásával. Mi az egész világ palatinussága ez áldott méhü kis feleséghez képest! Beszélj hozzá, kérdezd meg egésze, foglalatossága, a birtok állapotja felől...

Mária sírva fakadt:

— Miklós, úgy fáj!

— Csendesz elmével tőrjed az természet rendölését, kis feleség!

— Igen! igen! — helyeselt ingerülten a szenvedő asszony, — édes szerelemnek képiben rosztat csináltak nekünk, szegény asszonyi állatoknak, ti férfiak, osztán csak, kényetek töltvén, türhetetességet prédikállotok! Bizony nagyon nem szép tülled... Jaj! Miklós! Jaj!... Ereggy, ereggy, nem akarom látásodat! — s a szőnyeges, párnás padon ülésében sírva szegte fejét a falnak.

Zrinyi fölállt s habozva nézett körül, mihez fogjon. Az ónas ablak íve fekete rajzos fény-kendőt terített a földre s a rézsutos sugárhasáiban szürke tejút kavargott. Mit tegyen?

— Mégis itten vagy? — nézett körül ismeretlen erő segítségét kérő könnyes szemmel Mária. — Jaa!... Ereggy!

Zrinyi a tehetetlen nagyakarat lázas ötlet-keresésében nem mozdult. Az asszony, ajkába harapva fájalmát, vonagló arceal lihegett.

Te oktalan! Hát... hátha már itt van az óra! Mit tudod te!? — s vissza se tekintve az ajtónál termett. A folyosón megállt, merre menjen. An-

gelo után akart kiáltani vagy a frájt idekurjantani... Szaladj, hogy későn ne legyen! Futott s eszmája alatt kongva méltatlankodott a kockakő. Csak meg ne lássák! Szíve a torkában dobogott, amint a lépeső fejénél megállt. Ott megy valaki! Kiszáradt torkából rekedten szabadult a kiáltás:

— Hé! az frájt, bábát! — s nagy erővel fujta ki melléből a bennszorult izgatottságot.

A legény ijedten iramodott neki a parancsóra.

Öregszel, bán uram! Kis futás, nagy nyögés! Mi lett? Tönkre zaklattak benned minden ideget, minden húrt a pozsonyi napok! Beteg vagy! Izgalommá peshedt benned az erő, melyet nemzedet, esá szárod nem méltatott kegyelmesen fölhasználni. Belerokkansz ebbe a buzgásba, mint a nádasba kiveret, tehát után bőgő bika! Hiszen fájdalommal születünk! A természet rendje ez! Mitől félsz? Mitől remeg inad? Pattogsz, meg-megállsz, mint a bolond óra!

— Istenem! istenem! gaz, bitang életem kegyelmes ura, mikoron adsz csendességet háborult szívemnek?... No, jünnek, bán, erősség!

A fráj kettesével mérte a lépesőfokokat; a néni keze tegeve szaladt utána. Angelo pedig már ura mögött állt némán, komoly-mozdulatlan.

Délelőtt, dél, délután futkosásban telt el. A bán nagy, sietős léptekkel járta a termeket, udvart, istállókat. A fegyvertárban megkoccantott egy paisezt, suhintásra emelt régi szablyát, a polcra könyvet vont elő, beletekintett és visszadobta, a kápolnában imádkozni akart, az ólaknál kedves kopója után kiáltott, az istállóban faron lapogatta Délia paripáját, a bástyáról egy percre belemeredt az aranyban fürdő zöld fák remegésébe, egyik kapun álló kezéből kivette a hosszú puskát, megnézte, fel

van-e kovázva, a puskaporos torony ajtaján megpróbálta a lakatot. Névtelen, céltalan, bizalmatlan, néma ellenőrzés hajszolta napestig. A rendelkezése szerint minden negyedórán utána futó nemes inas közeledtére megfordult, szó nélkül vette tudomásul, hogy még mindig semmi; intett s maga tovább sietett. Alkonyatkor megállt a szürkülő udvaron, szép szőke haját neki lengette az erdők felől kerekedő hűsítő szélnek s megindult a ház felé.

Mária ajtaja előtt megállt s meghajolva hallgatózott: távoli zúgó kopogás... Nem, semmi! Csak a halántékán lüktetett az ér. Lábujjhegyen lépett odább s benyitott a szomszéd szobába. Az asztal fölött magányos gyertya lángja táncolt. Egy alacsony széken kis fakád, szerteszét fehérén szikrázó gyöles ruhák, pólya, kötött kis ujjas, gallérvás, hátul nyitott ingecske... A bán egyszerre megenyhült; a szívében balzsamos zengéssel felkerekedő béke valahogy homályos látásává melegítette el szemét; keze gyöngéd szerelémmel babralt a kis ruhákon... Főköttő! Öklére huzta a kis jószágot s úgy simogatta. Könnye most már kibuggyant s lehellet-könnyű, forró utat vágva csurrant le arcán.

Mária odaát felnyöszörgött. Zrinyi, mint akit rajtakaptak, ledobta az asztalra a főköttőcskét s a benyíló ajtóhoz lépett... Halk csoszogás, más semmi!... Benyitott.

A nénike ide-oda tapogva rakosgatott; a fráj a szoba közepe felé előrehúzott ágy fejénél állt. A mennyezettelen nyoszolyában elnyúlva, fáradtan, félre hajtott fejjel, lehunyt szemmel szendergett Mária. A lépésesikorgásra föltekintő kimerült arcon bágyadt mosoly felhője futott át. A bán leült az ágy szélére, megfogta a kis forró kezét s lelkiismeretfurdalásos szájalommal nézte a fehérén remegő ajkakát. A kis kéz megrándult s makacs szorításra

kapcsolódott. Zrinyi tehetetlen kicsinnyé törpülve nézte, csak nézte, hogy tépi, rázza a belső fájdalom a petyhüdt puhaságú, gömbölyű tagokat. A nénike jött-ment, tett-vett, egyszer csak odalépett a bán háta mögé s nagy tiszteletteljesen mutatóujja bütykével vállon bökte.

— Nincsen javára nagyságod látása! — morogta a hirtelen megforduló arcába.

— Igaz, igaz! — motyogta a bán zavartan, mintha csak elfelejtette volna és sietve engedelmeskedett az ismeretlen hatalom rejtélyes katonájának.

Az ajtóban megfordult. Mária felpillantott. Még be se húzta maga után az ajtót, a néma tekintetre már rá borult az ólmos pilla kéksége.

A gyöles-mező közepén még mindig vigan járt a táncát a gyertyalidére... Istenem! előbb nem is látta: böleső! Ó, mámoros álomba ringató böles bútor! Fájdalmas élet? Tente, baba, tente! S elalszol! Mért tudjuk mi minden lépésünket, öntudat, kegyetlen hóhér?... Böleső! A kis fiamé!... Meglódította s úgy nevette magában esetlen ingását. A szomszéd szobából átható elfojtott kiáltásra össze-rezzent; lefogta a böleső járását, úgy figyelt. Semmi! Egy darabig mozdulatlanul állt, aztán az ablakhoz lépett. Csöndet parancsoló marokkal nyitotta fel... Az óriási távolságokra domborodó augusztusi égbolt sötétjén szikrázó, komoly derűvel remegtek a csillagok... Mért remegtek ti is?... Nekitáguló szeme merev ragyogásúvá iparkodott nézni a legtündöklőbbet... Eh! Lendítve emelt az ablakhoz egy öreg karszéket, óvatosan beleereszkedett s fáradtan hunyta be szemét.

... aztán a nádor állt fel... iratot csempészték házába... kötelességszerűen élénk terjeszti az örökletesség mellett cincogó érveket. Hahá! Zúgnak! Jól teszik: a magyart gyalázza minden sora...

Szunyogh jól beszélt!... Utána ő!... szisszenve néz össze Lippay és Wesselényi. Zúgnak. A zöld ház falát majdnem szétrepeszti a tiltakozás. Ezt megcsináltuk! Nem dugtuk mégse nyakunkat önként az örökletesség igájába, pedig Lippay már ott állt a járomszöggel, hogy felszarvazott ökörfejünket ki se vonhassuk belőle. Azért is csak választottunk! Mi akartuk Lipótot, nem apja nyomta örökébe!

— Táncomra szabtalak benneteket!... Szt!

Odaát mintha megállt volna az élet.

Fiu lesz? Ádámnak nevezzük majd... Ha lány, biztosan Mária. Milyen lehet az asszony fájdalma? Szereti vagy undorodik tőle? S ha életet adva magáét veszti? Te leszel az oka! Sírba szeretted ezt is! Mindennapos kínt okozva fog előtted férfitvá serdülni, kit legigazabban lelkiismeret-furdalásra keresztelhetnél. Kire fogod bízni? Egyedül özvegy-ségedben mogorva száraz dajkává fogsz keseredni... Ejh! mindig csak rosszat! Ugy turkálsz elkinzott elméd szülte gyászos képekben, mint felcser a nyűvel rothadt sebben!

A koppantatlan gyertya, viaszát féloldalt le-sírva, elnyult lánggal lobogott.

....dél melegétől két hosszú órán át zsibongtak a derék karok és rendek... köztorokkal ordította a bolond lelkesedés: Vivat Leopoldus Primus Hungariae Rex! s kint a tornyon verték a dobokat, fújták a trombitákat; elpukkant az öreg basiliscus-ágyú s ugatva felelték rá a kisebbek sáncról, bástyáról.

— Csak Mária el ne szerencsétlenedjék! — morogta bajuszába.

...s míg az érsek panquet-je dús asztaloknál feszengett, részegen, torkig lakva sipolt, táncolt, mulatott uccán a nép.

Mi az? Hogy az ember agyára ül ez a nagy esőnd... A kutyák sem ugatnak, az ő is tán alszik odafönt, tüske élében hever... A német vitézek hát az elmúlt januárius huszonnegyedikétől számított három év alatt kiviendők... az országból... és... Mikulich Sándor... pörbe fogható... igen... hogy is? ... gyűlést mikor tartsak? ... igen... majd...

Nagyot ásítva fogta tarkója mögé tíz ujja fésűjével kétfelől a haját s elaludt.

...a három lépcsős császári trónon olyan ismerős arcu ember ül, nem tudja kivenni tisztán vonásait. Az ország tiz főzászlaját nevetős arcu urak markolják az oltár két oldalán, amelynek legfőbb fokáról a nádorhelyettes — hisz ő a nádor maga! — harsányan kérdezi: «Akarjátok-e, hogy az jelenvaló groff Zrini Miklós, aranygyapjas vitéz, Lengyelország gubernátora, Magyarország királyává koronáztassék?» Buzgón kiáltják háromszor — a Ráttkay hangja hogy kihallszik! —: «Akarjuk! Éljen az király!» Letérdel és haragszik: «Ráttkay tegye fejemre az koronát! Esztergami érsek ú kényem szerént!» No, dobok és trombiták ott az erkélyen! Igen, így! Tra-rá, tra-rá, trarara-rá! Ne feledjük el, evangéliom után két aranyat kap az érsek. Hát Péter lett a bán, ő tartja kezében az ország almáját! Hisz én akartam! Igen! Jó! Piros-fehér-zöld posztóval bevont hidon haladunk a zárdatemplomba. Elől a zászlók, utánam harminc püspök. A tér fölött a Rathaus tornyáról milyen kötél vonul keresztbe? Egy ember van rajta. Szépen elém ereszkedik. Intek neki. Már a templomban vagyunk. Letérdelnek mind a tizen. Szent István kardjával jobb vállon ütöm őket háromszor. Így lesznek az aranyarkantyus vitézek. A sarkantyujuk nem arany! Ez nem rend! Körüllovagoljuk a várost. A sáncokon mindenütt siposok, dobosok. Nem hal-

lok semmit. Hogy is van? Az ott már a Duna! Leszálllok a lóról. Egy, kettő, három, tizenhárom lépesőfok. Fölül a nemzetiszín mennyezet. «Esküszöm az élő Istenre, hogy, mit? privilégiumotokat, szabadságítokat, immunitástokat...» Egy szökellés a királydomb. Suhintás erre, suhintás arra, emerre, amarra. Fájd a karom tőle s a nyakam. Suttogva búgnak az ágyuk. Föl a várba! A mentém gombja, paszomántja 30,000 forintot ér. Hejh! nádor, velencei követ! Ne hajtassatok olyan eszeveszetten! Egymásnak mentek! Egy ember odaszorul... A feje! Milyen sikoltás!!!

Rémülten ébred ültében, két kezére támaszkodva. Homlokához nyúl. Súlyos verejték gyöngyei morzsolódnak szét tenyere alatt. Ki kiáltott? Hallotta! Nem álom! Hogy is volt?... Istenem! Mária!

Meggémberedett nyakát megcsavarva fölugrik. A gyertya üszkös béle feketén lóg, tövén pislog csak egy kis kékes láng... Mi az?... Ki sir?

— Ölleee! ölleee! — rí odaát keserű fájdalommal egy ismeretlen, vékony hang.

Ugrana, de nem mer. Az ajtó nyílik.

— Nagyságos uram, leányt szüle asszonyunk!

— Mind csak egy! — kiáltja s már a szobában van.

— Jaj! — neveti eléje bágyadtan, hihetetlen boldogsággal kipirult, megszépült arcán Mária, — olyan jó mast!

Az asztalon valami kis fehér vászon-csomó morog csöndesen. A fráj fölemeli a ruha egyik csücskét s Zrinyi idegenkedő, sajnálkozó mosollyal nézi az elnyúlt fejű, csupasz aggastyán arcocskát. Mintha a képen látott öreg Löbl lenne nyolevan esztendőskorában!

A nénike fehér pántlikára csomózott bizonytalan dolgot nyújt a bán felé:

— Az köldök-madzag! Ha hét esztendőös lészen s megoldja maga kezivel, jót jegyez!

— Hát osztán bizonyosan leány? — kérdezi a bán.

— Mán amiként én látom, az! — heheg az öreg asszony szemérmetlen tréfája. Azzal kapja a vászonba csavart cseppséget s megindul vele a másik szoba felé. A meleg víz már vár.

— Ollyan jó mastan! Alhatnék! — pihegi boldogan Mária.

— Mán penég aztot nem szabad! — mordul vissza komoly figyelmeztetéssel az öreg. — Könnyűképpen amoda Túl lenne csak az megébredés! Nem! Nem! Ne sivíts, no, fürdő lészen, ember-magocska! — lapogatta meg göresös ujjaival a kis feneket.

— Nagyon fájt? — kérdezi bugva Miklós.

— Bizony hogy fájt — mosolyogja az asszony. — Örölsz?

— Örülök! Hogyne! ...

— Ha csak leány is?

— Ugy is! ... Hát... inkább akartam volna fiat, de lett, az mit Isten adott, csak ű szent fölsőge éltesse!

A föld peremén szunnyadó hajnal most rugta le magáról könnyű takaróját.

XIX.

A csöndes vár gazdája magába tört, de csak annál nagyobbra nőtt döllyffel, nyugodtan nézett a jövőbe: csak még egypár, feszülő izmu lépés ebben a taposó malomban, aztán csakugyan jön a kardforgató, seregrendelő, szabad, nagy élet. A lengyel havasok hágóin át fog győztes hada élén új királyt hozni Magyarországnak! Milyen jó, hogy nem lett

palatinus! Csak szűkebbre cserélte volna a nyakát rángató pórázat! Minek az? Megy! Megy, amerre csillaga hívja! De előbb itt rendbe hoz mindent... Rossz szolga, vigyázzunk! — suttogják a kis auerspergek a sirja után nyögő császár fülébe. Nem! Csak azért se! Zrinyi-ugyse, nem! Hej, országbíró uram, Nádasdy Ferenc s fekete üstökö, érdemes komédiás, jeles nádor, csak szaggassátok véresre körmötöket a király kegyelmének kaparászásában! Én megyek és nem kötök hajót a lovam farkára, hogy a Tisza-parton hagyjam, mert bizonytalan az Erdélyből való visszatérés... sőt ha kell, Délia farkát szép kontyba csomózva itt is hagyom: játsszatok vele törököt, hofkrixkraxban csipkésen, ülve hadakozó német retyerutyátokkal egyetemben, vén szamarak!

Csecsemő lánya az emlő-bimbót még jól szájába sem tudta fogni, már Varasdon praesideált országa rendei előtt. Lelkiismeretes pontossággal magyarázta, alkalmazta az országgyűlésen kieszközölt articulusokat, amelyeknek kedve szerint való megszövegezéséért három erszény tallért kapott a kancellár. Bizottság ide, bizottság oda, utasítás-készítés, egyéb fő, állami szecska-vágás, praedaucius, oláh, németek megfenyegetése; aztán asztal fölött sápítózó vagy pökhendi, csaholó, nagy ménkü fontos megbeszélések, lázadó jobbággy ellen királyi engedelemmel lóra ülés, erdőn-síkon paraszt-vadászat... De horvátok! Mért? Ha ki bánt, ha horvát is, vére éppúgy szökken, mint a töröké s a béle-metélt muszulmán, nem bűdösebb, mint a hagymán hízó horvát jobbággy!

Utálat mégis! Emberek pecérje lettél, Miklós úr! Mint tövén rokkant napraforgó, úgy áll a kerék s fura, véres emberrongy mocskos bocsokra csüng alá küllői közül. És Bécs nem akarta, hogy a horvát

bán horvátot törjön kerékbe: legyen mit rabszíjra fűzni Kostajnica basájának, mert félő, hogy kifogy a derék faj és stiriai pocakokba sussan majd a muszulmán kopja!

Egy-egy három oszlopos, háromszögű akasztófa alatt úgy rántotta megállásra rémülten horkanó lovát, mint maga az Igazság! A fűzes felé sikamlva rohant a menekülő s fent a dombon, Zrinyi mögött, derekas munka után nagyokat fujva törölte le dolmánya ujjával a ráfröcsent vért Patachich kapitány.

Igazság! Kemény munka, szép szó. Kerékbe törtetni! Görbedt gerincű horvát kuvaszokat? . . . Nem! Bécsi puhákat, nyálas pulyákat! Az lenne mulatság! Igen! Magyar ur kellene nyakatokra, ki jól szügyön váгна taréjos sarkantyujával, hogy abba gobbédnétek! Magyar ur! Bécs fölött! Magyar urnak táncolnának a Favorita sorompói között a tornajátékos lovak, neki nyílnának terraszain a virágok s magyar ur talpából nyálná ki a bécsi csürhe a csengő aranyat! . . . mint Mátyás király . . .

Mátyás! Milyen zengő emlékezetű név! Mátyás . . . nemcsak kénnyel lett király, hanem in manu forti! . . . Erőhatalom! . . . Bár máskor is éljen vele a magyar, ha Mátyás királyra találhat . . . In manu forti! . . . Eh! csak jönnének már, csak hívna már Rákóczy! Elég volt az ugar-törés . . . Szűz föld! új cél!

A decemberi jegen, havon recsegve érkező bécsi munitio után végre egyszer csakugyan régies formájú, kopott nagy landkocsi nyikorgott át a felvonóhidon az épület elé. A bán maga sietett a vastag bundákból görnyedten, ravasz, bizalmatlan körütekintgetések között kimászó két ur fogadására:

— Vártam már kegyelmeiteket!

A vendégek dünnyögő alázatossággal, össze-össz-

szepislogva csoszogtak befelé Zrinyi előtt kapualjban, folyosón, ahol egymás mentéje szárnyát megmegrántva bámészkodtak szét a fegyverrel rakott falakra.

A bán, mielőtt behúzta volna maga után könyvesháza ajtaját, még egyszer kitekintett a folyosóra, aztán nyílt, derűs arccal fordult az urak felé.

Ébeni István uram már nagy gondolkozó huzakodásba merült törökösen borotvált fejének üstökével, mint aki nem akar beszélni egyhamar, de észrevévén, hogy Zrinyi arcán csodálkozássá hökkent a nyílt öröm, mégis csak megszólalt:

— Eppeg jó, hogy beérkezénk nagyságad várában, merthogy kűnn és az hó!

— És bizony! — bökte fel száraz, sovány góbé fejét Nagy Tamás.

Zrinyi az ablakhoz lépett, neki vetette hátát a keresztfának s rámutatott két székre. Az ezer fűzfától remegő szarkalábas szemű két arc ösztönszerűen igyekezett kibujni a kellemetlen megvilágítás alól: Nagy Tamás a könyvekkel, papírlapokkal teleszórt asztal mellé telepedett le lógó fejével s fől-szeme az írásokra sandalgott. Ébeni uram a fal mellett huzódó padszékre kuporodott.

— Erössen megfáradtam! — nézett szét bizonytalanul, közben alig észrevehetően Nagy Tamás felé billent a feje, de az úgy tett, mintha nem látta volna, fordult egyet ültében s elkezdte szálazni pus-kajja tatáros bajuszát.

— Hát, uraim, mi ujság? — igyekezett a bán a dologra térni.

— Atyafiui szeretettel s tiszteletadással s igaz szívbeli örök szolgálatjával két paripát küld méltóságas, kegyelmes urunk nagyságas uramnak.

— Köszönöm! És?

— Egyébaránt egészségben vagyan urunk mind

eselédivel össze, kihez hasanló jókat kíván s reményl nagyságadnak is! — folyt a derüs behízelgés Ébeni István ajkáról szélesen, elnyújtva, jó erdélyiesen.

Ugy mérik szavukat, mint zsidó a kölcsön-pénzt! — gondolta Zrinyi a keresztbe fonta a karját mellén és hallgatott.

Nagy Tamás a félig írt ívet sillabizálta hunyogva: «... és az mi nagy! Mátyás királyunk palástolhatták gyarlóságokat. Egyébbül én az mi királyunkban alig találnék vétket... Az ő szerencséje mindenütt nagy volt, mert az szorgalmatossága végzetlen, mert fáradsága untalan, mert bátorsága győzhetetlen, mert vigyázása megcsalhatatlan. Nem csuda azért, az szerencse hogy pórázon járt...»

Ébeni a csillagos égboltot ábrázoló mennyezetre emelte tekintetét, amely óvatosan siklott tovább lefelé az áttört mívű, keleti rézlámpás hosszú láncán. A lámpáson jó sokáig elmerengett, de végre is a nagy esőndi halk fészkelődésre indította... Egyszerre csak homlokára csapott görcsös, csuzos ujjai-val:

— Tamás úr! Kegyelmed nem is mandja s nékem majd kiese elméből, hogy urunk levele még zsebemben lapúl! Éjnye, éjnye, instálom nagyságad bacsánatát, — azzal fölgombolta dolmányát s szasz kutorászás után valami belső rejtek zsebből kiemelte az összevissza gyűrődött iratot. A térdére fektette s elkezdte simogatni, de Zrinyi eléje lépett, rideg engedelem-kéréssel kivette kezéből a fegyelmi kéziratot, s még a szomszéd szoba ajtajához sem ért, a feltört pecsét puhán hullt a szőnyegre.

A két ember egyedül maradt. Mosolyogva néztek össze ugyanabban a pillanatban, aztán elkezdtek egymásnak integetni. Nagy Tamás vállat vont s bajsza egyik végét fújogatta csöndesen a levegőbe.

Majd fölkelt s maga is a lócára telepedett Ébeni mellé.

— Nagy számár kegyelmed! — bökte oda Ébeni-nek bajusz-fujtatás közben.

— Tám csak nem?!

— De tám igen!

— Csinálja kegyelmed jobban!

— Majd ha nekem ad titkoson száz tallérokat az fejedelem!

Ébeni arca egy öreg kinaiévá vigyorult a belső jókedvtől:

— Be accurate tudja!

Szemközt hirtelen fölpattant az ajtó. (A belépő bán szava ingerülten sivített már a küszöbről a lócán kushadók felé:

— Hát perplexióban vannak kegyelmetek, mi?

— Nehez állapot ez urunknak, nagy jó uram, s az bölcsesség sem határtalan! — nyújtotta a szót Ébeni.

— Mehercule! — kiáltott Zrinyi, türelmét vesztve, az összerézzető erdélyiekre, — princeps Transsylvaniæ affectat coronam Poloniæ!... Mit bolondoskodunk?

— Balandaskodunk? Instállom nagtys... — hebegte Ébeni.

— Igaz magyar szívével kérem ű nagyságát, ez dücsőségtől messzére vettetett sötétségbül emelje ki mán az magyar nevezetet. Sőt jó leszén ügyekeznie, ha valamely derekas dolgot akar (végeben vinni, mert úgy látni, hogy az fatum nagy változásokat készít... Ferdinandus szinte hogy halódik s Leopoldus... ű tudja!... Nem az, kivel vet szövetséget, az lengyelekre zudult svécussal vagy magával az lengyellel, hanem az, hogy hada erős, tisztviselői jók, generálissa próbált, discretus, marhas, sok értékű ű,

igaz ember legyen! Erősnek sok az barátja, gyöngétül az meglévők is elpártolkodnak!

A két úr sűrűn helyeselt, de csak úgy némán.

Elejbük ment félutig! Csak annyit kellene mondaniok, hogy ezt a független, próbált vitézségű urat megtalálta a fejedelem a horvátok bánjában...

Ébeni lehajolt, följebb rántotta csizmája egyik szárát, üstökét hátrasimította, aztán a másik száron is húzott egyet, végre fölállt:

— Nagyságad tehát, mint értém, ha jól értém, javallja az lengyel expeditiot!

Zrinyi az ajkába harapott.

— Urunk nevében nagyságadnak hazzánk való gratiajéért köszönetünknek, háladatas köszönetünknek ajánlása után búcsút vészünk nagyságadtól. Az Ur lakazzék ez várban minden kegyelmével!

Üstök-csavarintás, alázatos kézesókók, bajusz-pederítés s már az ajtó felé esoszognak Rákóczy becsületes főember szolgálai.

Ébeni engesztelő alázattal fordul vissza a gyors távozáson szótlán sértődésben álló Zrinyi felé:

— Instállok alázatosan nagyságas uramat, az főbb magyar uraknak tetszéseek győjtögetésében szűkecskére szabatatott az üdönk!

A bán gúnyosan bólogatva helyesel.

A két ember újra megindul, de most meg Nagy Tamás fordul vissza:

— Judex curiae, Nádasdy uram portálja az közelebb statjo!

Azzal hajbókolva, instálva, sok szerencsét, egészséget kívánva sündörgött-fondorgott a két úr kifelé.

Mögöttük döngve zuhant be az ajtó az élesen csattanó zárja.

Ébeni ijedten állt meg a folyosón:

— Bécsapá az ajtót!
 — Bé ám az szél! — pislantott ravaszul Nagy
 Tamás meg sem állva.

XX.

A kárpit hasadékan enyhe fény szűrődött be a
 barna selyem paplanra.

Megint reggel! — dörzsölgette kábultan súlyos
 pilláju szemét a bán.

Mária összehuzott, kis, gyerek arcával buzgón
 aludt. Zrinyi feléje fordult s öntudatlan mosollyal
 nézte egy ideig, aztán megcsavarta fejét, amely fá-
 radtan hanyatlott az összevisszagyúrt párnára.

Macska! Az asszony csak macska! Vinnyogó sze-
 relemből, gyereksírásból telik ki élete és boldogan
 alszik! Nem tudta, Miklós, mi a lassu mérge? A
 fejed üres s mégis úgy zúg, a derekad fáj és com-
 bodat köszvény metéli... S ha ez se volna...? Len-
 dültél egykor, gondolatod lángoló tűzkoszoru volt,
 amely tetteid bűgő ágyugolyója előtt sisteregve rö-
 pült s most csak hamu nagy terveid pislogó üszke fö-
 lött... Szerelemben zajló éjjelen asszonyba öled
 erődet; kábító álmoköntös fogja tagjaidat nappal
 és bugyborogva forr epéd; kis lányod esókija ízte-
 len, tej-szagú s mégis új jövő rejtelmes kupolája
 domborodik már a puha tagokból!... Hogy kiját-
 szotok, Természet, Isten, egy ilyen szegény, nagy-
 erős férfit! Ez hát az élet? Szerelem, vajadás, szop-
 tatás? S te csak kukorékos hangú kakas? Harcias
 tarajodat csak nősző elevenesség remegteti? . . .
 Nyögj, csak nyögj, gondold, hogy a köszvény, pe-
 dig az öntudat hasgat...

A zsinór után nyúlt s a kárpit ugrálva húzódott
 el a nyugvók elől.

Hisz reggel van! Az éjszaka hazugság volt! ... De akkor mért sötétebb a világosság, mint a homály? Mert Rákóczy úgy akarta?

— Bolond, üdőtlen vállalat! — morgott föl hangosan.

— Ach, ich bin so... — nyögött föl tétován, le-lecsukódó pillákkal Mária s szava kéjes ásításba szenderült.

Zrinyi a homlokára ütött öklével; befordult s föl-könyökölve elkezdte simogatni a kis, puha, kerek kezét.

Mária elmosolyodott, de nem mozdult, még csak pillája sem rebbent.

Vén fősvény! Fél tőlem, persze! Javalltam a lengyel hadjáratot, igen! De Zrinyivel! Félt, hogy fölibe kerekedek... Fölibe? Hm! Nem is olyan lehetetlen! — cikázott szája körül a gúny. — Rám fogsz még szorulni, György bátyám, ha most nem, hát majd a győzelem idején! Lengyel földön ellehetsz nélkülülem, azt hiszed? Jó! De Magyarországon vagyok még valaki, ha hüvelybe rozsdásodott szablyaként fityegnek is ebben a pocséta-várban! Eh! Reggel van, munkára!

Óvatosan eltolta a paplant s gyors mozdulattal talpra szökkent. Félkézzel lerántotta magáról a hálóinget s a mosdótál elé állt. Belefektette arcát a hideg vízbe s úgy töltötte tarkójára az ezüst kanesó csobogó tartalmát.

Mária sóhajtozva neszelt föl, nyújtózkodott, forgolódott, kinyitotta szemét, de a mosoly megint csak szenderegésbe merevült arcán. A bán meztelen derékkal hajladozva, a levegőt öklözve, békáját feszítve s karját kivágva igyekezett szerelemben puhult izmait felvillanyozni. Majd villódzva sistergő göndör hajának állt neki fésűvel s ahol nem simult, tépte. A bajsuzát jó keményen szétkefélte s mikor elkészült, az

ágyhoz lépett. Megfogta a takaró csücskét, úgy vonta elfelé lassan az alvóról...

Mária durcásan tiltakozott az ébresztgetés ellen s ijedten takargatta hosszú, hálóingével tejfehér, gömbölyű combjait, amelyeknek finom bőre reszketve libabőrödött a goromba hidegben. Még a lába-ujja hegyét is befedte, úgy panaszkodott gyerekes nehezteléssel:

— Ne nézzen kegyelmed! Nem kelek föl ilyen!

— Nono! Nono! — csititgatta az ura nevetve; de látva, hogy az összegombolyodott asszony nem mozdul, tréfás-lovagias mozdulattal rájakanyarította a paplant, hogy csak a füle látszott ki alóla:

— Jó éjtszakát, Zrininé nagyságos asszonyom... nékem aranyos kis, bolondos feleségem! — toldotta meg egy csókkal.

— Gonosz kegyelmed! — villogott ki nevetős haraggal a két ragyogó szem a paplan alól.

Mire elszánta magát, hogy fölkeljen, Zrinyi már a belső udvaron kémlelte a bátortalanul, ködlő fény-nyel emelkedő napot:

— Kikelet, de foga vagyon! — azzal jobbra fordult s az északi fal felé tartott, amelynek tövében ékebe vágott tetejű, alacsony, zöldre festett deszkák-ból összerótt kerítésen belül török rabok, bocskoros jobbágyok turták, kapálták, gereblyézték a kertnek odahordott televény földet. Az egyik sarokban a koppanó fakalapács ugrasztgatta véső alatt formálódott lassan kőpad, asztal; fölöttük már ott fehérlett a frissen összerótt lugas váza. Itt lapos faládikákban bággyadozó palánták vártak elültetésre; amott nyessett gyökerei, karcsú csemeték feküdtek egy csomóban. Az gondos trágya-ágyat vetett a rózsatőnek, ez zsineggel mért utat. A pávás, gránátalmás faragott kapufélnek támaszkodva, hón alá fogott pálcával nézte őket egy drabant, aki az úr közeledtére hetyke

alázattal kapta le süvegét. A jobbágyok is süvegelve emelkedtek föl görnyedésükből; a rabok fejet hajtottak s kezük álmosan érintette mellüket, szájukat, homlokukat.

— Kimszi? — fordult Zrinyi, kiléte felől tudakozódva, egy beesett, ólmos arcu, nyitott száju, ritkás ősz szakállu, kis, görbe rabhoz.

— Abu Bekr ibn Aflah, ó, fényes tekintetű király-bán! Tanító voltam messze, délen, a Fehér tengeren túl, El-Magreb-ben! És még messzebb, a sárga homokon túl... Tombuktu... Bölcsességre figyelmes füleid nem hallották talán soha ezt a nevet! Ott tanítottam s nagy dolgok tudósának tartottak... De az emberek fiai gonosz tejet szoptak... és vágató tevék menekültem, szultánom!... Aztán harcoltam Allah — kinek neve legyen örökké áldott — Allah útján a hitharcot: a golyók a mezőn vészessillagok gyanánt táncoltak... telt a hold és fogyott... tevé, öszvér, ló, mind megfordult combjaim ollója alatt... és foglyotokká tettetek! — s karjait összehúzva, két tenyerét arca mellett lappal előre kiterjesztve fölsóhajtott: — O! létezőknek Alkotója! a királyok királya, világok ura vagy, aki e földet különféle nemzetekkel felékésítetted s annyi százezernyi embert fenntartasz, nekik erőt, országot és szerencsét adsz, miért teszed őket a mi foglyainkká s minket az ő foglyaikká?

Zrinyi biztatóan, bátorítóan tette kezét az öreg vállára s odább lépett.

— Maszlagtul részeg mast is, nagyságos uram! — suttogta a háta mögött a drabant.

A bán egy darabig gondolkozva nézte a dolgozókat, aztán sarkon fordult s könyvesháza felé tartott.

S milyen nyugodtan kapál! Mámor és bánat remeg a szemében s jól van így; nem lázad, nem dülful, csak könnye pereg s te már előre bosszankodva

gondolsz a levélre, amellyel ajtód előtt vár rád a németek futárja. Magadat sajnáld, ne azt az Abu-t, hisz gazember! Tudod biztosan, hogy Kanizsán ládászám várják vissza a tallérok s itt mégis turbánja koszos, kaftánya mérő mocsok, koldusnak teszi magát, hogy dús sarcot ne nézzenek ki belőle. De sírt! Hamisság és igaz érzés bolondos keveréke ez a görbe világ!

— Nyugodalom? Mán megént!? — gyűrődött össze kezében a bécsi levél. — Hát azért se!

Félóra mulva riadó berregett, harsant az udvaron. Egy ölelés az asszonynak, egy csók a szurós bajusztól ijedező fogatlan, tejes szájra, aztán lóra és neki a világnak!

Aznap éjjel idegen barom bőgött a bán ólaiban s új foglyok suttogtak titkos ujságokat a régieknek a pince sötétjében, vasalt kézzel, lábbal vetve neki hátukat ültükben a nyirkos falnak: megint más nagyvezír van... a padisáh mindig csak vadászik, kint kóborol, nem hiába átkozta meg legyilkolt apja, Ibrahim; hogy úgy éljen, mint mezőn a vad... a Dardanellák bejáratánál a velencések köves ágyui, tűzgolyói hetven hadi gályát süllyesztettek a zöld vizek alá; volt, melyet diadallal vontattak Velence útján...

A bán fáradtan, gondolat nélkül gondolkozva könnyökölt ki ablakán: az imájában leborulót faron rugva rántották ki alóla a kis szőnyeget... az sem szed több adót!... egy kis vér, néhány barom, mellszorító futás dobogó lovakon, por és füst: így szedi a horvátok bánja nevetséges hírkoszorújába a szegényes virágot...

A csöndes éjben bánat és ihlet feszítette recsegő, mély torokhang sajtáságos lejtésű énekén szállt föl hirtelen a Korán egy szurája:

Ha az ég majd ketté hasad,
 ha a csillagok széthullanak,
 s egymásra szakadnak a tengerek
 s kifordulnak a sirhelyek:
 akkor tudja meg a lélek, hogy mit kezdett és mit végezett.
 Ó ember! vakmerős . . .

Durva hang szitka csattant s az ének megszakadt.
 Az álmodozásából kirezzentett Zrinyi sietve csukta
 be az ablakot s amint megfordult, az ágyban ku-
 porgó Mária szemének epedő ragyogásával találta
 magát szemben . . .

A kert szépen haladt. A lugas léceire kötözött
 ráncos bőrű, ösztövérenyigéken már hasadt a rügy,
 a kis palánták életet adó lucsokban ülve hízta s
 várták a napot. A ritkás szálú, zöld gyepágyak kö-
 zött reccsenő kavicsu, sárga, keskeny utak kanyarog-
 tak. Zrinyi lehajtott fejjel, lassan lépegetett rajtuk.

— Nagyságos uram! levél Grécből! — lobogta-
 tott valamit Migliani a kis ajtónál.

Komolyan kezdett hozzá Zrinyi, de aztán elne-
 vette magát:

— Ez megént uszít az törökre! Sem vélem, sem
 nálam nélkül nem lehetnek az koszosok. Ha békes-
 séget tartok törökkel, az Grécnek rossz, ha fölbön-
 tom, Bécsnek nem jó. Azt szokja vala mondani ily-
 lyes nehez állapotban Klobusiczky uram Posomban
 amoda akkor erdélyi szóval: «Mast légy akas Dama-
 kas!» He! Gréc tahát kezemben nyomintja az szab-
 lyát: hajde, törökre! No, Zrini, hecc, hecc! — mint
 ebeket bikára . . . Hát, atyaságod, az rabok közzül
 amaz vén Abu Beker-t ide, osztán elé az nagyobb fe-
 jér zászlóval! Szóljon nevemmel Kiss Farkasnak,
 bemégyen emberivel Kanisa alá, török volt, esmérí
 őket . . . no! Légyen békesség, ha Gréc harcot akar!
 Légyen legalább igaz titulussa Leslie uram pana-
 szkodásinak, hogy tulajdon fejem szerént cseleke-
 szek mindenekben, kik törököt illetnek. Amaz Abu

helyében kérem az pasátul... hm! nincs török láncon mast tisztviselőnk, ugyé? Hát két derék köz rendet... Mavro-t... és kit még?... Velimirt, az kerészt, igen, igen! — fejezte be mosolyogva.

Azzal egy intéssel elbocsátotta a páttert s szemeit összehúзва merült el gondolataiba.

XXI.

Az éjjeli mécses lángocskája hajladozva, megmegrebbenve úszott a kis olaj-tavon. A kályha tompa süvöltéssel felelgetett a tetőn táncoló vihar-nak, amely erőszakos incselkedéssel rántott egyet-egyét az ablakok fatábláin.

A tépelődésében elvánnnyadt arccal szunnyadó Zrinyi riadva ébredt a szomszéd szobából felhangzó gyerek-sírára, amelyet sipítva ragadt magával a küszöb-közön zörögve áttolalkvó szél. A bán megemelte a selyem-suhogással lebegő kárpitot: a mécses összerázkódó fénye sárgán esett a mély nyugalommal alvó Mária arcába. A szomszédban is csönd, csak a kicsi sír erősebben...

S mi volt a vége? — gondolkozott tovább tarkója alatt összefont kézzel, — a király nem akarja a predauciusok bekebelezését s az áldatlan huzakodásban a mi karunk fáradt el előbb... no, igen, a telkek újra fölmérve, beírva, ez valami, a szolgabíróságoknak új határokat huztunk... az adózás alapja most már biztosabb... Nem is mehettem volna! Nem mehettem volna, ha hív is Rákóczy! Királyom ellen fogtam volna fegyvert, a jó Ferdinánd ellen, aki bizony no, csak szövetséget kötött ám a lengyellel...! Mi az, hogy senki se mozdul a rivásra?

Lassan fölkel, belebujt papucsaiába, hálóköntösébe s átnyitott a szomszéd szobába. A szemközti falnak támasztott divánon ültéből fölborulva aludt a kis, barna képű horvát szoptatós dajka.

A sarokban, a födeles ágyacska oldal-rostélyán belül, göndör lenhaj hullámai között egy nyitott száju, puffadt kövérségű sárga arcoeska. Középen, a magától meg-megringó bölcsőben összeszorított öklöskéit csáposan rezegtető kisebbik; szája négyszögletesre görbült a panaszos ordításban.

Zrinyi körülnézett, vállat vont s a bölcsőhöz lépett morogva:

— Jüjj, no, kis Katám, tisztában teszek!

*

Az alacsonyan gomolyogva rohanó szürke felhő-tenger alatt, a vastag fehér takarótól roskadó fenyők tövében messze fölfelé, a felhőbe bujt esűs iránt, ezer és ezer kis fekete pont nyüzsg az egymásba simuló hatalmas rücskők ágyazta szakadék mély havában, amely csak nem akar fogyni a csipetenként odább lódító lapátok, ásók elől. A ragadós hó alatt éles szikla, lépést csusszantó kavics; útnak híre, se hamva. A góbé elkecsereedett húzza vissza fogásig süllyedő s a végén is csak sziklán pendülő ásóját:

— Komé! vajjon látja-e Isten az mű nyavalyáinkot?

— Látja ugyan, de Isten úgy segítjen, ő sem tehet róla! — hangzik háta mögül mély meggyőződéssel.

Lent, ahol a szakadék völgyé tágulva simul el, övig áll a hóban Rákóczy György és sóhajtván néz föl a szürkén fehérlő máramarosi bércekre:

— Nem ember ellenségünk, hanem Isten van ellenünk... Majd tisztességes halált kívánánk inkább!

* * *

A csáktornyai vár északi kapujának hidján bocskorok csoszognak, taliga zörög; fekete föld, mész,

cement, délről jött nagy terméskövek rázódnak a sovány, izmos, meztelen barna karokra függeszkedő nyikorgással befelé.

Zrinyi a régi lőporos torony aljában állva beszélget egy nagy kalapu kis alakkal, akinek fekete térdnadrágja oldalhasítékán kacéran buggyan elő a vörös selyem betét. Az idegen harsányat kiált s a térdszalagrózsa fityegőjének arany cafrangja türelmetlen toppantásban verődik sovány ikrájához: a hangra egy föld-kupac tetején álló felvigyázó szaladva iramodik a cementet keverők felé. Aztán újra Zrinyihez fordul s mutató ujját magyarázva helyezi a papírlap egyik pontjára. A bán figyelmesen követi az erődítési terveken ide-oda szaladgáló vékony ujját.

Majd lóra ülnek s a szekerek, taligák sora mellett elléptetve a vadaskert hosszában ügetnek északkeletnek. A kis ember egyszer csak föláll kengyelében, beletekint a kezében lobogó papírba s tenyerétszeme fölé ernyőzve néz el a stájer hegyek dombokba haló lábától messze keletre elnyúló síkon.

— Monsieur le comte, ide jönne a redoute, — mutat elöttük egy dombra.

Zrinyi helyeslően bólint s a dombra szöktet. A dombon túl tavasziasra dagadt patak piszkos vize fölött palló.

— .. le tout protégé par un redan avec flancs! — azzal a tenyerébe rajzol egy négyszöget, ami a redoute-ot jelenti, egy vonalat kanyargat elébe, az a patak, rá, a redoute-tal szembe, két kisebb vonalat peckel keresztbe, az a hid; a patakon túl egy megtörve lefutó s a hid felé szétnyíló száru éket vés körmével, az a redan, a pallót védő szöggát.

— Jól vagyon, ingenier uram! — szól Zrinyi. Megfordulnak s a két paripa néma léptetésben süppedezik a kövér fűvön.

A széthasadó felhők közül kibukó nappal szemben szívárvány ragyog fel s Krakóban bűg a harang, bűg az ágyu. A buggyos ruhájú svédek tollas kalapjainak, az erdélyi hajduk vörös, zöld kucsmáinak tengere már a Visztula hidján túl hullámszik tolongva, mikor égre lendül a kozákok keresztes zászlaja, megremeg a borzas prémű süvegük mellé tűzött apró levelű, egyenes faágacska, s megindul a hihetetlenül karsu és hosszú szigonyos kopják alul földet érő ritkás erdeje. Dob recseg, vezénylő kard villan a magasba s lendülve úszik a többiek után a moldvai zászlók szentje, ökörfeje s az oláh selymek sólyma. Ujra színes, függélyes, bő svéd redők rengenek előre a porfelhőt kapáló lovakon... s mikor a por elül, vágatató lóval lépésben menve halad előre, szemét a Wawelen hatalmas tömegben, karsu csúcsokkal, hegyes tetőkkel fölmeredő királyi várra függesztve, fehér vont arany dalmányban Rákóczy György. Mögötte a svéd, erdélyi, kozák, oláh urak tarka, gögös, diadalos mosolyu csoportja előtt, kerek polyák kalapját szemébe huzva, Würtz, Krakó kapitánya és remegő keze tartotta selyem zacskóban zörrenve verődnek össze a behódolt város kulcsai. Utána síp, dob, trombita, por s a hódító lovak ezreinek szívet döngölő tompa dobogása...

* * *

A négy sarkán négy kerek toronyba gömbölyödő vár festett falán kigyulva csillogott a két sor ablak az alkony tűzében. Lent, a sárga, kopár sziklák övezte kis öbölben csüngő vitorlájú bárkák pihentek csöndben összebujva a ringatódzó vizen, amelynek millió apró bíbor hullámocskába szökkenő opálos fénytakarója békén terült el messze, a lilával foltos barna szikla-hegyekig. Fent az egyik ablak ragyo-

gása rezzelve nyílt sötét négyyszögge s a kikönyöklőhöz kongó harangszóval keverten verte föl a sós, nedves tengeri szellő a portorei hajósok, halászok dudával kesergő, síppal sikongó ünnepi, ájtatos bánatát.

— Elhiszem, német szóra fogta apró cselédidet bécsi feleséged, mi? — folytatta Péter, a bán mellé könyökölve, a nehéz hegyi úton megszakadt szóváltást.

— Nyughass mán, Péter! — mordult fel Zrinyi.

— De nem! Nem lehet, hogy teljességgel németté apolgatott az Löbl leány!

— Péter! — egyenesedett ki Zrinyi.

— Hát osztán? Péter, igen, Péter! Vessünk számot egyszer ez életben, vitézlő bátyám uram! Te jöttél felém... én mán csak ha az temetésedre mentem volna Csáktornyára...

— Nem hozzád jöttem, jó testvér, az tengeremléki passusokat jöttem nézni, — szólt elesendesülve, gúnyosan Zrinyi.

— Mi okon vonyál ki hát barlangombul? ... Mast itten vagyok és beszéllek. Én nem tanultam csehországi köntösöknek szabóságát, mint ennyi sok más, vagyok, ki voltam s lészek, igaz horvát! Te? Elsőben magyarrá vedlett szüved, mastan meg... Eh! Mi dolog ez? Familiánk mint cometa szörnyen fénylett magasbul s mastan csak sindik, mint bujdokló fényű kicsinyded csillag! Bizony, Miklós, Katámmal gyakor szóval, sűrű óhajtéssal szomorkodunk régi hírünk-nevünk gyalázatos veszésén... Jó, no, tudom, kit mond tekinteted: én csak én vagyok, alábbvaló nállad elmére, vitézségre... De nem vagyok így is sorban utolsó! Sirhatnék, Miklós, ha szároz szemem könnyet adna hozzá, látván irigy fátyum alatt hajuló derekadat... Kicsuda pántolódjék mind az világgal az köz bontakozott állapotja miatt

Horvát- és Magyarországon, ha nem a Zriniek!?...
 Én csak úgy mondom, vedd eszedben az szót: job-
 bágyinkbul nyolc ezeret könnyű szerrel állathatnánk
 talpra s az holdultságbul husz-, huszonötezer kato-
 nát szedhetnénk soldra...

— Mit akarsz? — búgta, föltolakvó gondolatai-
 tól féelve, a bán.

— Azt, kit illenék, hogy te is akarj! — vágta sze-
 mébe merészen Péter.

— S ha akarom? — állta a kihívó tekintetet
 Zrinyi.

— Hejh! akkor! — s fenyegetve lendült Péter
 gróf ökle a terem falán függő, valami régi, füstös
 király-kép felé.

— Akkor... akkor... várjuk, szép öcsém, az
 jobb üdőt, — csapódott le a bán csontos, izmos keze
 büszke öntudattal öccse vállára, — kinek szellemi
 Lengyelországbul fujdogál erre alá!

— Keljünk eleiben! — gyúlt ki a vakmerő re-
 mény Péter szemében.

— Nem, Péter, nem! — morogta újra magába
 süllyedve Zrinyi.

Az uszkokok főkapitánya elképedtenedve fordí-
 tott hátat, majd visszapattanva fölkiáltott:

— Mondd ki hát, hogy higgyek!

Zrinyi szája gúnyos ívbe görbült, míg szeme Pé-
 ter gróf lelkében olvasott:

— ...hogy magyarok közt királ kívánok lennem?
 — ejtett lassan, nyugodtan szót szó után, — s te pa-
 latinus?... Nem! Nem!

— Velencés kezével?... Francuz... haddal? —
 suttogta lázas kíváncsisággal, egészen hozzá hajolva
 Péter.

Az öccsére nem is figyelmező Zrinyi lelkében
 gyötrelmes örömmel született meg a gondolat...

— De ország gubernátora, igen!

A nagy teremben susogva, bugva kavargott a zavaros visszhang s a homály a tengerről föllépett a sziklákra.

*

Jobbról az enyhe lejtésű távoli hegyek zöldje felől a Schmielova vára alatt elsiető folyócska, balra a százszoros salvéval durrogó ágyuk füstjétől gomolygó magaslat; középen az egytornyú kis faluhoz kanyargó széles út. Az út mellett két felől, a szántássá taposott friss gyöpű síkon elszórva, arccal az útnak kisebb lovas csoportok; mögöttük két-két, innen a dombtól a falucskáig széles, színes, pikákkal, csidákkal tűzdelt csik, előttük a kapitányok ritkás arevonala: kozák és magyar lovasság.

S elől a dombon, amelyre fáradtan kuszik föl a falu útja, himzett nyeregtakarós lován Rákóczy György, Erdély fejedelme. Mögötte főemberei.

— Keves az svécus, Kemény uram! — rezzen meg a fejedelem előre álló tömött szakála.

— De nem, nagyságos uram! — hangzik a bizonytalan válasz.

— De bizony csak hét ezer vitéz! — bólint szomorúan, mint aki mindent tud, Rákóczy, s közben megfordul fejében, hogy a lengyelek mind elpártoltak tőle, még akik hozzá szíttottak, azok is elhagyták, Lubomirski s a többiek, ki itt van, kevés is, rongy is... Szelepcsényi műve... itta a borát, lakta sátorát s a saját táborában érdekei ellen dolgozott... bécsi ötlet aljas eszköze... — Még az búcsuebédén is, — szólal meg hirtelen hangosan, — jól lakék, váltig esküvék Szűz Mária emlegetésével bővesen! Hajdu sem esküdhetik többet...!

Az urak rábólintják az igent, tudják, kiről beszél.

— Lator ember, én mondom, mert... — emeli föl kezét Kemény János, mikor Rákóczy int, s mögöttük oldalvást nagyot buffan a rézdob, fülsiketítő lármát okádva rebbenek föl a karsu trombiták s a magaslat ágyúi nehézkes sietéssel fognak szaporább bömbölésbe. A fejedelem fehér paripája kifelé forduló patával, magas szögbe emelt, dagadó izmú lábbal indul meg; szálas farka a földet söpri. Rákóczy lekapja süvegét, combja mellett büszke alázattal feszíti hátra, dereka meggörbül s lehajló fején meglebben a frissen borotvált koponya üstöke...

Szemben fodorított hosszú hajak, csipke-örvek, omló vonalu, könnyű ruhák sűrű rovátkája előtt egy szürke paripa keskenyülésű, hosszan lógó nyereg-takaróján ezer buggyanással redős bő, szalag-csokros nadrágszárbán előrefeszülő két merev láb; nyeregkapában hosszú, cafrangos pisztolytasak; csipkehabos mell; jobbra egyenesen kinyuló kézben tollbokorba boruló főveg; legszebb hajlású ívekbe simuló, klasszikusan egyenes arevonalak; széles ajkon az orr tövéből elhajló vékonyka bajusz tiszta félkörre; egyenes derékka könnyű főhajtás: a szövetségese tegnapi első látogatását visszaadni jövő Károly Gusztáv, svéd király.

— *Serenissime ac potentissime rex...* — remeg szinte meghatottan Rákóczy hangja.

— *Celsissime princeps...* — harsan vissza büszke nyugalommal a köszöntés.

* * *

A vára udvarán lováról lelépő bán megtántorodott: mind a két lába remegett. Fáradtan csatolta le sisakját s amint homlokához nyult, gondolkozva kapta félre a fejét, aztán szeme elé emelve nézte az ujjai hegyére ragadt száraz vér porát, szivárgó vér

nedvét. Sisakja belsejébe tekintett, külsejét vizsgálta s mosolyogva ölelte magához az aggodalmas ráncokba vont homloku Máriát:

— Semmi, feleség, semmi! Kósza szablya-suhintás repeszté meg bévül ez pántot s az goromba szélű törés karistolá föl az bőrt... De az babócsai aga Allahjánál pipázik mán valahun pokloknak fenekén! — s ezzel aztán mintha el is mesélte volna egészen a Kanizsához közel ásott új sánca ellen támadó törökök ellen vívott ütközetét, tudakozódva folytatta: — Megjüvének Légrádrul, Varasdrul az harangöntők, kiket az bécsi ágyuöntő mester keze alá rendöltem?

— Igen! — felelt Mária türelmetlen révetegséggel.

— Az salétromcsináló ember?

— Munkálkodik, édes uram, mint értem az várnagytul, de...

— No! — nézett kutatva az asszony szemébe, akinek izgatottságát csak most vette észre, — Trézsi?

— Nem jól vagyon! — felelte sírásra hajolva Mária.

A füstös, összekapart mellvas zörrenve koppant a földön az épület felé siető bán mögött.

— Trézsuika, kis cselédem! — hajolt kedveskedve ott fönt a beteg fölé.

A halványsárga, kövéres arcban mosolyra nyílt a vértelen száj keskeny vonala; a két kis párnás kéz a poros, izzadt arcot paskolta:

— Väterchen! Väterchen!

— Látod? — fordult vissza bizakodva feleségéhez a bán.

— Gott sey Dank! Mastan igen... de hun erőben, hun gyöngeségben, szinte minden órán fordul állapata... Jaj, jaj, édes uram! — fejezte be sopánkodva.

— Vor dem Kinde! — intette rosszalóan hallgatásra Zrinyi.

A kis Terézia figyelve nézte apját s Mária elnevette magát:

— Talám többet is tud németül, mint apja ura!

— Te, kis bécsi practicás! — fenyegette meg a bán a kacér vállvonogatással hátat fordító asszonyt.

Mária a most már fecsegni, nevetgélni kezdő betegnél maradt, mindenféle gyanus színű leveit keverve, töltögetve üvegből csészébe, csészéből kánálba; Zrinyi pedig megfürdött, átöltözött s lement kis kertjébe, amelynek viruló zöldje gondos öntözés fakasztotta illatot sugározva fordult csöndesen a tikkadt nyári nap alkonyának árnyába.

A bán nagyokat lélekzve, gondolkozva lépegetett a lucskos gyepen rózsatőtől rózsatőhöz. Itt egy bimbón simított végig ujja, ott egy selymes, halvány testű, buja rózsafejet fektetett két ujja között tenyerére és sokáig elnézte a vágytól széthajló kövér szirmokon duzzadó ereket. Amott papucs orrával igazította ki egy másik tű véletlenül eltaposott gyűrűs sáncocskáját; száraz levelet morzsantott le gyöngéden; sercegve égő hasas zöld rózsatetűt pörkölt le parázsló taplóval. Majd leguggolt a kis gyepszegélyes ágyak elé s vaskos keze alig érintve enyelgett kis, színes jószágaival: az öntudatlan nyíltsággal bólogató fejecskéikkel... A szőke fürtök hirtelen haraggal zizzennek meg a dolmányon... Kezébe veszi a zöld levelek között alattomosan megbujó éles követ, föláll; ujjheggyel földet érintő bal lába előre-feszül, jobb karja hátra vágódik s megtelt, de még mindig gyönyörű teste íve gömbölyűre feszültéből előre pattan: a repülő kő sívító parabolája a várfal fölött hajlik kifelé, messze, az ároknak. Ez az ő kertje! De szisszenve kap a köszvény csákánya alatt megránduló tomporához... A másik... hm, a má-

sik szinte eltűnik a Bécsből s mindenünnen beléhajított sok kicsi, nagy kő alatt... Köszvény! Csakugyan hosszú élet jele? De milyen életé?... Eh! kevés patientia, sikoltás és néha szitkozódás kell csak hozzá... — Ejnye, de cifrázza az hidat kérő tülkös! — neszelt föl hirtelen. — De türehetetlen!

A kis, könnyű, nyitott kocsival szinte repül a négy ló az udvaron keresztül. A végig kigombolt dolmányu, ingelejű utas föláll ültéből s amint megpillantja a kertben a vár urát, ordító hadonászásba kezd. A négyes tajték-rongyokat fröcsögetve áll meg s a hadonászó alak hamarjában nem találja meg a lábát, amelyikkel kilépjen.

— Nagyságos uram! — igyekszik rogygánót fűtással a kert felé, nyári kalapos süvegét libagatva, — nagyságos uram, csuda nagy, dücsőséges fáma; győződelem, győződelem! Erdélyi uraim Dancka táján dobolnak! Cracovia, Sandomír ú nagysága kezén!... Bocsánatos gratiáját esedezem: jó napot kívánni majd felejték az örömtől, ki szüvemből halaluljáz... Pfüh! mán csak leülök ez kúpadra nagyságod engedelmével...

— Jó napot, Vitnyédy uram! Ugyan bésett, mint üstökös, ez várban!

— De Rákóczy az üstökös! Győződelmes sergepenég tündökléssel fényeskedő farka! Bizony fejében száll mán az lengyel korona! Lengyelország Erdély vazallusa lészen! Jól s okosan tévé Ferdinandus, hogy koporsóban bujt föld alá; szegyenletében bújna mast oda, vagy inkább félelmében! Hejh! az koronás fejű papocska mast odafönt Bécsben ríhat apja után, mi tévő lészen ez zimankótul fekete folyók hők feje fölött való győlekezése korán!

Zrinyi kiegyenesedett. Fölkelt tehát már a nap a lengyel hegyek mögött és sugarának tüze bécsi hajakat pörköl s reménysége kis palántáit zöldíti ne-

vedékennyé! Milyen jó most, hogy Lipót nem hívta meg a Rákóczy ellen küldendő sereg körül forgó megbeszélésekre, de még jobb, hogy az öreg Hatzfeldet állította ama tizenkét ezer ember élére!

— Hejh! nagyságos uram, nagy grádicsal vagygon feljebb az mi dolgunk! Merthogy hiteles az fáma... Mednyánszky uram embere hozá... Mast lészen üdeje, hogy ne aludjunk térdén az németnek, mikor amugy is reánk köszörült beretvája megrözen kezében... hogy... mert — s szeretett volna még valamit mondani, valami nagyot, elhatározót, — ... mast vagygon avagy lészen, vagy lenne alkalmazatosság az bécsi kertekben való gyümölcsöket leszedetni... ha... — s tétovázó szeme elfordult az összefont karokkal mély tépelődésbe merevült bánról s az udvaron köröskörül sétáltatott megizzadt lovak kerengését követve igyekezett a fejében lázasan ugráló gondolatoknak valami fonalat találni, amelynek végére odacsomózhatta Zrinyi gyors beavatkozásának legalább az ígértét.

Zrinyi szótlanul vetett számot magában talpra állítható fegyveres erejéről, zsoldosokról, Péter öccséről, barátairól, az elégedetlenekről. A képzeletében szétterülő Magyarország térképén már messze járt elgondolt hadával...

Vitnyédy, minden egyes pitykét hosszasan megpödörgetvén, gombolgatta össze csöndben dolmányát... aztán csak egyet köszörült torkán, elsimított őszülő haján, fölállt s ünnepi lassúsággal lépett a bán elé:

— Nagyságos kegyelmes uram!

Zrinyi fölrezzent s távoli ágyutüz villanásaival szikrázó szeme büszkén állta Vitnyédynek felekezeti bosszu, hazafias vágy, nagy, őszinte szeretet rajongó lángjával égő, könyörgő, szókimondástól szégyenkező tekintetét.

— Uram! Az seregek urának és Istenének, kinek dücsőséges zászlója alatt nagyságod, mint hűv és szorgalmatos vitéze, más tunyáknak és eleik dücsőséges cselekedetétől elfajzott nemzetének confusiójára vitézkedik, szentséges ótalma és gondviselése alá ajánlva nagyságodat, nagy alázatossággal kívánom tiszta szívből, hogy ű szent fölsége tanácsolja és vezérelje ez állhatatlanságban állhatatos üdőkben minden dücsőséges cselekedetekre... és ű szent fölsége harcoljon, igen, harcoljon nagyságoddal és tegye ellenségi előtt úgy röttenetessé, amint az keresztén világ és ellenségi előtt is dücsőségessé... én... — s az összefonásból reszkető ujjakkal kivájt kart magával rántotta térdre rogyásába. A bán keze fején egy csók s egy könny melege égett.

*

De az eretnek Rákóczytól főpapi buzgalommal undorodó Lipót biztatására, aki olyan sietve újíttotta meg a lengyel hitlevelet, hogy az országbíró és a horvát bánt el is felejtette meghíni a tanácskozásokra, a dán király hajóval, sereggel négy felől rohanta meg Svédországot. A svéd király Rákóczyban nagy hadvezér, jó barát helyett történetes sikerein elkapatott, ostobán ravaszkodó, hiú álbarátra lelt, aki önzésében elvakulva addig-addig halasztotta szövetségük levelét aláírni, mert magáénak akarta s képzelte egész Lengyelországot, míg a dán becsapás hírére Károly északnak készült és semmi sem kötelezvé, meg is indult. Most, amikor csak Steenbock és a bádeni örgróf maradtak mellette, Rákóczy lelkében megnyílt az örvény, de Varsó bevétele s maradék készletének bora egy napra szívérványt vontak föléje. Ugyan! Mondják, hogy mindenütt körül veretlen, sőt harcot sem kóstolt lengyel hadak rajzanak s ő

bizonytalan, de annál biztosabb veszedelmet rejtő gyűrűjünkben kerengve csak játssza a hódítósdit! Ugyan! Hisz Steenbock és hada vele van... De a svéd marsall tömpe orra, tömött bajusza már gondolkozva hajolt sátrában ura visszahívó parancsa fölé. Hiába átkozódott a királynak besétált fejedelem, hiába alázkodott méltósága magafeledten könyörgő sírásba, csak annyit ért el, hogy a svédek lassu lépésű utóhadnak maradvá, a délkeletnek tartó erdélyiek-től úgy szakadtak el loppal, hogy az ellenségtelen hajszában kifáradt, eleség híján gyöngülő s kételkedni kezdő magyarok észre ne vegyék... mindjárt. Merre menjenek? Vége csakugyan a bekötött szemmel kergetődző királyosdinak? Ahogy a svédek tanácsolták, a Búg megduzzadt vizétől védve, Krakónak s onnan Moldován keresztül haza? Vagy, amire kozákjai sürgették, tovább, még inkább délkeletnek, Lemberg felé, hogy a sárga nádak hadai hetmánjának új kozák segítő seregével találkozzanak a harcot folytatni, vagy inkább megkezdeni...? Mért nincs ellenség sehol? Minden város behódolt, de vajjon az övé maradt-e a háta mögött is? Mért csurran ki marka két szélén, amit belészorított? Hisz csak az a föld az övé, amelyen áll... S ha odább lép...? Ez az utolsó kártya, s bizonytalan lapjára mintha Chmielnicki hetmán kajla bajusza volna rápingálva... Űt-e mindent, hogy a boros poharak megtáncolnak az asztalon vagy egyáltalában kezébe kerül-e?... Mindegy! Csak előre!

Mire a lápon áttapicskoltak, az oláh nem volt sehol; mire a folyón átkapattak, ki két ló közé lépve, ki tömlővel, ki véletlen dereglyén, — ha fulladásba is sodort az ár tiz-husz vitézt, azok legalább nem látták, — a maradék lengvetség is hűtlen árulóként a tulsó parton maradt... Mindegy, előre!... Jön-e a kért kozák segítség?... Igaz-e, hogy az új nagy-

vészér, az öreg Köprüli parancsára tatár horda lovagol feléje, ki tudja, hol, messze-e vagy közel, hogy engedetlenségeért, a bolond hadjáratért megbüntesse?... Igaz-e, hogy a lengyelség egyesült mögötte s bekeríteni készül?... Ez igaz! Őrizetlen utóhadából ezer kozákot levágtak...

A sáros, piszkos borzas lovak remegő innal lépkedtek görnyedten bóbiskoló vagy villogó szemmel körül-körültekintő rongyos, tetves, éhségtől sáppadó arcu lovasaik alatt. A csidák hajdani büszke erdeje remegő, összevissza rács. Morajlik a nyomorult csorda s mintha pekedten rikoltaná itt-ott valaki: — Hátra!... hátra!...

Rákóczy a kantárt a fáradt állat nyakába vetve, kifeszített két kezével a nyeregagyra támaszkodva, tágra nyílt, befelé néző szemmel tekintett el a bizonytalan, gödrös út két oldalán alacsony dombokkal messze hullámos tájon s azon gondolkozott, mit ad enni népének a legközelebbi pihenőn. Hogy ad ebédet, Ur Isten! aki a vacsorával is adós maradt?...

A háta mögött felzugó rettenetes zajra, ordításra ijedten vágta oldalt a fejét.

A por magasabbra csapott fel, amint a piszkos ember-ár szétzúdult jobbra-balra a sötét lomb között piros pontokkal diszló sok fa alá. Ági recscent, lombkorona ingott a fákra röhögő ostrommal kapaszkodók alatt. A táj mozdulatlan, zöld békéje tarka nyüzsgéssé változott...

— Mi az? — hördült egy pillanatra kíváncsisággá a fejedelem tompa apathiája.

— Cseresnye, nagyságos uram! — léptetett meléje örömtől lengő hosszú szakállával Kemény János.

— Tahát ebéd! — bólintott Rákóczy, az Isten kegyelmességére gondolva, — de mi lesz holnap? — sóhajtotta.

— Cseresnye, nagyságos uram! — szólt halk biztatással, az út két oldalán előre, szinte a látóhatárig nyúló sötétzöld levelű fákra mutatva, Kemény.

XXII.

— Ha fekszel, nyugszol; ha ülsz, kevés ember lát; ha állasz, sokan látnak; ha mész, félj az botlástul; ha botlól, félj az eséstül; ha esel, megtapodnak!... Mi az?

A bán fölkönyökölt láz fűtötte párnáira s úgy figyelte a sötétet. A szomszédban halkán dudolt a kis dajka az álmatlan Trézsinek. Óvatosan visszafeküdt s fülére húzott paplana alatt dideregve kérdezte benső szóval magától:

Pusztulásba kell-e vesznem, szerelmes Istenem, ki vagy a mennyben? Semmi se, hát csakugyan semmi se?... Mintha a halál sima, hideg keze tapogatna végig... Borzalom, borzalom!... Allah, allah! — süvölti az éjjel... a hegyszakadékba üvöltő, véres rongygomolyag hengeredik le, lefelé, hordozójába nyársalódik a derékon roppanó kopja, gurul a ló, giurul az ember, török és horvát vegyest... de lent, lent ott áll a véres testek halmába tűzött lándzsaként Rákóczy s ittasan ordít: «Hejh! bán úr, héában, nem akarom, hogy törökön erőt vehess! Ihon népem csuffal elveszejtém lengyel lápon, kozák mocsáron... Itt vagyok és nem fizetek; tetvek egyék bár Keményt s az erdélyi főrendeket az tatárabságban, nem fizetek! Sergem tatár-szijjon, Erdély könnye malmot hajthatna, büntetni jön az nagyvezér... Én megfutamlék és sarcot nem fizetek senki fiáért és itt vagyok, élek és megnevetlek, hahaha!»

A bán nevetésére Mária gyöngéd kérdéssel szólalt meg a szomszéd ágyban:

— Miklós! ?

— Mi az? — rezzent föl zaklatott félálomból a bán.

— Elhittem, beszéll kegyelmed magában!

— Lázam vagyon, alitom! — ocsudott föl lassan Zrinyi.

— Isten kezében vagyunk, Miklós! — suttogta Mária újabb szunnyadásra fordulva egyet.

Isten kezében, — gondolta tovább Zrinyi, — csakugyan! Kemény János uram is csak ott! Isten kezében, tatár kám kezében! Istenem, ott hagyni azt a nyomorult népet s nehányad magával futva rohanni haza, ez a Rákóczy-virtus! ... Menten ment befelé, mint a hal a varsában, s nem vette észbe, kijöhet-e ... Lassu léptetéssel, fiuk, pszt! a domb mögött a török, a hó sziszeg, az út kicsusszan lábunk alól, de csönd ... negyven órán éhezve, fázva, álmatlanul ... csak csöndben, a török nem alszik, ránk figyel ... Figyeljen is, palatinus uram, édes apám uram, az én törvényes processusom a Széchy-urfiak ellen megakadályoztatott, ha azt teszi valóságosan nagyságod, hogy cooperált ez én ellenem való törvénytelenységben ... ki kell verni Erdődy Imre grófot embereivel együtt a Mikulich-javakból ... az orszáágé már mind, ki övé volt, hisz confiscáltattak ... igen, igen, most hajrá Zrinyi, fogj fegyvert, mert így lenne jó Rákóczynak, vond a magad földjére a törököt, hogy Rákóczyt békén hagyja ... nem, Palásty uram, nem, tisztességesebb követségre adhatta volna fejét, mondja csak meg Rákóczynak kegyelmed — nem csak neve szerint, de valójában is Rák — a Zrinyiek között nem volt soha semmikor se gyáva, se urához hűtlen áruló ... Lubomirski marsall hát megtapodta a Részeket ... kölesön kenyér! ... Csináltasson új cimert magának fejedelmi barátom: zöld mezőben aranyat számláló vén zsidót ... El-

bizakodás és fűsvénység!... Ötvenezet aranyat ajánljon, Vitnyédy uram, a Mikulich-javak birtokossal határos részeiért, megveszem, mert, ugy-e, a Mikulich Sándor fia törvénytelen, apja javaihoz semmi köze?... lengő gálya uszik kék vizen s Péter szemében a nagy ismeretlen csillog... — hajszolt a láz gondolatot gondolat után s a zavaros tumultust a köszvény nyilallása hasítva szabdalta darabokra.

A kései nap kései ébredése után mégse nyugodhatott: fölkel. Székről székre, divánról divánra, ablakon könyöklésből padszékre heveredésbe hurcolta magát a romboló nyavalyát estig. Hisz annyi minden készül! Hogy maradhatna ágyban a bán?! A török itt és Erdélyben, új áldással viselős felesége... Maga alig állt lábán, de zsámost hozott Máriának, lépcsőn ő segítette volna, kérdezte, bízta a lázfolttól virágos halvány arcán idegen mosollyal. Kis lánykáival játszadozván, furcsa, izgatott, bolondos játékban sánta török gyanánt allábozva futott előttük, aztán elhalványodva rogyott valami szőnyegre s foga nyomán kiserkedt a vér ajkából. A várbeliek félve kerülték, ijedten hallgatták. Aztán mozdulni sem tudott, lesoványodva feküdt mereven, szél verte fatörzsként egy-két napig ágyában s ahogy egy kis erőre kapott, megint csak fönt volt. Hihetetlen éles látásig feszített energiával tárgyalt hoszszu délutánonként Miglianival tengeri kikötői kereskedelméről, hova mennyi hajórakomány léc, donga, bádóg, foghagyma, boeskor, só, kőedény, szalonna, balta, olaj és fatál ment és fog menni. Egy éjjel hiába várta Mária aludni, nem jött s hajnalban Angelo könyvesházában lelte: a gyertya még égett, maga karjára borulva aludt. Angelo halk szavára, csöndes figyelmeztetésére gyermeki engedelmességgel kelt és indult mosakodni, öltözni. Ebédnél aztán feketével foltos fehér arca kiderült, mikor Máriájá-

nak elmesélhette, hogy másfél év alatt — az éjjel számította ki — százezer lirát keresett tisztán csak Bakar, Portus regius, Cirkvenice kikötőiből az Adriára kifutó kereskedelmével.

— Nem haltam még meg, — fogadta halálos sápadtan, köszvénytől görnyedve a látására jövő Vinyédyt, — csak bécsi tanácsba nem kíváncszom!

Aztán karon fogta s vitte magával körül a várban megnézni, hogy az új bástyák cementje hogyan állja a fagyot. Ebédnél bőven evett, korsósza itta a vizet, beszélt, tréfált, jött-ment, cselekedett s azt hitte, senki se látja, mi emészti belül.

Ha úgy, egyedül maradt, okos szemü Angeloját is elküldvén magától, s görcs huzta kezében gremeggett a toll és lázas szeme előtt táncoló örvénnyé futottak össze a sorok, összebicsakló derékka omlott össze székében s úgy érezte, hogy még csak egy kis feszítés és szétpattan e bolond világ bomlott citerájának hurja, amelynek Zrinyi a neve. De Máriájára gondolt s összeszorított ököllel egyenesedett szembe a gyöngeséggel; Rákóczyról hírt hozó levél vagy ember jött, feszülő homlokkal ugrott föl kétségbeesett terv-keresésre; a törökről beszéltek, lüktető vérrrel zugó agyában hadi vállalatra készített népének zavaros képe dübörgött kínosan. Apokaliptikus akarata mindig, mindenképen föl-főlemelte testi, lelki összeroskadásából.

De duzzadó izmai lógós-hosszúra ernyedtek, göndör sörénye selymében ősz szálak kigyói bujdokoltak tekergőzve, dereka meggörnyedt, arcán két gondgödör homorult, bőre vén pergament-szint váltott s combjain pötyögősen lebegett a nadrág.

A kis asszonyka új szülés örömének, bajának él-vén előre, befelé figyelt, kifelé csak mosolygott s nem sokat vett észre ura leromlásából. A gyóntató bójtöt és imádságot rendelt s !stenre hivatkozott;

Forstall minden nap elhatározta, hogy orvost hivat Pozsonyból vagy Bécsből, de, ura életének szélétől nyomott lángja egyet villanván, meggondolkozott; Miglianit csak a gyöngülő testben megerősödött számoló elme ingerelte; az udvarában ténfergő nemes ifjak ijedt bámulattal figyelték a sohasem láttat; a folyton tépelődő lutheránus fejű Vitnyédy közeli végről suttogott magában... csak katonái, az ő katonái látták a bajt mindenfelé halál-formával telt agyukban egyszerűen súlyos, veszedelmes kór-nak.

Messze azonban csak forgott az élet kereke és fordulása furcsa árnyakat, fegyver és korona csillogását vetette a jelen zenitjére: a török fenyegetéseitől rettegő erdélyi rendek Rákóczyt letessékelték trónjáról; a tatár már átkelt a Neszteren, a szultán tábora Edirne hullámos síkján zsibongott, a hadra készülő pasa Budáján, a Gül-Baba dombja alatt rózsáligetben emelkedő Baruthkáne vára serényen kavarta bronz mozsaraiban a nedves, bűdös török puska-por szénét, salétromát; Lobkovitz herceg aranya, szava pedig csilingelve, suttogva ömölte körül a választófejedelmeket Lipót császárrá választásának érdekében.

A csáktornyai csöndes vár elhalkult urának erélye, akarata már csak fulladozva vergődött betegsége mocsarában, mikor egy februári nyugodt, hóeséses délelőtt Angelo azzal rántotta föl a könyvesház ajtaját:

— Asszonyunk fiat szült, uram!

A régi deli Zrínyi ugrött föl a szőnyeges ládáról, rohant folyosón, lépcsőn, simogatta a kis új idegent s borult csókhalommal, az ágy mellé rogyva, Mária kezére. De amint fölkelt, sápadt megtántorodását görcsös mosolya, kínos kiegyenesedése csak alig leplezte:

— Az öröm... Mária... szűfogás jüve reám...
mingyárt vissza...

A folyosóra érve felfeszült, nagyot sóhajtott s ott esett össze a küszöbön hangtalanul, szinte vigyázva.

A szobában léptek recsegttek, a kicsi vinnyogva sirt és Mária hangja hangos, ideges örömben rezgett.

XXIII.

A vastag falak között csendben pislákoló téli élet lassan-lassan ablakot nyitva, ajtót tárva, mindinkább kifelé igyekezett levegőre, napra. A vár mély zümmögése hangos beszéddé, kiabálássá, emberek, lovak, szekerek jövés-menésévé tavaszodott a megduzzadt vizek nehéz, zsongító párájával telt ég alatt. A széles udvarokon drabant rikácsolt s a bilincs-csörgést csoszogtató rabok pincében tetvesedett haja, szemöldöke szinte szégyellve sétáltatta penészt a fiatal tűzü déli verőn.

A kis kert lugasa már árnyékot adott, de Zrinyi egy keresztútra állított és a napnak fordított karosszékből nézte enyhe borongással kedves kőpadját... Furesa csapdákkal gazdag terü, bolondos hajsza, mért hínak életnek?... Mint a légy, zümmög, zümmög, körbe repdes, aztán beleesik a lángba... Ki volt az az idegen, aki lázas lelkét, mint egy zászlót lebegtetette hónapokon keresztül, hogy aztán beletakarózza, hetekig forgolódjék unt melegű, puhaságával rettenetes derekáján? Mondják, hogy a horvát bán... Ismertem, derék fiu volt, csak egy kicsit fiatalos; ágaskodó, nyertő mén a lelke...

— Eheu fugaces, Postume, Postume, labuntur anni... — olvasta hangosan piszkossá forgatott Horatiusából s valami fájó, édes nyugalom hulláma csapott végig rajta; a könyvet is letette, hogy annál

jobban érezze s nézett, nézett maga elé, szerte a gyöpre, a zöld jól esett szemének...

S a hullám lassankint folyammá dagadt, amely gyöngéd erővel ragadta magával, mint a boldog fájdalom úszó szigetét... de ostor pattant valahol: puha mozdulatu gondolat-tündérek ugráltak le az úszó szigetről, hogy a jelen partjához halkan kikössék. A csönd azonban megint csak megnevelte az árt s a sziget kéjes lendüléssel indult tovább a misztikus vizen.

Szinte szerelmes lett ebbe a sajátos, gyöngeségében erős érzésbe: szeme gyakran merült el, mosolya sokszor hajnallott, mozdulata akarva hajlott selyem-puhaságu ívbe, teste a nagy horizonttal szemben való pihenést kereste, csakhogy elborítsa, magával vigye az a... az a... Ejh! mely csudálatos az élet! — sóhajtott a boldogan elébe.

Kerülte a zajt, a bajt. Vára még mindig folyó erődítését csak a terveken követte; a török ellen Patachichot küldte s csak harmadnap meséltette el magának, mi történt; halálnak készülő kis Trézsiye, betegesen vinnyogó, puffadt csöpp Izsákja látásától fájdalomban vonagló arccal kertjébe menekült, ahol megcsendesülve követte gondolatait, amelyek a nagy Végzet felé eveztek finom, ütemes evezőcsapással; új ágyuit csak papiron számlálta; a személyét tapodó, hajrázó bécsi rágalmakat fölhevülve előadó Vitnyédyt messiási mosollyal, krisztusi kézfelemeléssel intette nyugalomra:

— Ember vagyok, véték és esés nem idegen tüllem... de azoknak ítéletek azzal vétkecsit, hogy nem vagyok heliotropium, nap után járó fű... pap után járó fű... Bizony, Vitnyédy uram! De hagyján!

Rákóczy dolgait a feleségével hallgattatta végig; levelet, melyben e név felötlött, azt is az ő kezébe

nyomta. Este aztán távoli pásztortűz lidérefényével lobogó nagy, sötét éjszakába nyíló ablaka elé tolt egy karszéket, Máriát beleültette, maga egy számlyszékre ereszkedett elébe, fejét az asszony térdének szegte hanyatt s csöndesen megszólalt:

— Mária, mint vagyon az mese az balga fejedelemről?

S míg szeme a nyári tüzet villogtató csillagok pislogásán bolyongott, az egyszerű csengésű asszonyi beszédben csakugyan mesévé tarkult, bolondosodott Rákóczy története, aki zordon makacssággal tolt a föl magát a januári medgyesi gyűlésen országa nyakára, amit már hiába reparálgattak az erdélyi rendek szóval, határozattal, a portához való hűségük éppen jókor írásba foglalásával májusban, mert Rákóczy hada a Részekben már kétszer is nekihezakodott a budai pasa népének, a haragos kis köpcös, öreg Köprüli már átkelette népét a Dunán, patyolatos fejű követé Jenő átadását s az adó fölemelését követelte Erdélytől, a tatár lovak pedig már a határhegyek csuszamlóin botorkáztak földnek feszített, prüsszögő orrlukkal kémlelve a szokatlan útnak guruló kavicsát, gördülő követ.

De a messze bugó felhő száraz villámlása nem érdekelte jobban, mint a távoli vihar alkonyati fényes játékát bámuló gyereket. Szép csuda! Elmulik, nyoma sem marad!

Nyoma sem marad...

Zöldül a kert... komolykás, idegen, nemes Horatius... odafent asszonyod sír s kis lányod talán már a halállal vívódik... Varasdon német katonák tobzódnak horvátjaid asszonyában, javában... Rákóczy veszett fejszéjének nyelével hadonáz... ő, fájdalmas, sötét, piszkos hullámu élet... jön a török és jön a halál... az öreg Bocskayt csak kiváltottuk... de Sziszekén újra egyenesre verte kaszáját a job-

bágy... az a kis sárga virág, hogy néz, milyen szépen, nyugodtan s ha letaposod, nem sikolt... néma halál... és milyen a néma élet?... auream quisquis mediocritatem... O beate Sesti, vitae summa brevis spem nos vetat incohare longam... Gyógyulsz, öreg bán, gyógyulsz: — nagy bán, kis események — kerülöd már a napot s árnyékból nézed a messze útra indulókat...

Az udvaron pálcás, puskás drabantok nézték flegmás falhoz dűlésből a Velencének gálya-evezősökül eladandó rab-csorda gyülekezését. Pislogva mászott a napvilágra a rongyos had, de lábukon új sárga boeskor fénylett, hogy a hosszú, tengerig tartó gyaloglásban végkép meg ne rokkanjanak. Egykedvűen álldogáltak a napon vagy guzsorodtak a fal tövéen szótlan, mozdulatlan, bamba csoportban. Csak egy barna arcu, gyér szakállu friss rab, fiatal ember vált ki a nyájból. Megoldozta boeskorát, földre terítette jobb időkből megmaradt kaftánját s ráállt, hogy a reggeli szalát imáit, hajlongásait elvégezze. Senki sem törődött vele, csak az egyik drabant vigyorgott bajuszába a háta mögött. Mikor az arab ihlet ülte szemü fejét, térdepléséből arera borulva, két keze közé földre hajtotta, a drabant egyet lépett s belé rugott, hogy fölborult. A rabok néma mozdulatlansága s a horvát legények comb-csapkodó röhögése közepette ugrott föl az arab, kezét buzogánynak emelve. De suhant a pálca s vért serkesztő bíbor-lila csik dagadt föl a barna arcon keresztbe.

Az istállók felől útra készült lovas szolgák léptettek elő s a pincéből föllépett az utolsó rab után a várnagy is, aki egy lajstromba tekintető írődeákkal körüljárva, újra s utoljára végig mustrálta, számolta a rabokat. A nap lángolva úszott föl az égen; a rabok most már mind a földön kuporogtak maguk alá húzott lábbal s az árnyékon elheveredett dra-

bantok között egy kis ón-pohárban csörögve táncolt a kocka. A nagy csönd kohó-melegében a lovak prüsszögve verték orrukat izzadtságtól párálló szügyükbe és szikrát kapáltak az udvar kövéből.

A várnagy megállt, szeme elé tartott tenyérrel fölhunyorgott a napra s elvakkantotta magát:

— No!

Az ülők fölkerekedtek; a tarka batyuk s az egymás végébe aggatott két-három hosszukás négyszögletű kemény bőrtáskából álló uti készület vállra kanyarult. A tömött sorok között taszigálódva, káromkodva forgolódtak a kötöző szíjjakkal a drabantok. Egy lovas nagyot kurjantott s az istállók felől fegyveres vitézek ügettek előre.

Zrinyi kis kertjéből csöndes, jóleső merengéssel nézte a tarka, déleeg gyürü övezte nyomorult, fakó csorda készülődését... Mennek s nem Allah vezeti őket, hanem csak Zadranin... kopár vágáson s mély zöldü völgyeken... szellő táncoltató tenger felé...

A füledt csöndön asszonyi sikoltás süvített végig s bugó zokogásba pattanva keringett visszhangosan a vén falak között.

Zrinyi megrezzent, pilláját lehunyta s fejében lágyan lüktetve indult meg a sor: *Pallida Mors aequo pulsat pede pauperum tabernas regumque turres*, — s két könnyesepp gyöngyözött elő szeme szögletében.

Várnagy, drabantok, lovasok, rabok egy pillanatra az épület ablakai felé emelték tekintetüket, de villant a vezető tiszt kardja, indulást ösztökélt pálcá, szitok s a menésnek lendülő tömegben egyszerre szakadt föl ötven torokból mogorva-mélyen:

— Allahü! Allahüü!!

XXIV.

A stájer hegyekről lesüvitett a közelgő tél lombfosztó kengyelfutója, a kis kert virágai dideregve rázták földre tarka fejüket s Zrinyi hosszú, gyászos mentéje ellobogott a varasdi uton néma vágatásban.

Mária ott térdelt nyár óta mindennapos gyászának hánykolódó bánatával a Szent Anya-szobra előtt.

Mikor a lángoló nap alatt kanyargó uton elrengett a kis koporsó Szent Ilona felé, ahol már várta a libegő gyertyalángok között zugó rekedt zsolozsma, akkor is csak ide menekült. Kéztördelő, görnyedező sóhajtással, sírással támogatta ég felé lelkében gondolatig el nem jutó remegő bánatát, de a szobor festett arca merev és hideg maradt, hiába láncoltatott rajta csalóka mosolyt az örök mécses rebbenő fénye. Aztán imádkozni akart, de megnyugtató, szokott zengésű kánoni ima nem jutott eszébe, rebegte összefüggéstelenül, amit lelke háborgása csak fölvetett, s kinlódó áhitata nyugtalan tengeréből egy barna szirt bukott ki minduntalan: Büntet az Isten, őseidet megtagadó, magyar asszonnyá szeretett német leány! Ilyenkor mogorva-egyenesen, büszke áhitattal mellette térdeplő urára tekintett, de a kemény vágású profil nem mozdult, hideg és merev maradt. Így vergődött heteken át; előtte a szobor, melyet élővé nem melegített égi csoda, mellette az ember, akit szoborra fagyasztott a bánat.

De most, hogy a fekete mente ellobogott a szélben, fölfakadt a gyász sebe s keserű önvád folyta be belőle lelkét. Rég elporladt kerek arc nézett reá szemrehányóan egy távoli szöglet alak-váltó szentképének csillogó keretéből s rég nem hallott tiszta esengéssel zugott föl fülében ősei nyelvén a megtagadott törvény: Német leány ne szüljön magyar

fiat! Lányodat elvette s elveszi Isten Izsákot is, mert meg akartad lopni!

— Oh, mein Vater! mein Gott! — s a kezére csavart olvasó kis ezüst keresztje halk pengéssel ütődött a gyöngyház-szemekhez.

Könnyel homályosuló szeme a festett pirra tapadt s döbbenve érezte, hogy kel szárnyra szívében akarat ellen egy szent fogadás, amely a mult vétkeiért s a majdan magyar úrrá nőző Izsákért cserében engesztelésül az Égi Anya örök szolgálatjára ajánlja egyetlen leányát, Mária-Katharinát.

A horvát urak gyűlése fölött elnöklő bán elmerülve számolgatta lelke temetőjének keresztjeit: itt nyugszik a nagyravágyás, ott a lengyel remény, az a kuruc akarásé, ez Trézsié... Trézsi... s most a vallásszabadság keresztjét faragják, szögeznek szerte az országban és Rákóczy halálos fogócskát játszik a törökkel...

— Szíszeket pedig bocsássuk által a király kezére s egyezzünk bele, hogy megrakják német katonával! — szólt közbe szintelen latin szóval, unva a lármát.

— Meherecule, nullo modo, domine bane! — folytatta szónoklatát gróf Erdődy Imre, a bán ellen felzuduló elégedetlen morgás fölé lendítve dühösen csattanó hangját.

Zrinyi kézzel, fejével intett, hogy jól van.

Hadd kiabáljanak! Kösse az ebet más a karóhoz! Ő legyen-e mindig tengelye ennek a némettel elegy horvát-magyar-török világnak? Hogy hevül, hadonáz Imre gróf, pedig talán nem is annyira a német katonák behozatalát ajánló bánra haragszik, mint inkább arra a Zrinyi Miklósról, aki ugyanazt a darabot akarja megvenni a gazdátlan ná vál Mikulich-birtokból, amelyet ő... S a derék Mikulich Sándor már kávéval borozgat, s szelám álejkával mond jó-

napot valahol délen... Eh!... Ki mondja, hogy az élet zajos dicsőség, örömet szülő hangos öröm! Tedd meg, hova Isten állított, amit a fátum rád mért. Ha örülsz, örvendj óvatosan, örvendj belül, de bánkódásod folyamát a bölcsesség gátja szorítsa kímért útba!

Alig várta, hogy vége legyen az adó, pörök, katoná, erődítések szóiszapos zuhatagának. Lanyha elerőtlenedéssel, bölcselkedő egykedvűséggel intézkedett mindenben, csak méltósága merevült régi teljességében Erdődy és pártja nyílt akadékoskodása, titkos bujtogatása ellen. Ellenségeit megvetette, barátjait elkerülte s ahogy tehetette, Csáktornyának fordította lova fejét.

— Koncrul ugató szeléndekék! — köpött az út porába; süvegét szemére rántotta s egy vágásban nyargalt haza.

De otthon sem találta helyét. Izsák betegágya előtt összefacsarodó szívét hiába vitte Mária szerelméhez melegedni. Ha a nyult vonásokkal maga elé meredő asszony vállára tette kezét, s esőndesen megszólalt:

— Határban tartóztassuk az kint, az örömet az szerencse úgy is! — Mária zokogva borult rá, s vigasztalásra szoruló hirtelen némasága nem lelt több enyhítő szót. Könyvei ellenséges hidegséggel fogadták, a vár népe félve tért ki előle, a lőtt vad hályogos szeme ismeretlen váddal ingerelte, kopasz kertje nem ismert rá, az avar zörrenve panaszkodott ellene s a lomb-hullató erdő rekedt zugással kergette el-ki magából.

Éjjente az asszony sírva huzódott félre szerelmes kezétől, csak az álmatlanság s a köszvény álltak őrt zavaros lomhasággal kavargó gondjai mellett reggelig. Néma utálat sötét madarai vertek fészket lelkeiben s maga meghasonlott, ördögi kedvvel eregette

szét őket a vak éjszakában az asszonyra, Rákóczyra, országra, királyra...

Konok örömmel kapott hát a királyi meghívón, amely Bécsbe szólította Erdély ügyében koronatanácsra s landkocsija nyekelve röpült a porfelhő előtt északnak.

A kövér ősz dióverő póznái kopogtak itt, amott durrogó szüret óbégatott a hegyen; barna barázda fordult a sárga tarlón lomha barmok ekéje nyomán, trágya-halmocskák gőzölögtek a fáradt rögökön vagy kék kötényből mag-esőcske lendült a levegőbe ütemesen; faluk határán öreg fák rázták puha puffanással a fübe gyümölcsüket, szőlővel rakott puttonyos hátaik másztak görnyedve a kunyhók felé, amelyek udvarán friss kazal sárgult s taposó suhanc ficánkolt a káposztás-kádban. Szürke selymü fűzes simogatta végig útja irányát, sárguló erdő fogta két fal közé; távol barna tetők fölött kék füstcsikok kanyarogtak a beteg, hús égre, pirosuló lovas-csapat kuszott lüktetve a felhő árnyéka alá, fakóvá barnult s eltűnt; hegyes toronytetőt figyelmeztető ujjul emelő városok nyomultak ki eléje alattomosan a földből s mire egészen fölébe emelkedtek, rosszkedvűen szállt ki párnáiról, hogy a postamester udvarán lovakat váltasson. S míg a hét órai harangszó kimerülten panaszt az éj elé ijedt mécses-szemekkel pislogó házak fölött, a nagyságos bán úr a hajlékony gerincű postamester hűledezésére paraszt szalonna, barna kenyér vacsorát gyűrt magába ingerülten, hogy rögtön tovább indulhasson.

— Királ urunk feje mellé választá avagy nótaperben fogták ű nagyságát, hogy ollan halladékat szenyvedhetetlen útonjárása! — vélte a városka mindenben járatos jegyzője a sokféle veszedelemmel kockázatos szokatlan, oktalan rohanáson gondolkozva.

A landkocsi fáklyája haldokló el-eltörpüléssel, neki-nekilendüléssel kuszott a sötétben, vörös fénye haragos-kutatva vibrált be a kocsi belsejébe s a bizonytalan világításban recsegve, csilingelve, prüsszögve, dobogva, fegyvercsörgéssel, ostorpattanással rohant, wachtert, éjjeli garázdát ijesztve, a különös jelenség Sopron felé, ahol Vitnyédy addig könyörgött szótlan bánatból néma dühbe forduló kedvű urának, míg meg nem ígerte, hogy csak nappal utazik.

— Veszedelem, halál talám inkább élet, domine egregie, merthogy életem koporsóban aluvás . . Bene, no! Utazok naponta!

S éjjel? Nyereség-mámorát részegséggel növelő úr, köznemes asztalán kártyázott, kockázott vagy a hajnali indulást virrasztó postamester német katona garázdálkodását, evangelicus-nyuzást, háboru-félelmet, drágaságot panaszló fecsegésével tartotta magát ébren. Reggel aztán csábító pengéssel sárgult elő a kocsi-ládából a veszteséget vagy szolgálatot fizető arany s az úr süvegéhez bökve vágta be magát a bőrpárnákra. Ha fehér falú ház békáját csillogtató vörös-sárga lombok remegtek eléje, lehunyta szemét, hogy ne lássa; rozzant hidon átdübörögve, leste, nem roppan-e alattuk, hogy ott szeghesse nyakát; barázdán rohanó vad után a párnáról fölkapott pisztolyból küldte bánatos dühe haragját s ha az oktalan remegéstől fáradtan nyújtózkodva vetette magát hátra, álom helyett szegyenlős zokogás keserősége húzta össze pilláit s vágy ekhózott föl száraz ajkán a kis halott csókja után.

De amint az ősz aranyában fölbarnult előtte a császár városa, kétfelé simított kínban, tépelődésben kuszává rágott bajszán, dolmányát egyenesre rántotta, süvegét hátra lökte, s míg szívében csöndes pendüléssel sírt vissza valami bécsi mátkasága ide-

jébe, fellajtár-ordítás, ostora pattanása rugaszkodva ragadta befelé a vén kapu fegyveresei között a gőgös méltóságu Illyricorum regnorum prorex-et.

XXV.

A Dráva zúgása egyre elhalóbban hangzott a vén fák hűvös boltja alatt kanyargó kis úton lépésben baktatók mögött. A jó moldvai paripák feszülő ívben magasló nyaka egyre jobban és jobban görnyedt föld felé; fejüket szügybe hajtva, nyitott szájjal lazítottak olykor a zabla szorításán, amelynek kemény vasa karikát csilingeltetve ropogott tompán türelmetlenségüket, éhségüket őrlő fogaik között. De ideges játékban habos tajtékkal telemázolt szügyük-ből fület hegyezve vágták fel fejüket, ha innen-onnan néha megesördült a sűrű; nyihogó röhögésük az urat kereste s szólítatlan megálltak. A bokor hallgatott, a fák sudara remegve rázta csillogó leveleit a hegyek mögé lépő nap piros bucsujában, a hűvös boltban harkály kopogott, vadgalamb bűgött valahol mélyen s a mohos törzsek között szürke csönd figyelt. Semmi! A bán csettintett s a paripák zab után nyerítve, fáradt-kényesen ügetésbe kaptak. A bokor megingott és csörtetve rohant estéli ivásra a Dráva felé a meglapult vad.

— Osztán? — kérdezte a hosszú lovaglásban kiszáradt torkát köszörülve Zrinyi Péter.

— Osztán ez az egész! — felelt a bán.

— Ejh! bátyám uram! — suhintott le lovagló ostora sudarával egy levelet Péter, — meddig várunk?

— Bizony talám belé is halunk, öcsém uram!

— Mán úgy lészen! Kosz egy élet!

— Nem én mondtam!

— Talám bizony látá is kegyelmed Velencében az galambot sülni, kire szájjal tátogunk mán esztendőnk ulta?

A bán fölnevetett.

— Illyen uraságos ur! Ládaszám ül várában az arany; mezein, erdein által széltül szélíg halálban nyargalhat két paripát; magához kötelezte az velencei dux-ot, török anyák száján poronty-ijegető vász, Bécs előtt beste szájas, bűdös magyar, osztán ű csak vár!

— Kitetszik, Frangyepán leányt apolgatsz!

— Nem is vagyok Bécs komája!

— Péter! — bűgött a fenyegető rendreutasítás.

— Ejh! csak kivonszod az szitkot az emberbül!

Amint az erdőből kiértek s az est kékjében fölfeketéllett előttük hunyorgó mécsvilág szemeivel a vár, Péter lova táguló orrcimpákkal emelte magasba fejét s prüsszentve kapott volna már ismeretlen veszedelemtől remegő inakkal vágtatásba, de a keleti eget döbbenve figyelő bán átnyult öccse kantarához s Péter visszafogta a bolondos állatot.

A nyugati égen már rég letűnt a mindennapos játék bibor tüze, a kék takarón csillag-ragyogás furta már magát keresztül, a keleti ég éjszakáján azonban különös, haragos hajnal fénylett.

Afegyveresek lassan beérték a két nagy urat, akik a folyton feketülő mély hallgatásba fuló mezőn izgatott paripájuk hátáról nyeregben állva figyelték a keleti ég bakacsin kárpitján félkörben terjengő véres, tüzes pirkadást.

A hid fejét szögbe hajoltan védő palánk sorompójánál újra megállt a hirtelen gondolkodó hallgatásba merült kis csapat. Aztán felkapattak a mocsaras föld, árok vize fölött bizonytalanul sötétlő hidra s mielőtt fölhangzott volna a kürt a megszakadó deszka-utnak folytatást adó felvonóhid leeresztő-

séért, még egyszer megálltak. A susogással, nyereg-recsegéssel, halk zörgéssel terhes pillanatnyi csöndben hirtelen csak felzengett Zrinyi egyszerü, nyugodt szava:

— Kanisa ég!... Fujjad!

Vidáman rikkant a kürt s csörögve szállt alá az éjben a vasalt hid a dobogó lovak előtt.

A mély kapu-bolt fojtott visszhangot dübörgetve ontotta az udvaron táncoló fáklyák közé, az édes ott-hon gyerek-szavával, asszony-hangjával össze-vissza csicsergő, lágyan szóló zibolygás elé a fekete vitézeket.

Fél éjjel suttogó, mutogató, jövő-menő árnyak vizsgálták, bámulták bátyán, falon, torony-ablakban a keleti ég csillaghomályosító rejtelmes hajnalát.

— Fülött kazlak lángja az! — Török süt szalonát falvaink lánginál! — Csuda égi jel: háboru léssen! — Kotor-ban van az veszedelem! — Ha mondom, az Mura nádasa ég! — Kétség, Kotor-é vagy Kanisa! — Az bizony dolog, hogy Kanisa lángozik! — szálltak a vélemények csoportról csoportra.

A torony legfelső ablakában a hazatértek vacsoráján tántorgó örömbe littyent várnagy magyarázta hangosan a párkányon figyelve hasalók mögött:

— Ott, ott, látja kegyelmetek? Két fejű sas jött ki amaz kis folyhó alul...

— Teve az! — fordult hátra valaki.

— De sas, két fejű penég!

A bán gondolkozva jött le a ház falához ragasztott, udvarra szolgáló, fedeles falépsőn. Az asszonyé ma csak küszöbön váltott csók, maga lenn alszik tábori ágyon, hátha... S ha csakugyan Kanizsa ég! Megszállani rögtön! Velence, Rákóczy, magyarság, mindnek jó lenne... csak Bécsnek tekerné el orrát...

hát öreg ágyuk nélkül: a szerződések kikötéseként egyedül ez tilalmas!... ejh, majd meglássuk!

— Vitézek, drabantok, alunni! Tisztviselők, uraimék vigyázásban maradnak! Urunk rendölte! — hangzott éles kappanhangon a parancs a vár kutjának kávája mellől.

A könyvesház ablaka nyitva. Közelében pad, melyen rendeletekre váró legények suttognak az udvar sötétjében. Bent, a nagy asztal mellett szétikszelő hevederes ágy szarvasbőrei között hallgatva könyököl a bán a gyertya lángjába meredő szemmel. A gyertya alatt széles könyvhátnak támasztott bécsi zsebóra ketyeg. A sarokban, a ládán egy-két tiszt és bóbiskoló íródeák.

Mulik az idő és semmi! Ejh! egy fertály órácskát aluggyunk! — Tarkója alá gyúri a kis szarvasbőr párnát s pillái lezárulnak.

A csönd fölé emelkedetten perceg a kis óra; két mély lélekzetvétel susog; kint néha lépés koppan s mormogás morajlik.

A riadtan ébredő bán erőszakkal látóvá nyitogatott szempillái elé kapja az órát.

Szinte éjjél! Mi az? Még mindig semmi! Pedig történni kellett valaminek s a parancsot szétküldte még vacsora előtt az őrhelyekre, hogy értesítsék! A paraszt úgy is tudja, hogy arannyal, jó szóval fizet mindent hirt! Máskor, ha rongyos nádas mellett lesre lapult száz török, hát egyszerre három hagymabúzös száj is jött jelenteni! S most...

Fölugrott fektéből s úgy, ahogy volt, ingben, nadrágban, papucsban ki az udvarra, föl a toronyba. Amint nehéz léptei alatt megrecsegett a falépcső, a kis toronyszobában valaki fölemelte az ujját: a kupák kiürülten tűntek el a sötétbe, kártya, kocka dolmány alá bujt. Szabad, de hátha... — mosolyogta saját magától bocsánatkérően az ujj-emelő.

Nem csalódtak, az úr mogorván csak biccentett fejével az állásba cihelődők köszöntésére s rögtön az ablakhoz lépett.

Az égi jel elhalványodva, mélyre hasított szélekkel összeguzsorodva sárgállott már csak a láthatár alján, de az őrhelyek vonalát fáklya-csillagocskák mutatták. Lent fekete mélység, fönt szikrázó sötétség.

— Mit látott kegyelmetek? — fordult vissza a bán hirtelen szóval.

Az uraimék ámmogva vonogatták vállukat, de a várnagy előlépett, süvegét levette és csapzott üstökét elsimította izzadt homlokáról:

— Nagyságos uram! Két kis órácskája lehet, az tűzben lenni láttató égen egy kis folyhó alul egy két fejű sas jött ki, annakutánna egy patyolatos fejű ember, ki az sasra rámenvén, aztat igen elvagdalta és utoljára két felé vágta, annakutánna egy orosz-lány jűvén ki, kinek jobbik lábában fegyver lévén, az másikával azon patyolatos embert megragadván, lába alá tapodta, és ezek után nagy seregek láttattak, kik egymással harcolván mind két részről láttattak elesni, úgy hogy az ég miatta mind veresnek látszott, azután úgy tüntenek el!

A körülállók sűrűn bólogattak s egy-egy halk «bizonyosat beszél» is mordult föl itt-ott.

Zrinyi, aki makacsul ragaszkodott a gondolathoz, hogy Kanizsa ég, s akit bosszantott, hogy míg ő talpra állított mindenkit, Péter nyugodtan aludni ment, hogy «égi jel, doctorok rágódjanak rajta!» — eleinte hitetlenül hallgatta a mesét.

— Osztán, egregie, nem étkeknek, itálnak füstölő emésztetlenségiből lén ez ébren-álom? — kérdezte bizalmatlanul.

— Nem álom! Nem részeg egyikünk is! — morogtak körül a borgőzös kis szobában.

Nem lehetetlen! A mi lelkünket testi felhő homályosítja be, s a levegőben járók, kiknek sympathiájuk van a miénkkel, jelt adtak, hogy őrizzük magunkat! ... Ejh! könyvben olvasott bolond találmány! Tűz volt az!

— Az égi veresség tüztül lén? — kérdezte hangosan.

— Égi jel vala, nagyságos uram! Az ég mintha tűzben volt volna, holott tűz nem vala, alitom, so-hun!

Égi jel? ... A németet a török, a törököt ... Ki? ... Kardos oroszán? Hm! Hollandus címer hordja ... Az nem lehet! Szablyás perzsa oroszán? Inkább, de...

— Tuú-tuú-túúuttu-túúuttu-tuú! — bűgött lent egy idegen kürt-hang.

— Kik vagytok? — bődült le a mélybe a vigyázó.

— Erdélyi cursor, Nagy Domokos úrfi s hús-katona.

— Hidat! — szólt Zrinyi s maga már indult lefelé.

A torony alatt két oldalt a réseken fáklyák nyujtották ki kormos üstökű tűzfejüket: csakugyan kis csapat.

A hid nyikorogva dörömbölt le s a várkapu kis kémlelő ablakának rácsai között benyult az igazoló ismert kézirat, de a kapu őrzők azért föltekert pus-kákkal állták körül a nyíló szárnyak fordított kis ágyut, amely mellett égő kanóccal állt pattantyusa: ki tudja!?

A földön koppanó agyu muskéták már a falnak ereszkedtek, a kanóc taposó talp alatt szisszent, az idegen vitézek az udvaron szedelőzködtek le lovaik-ról, a kapu szárnya csukásra hajlott s a bán ott hely-ben, az ágyunak támaszkodva fogott a csoda mód sürgős levél olvasásába, mikor Péter, akit a kürtszó

kíváncsivá ébresztett, megszólalt bátyja háta mögött:

— Š o je novo?

— Smrt! — suttogta lázas elmerülésben a bán.

— Ki?

— Rákóczy! — s míg egyik keze az irattal lecsuklott, a másik gondolkozó keresztvetésre emelkedett...

— Bécsusztál, paraszt? — fogott nyakon egy besurranó piszkos boeskorost a kapus a körülállók gúnyos röhögése között. — Török vagy, paraszt bőrben? Majd kitolvajlá szemem! De kettő vagyon! Vén lud-lopó, igaz szakáll-é ez? — rázta ide-oda, szakállába markolva, az öreg rongyost.

— Nagyságos uram! — könyörgött sirva az agg Zrinyi felé terjesztett kézzel.

Halált kiáltott hát az égi jel néma nyelve s Erdélyre zuduló török tüzet... vagy Erdélyt békén hagyja, s Velence ellen fordul?... a duxszal szerződése... tenni kellene valamit...

— Khajr azizim! Á babam! Szálem alájkum, seggem alá bujj! Okszgeldem! — viháncoltak az öreget motozó, piszkáló legények.

— Uram! Uram! — sivított a paraszt kétségbeesése.

Zrinyi rezzenve ébredt gondolataiból:

— Barmok!

A gunyolódók kínos grimaszba fagyott néma röhögéssel tágultak el az öreg elől, aki Zrinyi lábához rogyott:

— Uram! Ez vitézek után lopakodtam... félős az mezőben éjjel... jöttem, hogy mondjam... én láttam hajnallal... osztán mind megemésztette az tűz Kanisát.

Zrinyi a védtelen szegény rongy iránt nagy szeretetbe forduló örömmel emelte fel a parasztot a

földről s ősz haját simogatva kérdezte az ijedelem vagy éhség miatt alélkozótl:

— Kanisa ég, mondd?

Az öregnek csak könyörgő szeme rebbentgette, hogy igen.

— Ég tehát?

— Égett... uram, uram... megemésztette... mind földig...

A hajnal finom kíváncsisággal surrant be a kapubolt alá s a fáklya-fény nem érte sötétet szürke rőzsaszinre festette.

— Lovakot! — harsant a bán szava az udvar felé s visszafordulva kinyujtott karral mutatta sorba: — Te Légráddá, te Kotorba, te Varasdra, te... mind, ki fegyveres, Kanisa alá! Készülőt fujass!... No, Péter, ez lészen üdöm!

A vigyázó harangja keményen kongatott s a trombita recsegésén megbolydult a vár.

XXVI.

Nyugatra a zsombék-tengeren innen lapuló síkon, keletre a zölddel bókóló dombok alján szerteszét mindenütt lebegő vásznu sátor-kup s két alacsony oszlopon nyugvó gerendának kétfelől nekitámasztott deszkák apró kártyaházai; sötét vonalakkal párhuzamost futó hosszú fekete földhányás béka-háborító, kigyófészkek-verő szaggatott gyűrűje; az utakon keresztbe zászlós fejű lándsák lóról emelkedő szabályos tömött nádasa; bogárhátu nyikorgó szekerek, nyargalászó magános kopják; a süppedékes talajon deszkára állított egy-egy kis falconetto vagy passavolante ágyu, mögötte fegyveres őrizet alatt poros hordó, halom golyóbis; tüzre lógó fekete bogrács; földturó jobbágyok háta görbedése, kapa villanása; távolabb bék-

lyós lábú füvellő paripák; zöld széna, sárga szalma szekéren mozgó bástyája; gebe sor hátán izzadó vi-zes tömlők; a keleti dombok kertjeiben fölfeszített nyári lakok körül gyümölcsel lakozó nótás katonák és messze-messze az őrcsapatok mereven csillogó pon-tok.

Közbül, a béka buborékos zöld lepel alatt alvó víz közepén, a kormos alacsony falak között fekete, összehányt vonalu, üszkös semmiség az elhamvadt Kanizsa. Csak amott csillog enyhe kéken a fürdő kis kupolája s itt négy csonkára égett minaret-gyertya között a romlás fölött siránczó imáktól bugó khunkjár dsámi mint nagy fehér ravatal. A fal-tető kerteskéit, vértanu-sirjait, ágyuit szomoru roncsá, kormos gomolyaggá söpörte a perzselő lehellet. Élés, hadi készlet, tömérdek puskapor, kétszáz deli ágyu, hejh, gondatlan Allah! minden odaveszett s a piszkos pernye havon céltalan ödöng ide-oda népség, vitéz, rabszolga, míg fejük fölött a bástyák épen maradt öreg ágyuinak torkával bömböli az ég négy tája felé éjjel-nappal Kanizsa romlását Szihráb Mohammed, a váli.

Egy este aztán elhal az ágyuszó s a nap fáradtan fordítja el vörösre nézett szemét a feketén tátongó torok körül színlő élet vidám mozgalmáról. Majd átlép a dombok mögül a nyugati szélben óriási két szárnyra nyitott sötét mentéjével az éjszaka, apró őrtüzeket gyújt földön, égen s brekegő, cirpelő buz-galommal tömi be a csöndet.

— Te! — szólal meg a víz-szálen lábukat áztató vitézek közül az egyik a csobogó hallgatásban.

— No!

— Ott! — mutat el a víz fölött Kanizsa felé a másik, — jün!!

— Mi?

— Néminemü roszseb tudja micsuda!

— Lócsecs jön az kegyelmed szájában!

— Csihulj, te!

— Igazán mondja Stipán, jön biz' ott némely széltül hajtott nádszál, — szól bele a vitába a harmadik.

— Fuvallom sem indul, osztán széltül hajtja kegyelmed? — szólal meg a hitetlen, — de mán én is látom, jön!

'Az előreferdülő koppasztott nádszál halkán közeledett a part felé a sötétben.

— Csss, te, tudom mán! — morogta reszelősré halkított hangon a jószemű, — béka-posta! Ki, csak ki! osztán hasra amaz turás mögött!

Osobbant a víz, feszülő nadrág recsent s egy pillanat múlva már a kis földhányás mögött hasalt a három legény.

A nádszál a parttól nem messze megállt s egyszerre csak eltűnt egészen, de helyén egy kerek fej nagy, sötét mozdulatlan buborékja pattant. Előtte a keleti dombok borzas árnyéka fölött tejjel itatott kékségű éjjel az égen, mögötte a vízre lapított Kanizsa mellett el kétfelől, a víz és moesár fekete körszalagján tul, a sormási dombokig nyúló síkon őrtüzek gyűrűje. A fej egy pillanatra emberi alakká nőtt s nyomban rá csobogva kurtult buborékká ismét, aztán megindult a part felé.

A legények a friss turás mögött háromfelé halva lesték, merre veszi útját az a kiesoda.

A csendes csobogás megszűnt, csak a fü zizzent néha a hasmánt kuszó, meg-megpihenő útja nyomán, amely eleinte egyenesen a kupac felé mocorgott, de a tövében jobbra tért. Egyik lábát maga alá kanyarítva, a másikat messze hátranyújtva szökellt már a biztos siker türelmetlenségében, amikor csattanva béklyózta le egyik bokáját egy meleg, go-

romba hus-kapocs, s röhögve biztatta fölkelésre a karcos hang:

— Jokarü, csodsuk!

Dobbanó ugrás, hahota, finom acél-lánc csilingelése s a magát szóttanul hatalmukba adó engedelmesen indult meg kettejük között s a lánc másik végét csuklójára csavart harmadik előtt a fák alatt ugráló tűz felé.

A virrasztó, aki eddig gondolkozva nézegette egy fa tövében a feje fölött csillagot szitáló, cserebogárrágtá csipkés lomb-rostát, a közeledők neszére elordította magát:

— Vitézek! vitézek! — s míg a legények fegyver után kapdosva ugráltak föl szerte, maga karabinját csipejére eresztve, a tűz elé lépett.

— Elsül, te! — Még belém lűsz! — szóltak eléje nevetve a közeledők.

— Micsudás cserebókot hozsz, Stipán? — vidult föl szeppenéséből az őr.

A sáros, meztelen alak középre penderült.

— Cserebók, hü, cserebók! — kuncogott hülyén egy kis tömzsi.

— Cserebók? Török pók! — Vizi pók! — Finun pók! — Nyelves pók! — vidultak föl körben a legények a vezértől várt jutalom reményében.

— Csimbók, cserebók! — kezdte rá az egyik, lomha ütemmel kísérve szavát s röhögve csattant fel a gúnyolódó kar:

— Csimbók, cserebók!

Hát az t . . . merre lóg?

Cénnán, fonálon,

Stájerlandi határon,

Cénnán, fonálon,

Stájerlandi határon!

A szellősre nyitott fővezéri sátorban az ideges, álmatlan jelenbe hiába akart messze idők messze tájékáról álmhozó nyugalmat lopni a Julius Caesart olvasgató Zrinyi. Harcra a maga harca, ideglen nép furcsaságáról bécsi németek furasága, gondról a maga gondja jutott eszébe s a szeme előtt szórakozott, derülő-boruló homályossággal futó idegen mult rohanását türelmetlen jelene vágatása követte sorról sorra, lapokon át.

Borus év! Sírással esőző napok, dühvel dübörgő villámos felhők!... Szegény kis Izsák, kicsiny fülemilém, nem vált már meg engem, zengőbb trombitával nem énekli magyar kar erejét... elröpüle tőlem... mint a könnyű árnyék, elkele előlem... Széchy-javak kufáros pofájú védői, hát becsaptak! Martianec sem lesz az enyém... szolgámat verették meg a bitangok gyűlés után, a földre éhes, irigy, armálisos fattyuk!... Ki bánja?... paradicsomkertbe ültetett kis virágom, csak téged siratlak...

Váltott őrség kiáltása harsant a sátor előtt s a küszöbön keresztben alvó Angelo nyögve fordult másik oldalára.

A könnyeiből felriadó Zrinyi lassan újra összeszűkülő, meg befelé látóvá táguló szeme előtt víziós élenkséggel pattant föl most a hiú tanácskozások császári kastélya, Laxenburg: körülgyűrűdző, sárga lombu vén vadaskert... a tó vizéből magasra bukó kőpikkelyes hatalmas négyszög fölött két sötét torony tetejének acél-csillogású lapos ékje, vékony csucsba hajló gulája... oldalt emelet-magas karsu hid a vaskos kóláznak, rajta vékony oszlopokon sokgömbű törökös kioszk a zölden tükrös víz fölött... a papos ruhájú vékony Lipót rekedt, fátyolos hangja

... Amott Szelepcsényi, a lengyel háló tudós, kör-
mös ujjú bogozója... a héjja-karmu, dominium ra-
gadozó kamara praefectus, Zichy... a somfáról fű-
gét szedők... Hol van a szívet tenyéren táncoltató
nagy német-szolgálas, urak?... Rákóczy megfojtá-
sához kívánt kanálnyi vizért ránk hoztátok az ár-
vizet!... s Lipót a nyakában lógó aranygyapjút
nézegetve keres magában krisztusi türelemhez
erőt... egy német köhintés dönt Rákóczy életéről
s a vesén rugott magyar csuka-bőrbe bujt... — és
a halkán ködfoszlánná bomló képet beteg, szürke
hullámu tengerré mossa szét az ólálkodó álmot.

— Uram, nyelvet fogának az vitézek. Beszéli,
az inséges Kanisában hogy az főtörökök is korpát
esznek, uram! — suttog fel egyszerre a szunnya-
dozó mellett Angelo kérés sürgetése.

— Dajkád mesélé? — ül föl ágyán hitetlen rossz-
kedvűséggel Zrinyi.

— Valláhi, ben kendü gözümle gördüm, — hang-
zik előre a sötétből a nyugalomra vágyó rab kö-
nyörgő szava, hogy saját szemével látta.

— Mi leszen tehát? — vágja földhöz az egyedül
maradó bán a könyvet. — Jún már az császári le-
vél? Itten lehetne! Az török Várad után csúsz!!
Wesselényi és Souches vakmatyiskodva lesi az fürge-
teget Tokaj alatt s nem dörög elében, de csak nem
is harangoz!... Mast vagyon üdeje Portia szerint
az csak paripákon Tergestumba való sétállásnak!
Halódva bukott lázából koporsóban Rákóczy s csak
hogy nem örömet lüvének Bécsben: ihon, absolutus
rex Hungariae már Leopoldus... s balsamomot ren-
get az Ádria tenger szele!

Öklöt ütésre rántó keserűség lökte fel ágyáról s
hajszolta föl-alá sátrában.

Erőt, beavatkozást suttogott a bécsi párnákon ku-
porgó titkos tanács, Grécbe nyargaltatták, Károly-

városra hívták s mikor a hódoltságra csapott lángot és vért fakasztó tenyere, a letiltással hozzá küldött gróf Leslie Walter zacskós, puffadt szeme alját gúnyos öröm húzta össze s tréfásan táncolt a májusi napsugár nagy szakállán, homlokába kent haján. És most?... Fenyégetett Váradért előző cserében Kanizsát akarja... és kérdésére süket a felséges úr.

— De bontakozást tészek ez zagyvalékban s temető prédikációt kiáltanak holnap Kanisa fölött az trombiták, dobok! — csapta szét ököllel a lengő ajtót, sátrából kilépve.

Az éjjel hátralevő részét örtüztől örtüzhöz lovalgolva, vitézeket szölongatva, véleményeket hallgatva, parancsokat osztogatva töltötte s mikor mosdani, sisakot csatolni szállására vonult, már ott kószált a látó határ alján koldus-condrákba bujt királyfiként a hajnal.

Mire feljött a nap, a távol Kanizsa keleti falán ijedt hangya vándorolgatás vonalai kúsztak erre-arra; nyüzsgő mákszemek tolongásává zsufolódva a Sziget-kapu tornyán s körülte: szemben, a dombok alján hunyorgó, sanda ágyuk körül gyalogos ezrek raja zsibongott s a hid végének levegőbe csappanzott deszka-fala felé rözse-rakás, szekér-homok, gerenda fulladt szaporán a tó vizébe, hogy a cölöp-lábu óriás támlásszék hátát egyenes hiddá hajlítsák ostromló lábuk alá erővel.

Nyugatra, Topráklik hóstáton, zsombék-tengeren innen, alacsony domb-hát gerincén félig kivont kardja markolatára kulcsolt kézzel, bozontos szemöldöke alól Kanizsa felett átnyilalló tekintettel várja Zrínyi az onnan túl operáló Nádasdy-gyalogok ágyu-jelét. Dombja mögött a védtelenül maradó külváros, Bécsi-kapu föllovaglására, bedöntésére majd előrobbanó Zrínyi-huszárok, horvát hajduk.

Ló dobog föl hirtelen a hátsó lankán, német kiál-

tásra horvát morgás felel, sürgető hangok emelkednek az úr felé. Meg se fordul.

— Nagyságos bán úr, megjűve az levél Grécből! — szólal meg háta mögött Patachich.

— Törjed meg pecsétjét, olvassad! — morogja maga elé vidám-elégedetten Zrinyi, a dombok előtt feldörrenő jelre leső mozdulatlanságában.

— Domine domine illustrissime bane! — hangzik mögötte kiáltva.

Zrinyi kardja lassan a levegőbe emelkedik s az előregörnyedőnek bal keze lova sörényébe ragad.

— ...rendeljük és meghagyjuk... Kanizsa ostromával felhagyván, népével egyetemben haza sieszen... török bosszuját ne ingerelje fejünkre... egy vár birásáért két ország nyugalma ne vessen kockára... Kihez egyébként királyi kegyelemben maradtunk...

Tul, a dombok alján vörös villám lebben, fekete füstök siet dagadva az égbe, oszlik már, csak akkor buffan hangja.

Zrinyiben felmordul a düh, kardja égre kiáltó csillogó merev jel a sárga ragyogásban... Egy suhintás és dobogva, zörögve rohan hatalma a rongy, fölégett vad-méh odu ellen... Egy suhintás és lázadó lesz a horvát bán, meggúnyolója király szavának... Egy suhintás és kiszakítja magát a farsangos táncból s Portia uram eggyel több ellenségre küldhet bugyogós hadat... Egy suhintás és tizezer ember élén lovagolhat szembe az egész pimasz, tetves világgal... tizezer százezrek ellen... a horvát bán két világbiro császár ellen...

Villan a kard, de nem támadó jelben: bukfenecze cikázik a földre. Az ágaskodó paripa horkanva hátrál s rekedten kurjant a keserűség:

— Hejh! Patachich, haza! Anyátok keservibe, haza!

S az ismeretlen vihar érthetetlen felhője alatt állók döbbsent csöndjében csak a sátrak felé rugaszkodó lónak sír-göröngy dobáló dobogása hallik.

XXVII.

A széles keréknyomban szőke viz pihent s az út két oldalán sötét falat állt az erdő. Az avarrá rozsdásodott ideai zöldön gondolatokkal terhes csönd síkolt kétfelől hátra a lassan lépegető mellett. Távol emberi hang zümmögött s előtte az erdőnyilásban, lebegő kárptként öreg, mogorva felhők suhantak a kedvetlen erőtlenséggel fénylő napot elborítani. Zrinyi agyában, míg szeme a földnek tartott kis stuc csöve irányát követte, zökögve ütődtek egymáshoz pályában halódó gondolatai.

Hangtalan zaj, lombja árvult erdő, kalásztalan vetés, meddő szerelem... ez az élete. Falvak csóvája füstölög az égre, nem ő gyújtotta; seregek sáska-foltja simít letaroltta messze földeket, nem ő vezeti; vér csurran, tar koponya reped, az ő kardja hüvelyben lóg szögön és puskája csöve csak koszos vadkan után szimatol a cserjén... Utálat! Erdély szívét, szép Váradot, török handsár metszette ki s jó Zrinyi Miklósnak veszendő Erdélyhez immár semmi köze...

Az út mellett tréfás kacskaringókat vetett a levegőbe egy dült tölgy gyökér-koronája s fönt a kopasz fák ágainak öleléséből cibálva rángatta szürke combjait a szajha kacérsággal menekülő felhő.

A bán leült.

Várad, Várad: utolsó tánc bomlott harsonája... Ejh! kidül a büszke tölgy s törzsére kiki rápihen... Elfekszel majd te is, horvátok nagyszerű bánja s kövedre német katona tát majd átutazó, bámész

szemeti... Hejh, Várad, váratlan zsilip, milyen pusztító árt szakaszt a magyar világra nem vált törésed...?

Hirtelen megfordult. Háta mögött zörgő csik csörtetett feléje a bokrokon át. Első mozdulata puszkája felé kapott, de válla rándult s keze ölébe csuszszant. A fakó-fekete szőrös, lihegő tömeg mintha a nyomában elfekvő véres szalaghoz kötötten rohant volna, orra szinte szántotta a szutykos avart. Csonka agyarával suta dühben vagdalkozott széjjel; föl-fölhorkanva a földnek feszítette, de a puha, nedves lepel éppen hogy sziszegve csak megkarcolódott. Zihálva, hörgöve ügetett egyenest a törzsnek s mikor kemény feje koppánva zökkent az akadályon, vérfutotta szeme fölplaszt; aztán jobbra esapott s röfögő dühvel vágta át magát a száraz lombkoronán. Ó, ha e veszett agyar a lucsokba vágná ki remegő szívét... ó, ha vérpataokban szakítaná ki torkából a szitkot, a vágyat...

De a kínzó seb tovább marta csurranó vér-pórázán a halál elől menekülő néma dühöngést.

A bán elfordult... de mikor már bizonytalan céllá húzta a távol a vakult vadat, ideges vágy szökkentette talpra. A stuc agya vállba vágódott, buffanva iramult a golyó a szerényen szétfoszló füst alatt s halálba rugta a felkalimpáló erdei kant.

— Elhittem, halált hoz ez fekete kan, — nyugtatta lábát Zrinyi a vonagló dögre, — s én adám néki aztot. Kikinek csak igyen!... Ejh, verjed ki hát fejedbül áfium álmát, la, lábad alatt az erdei kan, merthogy stuccod vala hozzá!... Szegény magyar nemzet, annyira jutott-é csakugyan ügyed, hogy Zrini halálban keressen örök némaságot magának... fájának?... Ha Kanisa talul el is fujt az bécsi szél, ha Várad basasággá lén is, te min gyárt...? Hejh, azért sem!... Órállód lészek, vi-

gyázód, nemzetem, ki megjelentsem veszedelmedet! ... Tudománt tészek előtted, nagy Isten, mindent, az kit tudok, kikiáltok, hogy éntülem elaluvásomért nemzetem vérét ne kérd elől.

S mintha agya sötétjében felesattanó fény világosított volna meg hirtelen ijesztő barlang-csudákat, elrettent ihlettel kiáltott:

— Ó, bátorságos s az menykű félelmétül gond nélkül való tengeri-medve magyar, mikor legjobban dörög is az ég, az mentül magassabb kűsziklára hágsz s ott édesden aluszol? Nézd az röttenetes sárkánt, mely méreggel, dühösséggel teli, kapóul és ölében viseli az magyar koronát... az bécsi laurusnak gyökere, az melynek árnyéka alá adtuk magunkat, hogy megmaradhassunk, belső titkos okokból hervad, hervad! ... Imé kiáltok, imé üvöltök: Ne bánts! az magyart!

Vadászainak tülke még sokáig hitta szolongva az urat le a Dráva füzeseiig, de Zrínyi már otthon ült asztala mellett. Tintás orru tolla azonban csak állt és hallgatott az izmos kézben, amely alatt árku-papír téglája nőtt, tágult, völgyült, dombosodott révedező szeme előtt vágyainak Mekkájává: halmos csatamezővé... Innen a magyar, tul a török, maga kopasz tető ormán. Kucsma csúcsosodik mindenfelé, egy idegen sincs a roppant seregben s ott már csak korbács-ütésre huzakodik harenak a jancsár! Mindenütt előre! Illanó ködként vonul előtte a török s vérharmat hull a përnýétől fekete síkra... Egy nemzet van: a magyar! Egy a vezére: Zrínyi!

— Antidotum az békesség ellen... — morogta a bán s a bamba toll szárnyra lebbent a születő sorok fölött:

«Cyrus királ, mikor Cresusra Sardis városát vittatta volna, azt írja az historia, az városnak megvételekor egy vitéz magára az Cresus királyra akad-

ván, s nem tudván ki légyen, meg akarja vala ölni; Cresus királ fia, az ki egész életében néma vala, és soha egy szót azelőtt nem szólhatott vala...»

A némáknak nyelve megnyilik; rozsdás kard villogva suhan ki hüvelyéből; Lippay, Wesselényi csömört kapnak a bécsi lakomától; gazból lesz főember s a becsületesben lázadó üvölt!!

«Mert én nem látok egy szomszédot is, sem egy idegen nemzetet is, az ki az mi kedvünkért örömet szerencséltesse az maga békességes voltát az mi veszedelmünkkel. Az vízben haló embertül fél az hajóban ülő is, hogy őtet is be ne vonja magával.»

Az idegesen összebarázdált papirmezőn megállt a penna... a futó törökök helyén szaladó némettség tolla libeg s a nép-szavazat választotta új király nevét Zrinyi Miklósnak ordítja a tömeg.

«...de ha idegenen fog állani az hadakozásnak administrációja, bizonyára semmit nem bizakodhatunk... az magyar nemzet az Magyarországgal egyenlő természetet visel; valaki idegen jün belé, avagy nem tud, avagy nincs szerencséje az operáláshoz... De méért kelljen elvesznünk, míg karunkban kopját, markunkban szablyát szoríthatunk? Nincsen-é Istennek hatalmában Mátyás királ dücsőségét kezünkben ismég ujonnan megvirágoztatni?»

Hó hullott a hegyekre s éjjelenként riadót bűgött a szél a kályhalyukban. Borzongva kérte az erdő a meleg takarót s meredten feküdt eléje a mező. Táncban kerengett a nyugati szél s fűtyülve üzte maga előtt bozontos felhő-nyáját. A vár mogorván, mintha csak hátat fordított volna, hiába pislogtak feléje este az ijedt barna házikók. Egy-egy lovas robbant ki néha hidján, hintó kereke panaszkodott kapuja alá; szekér siránkozott elfelé belőle... egy fordulás még s együtt hagyta a csönddel a halott mezőt.

A vár ura, mint aki végrendeletét írja, gyertya-világnál görnyedezett... Török-kiverő csak magyar sereg s magyar főúr a vezére!... Kicsinyes részletek s világ-históriát lendítő eszmék, lelkes faj-imádat s magyar-káromló kétségbeesés, szárnyas nagyakarat s tehetetlen toporzékolás akasztották, röpítették. Az török áfium harsolás vezérgondolatát a könnyen ötlő képek, súlyos okfejtések, hemzsegő példák, ős-magyar szóbuzgás, latinozó kifejezés-szegénység csodás szövevényü Tankréd-erdejében.

Aztán sírni szeretett volna, szó és szó helyett könnyel, epével fröcskölni tele a papírt s szemébe vágni a ribanc fátumnak: lakjék vele s maga hadd bukjék sírjába... fenébe!

Mit ír?

Hol a könyvnyomtató, ki sajtója alá szorítja, hol a magyar, ki elolvassa s hol az a keserves Bécs, ki beleegyezést pötytyent rája? Még meg se szülte, már megutálta kín foganta gyermekét.

«Most ha valami csak megrögzzenik is az török részéről, futunk ide s tova, vizeken által, havasokon által, ki imide, ki amoda, minden remediumunk csak az másoktól való segítség-koldulás, nincs magunknak népünk kivel occurálhassunk az veszedelemnek, nincs egy emberünk az kit hová tehetnénk.»

A havon varju-folt nagyszemü, fekete esője csapott le itt-amott és éjjelenként éh farkas vonított az árok jegén a fáradt vörös fénnel égő ablakszemekre. A messze fehérséget hiába simogatta a nap vékony, remegő öreg keze, szikrázott, de nem engedett, csak az ereszek krokodilus-könnye csurrant jégcsappá fagyva nagy szeliden.

A hatalmas, kemény fejet ököl támogatta már a lomha papírok fölé s elnyűtten sirt a toll szemétdomb nyugalma után a görcsös ujjak között:

«Ugy hallom Braziliában elég pusztá ország va-

gyon; kérjünk spanyor királytul egy tartományt, csináljunk egy coloniát, legyünk polgárrá. De ha ki bízik Istenében, szereti hazáját, vagyon egy csöp magyar vér benne, kiáltson fel az égben az Istenhez, énekelje velem ez Debora énekét: Quis sponte offertis de Israel animas vestras ad periculum, benedicite Domine... Amen. Amen. Amen.»

XXVIII.

A távol kék függönyére festve szürkén szomorkodott hátul Kanizsa vára. A zöld mezőn keresztül hangos, színes szalag huzott a füzekkel szemérmesen takaródzó Mura felé. Elől Zrinyi sisakján vert haragos szellőt a strucc toll, utánna kétszáz lovas sisak- és páncéltengerén hanyódott sötéten a farkaskacagány, hajbókolt tarkán a hajladozó toll. Fölöttük a nap ragyogásának feszülten furcsa, halott sereg: hórihorgas kopja-testekre bolondjában oda-tűzött hideg török fejek. Aztán különös párok tömött szakasza: szíjjra fűzött foglyokat dalolva, incselkedve vezető kétszáz gyalog magyar. Ujra hat lovas; kopjaikra ütve hat aga turbános sárga feje táncol mereven a mögöttük hordott zsákmány-fegyverzet csörgésének lassú zenéjére. A mező zöldje most közbe-tágul s három előkelő muzulmán aranyos sisaku fejét párducos hadnagyok emelik magasra. Majd egyedül lóháton, gondolkodó pipafüstben haragos bosszu görnyesztette valami főtörök. Utánna, gyalogok csipejére állva, előre düléstől kinyújtott karjukba kapaszkodva, tizenhárom vörös és zöld zászló selyme csettegteti a könnyű szélben a megalázott félholdat. Aztán a dandár jön rendelt seregben; lobognak a márjás, háromhalmos zászlók s örömük porral elegy száll kurjongatva az égbe. A had mögött nagy nyaku tevék ringatják hátuk

drága sátor-terhét, öszvérek dobognak kényes deliséggel s mint színesre festett írás-sor után elmázolt fekete pont, a százhusz lomha bivaly.

— Hm, elkésett a Tokaj alul Váradal segítség dolgában alkudó nádor!... Elömlött epéje belül s maga helyett a huzakodó rendeletek kátyujába kerék-emelintő legényül Zrinyit kérte a királytól vézérnek. Levele még szalonnás-ruhához simulva utazott valami tarsolyban a császár iránt s Várad nyavalyás bástyáján már meglebbent a fehér zászló néma könyörgése... Fejedelem támad görbe Erdélyország satnya vidékén esőtől növekvő gombaként s ha lehull egy, férges alma sara a sorsa... S a vitélő bán papírt szánt és álmot arat! Hare Kanizsa alatt? Mi végre? Semmi az s te csak török barom ujjá tűrt ingü mézárósa vagy! Ha kiáltasz, utolsó zablapalérozód is fület hegyez rá a sereg mögött... Lovon röptüljön parancsod s hangyaboly legyen egy ezred dombon feszülő lábad alatt!... Megint csak így? Panaszt és dühös vágy! Elszánásod nem elég? Eldobott Bécs, mint a paraszt elhált felesége fattyugyermekeit. Ihon az országut, koldulj vagy rabolj! A koldulás kenyerébe beletört fogad, no hát?! Lázadó vagy, Miklós, csak tudnád, hol kezdjed!

Az ágyba készülő kacér nap fátyolt vont maga elé és hideg sóhajta véleg süvített a mezőn. Harmat köde szürkült bokrok, fű fölött s hátul széna után bőgött az éhes bivaly. A büszke menet színes foltta loccsant szét a mezőben s a magaslaton már sátor-karó fején kattogott a balta foka. Mire a vezér lovát poros, száraz izzadtságától fényesre csutakolta egy legény, magát párnás szőnyeg hívta sátra alá vacsora-váró elmélkedésre. Bogrács kondult, lecsatolt mell-vas koppant, tüzre-való ág recsegett a fák között, ember, barom fekvésre csökkent, csak éhese vagy dolgosa sürgött, ödöngött előre-hátra.

— Tégy valamit, Miklós! Tenni, cselekedni! —
lúktetett az éhség, fáradság Zrinyi fülében.

Mióta Portia rendelete elkergette Kanizsa alól, mint valami rühös ebet, nem birt magával. Hiába keresett önámító feledést kertje rózsafejei között, süppedékes erdő vadja nyomán, gyermeke szemében, asszonya ölében, komoly levelekben, Erdélyre figyelésben, tanásterem asztalánál, harmathullató alkonyi lesben, kaeskringós sorokat síró pennája hegyén, újra meg újra felpendült fejében a letiltó levél felhuzott orru, hetyke parancsa. Százszor is elszánta magát, tenni fog nagyot, elhatározót, de minden töprengése végén csak káromlásra akadt, mint a rabolni induló eddig becsületes négy irányban néptelen utat szalajtó ut-keresztezésnél. Fölrugta magát kedvetlen fektéből és kilépett sátra elé.

Elől kelet dombjai merevítettek sötét karokat nyugat tűnő fénye után. Hátról a kis Kanizsa kényeskedett a Mura ölébe, amely mögött apró mocsár-szemeket vakított rezes csillogású tükör-darabokká a Styriában lealvó nap.

— Főkapitán nagyságos úr! — lépett melléje Patáchich, — ha kit tenni méltóztatik Légrád dolgában, üdeje hív az tevésre. A Dráva habjai ugyan ebül nyaldossák az várfalakat, vizében szuttyant vagy husz háznak lábok s maga lakosi megépítésén ügyekeztek is, egyberomlának mind.

— Mit tennem javallja kegyelmed? — kérdezte Zrinyi a domb régi bástya-maradványait méregetve tanácstalanul.

— Miként elsőben is mondtam, nagyságos uram, viznek birodalma lészen az váras, ha ma nem, de holnap bizonyosan. Van katonám, ki tetveit mán is hurcolkodtatná... felette nem igen szeretik az földöt! — célozgatott Patáchich a vár elhagyására.

A bán hirtelen megállt:

— Ez vala, ugyé, szigeti Zrini szolgája birtoka, Kecskevára, az hun állunk?

— Tulajdon maga ez hely! — felelt Patachich és ámulva nézett ura után, aki szó nélkül a faképnél hagyta.

Tarkójára boruló haját simogatva járta magánosan a domb tetejét jó ideig.

Rongyos, nyáijatlan apostol, te... kérő tenyeredet néped közönye szögezte által, szivedben bécsi poroszló lándsája forgatja a kint s nyelved hegyén már ott lebeg a consummatum est... de mért? Hogy Bécs csak annál nyugodtabban fűtögesse a magyar confessio-torzsalkodások tüzeit, míg követe a szultáni trón előtt hasalva béke-könyörgésben fröcsögeti nyálát?... És ha nem és ha csak azért sem consummatum est?... Sőt!!... Vihart ide, levegő tisztító vilámos csodát, nagy Isten! mely összeverje a szerte bégető nyáját s elfujja fejünk felől a muzulmán felhőt!

A legmagasabb pontra nézve, szalonka-huzást figyelő szemmel meredt bele az alkonyatba. Előtte dombok lengedezése játszott Kanizsa felé, észak ködei alján apró gyűrődés sejtette Kottorit, délnek emerre Légrád várává pattant a sik.

— Elvethetném szeledet, kívánt, szerelmes vihar, ha itt... igen... Légrád helyett is... itten várat... várat... igen...

Még le sem zuhant az este, Zrinyi lépései már föl mérték a romok területét s hajnalban mérnökért vágatott a levélvivő legény. Reggel már mindenki tudta az új vitézi szórakozást s míg egy csapat Csáktornyára fordult rabokkal, zsákmánnyal élelemért, munitióért, a hegy alatt sáncvonal dombult-mélyült feketén s kopogott, nyikordult, pendült, buffogott, kurjantott és dalolt az épülő állandó tábor.

A bükkösi hegység dombjain fejsze csattogott

s időbb talicskába fordult az akaratos föld. A bécsi mérnök, akiért ezer tallér szaladt a tavasz porával vig utakon, már három bástyára való földet, gerendát talált a hegy lábánál. Egész nap csörgött, kuszott lejtőn föl, lejtőn le a mérő-lánc s Wassenhoven uram pápaszemes orra éjjeken át piroslott le a sátor melegében öt-hat mécses között a vár terveire.

Egy csöndes reggelen riadó vihara szökkent a derült levegőbe: Kanizsa felől zászló-lebegést, fegyvercsillogást rázó porfelhő gomolygott előre. Zrinyi táborában lóra fordult a legény, karabinkakas nyekergett, szablya villant s az árok hidján kopjás vitézi gombák raja ütközött ki tarkán. De a porfelhő megállt s tunyán kezdett elülni a lebegésük lohadt kopja-, zászló-rudak alá. Az idegen had előtt tisztán csillogott a fekete lófarkas üstökö aranyos félhold.

— Kanisai pasa maga jött, ihon elül az tug-ja! — szólt föl Zrinyihez a domb ereszkedőjéről vígan egy hadnagy.

— Hejh! pattantyus, coigvarter, — kiáltott el oldalt a bán, — ágyubul köszöntést töröknek adjunk.

A tüzmester kanócot gyújtott s az ágyu gyújtólikát vizsgálva fölnevetett:

— Ihon lészen az jól jött bilikum pohára!

De lent újra lebbent a por, zászló-lepel és kopjafecskefark s a távolodó szürke gomolyagnak most az alja csillogott patkó-villanástól.

— Ugy tetszik, nem szomjú az innyek! — szólt a tüzmester, a kanóc égő fejét földnek nyomintva.

De pár nap mulva levél jött a kanizsai basától:

«Először, dicséret és dicsőség neki, akinek kegyelmei általánosak s akié a nagylelkűség; másodsor, magasztaltassék Mohammed, aki megmutatta nekünk az ég teremtményét; harmadsor, üdvözöltesék az örömben négy társ. Allah áldja meg őket mind! Te, aki a messiási nemzet vitézlő királya,

Csakaturna kapitánya Zerin-oglu vagy, ez igazmondó levél megérkezésekor fogj pennát s nekem azonnal leírd, vajjon császárod parancsa-e avagy a te kezdeményed e vár építése? Isten veled!»

Zrinyi a belső meglelégedés büszke örömevel lökte a szép arab betűs írást inasa kezébe s a követekhez fordult:

— Egyeránt haszontalan, fiaim, császár kedvéről avagy az enyémről kérdezkednie az bassa urnak. Baromállóhelyet építek császár barminak az okon, ha az kanisaiakkal elegyülnek, kár ne essék benne. S ha az bassa úr akarattya kedvetlen az szégyenvaláshoz, lábas jószágát jövőben ne boesássa az szép kanisai mezőben, merthogy mindenkoron nagy ebek lesznek ez akolban.

— Ó, szultánom, méért helyheztetsz tahát akolban pattantyut? — pislogott a követ a sátor mellett álló mezei ágyura.

— Csak ugy vadászatra farkasnak, medvének... — búcsuzott nevetve Zrinyi a savanyodott udvariasággal bókolóktól.

Titkos jókedve széles mosolyra rajzolta arca vonásait, amint elnézett a nyulongó nyaku bivalyok, görnyedő hátak gerenda-esusztató, földet kubikoló hangya-járása között lovaik felé esőndes vitatkozással botorkáló követek után.

— Ihon harcos, jövődő tavaszod első fecskéi! — mordult föl ajkán a belső öröm.

Körülötte döngött a föld, tompán kongatott a bástya-fegyverzetté kalapált gerenda, egyenes vonalba, hegyes ékbe türemlett a hegy eleje. A vár piacának szánt tér kerületében csakhamar zsindeley-rakó legények daloltak a frissen épült házak tetején s az új malmokban csikorogva fordult gabna-zuzásra a kerek kő. Mintha vulkáni erő nyomta volna föl a hegy belsejéből, oly gyorsan nőtt bástya és cortina,

erődfok, mellvéd, árok, cölöpös sánc, de Zrinyi kedvének mégis lassan haladt. Türelmetlenség remegett bozontos szemöldökein, amint végig nézett dolgok rendjét majd megbomlasztó műve teljesedésbe izzadásán, erőlködésén. Aztán föl-fölnevetett, mint a jó tréfa szerző s elégedetten incselgett munkások, vitézek között. Aztán szeretett volna lóra kapni s török-vadászó legényeivel hallgató berekben lapulni éhesen; szeretete volna könnyel, szerelmes csókkal teljesebb életre hívni a várat; szeretete volna új céloknak feszülő izmai erejét beledöngölni a faltömésbe; szeretete volna...

Dolmánya szárnyát hirtelen megragadta s peregre pattant szét rajta a gombsor; inge ujját fölgyűrte s nagyot kiáltott:

— Talicskát ide! — s nekiállt maga is napi három órán szép reményektől súlyos földet tolni völgyből a hegyre derékfájásig, édes, enyhítő, kéjes izzadt kábulásig.

XXIX.

Hetek óta már betegen kujtorgott az őszi nap a fekete-kék felhők vigasztalan sziklái között, a szél rázta erdő-fejekről hideg másod-eső hullongott, lucsoktól fénylett a mező s a friss barázdák göröngye sárrá hívza mállott szét barna latyakban.

Kolozsvár egykedvűen kongató bástyái alabárdcsipkét villogtató őrt küldözgettek néma föl-levonulásban egymáshoz, de a felvonó-hidak tenyere csitítva tapadt az öreg kapu-szájakra s a faltetőkről a bámész ember-fejek tarka virágágyát lehervasztotta a völgyükben abgelesztező németektől való félelem. A piac nagy tornya magasra nyujtotta kíváncsi nyakát, a fellegvár kis erődje lesandalított Montecue-

coli táborára, de alattuk, a nagy kavicsokkal libabőrös uccákon, csöndben dugták össze fejüket a kis házak.

Egy nap aztán megnyíltak a város kapui s a Bethlen-bástya ötszögű tornyán is abgeleszt-et ordított a föl váltott őrség a fenesi tető felé; a várost császár védelme alá vevő roppant sereg pedig, bár Kemény János könyörögve biztatta sima szavu, érdes lelkű vezérét: Marosvásárhelynek! előre!, megfordult s törököt se látva, mégis kolerás, lázas ronggyá tépve huzott északnak téli szállás iránt.

Hirére pusztává ijedtek a falvak s ami otthon maradt, romboló, rabló kezük zúzta vagy ragadta magával. Lovukon paraszt edénye csörgött, párnája puffadozott, ködmöne lógott, asszonya sírt s mögötte barma kullogott. Faluvégeken fákra huzott aggok ijesztő cégére kalimpált; utfélen gyerekágyas aszszony halódott a sárban; piacokon haj-pörkölés, orrcsonkítás, fül-metszés, ujjköz-reszelés, emlő-metélés vidám munkája röhögött; gombos tornyu templomban istenkáromlás pizska guggolt a fal tővén; malac-pörkölő tűzük csecsemő-csontokon, hamuvá lapozódott zoltárokon éledt; erdei ösvényen embercserkésző német csizma csoszogott; beteggé bujált nők kóboroltak a cserjén — s az undort és pusztulást görgető részeg folyó előtt gróf Montecuccoli Rajmund generális csillanó sisak alól csipkés páncélra tömött paróka-szárnyakat eresztő hideg feje őszi szonetten töprengett.

Az ebesfalvi kocsiszin mélyéről elővonszolt és ünnepivé sikált öreg hintó azonban sár-tengerek ragadós hullámain rázta a fiatal Apaffy Mihályt Ali szerdár tábora felé. Az alláhos, mézes találkozás fűsiketítő zaját még csendes eső mosta tompává, de mikor Marosvásárhely alatt a kerelői rét idegen sátrak fehér vakand-turásaitól népesült élénkké, a nap

egy felhő-fok tetejére hágott s bágyadt kíváncsiságát szétöntötte a réten.

A sik egyetlen domb-dudorodására hevenyészett kő-alkotmány alatt piros, kék kalpagok, barna ködmenek, csótáros lófejek ritkás köre vonaglik már, mikor a sátoros háttérből dsengizi harsona, tambura, tárogató és khákáni dob szava mellett szemre vágott kucsmával, kifordított mentében, pattogó ostorral vágat közéjük a tatárság öröme: csak az öregebbje ül a nyeregben, a többi rohanó paripáján állva, guggolva, háttal előre, oldalára csuszva, nyakán tót-ágas előre görbülő ívét rezgetve, hátán keresztbe zsáknak lógva, négykézláb hasa alá kapva fitogtatja vad erejét. Utánuk kaftányos, szakállas komoly lovasok mindenféle színű fez-csucsot lüktető csapatja gerelydobáló dsirid-játékban érkezik végül kontyba kötött farku, kis fejű keleti paripákon.

Az istálló-szagu, rengő, toppantó, toporzékoló, nyerítő vagy hangtalan, fegyvelmezett merevségben körül folyó élő erdő kis tisztásán aranyozott szék áll s a széken régi forma hosszú galléros mentében, zöld vont arany dolmányban, piros nadrágban sápadt arcú ül a fiatal Mihály úr.

A maguk közt sikátort tágító lovasok közül egy tollforgót lengető óriási turbán magaslik ki hirtelen. A tojásnyi gombokkal sulyos, fekete prémes kék posztó mente hosszú szárnyai méltóságosan libegnek a lassan közeledőn, arany sujtásos bő selyem ruháját szorító övében handsár és kard topáz-szemű aranyos feje görbül; nyakon ragadt vezéri buzogánya csipejére támaszkodva reng.

— Erdel új királának fákláját az pasa szerdár ur ihon meggyújtja! — harsogja Apaffy felé a magas pártfogás bejelentését a közeledő Ibrahim pasa.

Mögötte himzett párnákon drága ajándék sulyos ráncba buggyan, éree tündöklük.

Hermelin palást lendül a szolga-karról, gallérja a pasa hódoló csókját surolja s a zavartan piruló vállára kanyarul; az alázatban meghajló fejre kupolája gombján tollbokrétával deli aranyos sisak száll; a karesu derékre drágaköves öv kigyója tekerül; a tétozázó tenyérbe padisáhi buzogány tolakszik.

Óvatos, szertartásos kezek nyúlnak a hóna alá jobbról és balról s mámorítóan suhog a kaftányok selyme az emelvény új arany ragyogását rikoltó trónszékéhez lassan, ünnepi csendben föllépegető mellett.

A hullámos, fekete lófarkakat himbáló három «sáhi tug» s a levegőt nyaldosó zöld, veres zászlók, lobogók merev és lágyan hajladozó csillagos félholdjainak villogása közül káprázva mered egy pillanatig az új fejedelem a döbrentő tömegű keleti fejek gyűrűjébe övezett kis magyar csapatra, de Ibrahim sugó szava s egy vállrándítás megemberelik: a drágaköves buzogány két térdére fekszik, kezei szétterülnek a levegőben s mély hangja biztosan bugja:

— Istenem után uramra, Mekka, Medina, Jérusálem, Bagdád, Dömöck, Egyiptom, Hálem padisájjára, Mohammed szultán khám új császári legkegyelmeseb fölségére friss áldomásidat szállatni, mennyeknek országában lakozó Atyám, ne késsél! — s a megthatott, buzgó ima szellője kalászként hajlította földre, lova nyakára az egész tábort.

A nagy csöndben árván kongató hangra csak a türelmetlenül bólogató lófejek sügybe lógó cafrangos khotász-szal cifra szerszáma csilingelt választ...

A szultáni buzogány villogó fejjel meredt most föl a levegőbe s Apaffy hangja harsogássá bátorulva szállt arcúl reá forduló népe felé:

— Az oszmán padisáh akarattyának mindenkoron engedtek-e?

— Mindenkoron, jó szívvel! — morgott fel körül a kis csoport.

— Az tülem kívánt háromezerhatvan kiskezbe contributiót szent fogadással megadnom fogadám... az török nemzetbélieliekkel békén éljünk... ittasan is ne légyünk terhekre...!

— Az padisáhi contributiót megadjuk! — dünynyögték halkabban az erdélyi urak.

A pártfogó karok újra hóna alá siklottak Apaffynak s a rezesen derengő széles horizont zökögve szükkült összébb és összébb jelen örömetől, jövő félelmétől káprázó szeme előtt. Lent aztán, míg szerteszét csókra kérőn, csókra nyujtva emelkedett a kéz s csapatokra oszoltan görnyedt uj uruk lábához az erdélyiek hódolata, a török zenekarok tárogatója, trombitája, csengős dobja felviharozva döngötte visszhangert a környék rongyolt erdeit.

Az oszmán had sűrű sövényében azonban bort kotyogtató hordók hosszú szekér-sora kért vidám ostopattogással utat a kis tisztás felé, ahol már barnán dagadt ki a sütő-árkok hamva alól a sok óriás kenyér s friss tűz nyársán kalimpált a nyuzott ökör. Székelek, szécsók, királyhágón-tuliak napot rövidde óbegatott öröme fákllya-fejet, rőzse-halmot gyujtva kurjongott a hosszú éjszakában s köröskörül hajnal nyilását várva ült aggodalmas őrséget nyergében Ali óvatos népe.

XXX.

Május mosolygott dombon, sikon s Zrini-Ujvár gerendás fegyverzetű föld-falai alján Kanizsa vizétől, csendes Murától egy-egy széles árok-kar cikekkozott egymás felé biztos ölelésre. Összenéző végein kapavillanással, ásó-lendülés közt nyüzsgött a dol-

gos: három megyének kétezer jobbágya; tulsó két sarkán magasra sárguló friss zsilipek várták az árok-karok között zöldülő tér árok-ággyá, töltés-görönggyé fordulását, hogy zúgva bocsássák össze az új uton az oldalukat locsogató piszkos hullámokat.

Fent, a vár udvarán vásár zszibongott.

— Urak, urak! — penderült közésre egy ordító öreg magyar markából egy övig meztelen suhanc, — tizennyolc évü, mellye bivalyé, hasa csuka-forma, ina acélyos! Igát is elvon! ... Mi?

— Khajr! — tiltakozott dacosan a borotvált fejü.

— Pofádat, francos! — emelte ütésre kezét az öreg.

— Hiszem, csipás! — fitymázkodott a kis gazdaságába munkást szerezni óhajtó.

— Tenyere nem csipás! — magyarázta amaz bütykös hüvelykével a fityma ember orra alá bökdösve.

— Uram, ez ezüst állu szüzliánt is...! — könyörgött odább egy kaftányos ősz új urának, — minden hajfonata megír ezer tatárt!

— Portéka kénál portékát, — morfondirozott hitetlen kétséggel az ezüst pitykés vevő, a fehér arcu leányt nézegetve.

— Aptya nékie! Inkább megáldozza magzattyát mellette, hogysem túle szakadva! — magyarázta, a váltság-díjakon nyereszkes szívéhez szólva, az újabb hasznót sejtő árus.

— Nimötért messzely vaj, ez fingosért három s megadám az árát! — kiabált amott földön kuporgó kövér, rongyos burnuszu arabra mutatva egy tömzsi horvát.

— Pálcával gyakorta jól kénáltassa kegyelmed az beste kurafiát! — sivitott az utolsó tanács emitt a vásárló után.

— Brzo! Hajdü! No! — harsogott széjjel a tágas

várpiacon s a bilincses rabjaikra hangos vásárt csapók apró csoportjai körül bajusz-huzogatva, fültövet vakarva ügyelegetek a hűmmögő tanácstalanok.

A dühös és enyelgő kínálat, bizonykodó alku, kételkedő s vig vásár harsogó, dünyögő zavarra hirtelen pálcás hajduk szítkai előtt tágult ketté, a főépület ajtajában megjelent az úr s a jobbján valami szalagos főnémet. Mögöttük Patachich sandalgott a mellette álló, rajzos papirlapot és körzöt vivő rittmeisterre, akinek nyomában asztalkát, székeket, írószereket cipelő szolga sietett.

Az udvaron az idegen tiszt megállt, megvető pilantása körülsiklott a gyülelevész zajon s a kalauzolni akaró bán mozdulatát udvariasan elhárítva, hadnagyához fordult:

— Die geometrische Delineation! — Egyik kezét becsusztatta a csipkék alatt domborodó színes, hosszú selyem mellényének három gombnyi nyílásán és hozzáértő, hivatalos némasággal hajolt a másikkban tartott alaprajzra. Azután föltekintett s bizalmatlanul nézdelődött szét a várpiacon. A csipkék között motozgó keze hirtelen kilendült és sietve vette körzöbe az alaprajzon a vár piacának hosszát-szélet s mikor egymás után a lap aljára vont mértékre vitte a távolságokat, rosszalón rázta meg a fejét: a piac aránylag csakugyan kicsi!

— Ja, ja! Ihre Exzellenz Herr Graf Montecucule hat es gut gesaget! — morogta magában s az egyik középső bástyához vezető uton megindult.

Az erődfokon, míg a rittmeister az asztalkának dülve figyelte kalamárisba ütögetett pennáján a tinta gyors száradását, újra kezdődött a hivatalos várvizsgálat szem-düllesztése, nyak-meregetése s a körző merev lábu tánca.

— Das ist die Schantz Neu Serin! — bólogatta kicsinylő dölyffel maga elé Holst ezredes. — Nagy-

ságod tehát, — fordult hirtelen Zrinyihez, — illustrissime Domine Bane, a méltóságos Hofkriegsrathoz intézett epistolájában Isten bírószéke elé rettenetes ítéletre szólította mind, akik e vár építésében gátolandják? — s választ se várva kiáltott hátra az asztalka felé:

— Keine bedeckten Wege.

— Gáncsolódó fű nő a bécsi mezőkön, obrist uram! — lépett ki Zrinyi büszkén fogadott némaságából.

— De hagyján! — legyintett gunyosan mosolyogva Holst, — ha Vittniedi nevű szolgálója nagyságodnak üres kézzel is jött vissza Styriából könnyörgő útjáról, egypár főmagyar jóváhagyó egyetértését hozta ide tarsolyában... Face-linie: vier Pasteien, drei halbe Monde... schwach!... Seiten, dito!

A percegő toll csak úgy ugrált a rittmeister kezében s Holst méregető, vizsgálódó hajolgatásából harsogó diktálásba egyenesedve ontotta kifogásait: szög pásztázó lövonal rövid! lőtér csekély! irányvonal meredek! mellvéd magas és keskeny...

Zrinyi egy ideig némán nézte a fontos okvetetlenkedést, aztán elnevette magát s a falpárkánynak dülve igyekezett az árkot tőrökre való figyelésbe pislogni fojtott dühétől homályosodó szemét.

De a diktálás megszűnt, a sok papir tekercsű gördült, a kis asztalka hordozhatóvá csukódott s Holst a bánhoz lépett:

— Fölötte nagy kár, Herr Graf, e schantz-ért dacolásba kapni a felséges urral s akaratunk ellenére, a végek védelmezéséhez kapott munitiót ide szállítani...

A bán megfordult s szembe fogadta a hiuságában sértett ingerült tekintetét.

— Nem szánja nagyságod a pénzt, a drága salét-

romot, pattantyusokat? — pizskálódott tovább nyájasan az ezredes.

— Erre is van megbízatása kegyelmednek? — pattant föl Zrinyi.

— Mivelhogy a Neu-Serin-Schantz, török földön épülván, nyílt békeszegés...

— Birtokomon! és nem békeszegés!... Souches, Montecuccoli lomposai talán nagypénteket dobolnak...? Az nem békeszegés... Csak mit én teszék, arra pökhét rá minden német furier?

Holst szakállkáját harapdálva keresett választ:

— ...a ...birodalom...érdekei...nek csillagvizsgálója Bécsben áll, bán uram, oda legjobban látszik minden kis és nagy, szőrös és puffadt csillag... mi... onnan legjobban... kellő értékére tudjuk szállítani... misén ájtatoskodókat templom-ajtóban leső, szire-szóra török ólakba, vermekbe kukkantó végbeli vitézkedéseket... gróf uram!...

— ...csak Portia úr alszik nyugodtan, mert friauli birtokait is védi e nyomorult... — kacagott föl Zrinyi.

— ...juhakol, — harsogta most már fenyegetően Holst is, — amelyért a kanizsai basa fejét véres tekegolyóvá gördítette a szultán haragja!

— De bezzeg Keménnyel Erdélybe sétáló főkapitánok, Montecuccoli ur miatt egy török ebhóhér fogase hullott ki, ellenben Kemény Jánost döggé taposták a nagy-szöllősi céció gyáva futásnak rugaszkodó lovai... és, édes obrist uram, kegyelmed pedig keressen más kurvát magának, ha enyelegni akar!

— Haragudt hangossággal szólottak, de mirül, corporál uram? — kérdezte a bástyán őrködő magyar a hintójuk felé rohanók mögött ellépegető úr után bámulva.

— Az török háborúrul! — pökte oda komolyan az altiszt.

— Lészen tehát öreg pattantyus háboru? — kérdezte a legény puska-acélának griffjén babrálva.

— Azt tudom, aliglan, — vélte a biztos válasz, — merthogy megkrepiált az beste aggeb fő török mezei úr, Máhumet Köpredelem!

XXXI.

A koronázó város keserves sikátoraiban néma megállásba csöndesedő, suttogó tömörülésbe verődő, türelmetlen kiáltásokkal széjjelszakadozó úri csoport mogorva vitatkozása kopogott szerte naponta, a régi száz-gyertyás lakomák helyén fejet összedugó csöndes vacsorák mecse pislogott, a diétán őrködő király vadászó nyergéből kihallgató trónszékére szállt, szó folyt a bor helyett s a hajdani vidám kupa-köszöntgetők ajkán szederjes szitok ült. Német-magyar szolgámarakodás vére fröcsölt az est homályában s kint az országút szürke szalagján fegyvert, golyóbist szállító szekér-sor hernyója kúszott a buggyos, lebegős lovasok száguldtatásával játszó mező sátrai felé.

Követek, főrendek tábláján mogorván tárgyaltak a magukra maradt katolikusok s ha lovasok zörögtek el az ablakok alatt, félbeszakította mondatát a szónok. A protestánsok dühös tanácsstalanság és prófétás ihletű csökönyösség között hányódva kilincseltek Lipótnál, Portiánál s a zavarokban hisztériássá betegült nádornál. A katolikusok zajongva követelték a németek kivitelét, a protestánsoknak az ülés palotájába erővel berendelését; az evangélikusok összeforfenve állottak ellen s mikor már a meddő handabanda, Wesselényi könnyei, Portia udvarias köntösü gorombasága engedésre kínozták őket, ijedten menesztettek futárt a megyére, hogy az új utasítás ellenállásra riogató vörös posztójától újra megvadulva tiltakozzanak minden hitegető puhítgatás ellen.

— Fábrikállják rongy articulúsikát magánosan csak az hűtünkön tapodók! — kiáltották a decretummal fenyegetőző nádor szemébe és Szepessy Pál szálására gyűlve verték az asztalt: — Nem menünk diétára, nem!

Az ijedezővé riasztott király imádkozott, misét hallgatott s ha a végső szükség a folyton kérvényező protestánsok elé kényszerítette, magyarázó szava csak érthetetlen suttogás volt s a mozdulni nem akarókat megrettenve tiltotta el a folytonos előtte való alkalmatlankodástól.

— Quid hoc ad dietam? — recsegett fátyolosan a királyi szó: — Causa confessionis privatum malum est!

A kis csoport némán állott, de a távozásuktól kopogó folyosókról elégedetlenségük egyetlen robaja behallatszott a belső termekbe is.

A két párt apró árnyalatokba olvadva járt-kelt, hallgatott, ült, hízelt, esküdözött mind a maga igazára zöld szobában, szűk szálláson, uccán, mindenütt. Volt katolikus, ki csak Montecuccolira acsargott s a protestáns dologból savanyu fintorgás közt nem csinált volna kázust; ez németet, eretneket egy szitokban küldött poklok fenekére; amaz a császári vezér ocsmány dulongóiról hallva rosszkedvűen csak nyelt egyet, de ha az evangelicus szó ütötte meg fülét, dühödten csapdosta térdéhez kucsmáját; a negyedik sűrögve-forogva buzgott, hogy a magános szállások fiók-diétáját valahogy behozza az országgyűlés házába; «pökök reájok!» sürgette az ötödik a törvény-alkotás munkáját. A protestánsok vallási sérelmeik tárgyalása előtt semmiről sem akartak tudni, de volt köztük, ki nyerendő grófi koronájának gombjait számlálgatva, hitfeleinek hizelegve hazudott s Wesselényi előtt mindenért jótálló döngetés-

sel verte a mellét. Büszke, makacs fennhéjázásukban azonban mindnyájan megegyeztek.

Rekkenő nyárra tüzesedett a lanya tavasz, új törvényekkel hízalta serényen a katolikus toll a Corpus jurist s a protestánsok riadt nyája csak egyre bécorgott királytól Portiához, Wesselényitől Zrinyihez.

Lipót, uralkodói terhébe tört krisztusi megadás-sal suttogta el újra Lippay mondatait. Portia merevsége már csak szigort emlegetett. Wesselényi nekihevülve rivant reájuk, ő is úgy tenne, ne engedjenek s másnap sírva könyörgött, puhuljanak meg.

— Egy kezemben vessző, másban kegyelem! — toppant ismét eléjük fenyegetően. Majd üstök-csavargató szelid meggyőződéssé lágyulva dorombolt szava:

— Ne, ne...! Bocskaytok nincsen, Bethlen meghalt, Apaffynak fegyvere nyugszik... ne...ne! Kiben bizhat kegyelmetek?

— Eddig sem bizakodtunk azokban, kiknek lehelletek csak orrukban volt, hanem bizakodtunk abban, kinek ma is azon mindenható ereje vagyon, hogy valamint amaz düeső fejedelmeket az ő tiszteletinek ótalmaztatására előlállatta, úgy mast is az cséphadaró mellől Gédeonokat, az juhok mellől Dávidokat állathat elől Isráel szabadítására! — vágta rá rezgő hangon a nagyszombati prédikátor s a dacos fejek kucmába süppedtek és elrecsegő sarkuk haragos örvényt turt a nádori kert kavicsos útjain.

— Veszedelmünkön pityergő crocodilus! — Messterségesen éneklő madár! — morogták eltávozóban s megátalkodottságuk nem káromolt, nem zajongott már, csak összepislogott.

Zrinyi, új gyerekáldással nehézkes feleségén, szerelmes várán kalandozó gondolatai után kívánczozva, unt kötelesség-tudással emelkedett a szállása falai

közé örvénylő elszánt zuhatag elé, állt a protestánsokat hitegető Wesselényi mögött, írta a leveleket kegyelmes megbízójának, Portia grófnak s ült be néhanap a törvény-örölő malomba zakatolását hallgatni szórakozott kardra-dülleszkedéssel.

— Megént ez rutabb s kinosb szemétben rugódózom, penég nem kívántam! — dünyyögte maga elé.

A morgó morajlást fel-felugráló, kardot rázó, ököllel motolláló haragos viharra híva sívította most harsányan a szónokló Batthyányi Kristóf a kezében lobogtatott füzetecske címét:

— *Responsio ad calumnias Hungarorum, quae passim disseminantur, Caesareas milites parum aut nihil efficisse in Hungaria. Anno 1661.*

— Másfél decennium telék ki idáig szinte, — évődött magával Zrinyi félhangos figyelmetlensége, — hogy báni bot nyomja markomat s az szentgyörgy-havi varasdi gyűlés gravámeni szórul szóra azont kesergették, kit bánságom elseje... de heában mondám magamnak: nem mensz diétára! nagy menykü cicerós pennával iratott epistolában hívának evangelicusoknak kérésekre személyem távultartását eszekben vett rendek... Mi végre?... Mastan Portiátul palatinushoz, Wesselénitül evangelicusokhoz varga-bötűző utamon járom az tanácsur táncát, de ugyan bolondultul... Mérthogy éppen én szelégységem üket? Merthogy catholicus hűtöm semmi üdön nem vén evangelicus templomgombot célul az lövöldözésben?... Zrini-Ujvárral nőtt emberségem is? Vagyhogy gyapjat tojik előttem minden farkas?... avagy... hűvségemet akarják igiten kímló fontra vetni? Hm!... Posom mezején hat-ezer német... Ellenem-é vagy evangelicus fejekre kóknak?... Ejh! untat ez zakata! — emelkedett föl hirtelen, menésre készen.

— *Articulum contra duces!*... *Ad calumnias*

Montecuccolianas responsionem dare!... Articulum! — süvöltözött mindenfelől a tehetetlen összeroskadásában kopott szakállát, üstökét babráló s könnytől, mitől káprázó szemét dörgölő palatinus-praesidens felé, míg Zrinyi tépelődésének halkan sikló sajkája körül a rendetlen vita dörgő hullámainak taréján szitok és megtorlás tajtékja habzott.

Az ajtóból még egyszer visszatekintett.

Wesselényi kérő-fájdalmas arccal állt emelvényén... s bömbölve furta bele hirtelen mű-meggyőződésének lelkes baritonja a pillanatra csillapuló zajba:

— Dux hanc mendosam scripturam fecisse palam et publice negat!

— Nyelves aggné s omnis in ferro salus az symbolumod! — morogta Zrinyi s nagy csöndben kilépett.

Az udvaron, míg emelkedő lába elé görnyedve tartotta a kengyelt a lovasz, a szolgák kártyázó csoportjából futva igyekezett feléje Angelo, dolmánya alól írást huzogatva.

Zrinyi nyergébe zörrent:

— No!

— Nimöt inas hozá imént! — nyujtotta föl a levelet Angelo.

A papírdarab recsegve lengett a bán szakadozó nevetése előtt s gombóccá gyűrődve tűnt el dolmánya zsebében:

— Számot adnom az «schantz»-ért?... Éppen jókor, dücséretes dux! — s a szokottnál keményebb sarkantyú-ékbe kapott paripa borzadó prüsszentéssel szökött a kapu felé.

A széles asztalon, földön, polcokon, széken, kereveten kövér theológiai munkák, karsu költők, szigorú históriák, nyűtt hadi könyvek, kunkorodó térképek

mogorva, aranyos sarkai, ciceró-betűi, apró sorai, geometriás ábrái, sisakos vezérei, kanyargó folyói tarkáltak, feketélltek tudós zagyvaságban a szőnyegektől süppedő szoba komoly lakója körül, akinek elmerült munkáját a nyári nap ellen álomra csukódó firhangos ablak-szemekkel nézték a svéd, német és török fegyverrel, pörkölt cafrangu zászlókkal, babérral, rámás királyokkal, költőkkel zsufolt falak.

A kopaszra nyírt fej okos szemei befelé világító ihletben emelkedtek a belépőre, de rögtön bocsánatkérő széles mosoly borzalta össze a keskeny ajak viharos vonalának végén simára kefélt sertéket s a méltóságosan fölálló szertartásos tisztesség-tudással illesztette a tar koponyára a nagy parókát:

— Salve, Domine!

Zrinyi leült s a fegyvereket nézegetve várt.

Az iratai között keresgélő vezér lompos vendég-haja halk libbenésekkel szántogatta a zizzenő papírt; a nagy sokára előhalászott terv körül aztán gondolkozó, mérlegelő rezzenésekkel táncolt a föl s alá sétába kapó széles vállain ide-oda.

— Obrist Holst ur jelentése kapcsán... a Hofkriegsrath praesidensének legkegyelmesb megbízásából... véleményt kell adnom... egypár pontra vonatkozóan... némi fölvilágosításokat... — szólt oda közben-közben Zrinyinek, papírról a bánra, bánról a levegőbe s ismét a tervre merevítve szemét.

A ceremóniás, körülményes kérdésekre Zrinyi sarkantyut rázogató, tollforgót babráló, kardfejet ütögető uri nemtörődöm közvetlenséggel válaszolt. A vezér lassu, összeadást kivonással ellenőrző számvetéséhez közönyös gyorsasággal ontotta a százszor is rud, lánc, lépés mértékébe vett sok szél-hossz adatait s előre bemondata a latolgató éjjeleken fejlejtethetlenné rögződött eredményt.

— Einen Moment, Herr Bane! — emelkedett

Zrinyi türelmetlensége előtt levegőbe a tétovázó toll s a számolgatás újra kezdődött.

Toll, terv, papírlapok egyszerre csak az asztalra repültek s a karszékébe telepedőnek végső biztonsági ítélete érdesen hangzott a bán felé:

— Javíthatatlan... védhetetlen...!

— Mégis áll! Mégis megvédtem! — vont vállat csöndes szóval a bán.

— Azért csak méltóztassék elbontatni! — sietett akadékoskodása következményét levonni Montecucoli.

— Nem teszem! — peccent ridegen a válasz.

A vezér hosszú, ápolt körmei ideges riadót berentettek el egy fóliáns kopogó oldalán:

— Kár a szóért is e makacs céltudatlanság harmadrangu erődje miatt!

Zrinyi kiegyenesedett ültében:

— Több haszna van, mint a séta-hadviselésnek, mégis! — s Lipót két legnagyobb katonájának szemében, az udvariasság és játszi közöny köntösét lerugva haragosan villant össze a nyugateurópai marsirozó, óvatos hadművészet s a vérpocsékló, vakmerő százados magyar guerilla-harc megférhetetlen elve.

— Nagyságod tehát szintén azok közül való, kik erdélyi expeditiómnak mindenki előtt való szünetlen rágását abba hagyni nem méltóztatnak? — ösztökölte marakodásnak egy pillanatra olasz vére a hiu, nagy embert, de erőt vett magán s fővezér-sége gögös tornyába vonulva megvetően szólt le a kicsiny magyarra: — Nagyságod legalább itt van és számot adhat!

— Számot adni, — fröccsent a megnyult arca a kacagó kicsinylés, — illustrissime ac optime dux? Hm!... Számot adni csak királyának tartozik a horvátok bánja s a reszpublika utolsó burgerének is megvan a joga Erdélyt pusztá parlaggá sétáló, Ke-

ményt holt-teteminé pártolható, Felsővidéket ignominiák mezejévé mocskoló nagyságod expedíciójáról véleményt formálni.

Montecuccoli sápadt méltósággal emelkedett föl ültéből:

— Ily fekete gyűlölettel nem tárgyalok!

— Gyűlölet? — rántotta talpra Zrinyit is az indulat, — s ha az is, tapasztalat gyümölcse! De kegyelmed már úgy hozta magával magyar ellen fenekedő gyűlöletét, mikor Bécsbe botlott!... Fia-tal fejem... emlékszik nagyságod?... barátságát ajánlta egykor győztes, tudós generálisságodnak, ki méltatlanoknak nevetve mutogatta a corporálból lett generál kegye körül nyalakodó magyar zászlósor levelét!?

Montecuccoli a bán elé toppant s úgy sziszegte arcába:

— Corporálból is generált tesz a helyes hadi művészet... de végbeli bicskás szájha lángész nem leli helyét a magas tudomány vezérelte hadban.

— Az igaz! — csuklott dühösen a bán nevetése, — nem értek e «soha meg ne harcolj» titokzatos bölcsességű magas tudományhoz: miként kell csatát még szándékban visszanyelni, barátot fegyverrel pingált faképnél hagyni, ellen harácsát kukkins-loh-on nézni, babér helyén barmot gyűjtögetni! De adja vissza nagyméltóságod égi tudománya Erdélynek Keményt, a békét, bőséget és én, én fogom Marsnak, Herculesnek, felsőges atyánknak hirdetni, ki illatos Indiából szállt le közénk... Eh, csak szófia... tettekkel beszéljünk!

Az ajtónak induló után ordítva reszketett a sötét igéret:

— Fogunk, öcsém uram!

— Pólyában vénhedett... taknyos... pennás...

akadémiás... generál bolond! — döngették a távozó Zrinyi lépései a vár folyosó kongó kőkockáiba.

A város uccáin utnak öltözött lovasok ügetése keresztezte útját, nyitott kapuju udvarokról rakott társzekerrek, öreg landkocsik bámultak ki a szemre vágott kucsmával vágtatóra; szállása udvarán fáradt paripák feje lógott földnek s egy nyitott ablakból ri-kácsolva szállt a nyergéből kiforduló felé:

— ... sem emberségek, sem hűtök, sem igaz szavuk! De nem az nyeri el az pálmát, az ki jól kezd futni és meddig az célt eléri, meglankad, hanem mindvégig az ki jól végezi pályafutását...

— Ihon uram! — mutatott az ajtóra a kivételes pompájú bársonyos, prémes tolongás közepette szónokló Vitnyédy.

— Jó napot, mi ujság, ur...? — fult bele Zrinyi üdvözlése a szeretet, lelkesedés, elszánt gyűlölet bömbőlő lávájába:

— Vivat! — Éljen az bán! — Ujság? Infámia! — Causánk istápja, éljen! — Lölkünk-vesztő latrok! — Vivat! — Elmenünk!

De Szepessy Pál előlépett s míg a kis fekete ember szenvedélyes szavait apró tagokká szaggatták szögletes mozdulatai, halk süstörgéssé hült a láva iz-zása.

— Méltóságos fejedelem, nemes Horvátország bánja, magyarok eleje, bucsu-vételünk új szavával jüvénk nagyságod eleiben. Abban hűtben gyölekezőnk dietára, hogy égben kiáltó gravámeninkre irt nyere rendünk s nyavalyáktul üres confessio-vallást vihetünk az tokos tapodta, catholicus sanyargatta meggyéknek s ihon, erdéli hadat, generalis hadi állapapot emlegetvén mindeneknél fölségesb confessiónk causáját hátra vetnünk szuttyongatnak. Keménység-

ben feketült az catholicusoknak lölkök, Portia ur csak practicás Disznós Geci, s királ ú fölsége fülét siketségnek ú gyapottjával duggatták bé nyavalyában zabált biblia-sütő ellenségink. Elmenünk tehát kiki haza, de nem annak elmulatásával, hogy nagyságodnak próbált favoráért keserült szüvünk minden indulatival nagy hálákat ne adtunk légyen. Az Ur-isten látogassa meg nagyságodat bév áldomásival! Vale, princeps dominorum Hungariae! — s a kemény ember hosszú fekete szempillái gyors pislogással morzsoltak két apró gyöngyszemet szétfolyó könnyé.

— Vale, vale! — morgott, suttogott a füledt csöndben.

— Én más hütöt vallok, — pattant ki Zrinyiből még forró dühe, — de kegyelmetek szabadsága az én szabadságom, kegyelmetek gravamene én gravamenem... — s gondolatot keresve keserű csöndesedéssel tette hozzá: — Vajh, lenne 100,000 pápista, 100,000 lutheranus, 100,000 kálvin-hütü vitéze az királnak: úvelek mentté lehetne az haza!... Isten velek!

Néma meghajlások, kulcsos kézszorítások, halk hálaszó, mogorva lemondás, magtalan ijedelem, szótlan elszánás között bucsuzott az el-kitóduló szomorú csapat.

Az ajtó bezárult s az egyedül maradó Zrinyit terv-cséplő sétában kergette szobáról szobára károgó csőrű gondolat-serege hosszú órákon át.

A báni szállás délutáni nyugalmban aztán hirtelen csak öreg vasalt ládák szája nyílt csikorogva, csattogó pálca alatt port pöffélve táncolt mente, nadrág, szerszámszifj feketült gyors kefe nyomán, zabla csilingelt pallérozó zacskóban, s landkocsit mossott az otthoni szeretője ölelése elé füttyülő legény.

XXXII.

Az új faház szelamlikjának szellős csöndjében gondolkodva szörcsögött a két pipa. Alattuk a cseléd-lakásokban már minden néma volt, csak fölöttük zengett halkan a hárem álmatlanjainak kéjes cite-rája s topogott tompán rabnői táncá.

— A serpentina-fű jószagu; ha összemorzsolják, rossz szagu! — szólta a látogató.

— Rútul bánt veled a rendbontó, igaz! — bólintott Ali, egy cukrozott füge után nyulva.

— Egy a prófétám — Allah tűzze zászlaját a bécsi nagy toronyra —: Mohammed, egy az ellenségem: Zerín-oglu! — kiáltott fel amaz.

— Egyél fügét és csendben szóljunk!

— Próbált vitézséged higgadt türelme, szultánom, ne vegye rossznéven tiszteletlen zajongásomat, de itt ülven egy napi járóföld közelségben őseim birtokától... Jártam a szájas, parókás gáliaiak között, Iszpania asszonyos fejű lakóival nehéz boroktól részegültem, az Álámán-hegy örök-fehér csucesai alatt bujdokoltam s könnyű volt szívem. De mióta a Boldogság Küszöbének, Isztambulnak áldott köveit taposó érdemetlen lábam Mohammed égi vallásának ölébe vezetett s család, erőszak honába, régi hazámba hozott Köprülizáde Áhmed győzhetetlen, rusztemi seregének útja, bolond szívem sebe újra sajog.

Ali csak félig figyelte a régóta ravaszkodót, kit a nagyvezér selyem burku írott parancsa rendelt Kanizsára s komoly bólogatással leplezte gondolatainak Egert, Temesvárt, Jenőt s tengerentúli vezérsége földjét bánatos emlékezés hullámaival körülöntő árját.

— Hiában árulják, ó, dicsőség tornyán hűssülő szultánom, Tuna-Belgrad csásri-jában éles kardunkat megevett varadin-belieknek pogány királybálvá-

nyait a merész hitharcosok, hiában télt meg velük, hadjáratunknak győzelmet prófétálva, Kile ovászi utolsó zuga is Budin alatt, hiában hajolt lábunk alá a jámbor Apaffy Erdélye végkép, hiában ült a nevét népével együtt elvesztő Forgáchot a becsstelenség sárába taposó párkányi győzelem után a nagyvezir sátrában, a vörös szőnyegekken heverő pénz, kaftány, ezüstös darutollforgók jutalmul szétosztandó halmai között, hiában vagy te itt újra, ó válik válija, ha Zerin-oglu kardja szabadon villog pizskos új oduja, Jeni kálá körül.

Ali letette a pipát s egy kis tányérból ragadós fehér darabocskát csiptetett két ujja közé:

— Ez illatos helvát a dsigerdeleni harc vértanúinak lelkéért, biszm-illah!

A látogató szótlanul követte a példát, de míg Ali nyugalmasan rágódott az édességen, amaz gyorsan lenyelte s rábeszélően hajolt a pasa felé:

— Ó, ha ott lett volna számszámi vitézséged Dsigerdelen alatt! Forgách kutyahitűjei már táborunk mellett lapultak... derékhadunk még túl, Isztergon alatt állt... hej, szűk lett akkor fejünknek a világ a méltatlan rettenéstől, de Ibrahim pasa mély elméje világító ötletet szült: egyszerre csak ezer meg ezer teve lámpásokat ringatva oldalán kezdett körüljárni a táborban; hajcsáraik kezüket össze-összecsapva «Allah, segítsd meg a szultánt!» ordítottak; itt lőttek, kiabáltak, ott állva énekelték néhány ezeren a Korán arany ígéit a vértanúk lelkéért... Hajnalban lesen várta a tengernyinek hitt dicső harcosok maroknyi csapata a már félelemben kételkedve közeledőket... Mint a répa, hasadt a fej... Három mérföldig taposták tisztátalan veséiket gyorslábu lovaink s a vértívó föld felett a Szengiah dallam ünnepelt!!

A kanizsai pasa szemében irigy lelkesedés lángja

Laczkó Géza: Német maszlag, török áfium.

csillant, de mikor a túlbuzgó idegen keze karjához ért, gyanakvása mély pillantással csukta le szemét s meghiggadva szólt:

— Derékjüzbasí uram, maradj csak párnádon ülve.

A látogató elkedvetlenedve zökkent vissza párnájára s új pipára gyújtva hallgatott.

— Nézd, Szípáhi Iszkender, — kezdte nyugodtan Ali, fölülkerekedve, — míg magyar úr voltál, pizkos tévelygésed idején, viszálykodtál Zerín-ogluval, most igazhitű s Allah harcosa vagy és egyetlen célod a nagy rendbontó megrontása: ezt érti kiki; hogy mit akarsz, tudom; de én azt akarom, amit tudsz!

— Átható tekinteted sasszeme előtt, szultánom, — hajtotta meg fejét az idegen százados, — minden szív nyitott könyv! Ime: Duk Mántikukule, a sánta vezér, Cseklésznél táboroz; Zsuzsa generál a morva széleken. A figyelem Irsekujvár felé irányul, Zerín-oglu pedig, régi jó emberem biztos levele írja, Regedébe szaladt a varasdini német kapitány után. Miért? Éles elméd, szultánom, máris ketté vágta kérdésem csomóját... Segítségért! Irsekujvárért Kanisát! Nyughatatlan talpában e kulesos vár nagy tüske, te tudod legjobban, régi ellenfele!... Üres a juhakol, pásztora messze jár!

Ali megmozdult.

— Ma, — suttogott behízelgően a látogató szava, — a hitetlenek bolond szokása szerint vasárnap van, ivás, kurjongatás pihenő napja. Ha holnap hajnalban meglöpnánk Jeni kálá őrszemeit, míg vitézei mámoruk súlyos álma alatt dögölnek...

Ali fölnevetett:

— Látod, egy órai igazság többet ér, mint hetven órai imádság!... Megyünk! S ha sikerül szétrúgni a hitvány vakond-turást, fejedet leborotváltatván, agává tesz Allah e világi árnyéka s a két szent város szolgája elé boruló kérésem.

A pribék hálás csókra emelte némán a pasa káftánya szélét.

Halk lépések, csöndes kezek suhogva hozták, helyezték a nagy szőnyegre a friss kávé, dohányt s a két török úr mélázva pőfékelt a közöttük pislogó méces világa felé lomhalkodó füst sárgás és fehér áramlatainak egyszín szürkévé vagyuló göndörödését nézve.

— Bizzál bennem, kemény öklű váli, — vette fel a szót mohó buzgalommal az idegen, mikor egyedül maradtak, — erdőtlén fa Zerín-oglu s gyökere Jeni kálá... A pap-császár városában félnek tőle és gyűlölik... Tavaly őszön a luteriánok dolgaért dühösbucsuzatlan hagyta ott esztelen gyűlésüket; katonái fosztogatását Gravicsa környéke panaszos levéllel sirja nap-nap után Viana ura előtt; a hadról csásogó kobakok együgyű tanácsa kényünkre szolgáltatatta békebontó Jeni kálát s csendzavaró urát... S a magyarok? Insurrectiót hirdetett Wesseliní, de a németek emésztő védelme s szidsin veszedelmét hordó vitézeink nyugtalanító rajzása miatt a nemesek otthon ülve szorongatják kardjukat... Ó, én ismerem őket!... Mit mondjak még?... A télen szajha feleségét s újszülött fattyát Vianából haza hozandó, csak Sopronyig mert eléjük szánkázni a disznó és...

— Elég a buzgás, — legyintett undorodó büszkeséggel Ali, — ígéretem márványba vésés!

A pribék az intésre fölemelkedett s karját keresztbefonva hátrált az ajtó felé.

— Medveváráért Ujváradat! — morogta magában célját ért elégtelenséggel percről-percre, szemét a csillagos égen ködbeoszló minaret fehér kísértetére szögezve magános fáklyafény után imbolygó árnyékot kopogtató utjában, a mogorva házak néma men-

tén. Hárem-rács mögött meztelen női test viaszfényű árnyéka suhant el, sarok mellől buja prédára leső janicsár vált ki a homályból a siető után nézve, falpán guggoló ágyu karsu nyaka csillant meg mellette s behuzott farkkal ódalgott a fal sötétjébe a vacsora szemetjén rágódó kóbor kutya.

Már alacsony kerítés, babonás bokor táncolt elő vörösen az éjből gyors lépteitől jobbra-balra, mikor trombita riadása záporozott le messze mögötte egy toronyból a fekete nyugalomra. A lélekzet-, tekintet-fogó lomha bástyák felelgetve ébredtek körül. A város morogva rázkódott meg s kigyuló ezer méces-szeme félálomban csodálkozott maga elé a lödögéssel, janicsárok ütemes döngésével, fegyvercsörgéssel fáklyafejeket szalajtó éjjeli készülődés fölött. A háremekben elhalt a citera-szó, de ima hurrogott az ablaktáblák mögött s a fénypontokat rezgető árnyakkal hullámos terecskéken pap-torkok áhitat feszítette legmélyéről szállt föl a harera hívó ima:

— Holnap lesz a hitharcosok bájrámja, a vértanuknak a paradicsomba repülésre alkalma... Istennem, az erő, a hatalom és a győzelem a tied! Tied a kegyelem és az oltalom is! Barátodnak, Mohammed-el-Musztafának arca viduljon fel s népét tedd győzelmessé és diadalmassá!

A sötét tolongás sok kis patakja zúgva futott össze s magas parancs tompította zajjal húzott a Bécsi kapu tátott szája felé; csörögve lebbent eléje a felvonó-hid nyitotta mélységes éjszaka, meg-megvilant élen a pasa égszínkéi vértje s a rajbocsátó köpi álmos szemeit lassan-lassan összezsukogatta.

Utjuk mentén alvó víz feketült a hosszú fahid alatt, kertekbe bujt alacsony házak sövényéből pislantott ki egy-egy kíváncsi méces, halkan ereszkedő szakaszokban feküdt eléjük a zsombék-tengerbe torkolló

külső hid s aztán csak a szűnő, újra kezdődő békabrekegés jelezte cuppogó lépteik irányát. A homályban heggyé nevelődött dombok siklottak el a posztóba csavart esoszogó paták mellett, szőke köpenyű kísértetként halványkodott ki rájuk egy-egy éger a lengedezve motyogó sűrűből, csikorgó kavicsu paták szaladt el alattuk, míg végre az egyszínű szurokból szürke alázaattal foszlott ki eléjük az út kínálkozása az erdős dombok felé.

A lucskos völgyecskéből most balra csapnak s ágreccsentő tarkaságuk fölé barátságos lomb-takaró terül. A harmat ködén túl már ott feketülnek a piros tetőkig ölelő karjaik közé süppedt házak előtt a tömzsi bástyák. A lábukhoz vetett berkes siknak ereszkedő lejtő tetején pár barom bukik ki a fák közül s hajszoló pásztoruk szerte-tekintgetve lépked lefelé; balra, a Murának hajló meredek iránt, jobbra, a dombos szántóföldeken száguldó lovasok tűnnek, tűnedeznek föl-el. A négy tehén s a nyergeletlen tarka paripa gazdátlanul legel már az árok partján, de egy bokor aljáról hívó pintyőke-sírás sipít föl háromszor egymás után. Az erdőből halkán füttyent a válasz s egyszerre tiz irányból lovas-pár bukkan elő aombok alól s nyomukban négy kerék közé feküdt hosszú létrák ereszkednek alá a lejtőn az igának feszülő bivalyok után. Nyergük-ürülten bódorog szét a húsz paripa s gyors mozdulatu, csendes alakok lesik már a cölöpös sáncon túl kampóval kezükben az árok fokáról feléjük csuszó létrát. A Mura moesarai felől most löfejek buknak a fennsik szintje fölé s rugaszkodva viszik a vár alá a kettesével ülő vitézeket. A szipáhikat újra elnyeli a folyónak hullámozó lejtő, de a lovuk farán hozott szerdengecsdik a cölöpös sánc fölött hidat fekvő létrán ugrálnak fokról-fokra a fal töve felé. Csobban a második árok vize s reccsenő kötél alatt, koppanó szigony taszításán emelkedik a

létra itt is, ott is. Mint vizet gázló óriások állna. meg egy percre függőlyesen, de vigasztalhatatlan csattogással sír a pintyőke s posztó bugyolálta fejük halkan koppan a bástya falán.

— Hat! — Vakot vetett! — Négy! — Mit mán te, fruska-magyar? Csak kettő! — Egy! — Hat! — ugrál a földre terített köpenyen a kocka s tovább csörgeti újra ön-poharában a három bástya össze-sződült őreinek játékos kedve.

Kivül, a létrákon foguk közé szorított meztelen karddal kúsznak fölfelé a szerdengecsdik s alattuk a fokokba akasztott, csigára járó, két-águ vas-ülőkék hosszú zsinór-csomója fogy a váltogatva húzó kezek erejétől.

Az egyik vitéz csömörös nyujtózásban tápáskodik fel a földről, az inyét előmlő keserű nyálon savanyú arccal kérődzve szédeleg a könyöklő felé s ordítva esik össze tövében.

A kocka megáll.

— Ukádik! — fordul hátra részeg csuklással a másik őr.

A harmadik arcán halálfélelem törli fehérré a mámoros bibort, hörögve szökken ültéből s rohan el-hagyott tornya felé. Ugrana már amaz is, de földhöz babonázza a bástya-kerületben tiz fekete arcot keresztelő szablyák villogása; valami vesén taszítja, hogy előreborul, szótlán vonaglással kuszik odébb s ronggyá horpad merevülő markában az ön-pohár.

De kong már a vészharang veszettül... s az ingben-gatyában odatódulók kopjáját, kardját lassanként rendszeres védelem muskétái, létrataszító rudjai, tüzes golyói, mázsás kövei, forró vize, szurka váltják föl és sűrű zuhanástól locsog az árok vize. Amott a zöld ereszkedőt vágató láva folyja be s allahos zúgással közeledik...

A csáktornai hosszú palatya hűsében nekén beszélgetett a két testvér.

— ...nem Regedében, de Labda várában találánk öszve, — folytatta Péter utjáról való beszámolását. — Hajdúi jöttek is volna, úgy vonyatta fel előttük az emelcsős kapukat osztán, hogy megköté magát: te erszényedből fizetődjék soldjuk!

— Enyimbül-é? — mordult fel Zrinyi. — Szent Jakab haváig váram Köprülit!... 30,000 ember! ...Tallérimbul telék ki ú soldjuk is!... Nincsen több!... Álljon tehát Kanisa!... Taval ős ulta, hogy Máriámat Bécsben vivém megbabáznia — akkoron kenék orromban, hogy mind várastul öszve az töröknek vetnek, ha el nem bontatom — mindentül elhagyatottan, minden ótalombul megszűköltén küszködöm az muszurmán holddal csak úgy magánoson... «Ne építs! Meg ne harcolj!» — cincogott az kriegsrath, penég Köprüli mán Drinápolybul utját errefelé tartá s az királ keze írása biztorgatott... csak oreul forditta rájuk minden alkalmatosság azért is... vértül dühödött szívem s egyre jött az bécsi posta: «Vissza az szablyával, bán ur!»... de mastan, hogy Érsekújvár környül nyargalódik Köprüli, Linzben futni indulna egész Bécs s bontatja hóstatjait, egyszeriben szabadossá tész török megnyomásában, Leslie ur azomban ingyért még csak Istent is nem imád!

— Hejh! nagy rakonea rajtunk az német! — sóhajtott Péter.

— ...s az mi tunyaságunk!... Csaknem mint az ebek... Minden nyavalyánkban egymásra csak szánkat tátjuk... minden az maga hasznáért eleget perel s pattog, az köz javáért megnémul...

— Satisfactiódat néző tanácsával nyomosan emlékezik rólad primás Bécsben, — kerülgette mondani-valóját Péter.

De a bán rá sem hallgatott:

— Ejh! mi fegyvert kezünkben nem vészünk, hanem mint az számárok, nyegünk az ösztön alatt...

Kinos ötlet-bányászásban, majd feszengő tanácsalanságban nézegette Péter a néma haraggal föl s alá sétálót hosszú ideig.

— Mint vagyon Ádám? — pendített aztán végre egy más hurt.

— Ádám? — vidult fel Zrinyi arca hirtelen. — Szopik és ri egészségben.

Péter ábrázatja is szélesre derült s mintha csak úgy mondaná, nyájas közömbösséggel szólt:

— Grécet is megjárám...

— Ugy? — fordult vissza a bán. — Az intimum consiliumnak udvarlottál?

— Inkább űk nékem!

— Ihon, la! az szamarat lakodalomban hitták, vagy vizük nincs, vagy fájuk! — gúnyolódott Miklós.

— Mind gréci, mind bécsi! — nyomta meg a szót Péter, mondandójához ragaszkodva.

A bán megállt s összehúzott szemmel várta a folytatást.

— Hogy mindennek ellenünk kengyelben az lába... hogy mastan derekas hadi állapotban vagyunk...

— Mán csak hogy az török, meg én, meg te, meg jó Batthyányi Kristóf öcsém...

— ...egyéb nincs benne, mint hogy gondolatjokban szállt személyed!

— Az ki egyszer megcsal, vigye el az ördög, ha másodszor, engemet is, ha harmadszor, mindkettőnket újabban, mondja az francúz proverbium.

— Ejh, mit csavargok kerülő beszédben? — fakadt ki Péter, türelmét veszítve, — hát ihon az causa

ű mezételenségiben: Minden magyar insurrectionalis hadaknak...

A megálló Zrinyi arcán kíváncsiság feszült.

— ... Alsó-Magyarországon kegyelmed, Felső-Magyarországon palatinus uram légyen főkapitánya, ez az kívánságok! Tetszésedet ű nevekkal kérdezem s választodat várom!

De Zrinyi már föl s alá sétált és nem felelt. Egyszerre csak odalépett a polchoz, sarkánál ragadva kiemelt a sorból egy pergament-kötésű magas, karcsu könyvet, egy ideig lapozott kéziratossívei közt, aztán szétfeszítette s Péter kezébe nyomta:

— Olvasd hanggal, öcsém!

Péter huzakodva fogta kézre a foliót s csak nehezen engedett a biztató bólogatásnak:

— 57. Sed neque Corbulo aemuli patiens (cap. 6.).

Eggen két nap, egy országon két királ, egy hegyben két oroszlán, egy hadban két kapitány nem lehet; mingyárt romlik az had, az hol kettő vagyon... az irégység nem engedi nékik egyetérteni, az észnek külömbsege nem hágy egyet parancsolni. Sok példa vagyon az római...

Kint vész-mozsár durrant.

A két testvér szeme összevillant, buffanva csápódott földre a könyv, sarkon ütközésben nyekkent a föltépett ajtó s kettős néma sietés dobogása verte föl a fegyveres csarnok csöndjét.

A várpiac ragyogó békessége fölött csettegető-kongató harangja kötelét ráncigálva ordított tornyában az őr:

— Ujvár! Ujvár!

Nyitott dolmányu, ingujjas, vértet csatoló, véletlen puskát, kardot ragadt, hajadonfőtt ugrató lovasok, tolongó gyalogok zavaros árja zubogott elő minden zugból s forrt nyugtalanul vezére körül...

Az erdős dombok ormán türelmetlen csillámot ve-

tett az égszínkék vért: nyugatról, délről lüktető szá-
guldást kapáló lovasok porfelhője úszott a vár iránt.
Ali hátratekintett. A földre rogyó jüzbasi vinnyogva
emelte feléje kegyelemkérő hüvelykét, de a pasa in-
tett: kétségbeesett szűkülés riadt a takarodót fúvó
trombitákból s mögöttük hurokba rántott nyakkal
omlott össze a hátára térdelő két kaftány alatt a
pribék.

XXXIII.

Avagy most, avagy sohasem!

A babérra éhes fiatal nagyvezér rettentő hordája
egyre szorosabbá vonta gyilkos gyűrűjét Érsekuj-
vár körül; olasz pattantyusainak fekete zárbugánjai
félkörű sáncaik mögül bömbölve okádták éjjel-nap-
pal a negyven, ötven fontos golyókat a porladó, om-
ladozó hat erős bástyára; rohamot aknaásás, hosszú
jancsár-puskát, mérgezett hegyü tatár nyilat ágyu-
torokból sziszegve, fröcsögve omló rozsdás vas, kát-
rány, zsíros kanóc, lánc-kezekkel egybefogott pá-
ros kőgolyó kaszája váltott föl a sulyos harmine
napja tartó makacs ostromban; hiába törték itt de-
rékon a falpótló, karós, rőzsés földhányásra tűzött
sok félholdas lobogót a dúvad marakodássá ször-
nyült küzdelem magyarjai, amott lóháton nyargal-
tak a feljáromvá romlott bástya-oldalon föl a szí-
páhik. Gönyüllük, martoloszok árok-töltő halmait ta-
posva jancsár dsemaetek nyomultak a várra, mint
szikla ellen dühöngő hullám s estek vissza ismét.
Amott a sikon hosszú menet szőnyegei véres hustö-
megeket ringattak a közös sir felé s a friss dombra
tűzött darutollak, sólyomforgók körül bánatosan
búgták az ulemák a halottak szúráját, de a bástyák
ellen ordítva vonultak újra meg újra, folyton az
élők s horgas végü alabárdjukba akadva, szétlőve,

kaszabolva hulltak közéjük a felmentő sereget hallálra-szántan váró védők. A vérfakasztó, ember ember ellen dühödt öldöklő gomolyag fölött savanyu füst-felleg lustult oszladozva, újra növelve s körülegykedvű szünetlenséggel bögött a várzuzó sárgaréz ágyu-csorda...

A dunántuli insurrectió mustra-helyén hosszú lábu struc-mony poharakkal rakott asztal körül yivátozott a maga választotta új fővezérét ünneplő magyar uri rend. Volt, aki sose látta még a világhíres vitézt, évek közéjük szakadását emlegette másik, öreg barátsága fazeka alá gyujtogatott új tüzet amaz; aztán hirtelen esöndre legyintgetve, pizszegve, biztató pillogással, értelmetlen áhítattal, kérdő redőkbe ugrasztott homlokkal, mosolygó rajongással nézték mindannyian a térdére vetett kucsmája medályán unt szerénységgel babrálgatót, míg fölötte szószékes zenével modulálta Wesselényi virágos beszéde az «utolsó romlás»-t, «ősi virtus»-t:

— Mindeneknek tükörül szolgáló, véreddel örkölt vitézséged, Miklós öcsém, az ottomán holdnak homályító esorbulásával hozza vidámságban az szegény, csaknem utolsó kétségben esett magyar világot... Ecce Mars Hungaricus! — vágta ki a végén a cicerós magas c-t, s köz kortyogásban borult a sok szájra a kupa a nádor emelte husz girás, zománcos bilikomnak Zrinyi egészségére feketülő nehez bora körül.

Aztán megkezdődött a legmagasabb paránes várása: az urak kártya, ivás, sétalovaglások, céltalan tanácskozások között ténfergették veszélytől vadult hencegéssel, döllybe pólyált szótlan kishitúséggel, pereről perere élő lomha fatalizmussal haretalan vitézségtől csillogó, köteles úri időlopásukat; a fegyveres nép verekezésbe, szomszéd falvak ámitott leányaiba, putris cigány szajhákba, boros csuporba,

kocka-rázásba pocéskolta hazuról hozott kocsmái, kertekaljai vitézsége szerény tőkéjét s parádé, ör-állás, eszizmakenés, tervtelen gyakorlat, szórványos céllövöldözés adta rongyos kamatját. A nádor baráttian buzgott a készítendő főkapitányi pecsétre, a fel nem kelő nemeseket büntetéssel ijesztő rendeletre vonatkozó tanácsaival, de az insurrectió közvetlen feladatáról, Montecuccolit, királyt emlegetve, csak hümmögni tudott. Díszőrségre, lovas parádéra mindig tellett deli legény, de a mezőn itt-ott üres karólyukak között sivárkodó gyöptelen foltok suttozták a táborát végig-ügető főkapitány bosszus multtól, reménytaposó jelentől zugó fülébe a sok suttyom hazaszökést.

Még egy utolsó, nadrág-szijt eresztő, borgőzbe pácolt fene nagy ebéd s a mozsár szolongató, hasonázó, ordító, undor szimbolumává nőtt kucsma-lengetést kiizzadt bucsu hangjai lassan-lassan elvesznek a császári fővezérrel való kényszerű találkozásra siető bán észak felé futó hintájának kerékkattogásában. Oroszvár után Légrád, Kottori, Csáktornya, német urakhoz vitézt kérő lovaglás, kábító éjjeli számvetés, száz levél, parancs s a nagy készület óriás edényébe csak huszanként, ötvenenként cseppen, csurran nehezen gyűlő iratos nép, gréci cejtház sötét polcairól lemászó vértékbe csatolódó német.

Mire a vénasszonyok nyarának ökörfényes békéje szürke esőbe fulladt, extra cursor hozta a sürgető parancsot: Montecuccolihoz Szerdahelyre, onnan együtt Ujvárt fölmenteni!

Érsekujvár fehér zászlót lengető füstös faláról azonban csónak ereszkedett két hosszú láncon az elvezetett vizü árok sekélyébe s a létrán alámászó követ kezében megesörrentek a hódolni induló, selyem zacskós kulesok. Az alázzkodó, rongyolt felvonóhidon,

a fegyvertárt, kincses házat lepecsételni siető zárgárdsi basi után hat oda janicsár nyomakodott... s míg az Esztergomi kapun Pio markgraf kétezer ép németje, zsebükben a nagyvezér erkölcsi bizonyítványával s Forgách négyszázra apadt fegyverese húzott elfele a várból, mint óriás tüskésborz, a Bécsi kapun beözönlő török, tatár, oláh, moldvai harcosok felé terjesztett kezében kivont karddal énekelte a Császár-bástyára tűzött félholdas zászló alatt Ibráhim nikápolyi basa müezzinjé, a világjáró Evlia Cselebi, az ezánt és gülbenket:

— ...elhámd-ullah szumm elhámd-ullah...!

A minden magyar-hadak fővezérének németet, horvátot, insurrectiót egybefogva tizennégyezer emberré nőtt törpe tábor a Komárom alatt ásta éppen félrehelyét, kútját, tűzhelyét a Csallóköz mocsaras földjébe, mikor a vati választás óta elválhatatlan bámulója, Esterházy Pál, Zrinyi sátrába rontott:

— Ujvár az töröké!

Zrinyi kezéből halkan szállt alá a könyv a tigris-takaróra és hangtalanul sóhajtott a szörnyű valósággal szembe:

— Te colui, virtus, ut rem, tu nomen inane es!

— s töprengésének Anteusa újult erővel szökkent küzdelemre a kétségbeesés szakadéka szélén.

Nappal garinctörő kocsizás, sebessé tört combot feszítő néma ügetés, este izetlen vacsora, illetetlen pohár, éjjel az álmatlanul összezsukott pillák mögött a sok ismeretlen tájék kétfelől hátrasuhanó fekete tolongása: így ment már szinte két hét óta.

— Utját egyedül ő maga taposnia kívánó nem ugrik hináros árnak közepiben! — fogta fáradt, reménytelen kábulatban a tollat s a hazakérezkedő percegés bánatosan vágta a papírra, hogy feladata a török elvonására Ujvár elestével megszűnt.

De Felső-Magyarország sebtiben összeverődött

insurrectioja riadtan széledt széjjel, Thököly István kupa után nyuló mohó reszketeg keze eldobta a szablyát, Barkóczy báró ökle protestáns magyarok csapkodta ki török ellen forralt s bennszorult dühét, a vérre, javakra falánk fűrge tatárok ostora a morva Fehérhegy alatt pattogott, a rendszeres fosztogatásban vagyonosodó muzulmán harcosok Pozsony hízott mezein, zsiros Kahlenbergen ügettek zsákmány után lógó nyelvvel, mint téli ordasok, Montecuccoli szájas békéjü, trombitás lakodalmu tábora mellett látástávolban húzott az érsekújvári rabszolgapiac felé a portyázásban elesett vértanuk szétvagdalt, besózott hulláit vivő szekerek után az elhajtott paraszt: férfak tizenként gyalog, asszony, gyerekek kettesével lovon, — s a bécsi póráz vége szorosabbra csavarodott a királyi csuklón és magas parancs kergette a busult bánt följebb, csak följebb a hadi színen.

Főleuppantak hát a sátorkarók vizet rántva nyomukban, összesereglettek a messze gyűrűben szét-szórvt kopjás istrázsák; élés, munitió, szerszámok, egyetmás, kézimálm, prédikátor négylova kolye-szákra kuporodott és sivító sippal, rezes torku trombitával vágattak előre a tisztjei csoportjában szügybe feszített fejü paripáján ülő fővezér előtt a nyargaló zászlók. Az útra kanyarodó «mezei úr» mögött könnyü magyar lovasai hátán ugrált a karabin, gyalogjai deli csizmája vágta a marsot. Aztán a fundálók, művesek, szállásosztók zörgő, csikorgó céhe dübörgött utánunk, merev nyaku mezei pattantyuk gurultak zökögve, kopjájkkal tüzdelt két partjával együtt sikló hosszú szekérsor folyója duzzadt, a Piccolomini és Bachone ezred óriás vas-koekája ingott súlyosan s amott hátul az elhagyott tábor fekete négyszögéből sáncoló parasztok, cseléd, szekér, gyalog, lovas huzakodott kifelé.

A nap készülő téli álma felhőit pislogta szét szeméről s azurral szaggatott fekete varju-folt sikló kerengése rajzolt a légben károgo csucsával az üres táborhely szeméjére lebbenő óriás kúpot...

A messze elől szállongó porfelhő alól most kiszakadt s egy jobbra sárguló borzas bereknek vágott a felderítő huszárság... Zrinyi kardja megállásra villant... Hátral a szekerek ágyucsővekkel tüzdelt koszoruvá faroltak össze s a szekérsánc-mester szava idáig harsogott... Elöl, a szétfoszló porfelhő mögött, folyam-könyökön túl távol falueska keresztje csillant...

A fővezér után rugtató lovasok vágatása mellett acélosan zörgött a kopaszodó berek... Barna foltokon fekvő husgomolyagon, szétterpesztett lábbal hanyattvágódott szemérmetlen, csonka holttesteken szökdelték át a horkanó paripák; az alvégen kékre duzzadt fejből tajtékos nyelvet lógató ezüst-pitykés bíró bokázott kényesen, az öreg diófa hurkáról lenyulva s trágyadombra vetett meztelen csecsemő sebét nyaldosta a szűkülve odább takarodó kóbor kutya...

— Jézus! Jézus! — ordított a kerítetlen házak kák fehér sorfala közé vágató magyarság.

A kis templom harangja keserves csilingelésbe kezdett; baltás, kaszás parasztok óvakodtak elő innen-onnan; idegesen ugrott meg az uccán álló, zsákmánnyal rakott paripa; a haslósíjat oldottá rántva vetette sárba drága terhét a nyergevesztett lovára vetődő turbános, bő ruhás török; tömött zsebekkel lökte át magát amott a szérüskert korlátján a gyalog futni kényszerült; udvarokon, kertben a megtorlás dühétől hörgő vad öröm öldöklése zajongott; néma menekülő bukott lova fején keresztül piac, ucca sarába rázuhanó paripája alá véres alommá; hosszunyelű, alattomos sarló vágódott ki a riadtan

döngölő pata bokájának faluvégi árok mélyéről s a falu kitisztult. A csilingelés hirtelen megszűnt, eltűnt a balta, paraszt, a kardját lova szőréhez kenő vitéz dolmánya ujjával törülte ki szeméből a véres, sáros mocskot... s a felvégen kivont karddal, turbánnal, lófejjel háromszor pántos üvöltő kapu tömte el az utat.

Zrinyi trombitája egyet kiáltott s huszárai őrült vágtaival menekültek vissza hanyatt-homlok a szekérsánc felé.

— Bre! Bre! Allah! Allah! — berrent, huhogott mögöttük úthajlason túl a csörgő üldözés zaja elhalóban.

Egy pillanat még s a berek üvöltve zúdul a vak üldözőkre, a mezőnek csapó meg visszaforduló Zrinyi-huszárság porából süvítő golyók vizszint záporát ontva bontakozik ki s burkolózik mindjárt sűrű füstjébe a szekérsánc és tarka-vörös vonagló pontokat, halálos göres rángatta karral, lábbal égre nyüzsgő véres halmokat szórva, hullajtva fut vissza, oszlik bűvő helyet keresve semmivé háromszoros támadás alatt a török lovasság.

Acélos, sós vérszagtól, puskaporfüst savanyuságától ideges, vadult ló, lovas száguldoz szerteszét mocsárba menekülőt, Duna bokraiba bűvőt tiporva, kaszabolva; lektikán, vállon, öszvérháton szórtan sebesült reng lassan hátrafelé, de sikkant a síp, pereg a dob: a szekérsánc gyűrűje egyenes vonallá merevül s lassu menetben megindul Vizvár felé.

A vezér hintájában a szembeülsen idegen nap aszalta képü, frissen bilincselt fogoly ül Esterházy Pál és Vitnyédy között:

— Elegendők volnának, amiket te miveltél, ha Kanisa, Sziget már tied volna és Budin kálászi-ban német császár parancsolna... Ne mondd, ó Meke-morecs Azraele, ki kardodat oktanul tiszta hitűek

husáva hogy egy fejre két kéz esik! Fren-gisztán bas-irsekjei, királyai, serifjei nem gondolnak Madsar diarival, Zuze király, Mántikukule Rudolfusz király földi lyukakba bujván láthatatlan ürgévé lettek előttünk, mért tehát egyedül, vitézeinket Szirát hidjára, Szelszebil vizéhez halál kapuján keresztül taszítva kergetvén, te makacsodol, ó Zerin-oglu?

De a kis tábor útnak nyúlva, támadásba ágaszkodva, védelemre gömbölyödve egyre csak vonult följebb, följebb.

XXXIV.

A kis falucska piacán az öreg diófa körül merev vas és könnyű csipke csillogott. A kút kávján ivásra hajlitott vödör vize tollas német kalap alól csurgott a péppé taposott sárba; a hosszú vályuban szörcsögtetve oltották szomjukat a bús, lepeses száju nehéz lovak. A diófa padján gőgös, vörös arcu, fáradt, fehér képű tisztek beszélgettek, hallgattak unottan, sarkantyujukkal a sarat kapargálva s a fejükre szakadni készülő szürke égre fintorogva mélán: bűdös egy ország... ronda élelem, savanyu bor... dühös paraszt és szerelem alatt harapó némbor... ide mennek, oda mennek, minek ez?... Bécszet nem fenyegeti veszedelem... no, csak vége lesz valahogy; jön a tél, tánc, ivás, friss szerető és régi feleség művelt városokban, meleg kastélyokban... Körülöttük zsufolt némaságban állt, tolongott Montecuccoli leib-kompániája.

A templom tornyában nagyot reccsent az innen és tul elfekvő két tábort figyelő ór trombitája. A tisztek morogva kapaszkodtak föl hirtelen előkerült lovaikra. A faluháza alacsony ajtaján hányiveti, előkelő ifju fodorított haja lebbent s az ajtófélt tá-

mogató alabárdosok krárogva verték maguk elé két kézre fogott, bíbor sallanggal szakállas furesa fegyverüket. A délkeleti országun bűszke trombitaharsogásban, méltóságos, lassu fröcsöléssel dörgölte latyakká az ölmos fényű pocsétákat a közeledő kis magyar csapat. A németek sortűz salvója egy pukkanással lökte eléjük merev üdvözlöte gomolygó füstjét; a magyarok rikoltva vagdalták a levegőbe szerteséjjel ropogó karabinjaik összevissza fogadjisten-ét s az élükön lovagló kucsmája lassan emelkedett kimért, csekély magasságba a szőke sörény fölé.

Füst, trombitaszó elült, Zrinyi délceg alakja begörnyedt az alacsony ajtón, a lovaikról leszálló tisztek, magyar urak pökhendi és zavart köszöntgetéssel fanyalogtak egymás felé a padnak s a fegyvelmezett bambaságba fagyott németekre bajszpödörítve, össze-összevigyorogva, fejjel integetve, nevetésre készítő fura hangokat adva incselkedtek át a mozgékony magyarok.

A földes szoba rég meszelt falának kakas kedélyű, vasba, szalagba, csipkébe takart főnémetek támaszkodtak körül a paraszt fenekek simára sikálta lócákon. A szalonna-, vörös bor-, tinta-foltos asztalon apró fácskákkal, szép kis, különálló hegyecskékkel, karikákkal, piciny, egy tornyu, két tornyu épületecskékkel, szabályosan hullámozó kanyargókkal, gondosan sűrű feketére vonalzott pocsétákkal telehányt, nevektől nyüzsgő, szeszélyes arányaiban hibás térkép terült szét; föléje göndör fekete paróka, sima, merev szálu, kopott hosszú fürtök hajoltak.

Az asztal iránt recsegő kemény léptek zajára Montecuccoli tervezgetésben merevült pillantással kapta fel fejét, majd újra térképe fölé hajolt s óvatosan közeledő hosszu, finom mutató ujját egy pontra erőlyesen lebökve hirtelen fölállt. Puchaim már abbahagyta álla közepén szőkülő kis szakállkaja

huzogatását s fontoskodó, komoly közfogással lépett a bán elé és a hármás üdvözlét vegyesen német, latin szava mogorván morgott a fővezér intésére lassan kiszállingózók csizmaszár-csikorgás, vért-koppanás zavarta csoszogó csöndjében.

Zrinyi kucsmáját a térkép sarkára helyezte s szótlanul leült. Montecuccoli mutató ujjával még mindig a papírlaphoz láncolva, másik kezével odább tolta az alkalmatlan süveget és keskeny nyílásu szeme sugarát folyton a kijelölt pontra szegezve nagy lassan ülésbe ereszkedett:

— Hat mérföld... az hat mérföld... — morzsolta fogai között. — Nunc Domine Bane! — fordult aztán hangos szóval Zrinyihez.

— Utolszor jöttem kegyelmességedhez!

— Ugy? — villant a mohó, kőjes száj körül egy észrevehetetlen mosoly.

— Eleget beszéltünk három egész nap, minek kezdjem újra?

— Valóban! — szólt komolyan a Feld-Marschall.

Zrinyi tekintete idegesen vágódott át a sima arcba: gúnyolódik? De a magasra vont szemöldökök két kérdőjele meg se moccan. Zrinyi feje lehajlott, agyon unt, szecska-cséplő tárgyalásuknak új fordulatot keresve huzogatta ki lába közé fogott tokjából kardját. A fényes acél vér-csatornájában kétesen csillogtak büszke jelmondatának hajszálvonalai s betű betű után csuszott lassan a türkiz-örves bársony mögé: nihil... bona... ors... S.

— Optime generalissime! — csattant a szablya ütközője, — nem Zrinyi beszél a császári fővezérhez... de magyar nemzet ausztriai házhoz... ha jobban tetszik: könyörög... hát könyörög, igen, nem Zrinyi, de a teje apadt emlőn rivó cse-csemő, rothadt zsúpon éhező, rémült paraszt: avagy most avagy sohasem! Ottomán hold hordáival szem-

közt csak kettőnk kezében van szablya... én kihuztam nem egyszer... huzza ki excellentiád is!...

A csontos mutatóujj a levegőbe emelkedett s lassu görbülése ökölszorításba temetkezve bujt el a gőgös karfonás hóna alatt.

— ... védje hát még az ausztriai ház rongyolt magyarját, véres contributiót verejtékező, jóban, rosszban hű magyarját... a keresztény ököl a keresztény szüzet... mert félt, hogy császár birodalmának köve töretett boglárja mindenestül a nagy bestia ölbe hull és mert végre is...

S míg a büszkeségét két kézzel alányomó Zrinyi izgatottan kereste a nemzetéért megalázkodó könyörgés szavait, szárazon hangzott fel Montecucoli szava:

— Mein Herr Graf Bane, az élést, szénát és abrakot máris hat mérföldnyi messzeségből kell haragsolnunk s ha nagyságoddal együttműködésre vinném serogemet, nem jutna elegendő sem embernek, sem lónak.

Zrinyi körmei combjába mélyedtek az asztal alatt. Kivülről vaskos röhögés szagpatódzott be a nyomott csöndbe.

— Egy döntő harc, — csikordult össze a bán foga, — erőt vehetne a gyűlevész csordán... A helyzet csomóját kegyelmességed kezébe tette az Isten!

— De, kérem, bán ur, hagyjuk a zsoltárt! Nem mozdulhatok! Bécset nem tehetem föl egy kártyára! — fűszerezte most már az előkelő unottság is a szenvtelen szavakat.

Az erektől duzzadó ököl koppanva zuhant a térkép közepére, de hirtelen minden ideget pattanásig húzó erőfeszítés fékezte le ütközése helyén:

— Generalissime dux!... S ha mint cavalier cavaliert, kérem én kegyelmességedet...

Montecuccoli fölált.

— Hát... hát akkor! — derült szét a máj-hizlaló guny az érdes arcon, — mint cavalier, őszintén közlöm nagyságoddal Portia ökegyelmessége hozzá intézett rendeletét.

Azzal két csuklóján viisszasimogatta a lágy csipkefelhőt s az asztalon álló ezüst-pántos ládikából kiemelt egy levélformára összehajtogatott papirlapot, szétbontotta s a bán elé terítette.

— ...utasítom... egyetmást ugyan a bánnal megbeszéljen... de hozzá semmiképpen ne csatlakozék... Tehát comédiát játszunk? — ugrott végre rekedt kiáltásba a bán mormogása.

— Pardon, a mappám! — nyult csöndes mosollyal Montecuccoli a görcsös marok alatt zizzenve gyűrődő térkép után.

Zrínyi vérbe boruló szeme a vezér arcára tapadt. Montecuccoli hidegen állta a farkasszemet egy pillanatig, aztán hosszú, selymes pillája megrebbent s jóleső csöndességgel ereszkedett csukódásra. Zrínyi elkapta fejét, ökle a kucsmájára vágódott s szítkot morzsolt szét bajuszában. Fejébe nyomkodta süvegét és sarkon fordult.

— És merre méltóztatik bánásgod operálását fordítani? — hangzott szeliden a bucsu nélkül távozó után Montecuccoli kérdése.

— Nach Comorra? — toldotta hozzá gyorsan, szinte biztatva a komáromi főkapitány.

— Lehet! — s a becsapódó ajtón belül nagy darab vályog hullott a földre.

Montecuccoli vidám, halk nevetése körül röp-ködve lengtek parókája szárnyai:

— Hahaha!... Der Hungarn ihr «passama, passama»... Der ötschem urram als mit Ballen zu spielen vermeinend... hahaha!... so ein jämmerliches Volk!

XXXV.

Az őszi ég párás, ólmos óriás kupakja mögött az elhajló nap reménytelen szerelmének távoli tüze sejlett; hervadásba aszott csupasz fák csurgatták busan magukról a szürke levét s a renyhe lapály bizonytalan útján lassan-lassan ködbe, messzeségbe mállott a hazatérő magyar insurrectió fátyolos dübörgése, kopott tarkasága.

Az út közepén álló Zrínyi félkezével a prémben markolva huzta szemére a kucsmát s a reményt adó feledést, a lova gubancos sörényében vonagló másik szótlan gyöngédséggel avatta nagy elhagyatása osztályosává a távozók után dobbantató, fület hegyező, remegő paripát. Mögötte sip, tárogató költögette utnak, vonta magával horvátjai, fogadott népe emberi szótól árva, nyomasztó zörgését.

— Ó, kintaláló Isten, így léssen az minden magyarok gyászban/kevert generálja hazája szerelméért portyászó szabad hadnaggya! — mormogta a prémről szája elé sikló hideg tenyérbe, s a két hegyes vas között ágaskodó paripa két lábon fordulva zuhant vágtatásra a távolodók után.

Pusztaság békéjét ásító, tetőtlenül, bevert szájjal, szemmel feketén meredező, fojtott életet rejtegető falvak között, lábon rothadt vetéstől hizó földön, parlaggá vadult szántáson, bujdosók álmát védő földi lyukak, árva erdők, néptelen mezők mellett, hollórajt kerengető láposon, sívó csikasz bukdácsoló zsombékjain, büzhödő holttetem, madár-marcangolta dög messziről fehérítő bordái, elhányt saru, rongy, csonka fegyver, kivert gonosztevők, utjuk hibázott elmaradozó dulók jelzette csapán kullogtak fáradt, kedvetlen csöndben a győztes, zajongó török sereg után, mint görnyedt hiénák a bömbölő orosz-lán nyomában.

Itt egypár tébolygó, gondtalanul zsákmányoló, majd harácsolók, lusta utócsapat ellen villant a kardjuk, karabinjuk, s a fáradtság, elkeseredés hősi dühre váltan öldökölt, torolt. De a jóllakott oroszlán a kis mardosásokra ügyet sem vetve, nyugodtan cammogott odább; s ha elevenjén érve megrázta sörényét, visszabömbölt és izmos farkával szétsuhintott, az óvatos Zrinyi elsiklott a csapás elől s a bevehetetlen Komárom kusza vonalu háromszögéből nézte az eredménytelenül üldözők csalódott visszavonulását.

A másnap dél azonban újra mezőn lelte s nagy elhatározásával, kis csapatjával visszafelé indult a Csallóköznek most felső részén mutatkozó török nyugtalanítására; hordozható hidját átvette a Dunán, Vágon, hogy megmarakodjék az utóhadakkal; aztán a kétségbeesés vakmerőségével szegezte mellét az érintetlen Dunántulra átkapni szerető nagyvezér előhadának s mikor az Buda felé fordult téli-szállásra huzó serege é'én, izgatott szavu, kusza írásu levelet menesztett Montecuccolihoz, hogyha eddig nem, hát most rohanják meg egyesülten a nyugalomra siető török sereget. A válasz késett s mikor megjött, elutasítást hozott.

Az esőtől átnedvesedő sátorponyva alatt keserű nyugalommal meredt Zrinyi a kezében remegő papírlapra, amelynek gondos kalligráfiaju kerek vonalai között felrajzott előtte rongyolt táborának fáradt népe: sápadt, beesett arcok mély üregeiben lázas-zavartan égő, kimerültség hályogába burkolt szemek; száz ut sarától piszkos dolmányok szinehagyott rongya; érdes szürkévé kopott, hajdan sárga eszímák, kapcaveszejtő szakadt bocskorok; tépett sátrak, téli szőrt nevelt borzas, sovány paripák; romlott puskák, rozsdás ágyuk, csorba kardok; egyhangú étel veszedelemben harácsoló unt mocská...

s a térdig érő sár hideg, közönyös rírtője, amelyben vonítva ödöngének össze-összezsattogó foggal, mint végső nyugalma helyét kereső veszett, kóbor kuvasz...

Azért se! Hej, trombita, sip, dob: előre!

... a nyugat bibor párnáira lehajló nap utolsó sugaraiban messzire fénylett mezőn, Dunán túl az esztergomi nagy dsámi kék kupolája, nyulánk, fehér minaretje a pilisi hegyek magas, téli szintelenségbe hanyatló trezes fala előtt. Az innenső part síkján álomra terpeszkedett a nedves földből messés testü szörnyeteggé előhuzakodó őszi köd és suhanva siklott alája a bélai, kékítői dombok árva csapásain leügető szomjas, éhes vad egy-egy fakó foltja. De amarról, Kőbölkut felől fekete-sűrűvé gomolyodott mag közeledett s tűnt el a párkányi utra széles-röviden keresztbe lelankázó dombok erdejében.

A nap lenyugodott s a fázósan előpislogó csillagok remegve húzkodták össze magukon tépett, fekete felhő-paplanukat. Az éjszaka tengerébe süllyedt mezőn néma magánosságban pihent a csönd, csak a borzas köddé rejtelmesült fák alatt zörrent, lihegett a lesen lapuló Zrinyi-nép.

A bán egy fatörzsnek dülve nézte a sötétségnek sötétséggel való fárasztó, zavaros játékát s közben közben csillag-fordulást figyelve mérte az időt.

A kiszabott percen már puha-észrevétlenül rég átgördült az éj kereke s a háta mögött békételen morgás, pata-dobbanás és nyugodalmas mély lélegzet, zab-ropogtatás susogott rejtelmesen. A föld éjszakaija föllopozott az égre s a korom-sötétben hűs szél rohant a völgyből erőszakos ölelésre a csörgő levélhullást siró, nyöszörgő erdőnek. Zrinyi már-már azt hitte, hogy félrevezette a cigány kém vagy a jelzett utócsapat veszedelmet neszelve más irányba csapott,

és vissza akart vonulni, mikor egyszer csak a lassan meginduló eső parányi dobokat esőndes-szaporán berregtető bánatos hangversenyébe messzehangzó, vontatott, háromszoros bagolyhuhogás kiáltott bele mindig közelebb, közelebb.

— Lóra, legények! — recsegett hátra a vezér fojtott hangja.

Az eső fátyolosan kopogott s egy jó negyed óra múlva bátortalanul táncoló lámpa tűnt fel az uton: alatta fehér turbán és halványan világító öltözet, mintegy a levegőben uszva. A sötétség huzta, tolt a magános beteg libegést. Nagy időre rá két keserves lámpa-lánc közé fogott fekete tömeg csapogott, zörgött el alant. Hosszu szünet után tág közökkel rakott, nyikorgó, zökögő, egyes lámpa-sor dübörgött előre. Majd végül még nagyobb térközzel imbolygó lángok girbe-gurba táblája, rögtön nyomában sőtét csikorgás és újabb fáklyacsapat.

A domb feje most hirtelen megmozdult s a süstörögve pislogó fényfejek ösztönösen sietésbe kaptak, de a lejtőn ledobogó, zörgő zaj már üvöltve közeledett s a megállapodó vörös-fakó petty-mező tudós gyűrűbe, négyszögbe hajuldozva Allah kétségbeesetten segítségül hívott nevétől morajlott.

Zavaros tömegek zökkentek egymásnak; fegyver, győzelmi rivaj, sebhedt ordítása bizonytalanul csatogott a bókoló, eltűnő, fogyó fáklyavilágok között, mintha az éjszaka leplebe gabalyodott Leviathán rugódózott volna szabadulásért.

De a széleken köröskörül újra és új fáklyák gyultak lángra, szakadozott vonaluk félköre gyűrűs karolásba ivelt s ropogva szakadt a bekerítendőkre golyó és keserült parola-kiáltás:

— Ne bántsát az magyart!

Az óriás félkör két vége összecsapódott s az ölmet,

szítkot eszeveszetten csapkodó gyilkos fáklya-gyűrű kerítette sötét vonaglás bugó «Allah!»-ja, golyója lassan-lassan csak elfogyott.

A lanka tetején trombita harsant, a lövöldözés elhallgatott s az óriás gyűrűn belül csak kialvó élet, haldokló lángocska hörgött, seregett a fáklya-oltogató zuhogó esőben.

Keleten mogorván ébredő hajnal tologatta el sápadtra aludt arcá elől a felhőket: a gyűrű megbomlott, holt és dög igának feszülő ökrök után, vontató kezek alatt mezőre, útszélre csúszott, iszékér, ágyutalp jövedele irányába fordult s a zsákmánnyal Komáromba visszainduló Patachich kézesőkjá némán bucsuzott a szótlan jóváhagyást bólogató szomorú vezértől.

A bán maga s vele maradó vitélő népe a Dunának csapott, elrejtőzött a füzesben s az éj jöttével a távolban pislogó Esztergomot figyelve az óvatosan kiszemelt ponton átkapott a tulsó partra. Nap feljöttkor már a hegyek közt hevert valami völgy szorulatban a nappali álomra bágyadt kis tábor. Vezérnek, tisztnak még csak vertek sátrat, de a halálosan kimerült vitézek zsufolt összevisszaságban roskadtak el a gulába rakott puskák, pikák között pokrócon, mentén, köpönyegen s az összehúzózkodva tenyeret arc alá támasztott, hasra terült, hanyatt terpeszkedett mély álomban szuszogók fölött kisütött a lankadt nap fősvény könyörülete. Borzongva ébredtek aztán a hűvös esti szélben s remegő ajakkal, reszkető lábbal guggolták körül a vacsora-főző bátor talan tüzeket. Az erő, világosság után óhajtó kábult öntudat kortyogó torokkal habzsolta a bort, sert; kanizsai börtönben ült magyar hézagos tudománya elevenítőnek nagy esküdözve állított kávéköttyaléket kavart; zsákmányolt pipa, dohány élesztgette volna a mogorva ügyetlenséggel tanulók

lelomhult idegrendszerét, de kártya nem pattant, kocka nem ugrott, nótá nem bűgött köztük.

Kis hajnalban újra úton voltak.

Hegyhát domborult eléjük, meredek hívta próbára ronesolt erejüket, völgynek csuszkoráltak, patlak-sugát tapostak iszapos kölyök-örvénné, emberi lakást, török földhányást messze elkerültek és mentek, egyre mentek a rég elillant nagy sereg nyomán. Dombtetőről itt-ott kanyargó folyónak folytatás-talan, iránya sem sejtett darabja csillant a köd-nevelő, tulsóparti végtelen unalmu sík határán; más hegy oldalában kezdetleges erőd, kék kupolácska, szerény-barna fa-mináret. Tovább! A lassu lejtő egy helyen hirtelenebb szögbe hajolt vissza s az út meredeknek ágaskodva, lomhán domborodó, egymásba málló emelkedésekkel rakott nagy, kopasz, otromba tetőre vitt.

A szél pisszegve rángatta a kucsma-tollakat s puha-kővérré fujva lötyögtette a fel-felkapott mente-ujjakat a szájtató, szomorú, néma esőndben.

Balra hosszukás sziget, rajt zöld lomb-falából ki-vedlett egypár szürke házikó, túl a lila, nehéz párával rakott végtelen sík mély szakadások barázdálta néptelen partja; odább délre ismeretlen róna sárával pocsettás folyócskának a Dunába siklása, ölelő karja mögött gömbös fejű sírkövek rendetlen, tömött hada; aztán a pár minarettel tüzdelt, árokkal, alacsony fallal háromfelől kerített s a Dunának nyomott csekélyke Pest. Az innenső parton török hadihajóhoz hasonló, hosszukás hegy tetején magas, erős falakból fölszökő minaretek után messze földuzzadó város; lábánál a Duna vizét néző, lapos tetejű házacskák ablak-szemekkel írt sok össze-vissza dominó-kockája, amelyeknek szeszélyes vonala az innenső hegylábát megkerülve halkan enyészik el a

jobbra, újabb magas hegyek lábához szolgáló mély lapály sirkövei felé. A Duna beteg, opálos vizében nagy, kerek rondellák áztatják sötét lábukat a part-hoz közel s ott, ahol Buda legmagasabbra szökken az arany gömböket hordó kupolás királyi palotában, a víz hátán csipkézett szélű, hullámzó hernyó-vonal a hosszú hajóhid. A Kizil elma szeráj pirosan csillogó óriás almái mögött újabb város-folt s aztán a szakadékos oldalu öreg Gürz-Eliász-baba hegye, amelynek kopasz bubján félrevágott sapka a kis török palánk. Uton, uccákon fehér pontocskában végződő vagy egyszínű vörös-barna foltok mászkálnak s a magas falak aljába fúrt köpü-nyílások felé kigyózkodó utakon tömlőkkel, korsókkal hasas lovak bólogatnak egymást váltó irányu kettős vonalban föl-le.

A csapkolódó zajjal hangos vizi bástyák elhallgattak; lágy zenét, imára hívó bugás-foszlányokat sejtett néha fülük. A nyugati lankák szölleiben lán-gok gyultak s Kiz ádaszi Duna-ölelte, vedlett fái között dühösen esaholt a kutya.

— Iste Budin! — mutatott le egy török fogoly lelkesülten, aztán összefont karokkal borult térdre a nagy szent közbenjárást kérve:

— Sifáát já! Gül-baba!

Egy hang se hangzott, mozdulat se szakadt s halkan fordultak vissza a fáradt paripák. Vissza, csak haza már, gondolkodó úton, kábult fejjel...

A novemberi szél szárnyán érkező Tisrini száni hó Kászim napja azonban a Mérték mezejére gyűjtötte Buda alatt a hadakozást befejező oszmán sereget. Egyhanguan darálta a harcosok lajstromát a katonaságot kifizető basa diákja s ha a kétszer kiáltott név viselője nem jelentkezett, melléje vetett egy hanyag «mim» betűt... mavt: halott!

XXXVI.

Kis-Komárom hóharmatos síkjának fakó hideg vagdalkozásában, recsegősre meredt sátor-városa fölött trombita-szótól borzadt az áttetsző, fagyos hajnali homály. A sátrak fülledt hidegében lomha fehér alakok villantak talpra az arc alatt zuzmarszakállt nevelt takarókból s sziszegő káromkodással menekültek sisak, mellvas vattás bélésébe. Kint lámpák lötyögtek szerte bóbiskolva; hajlott vállu ember gyűrűben sírt, pattogott a fekete katlan-aljakat nyaldosó tűz; bamba botosok topogtak ide-oda s a nyugati ég pállott feketesége előtt fehér pontcskák hullongtak sűrű összevisszaságban. A lovak fejéről leoldották a meleget tartó szalmacsomót, forró viz lottyant a földre fagyott sátor-karókra, szekérekerekekre, aztán hápogó dob, rikácsoló trombita mellett, oldalba kapó süvítő szél alatt tarka folyóként zudult neki a huszezer ember a gömbölyű hullámokba fagyott fehér tengert játszó mezőnek. A zajfogó hólepel fölött ezer és ezer kis pára-felhő lebbent s a nagy csöndben csodálatosan érthetővé tisztult az emberi hang.

Kora délután tájt feketével foltos gyűrődésként tűnt a dombtetőre kapott előhad szemébe a hóhullás csíkozása mögött megvonuló kis Berzence. Ostromos ölelésnek szakadozva, nyulva hömpölygött lefelé a had, de a lelkes Jézus-üvöltőzésre semmi sem felelt s a kis erőd falva flegmatikusan pipázta tovább a holttest-szinü égbe oszló sok, kis, békés, fehér füst-kacsakaringóját; csak a falu jegén csuszáló, fellábra kötött fakoresolyán ütemesen lendülő, lejtőn leszánkázó gyerekek tűntek el nyomtalanul s a kutyák ugattak. De az alvégi viskók köhögve gyulladtak ki itt is, ott is; kuszva, rohanva, egyenként, csapatostul igyekezett a meglepett paraszt a

palánk felé; az éhes dulókat földre boruló aggasztyanok, banyák, rívó porontyok s a legdrágábbat menteni akaró fejetlen menekülés nyitotta almáriumok, ládák dus zsákmánya várta és tétova, böggő, bégető, rőfögő csorda-foltok vonultak a biztató pikák előtt a hevenyészve gömbölyödő szekértábor iránt. A kis dsánkurtarán puskaropogással köszörülte torkát a hivatlan vendégeknek gorombább válaszkodásra, de mikor harmadnap a daloló, sütő-főző, részegeszkodó tábor fölött a dombon eltátották szájukat a félig hóba süllyedt hórihorgas colubrinák s a kurta nyaku cannonok, ijedten hallgatott el s a fagyos fehérség fölött meglebbent megadása zászalaja.

Az örömben sívó, salvézó tábor közepén büszke önelégültséggel fogadta Zrinyi a Berzence kulcsait hozó dizdárt és kíséretét. Hiába tunya a várvesztő magyar, hiába önző, tétlen a német, hiába világbiró a török császár hatalma, hiába köti magasra kelése kerekét Montecuccoli kiesinyes boszszuja, a Holnap döntő szava az övé lesz! Berzence után Babócsa, Pécs, a nagy hid s aztán Kanizsa! Ejh! nem ökle, pika-erdő ellen vakmerészségben feszülő melle, Köprüli tatár-nyilas karácsonyi ajándékát Murába fojtó személyes bátorsága, de hadvezető elméje teremt ember és acsarkodó sors ellenére mostan a magyar és Zrinyi nevet fölemelő új hadi helyzetet!

Másnap délben, a Rinya jégshalagját követő hét órai kemény ügetés után, már a dombtetőn gubbaszkodó kis Babócsa körül mocskolta az északi magaslatookról leförmédő öreg ágyui füstjével, puska-porával a tél szüzi leplét az elbizakodott sereg. Babócsa felelt! Ohó! A nem várt ellenkezésen megvadult pattantyusok siető puffogatásban vágták a választ. Az álmából riadozó természet morogva elégedetlenkedett s tisztaságát féltő aggodalommal

szórta a villogó füstöt dörgető környékre békésen szitáló havát. De Babócsa csak rengeteg kincséért remegő halál-félelmében bömböltette a négy égtájtól segítséget kérő, fátyolos hangu zárbuzánjait, estéli imádság idején azonban elcsöndesedett s feszülten figyelte a kereken szürkülő látóhatárt...: az északi, nyugati ég alját távoli tüzvések vörhenye verte ki s nyulongott, pirult mindig följebb és följebb; fekete, vékony pernye lepel vonta be felül a friss hóesést s lába alatt a vacsora-tüzek előtt arnyékokat dobáló tábor zugó jókedve morajlott... Másnap megadta magát. Őrsége világgá eredt s tárházainak kincse: árpa, kétszersült, perzsa és örmény bor, kávé, dohány, hosszú-vékony puska, ágyu, kaftány, ergaváni posztó, drágaköves cselelk, szőnyeg, keresztény templomi edények, arany arabeszkkel túltömött Korán, patkó s lőtakaró, por és golyóbis s ki tudja, mi minden, Zrinyi táborát hizlalta.

Tovább, csak tovább! A bánban büszke, elkeseredett erővel égő élet mind izgatottabb és izgatottabb lobbot vetett, amint vérben, tűzön, zsákmány közt gázló hada Szigetvár felé közeledett. A tegnap délután nyugalmában, míg a rajnaiak morogva engedelmeskedő csapata az üresen talált Bares fölégetésére délnek csapott, sátra éjjelében, s most, a szikrázó hófelhőt verő vágatásban mintha nagy őse lelkének kérő szava dörömbölte volna fülébe: Bosszu! Nagy poémája foszlányos sorokban ütődött emlékezetébe, elképzelt s később igazzá hitt bős párviadalok elevenedtek meg a vakító fehérségtől betegen égő szem előtt, szerezsen Demirhám bömbölt a csontig vágó jeges szélben, Kumilla panasza sirt a vágatásuk alatt savanyu szagu, üszkös mocsokká szétrepedő falvak fajongó nőiben... Az a berek ott Radivoj nyilazásának rejteke, hóval rakott két bokor-sor

között az a mélyedes az Almás pataka s ott a torony már... a torony... igen... Sziget!

A vezér mögött lovagló urak már alig-alig birták az iramot, mikor Zrinyi a vár irányából balra kanyarodva fölkiáltott:.

— Urak! Az török császár ellen!

S míg magyar és horvát az Almás mentén északra suhant, hogy a patak recsegő, be-betöredező jege fölött átözönljön, délnek, ahol a folyócska széles mocsárrá lomkulása közepén, vaskosan terpedt három tömzsi tagban Sziget, Hohenlohe ágyuinak tüze villant jobbra, füstgomolya szökkent s mire buffanása idáig hatott, láng csapott fel a fal mögül és óvárost a belső várhoz kötő hidon zajongó tarka tolongás igyekezett beljebb és beljebb...

A tovarohanó had élén száguldó Zrinyi izgatottan forgott fejjel, derékkel jobbra-balra: emlékért erőltette, bokor-szövevény, zuzmarabőrű fák szaggatta távolságot mért szemhunyorogva... Ez már a török tábor volt, itt lehetett a főút... arra kellett Barbálának a nagy szerecsennel összeakadnia... igen, erre a főút császár sátorához: ott a türbe!!

Alig hogy megálltak, el se helyezkedtek, Zrinyi parancsa csak most rikoltozott a lassan kinyuló harc-vonal előtt száguldozó tisztek szájában, mikor a kopasz fák között sétautakat kanyargató domb tetején deszka-palánk mögül, földfalról füst görgött az égnek s a ropogás, buffanás nyomán jajgató, üvöltő rés szakadt a kopja-erdőben. De felhangzott a «Jézus», ostromlétrák rovátkos vonala húzott a lejtőre rohanók között s három könnyű ágyu dobálta a dübörgő füst mögött eltűnő erőd egyetlen kapuja felé kerek golyóit. A zajongó ostrom első hevében, észre sem vették, hogy a kicsiny palánka hirtelen elnémult...

De Zrinyi már ihletett szótlanágban rugtatott a

dombnak s a beszakadt kapu rozsdás, üszkös roncsain elsőül szökött át lova.

A teret szabálytalanul ölelő kis házikókban zajongva zúgott föl a nyüzsgő zsákmányolás s a piac közepén a kék kupola alatt enyhe tarkaságú kaput, ablakokat ölelő fehér márványu sirkápolna köré röhögve, szitkozódva loccsant az idegen istent gyalázó dühös szentségtörés. A tükrös márványlapok, a kőnek művészi gond keresztül-kasul vájta csodás ölelkezésű növényzete, a színes faience, szűz oszlopok ellen emberi mocsok fröcsölt, puskatus, karó, vasdorong zuhogott. A bejárat nemes patkóiút szögbe törten alátámasztó két ajtófél között a sarkából kidőlt kapu domborművü bronzán eszmás magyar úr ordította a rombolás mikéntjét befelé, ahol a kupola érces fényt aláöntő rézserlege alatt vad összevisszaságban kavargott bozskoros vandál s szilánkokká szétvágódó halk finomságú ornamentika, csapkodó fegyveragy, portfüstölő sok drága szőnyeg, koppanó lábas gyertyatartó, aranyedény.

Zrinyi lova fáradt terpeszben nyomta szét két hátsó lábát s a szorosan összetett két elsőn előre dülve szügybe vágott fejjel pihent; lovasa elgondolkozva nézte, hogy szórja szélnek az idő e tán intő jelü bosszuja a nagy Szulejmán belső részei fölé boruló mohammedán kegyelet ismeretlen lélektől zengő márvány ölelését.

Hosszu sóhaja domboruvá boltozta mellét s felvetődő tekintete a kupola csucsára tűzött aranyhimü zöld selyem zászlóba akadt. Sietve tekintett kö— Hejh! Radován! — bömbölt egy létrával, kötéllal bajlódó legény felé szava.

Az intésre fálnak vágta fejét a létra, a következő peroben hurok repült a lobogó fölé, tövéig csúszva nagyot rántott rajta s a filandera recsenő bukfencben omlott alá a kupola menedekén.

Laczkó Géza: Német maszlag, török áfium,

A Szigetvár alól mind komolyabbá magasló hegyek alján keletnek ügető vegyes had Pellérden torpant vasárnapi nyugalomra; s alighogy fölünkordott a hegy, domb ölelte völgy bejáratában tábora, a népszerű vezér lovas csatáit, megrohanásait unó és irigylő Hohenlohe gróf sátrában, akit a bán mellé, de nem főnhatósága alá rendelt a félintézkedésekbe hagyományos szerelmű bécsi tanács, török fogoly csavargatta hosszú ősz szakállát a tolmácsos, morgorva vallatás elé:

— Pecsevi-i Szirem, mánend bág-i Irem! — sóhajtott a szerémi Pécsen Irem kertjéhez hasonlító öreg s álmatag szemében kigyúlt a Béccsel vetkő gyönyörű, ragyogó város minden pompája. — Ó, kalapos fejű királyi méltóság! tizenhat dsámi és mecset... a Kászim pasáé, minaretjének égbe nyúló magassága második egész Üngüruszban. A belső várban szemvidítő szebilkháne csorgója, négy sarkán négy torony, az élet vize áll benne... Az erkölcsös élet szívtépő hangu mesterének, Dseláled-din Rumi-nak mevlevi dervisei ájtatos révületben kerengnek, forognak nádfuvola hangjai mellett a tágas szemakháne puha porondján...

— Hagyd a hülyeséget! — öntötte el a harag az apró, arányos pöffetegekből összerakott arcot.

— Igen, vihar-haragu királyom!... Négy kapuja van pokolmélységű árkának vize felett... A hammam vetkező helyén szökőkut tányérja áll három bronz ökörfejen, három teknősbéka hátán, s tizenkét sárkánytorok önti belőle a vizet...

— Megnyuzatlak! — kiáltott fel a rajnai vezér.

— Árok zsilipje hol van? Fal, bástya gyöngye pontját mondjad! — fordította törökre a fenyegetést a tolmács.

— Elveszett Popofdsa, elveszett Brezensze...

Hohenlohe türelmetlenül ugrott fel ültéből s a mellbe rugott aggot sietve vonszolta kifelé a tolmács.

Harmadnap hajnalán óriás gránát pattant a pécsi külváros szomját keltő, keserű füsttel párálló fekete üszkei közül s hajolt világító ivben a belső város felé. Mecsek lábától, síkról háromszoros ágyudőrej felelt s a négy hidon négy tömött hadoszlopban robbant a négy kapunak német és hajdu. A kaputornyok tüzet, golyót, követ, szurkot, forró vizet zuhatagoztak alá a kincset ígérő ostrom örömében, seb kínjában üvöltözőkre, akiknek meggritkuló, összetömörülő gomolyagából törött fegyver, sisak, nagy kalap, vér-eresztő vonagló test zuhant, koppant az árok bibor, fekete mocsokkal szennyesedett jegére. A budai kapu nagy érelapokkal fedett szárnyán a kis csapóajtót feszegette a ravaszkodó megrohanás; a szigeti kapu ellen erőlködők hirtelen visszahuzódtak s vakmerő pattantyus irányította ágyuja csövét a kitisztult hid innenső fejről a macacs rézfalnak; a siklósi kapu fölé létrák, vaskampók dültek, koppantak a töredezett falnak; az új kapu fazsindelyes toronytetőjére lángoló koszoruk, tüzes nyilak, gránátok röpültek a lassan világosodó szürkességben.

Egyszerre mintha fölordított volna a halálosztó zugásban, csattogásban, füstben remegő fal gyűrűje mögött meglapuló város aggodalmas csöndje. A Mecsek néma oldaláról lefigyelő vezérkar összenézett. A havas fejü magas, barna faházak, minaret-koppák négyszögében fehérló kupolasapkák között, körül, előtt kanyargó, terjengő uccák, terek tisztára sepiert kövei, hóbuckái között örült futkosás támadt. Gyalog, hevenyészett batyuval rakott ösvéren, kantározatlan lovon, egyik kezében apró poronttyal, másikon rettegés ragadta karabinnal, pisztollyal szállingózott, suhant és sikoltozva rohanó, fátyluk

vesztett asszonyok csoportját pikaszgató tömött visszavonulásban védve özönlött a sok fehér posztó kalpagu pécsi török a szilárd védelemmel kecsgető vár egyetlen kapuja felé, amelynek keskeny hidján életet mentve életen taposott. Itt hirtelen fekete füstoszlop kanyarult sunyin egy tető fölé, ott beért török paripája zuhant fejevelt gazdájára, amott veszett teve himbáló ügetése bőgött, emitt gyanus, véres gomolyag csobbant a kutak mélyén s magános holttestre tűzbe boruló kátrány-lepel terült. A ravaszok sötét kis udvarok gyanus helyeinek ásót feszítettek elásott kincsért, az aggodalmasok löhátrol pikára szúrva gyűjtötték a zsákmányt maguk mögé, a telhetetlenek kéjben ugráló ádamesutkáján zubogva ömlött le a tömlők nehéz bora, a vértől szerelemre vadultak asszony után kutattak a rácsos háremekben, a vérengzők török fejet, körmöt, penist metélgettek a csendes sikátorokban. Vér, hó, eleség, bor s mindenféle hulladék émelyítő mocska taposódott szerteszét a végre is részegen ucca-félre dőglő hajduk, németek alatt.

De a vár árka előtt sövény-négyszög állt föl, ölelő karjai között havas göröngy zuhogott, nőtt Hohenlohe rendszeres ostromot tervező ágyú alá, hogy a fal szintjét elérje s Zrinyi ötezer lovas élén elvágtatott délnek...

...mögötte a kis dárdai erőd piacán, ostrom omasztotta falain, csonkult bástyáján vértó, holttesthalom, füstölgő tiszok s előtte jó mérföld hosszan az óriási hid tömör remeke: fagyos mocsár tömzsi cölöpeire, jégtorlaszos víz kátrányos ladikaira támaszkodva, középen hidas fapavillonokat emelve, négy karfa-vonal közé vett, háromszoros enyhe barna tölgyfa-ut s a simára gyalult oszlopok, deszkák egymásba eresztett tudós, nemes rendjén szögletes lámpafejek szabályos közökben összehajlóva

csökkenő perspektívájú kettős sora messze, messze az észeki part távoláig.

A bán összefonta karját s melle tágitott kasába fujtatva járt ki s be a levegő:

— Mely szép az élet! Mely szép!

A puszta hid innenső fele már ordítva káromkodó, vérilhett gyönyörben daloló lovas dübörgést, ágyu-futást ringatott ütemes méltósággal a felvont hidja pajzsát maga elé emelő, ijedt puskatűzet villogtató emeletes őrbódé ellen s a parton lent jobbra balra zizegve omlott marok alá, kürtös kévéné a rengeteg mocsár hóval szórt, sárgából feketévé vedlő kusza, merev nádérdeje. Tul a messzeségben Eszék csipkés fala füstgolyót dobott az égre s az ágyu magja kutatva bugott errefelé, de az őrházak időmarta fája pattogva robbant széjjel, a hat felvonóhid szinte egyszerre zuhant hanyatt s vágató lovas paripája farán, gyalog szállt vitéz nyergén keresztben tornyosulva, harácsoló kordén, jobbágy-kobakon lengve megindult az ezer meg ezer kötésbe rendelt nád-erdő néma omene a táncpalotás simaságon Eszék felé. Mint fabábut játszó alakos a színen, kelt, lendült, állt egyenest, bukott korláton át fejjel a ladi-kot színültig rakó legény ölébe a sok merev kerekesség. Eszék bömölve tiltakozott, de célon tul ugrott golyói, gőzlelküket süllyedésük helyén kilökve fulladtak vízbe s ha célt találtak, féltett hidjukat rombolták csak tűzzel, töréssel. A fagyos nád-legények már a korlátok között kezdtek elfeküdni hosszant egymás tetejébe s buzgalmas gurulásuk tömte egyre tömte a haszontalan lyukat. Eszék pár tornya, rovátkos kőgallérja hiába fröcsölte-köpte kisebb-nagyobb golyóit, hegyesszögü hajlásba venni kénytelenült ezéjének széles vonala sehogysem akart a lövegek esési pontja alá feküdni.

A száraz szürkületben aztán egyszerre megmozdult a vizen, mocsáron keresztbe fekvő óriás tetem: kék kacskaringók libbentek rajta s nőttek, vastagultak, gomolygó feketévé sűrűsödtek, míg magjuk vörösen izzóvá nem derült. A bibor izzás szikra-záporokat lövellve, árbóc-magasságu lángnyelvekké ugorva, sötét roncsokat dobálva, mohón ette maga körül a füstöt, homályt s az óriási hid lassanként hullámos lángtengerré nyújtózkodottan sívított, morgott föl az éjszakába. Távoli erdő, falu, tanya, magános fa, kerek domb, jég-lapok, tükröző csikok bujtak elő nagy kerületben szerte az éjből s vörös csodálkozással meredtek a középén himbálódzó láng-hid felé, amely csökkenve, nekifeszülve küzdött a kormos tincsekbe lebbegő rőt haját tépázni rohant északi széllel. A fehér csillagokkal gyéren szórt égre rózsaszín fátyol terült; fekete pernye, meleg fuvallat, rémes nappal fénye csapott a látványon vigadó táborra s maradt el róla aszerint, amint a szél támadása alatt nyöszörgő, huhogó lángsereg lábakötött menekülése Dárda felé futamult, Eszék iránt dült, az égre panaszlott, vagy nyíló kévévé bomoltan jobbra-balra lapult. Füstje vörös bélésű zászlók ezreként lebegett némán fölötte.

Reggelre beteggé halványult a nyakán nyargaló sivitás ellen keserű-sötét füst-sziklákat dobáló tűzvész. Izzó oszlopok dültek uri, lassu kétségbeeséssel a jege olvadt vízbe, amelyen zsirban kerengő fekete üszök-kendők usztak el délnek a bukdácsoló gerendák, lángolva szabadult iromba csónakok után vészt hirdetni a téli szálláson pihenő harcos muzulmán világnak. Jajgatva roskadt össze amott egy óriás láng-darab s össze-vissza feketé uszássá csitult aztán a víz színén. Az őrtornyok merészen rakott, boldond vonalú ráccsá kormosodva emelték sovány vázukat a nádrobbantgató égés fölé, amely lassankint

uj erőre kapva, régi színét visszanyerve integetett karjaival a közelgő est felé.

Zrinyi a suttogó, lelkesülő urak előtt szótlan távolban állt egyedül s ihletett figyelem feszülése vésette lelkébe kéjes vonalakkal örök emlékül első és egyetlen igazi nagy tette muló vibrálását:

— Eszék hidjával játszadozó iffiu hajnalom, következik-e reád Kanisa megvételének kívántam napja...?

Mint vezéri parancs egy helybe merevítette, kartács tizedelte ezredek, elkülönült csoportokban remegett az égés a sötét sikon; fogyott a fény, hizott a füst s világító, parázs-lábu fehér gőz-gémek kezdtek nyújtogatni karesu nyakukat fölötte. Eszék tornyai még dühös pirban meredeztek az innenső tűz erős világától, de falai már fáradtan buktak egykedvű eltűnésre a lábukhoz békélve visszatérő homályba. Itt füstté huzakodva szökött meg a harcot unó láng-vitéz, ott csillogó zsarátnokká taposva süstörögte közeli halálát, amott hulló gerenda nyakába kapaszkodva ugrott a hűs vizü sirgödörbe. A tulsó part ágyui már egy szót sem szóltak s a magyar tábor aludni tért.

Reggelre kelve csak tűzmarta szélü ösztövére roncsok bolondjában összeverődött hullámtörői ellen morgott a vén folyó s fekete cölöp-fejekkel pontozott vonal mutatta Eszék felé a hajdani folytatást.

XXXVII.

Kinyújtott karjával a dombtető egyetlen fácskájának támaszkodva nézte Zrinyi a lábától csöndes ereszkedésbe hajló gyöp szürke-fényes csillogásán a hajnali árnyék bátoratlan születését. A mögötte kelő nap sugarai nyomtalanul siklottak el a domb alatt terülő tábor pizkos sátrain, friss hányású kör-

sáncán, de bíbor zománc közepébe tűzött boglárára aranyozták az egy-két félholdat villantó Kanizsát, s az ellenség tüzes golyóitól való féltében faszindelyeitől megfosztott sok összevissza szarufa-bordázatát. Túl, a nyugati külön tábor csücskén pár ágyu reze fénylett. Mögötte derengő zölden enyhe domb-buborékok; legmesszebb hajnali ködfátylát bontogató sík, piros fejü erdők hegyeinek egy-másba folyó vonala.

Sors bona... bizony! Vedd meg hát, világhírű bán, makacs Kanizsát! Hiába füttyög nyakadon a spanyol király Tuson de Oro-ja, ágyuid repedtek vagy nem hoztak golyót bögyükben! Hiába sietett Európa sok hercege, fejedelme pénzzel, paripával, hizelgő levéllel üdvözletedre, kanizsai ostromodat megkéstették a bécsi sonkolyok, kiknek téli expedíciód csak cavalcadé vala!... Minek, jó francia Lajos, a tízezer ajándék arany, ha pocsekolt időnket vissza nem válthatom vele? Hiába csörög zsebedben pápa olvasója, babócsai mezőről nem imádkozhatod el-vissza új eszéki hidján Köprülit.

Az egészségtelen zsirral párnázott arc ólmos foltjain bágyadt fájdalom barázdált elő s a függélyes ránc fáradtan mosódott szét fel-felránduló borzas szemöldökei között.

Mögötte lova zablája ropogott gyöngye gyöp morzsolásban s valami, éjszakáját sirató rigó pipelt szerelmesen.

Lent mintha a tábor megmozdult volna.

A bán ökle könnyet dörzsölve kapott erőltetett virrasztások mécsvilágától pilláját vesztő vörös szeméhez: mi az?

Strozzival közös táboruk déli kijáróján békés szer-sor mászott kifelé: a poggyász-halmokon szaladgáló kutyák ugatása, a hosszú ostorok durrogása utazást jelentett. Mi az?

A hirtelen megforduló bán kezében zablát zörrentve rándult a kantár, az oldalba döfött paripa nyerítve vágta fel fejét a legelésből s hátára forduló lovasával ideges iramban dobogott le a lejtőn a Zrini-Ujvárnak tartó út felé. A gyöpszélen visszarántott fék alatt megállásra bicsaklott aztán és Zrinyi várakozóan nézett el jobbra a kordék, kolyeszák hosszú vonata előtt lötyögő száz német lovas irányában, akiknek élén ragyás kepű, ritka szőke bajszu, hosszú, csontos hadnagy ült lusta, görbe hátal, csipőre tett ököllel nehéz léptű lován. Zrinyit megpillantva kiegyenesedett s félíg hátrafordulva böngött népe felé:

— Auu? — aztán előre kapta fejét s az érthetetlen harsány vakkantásra köszöntő zörgéssel közeledett a század.

— Wohin, Herr Rittmeister? — vágott eléje a rekedt kérdés.

— Nach Neu-Serinschantz, Herr Graf General! — kiáltott a tiszt kardját emelve s a csapat megállt.

— Wieso?

— Mein Herr Graf General, der General Lieutenant Herr Graf von Hohenloe und der Feldmarschall Lieutenant Herr Graf Strozzi neben andern Generals-Personen sich entschlossen, die bisshero continuirte Belagerung gänzlich aufzuheben.

Zrinyi állá tokává gyűrődve süllyedt dolmánya gallérjába, jobb karja kinyult s ernyedten lehajló keze feje csuklóban balra billent. A lomha paripa fölemelte szakállas csülkét, a hadnagy kiáltott s előre meresztett, részegség, bujaság ráncolta bamba pofák tizes profil-sorai küllöztek el a szédülő magyar vezér előtt.

Strozzi szállásán nyitott ládák, fegyverek, drágaságok, edények heverték, szolga-derekek hajuldoz-

tak szerteszét s a vezér egyébként rémült szigorúságu arca derüs mosolyt fénylett, amint kerevetéről sebesült karját tapogatva rendelkezett, mit hová, hogyan pakoljanak.

— Mi ez? — rőkönnyödött a felfordult elkészülésre a német generál sátrába rontó Zrinyi döbbszent tekintete.

— Látja nagyságod, — vonogatta vállait rosszkedvűen Strozzi, aki már csak lóhátról akart elköszönni vezértársától.

— Mit fogadott hát tegnap nagyságod Batthyányi, Esterházy előtt, hogy velünk élni, halni fog?

Strozzi savanyu hehegéssel fészkelődött föl helyéről s bajjal kényszeredett ki összeszoruló száján a tréfa:

— Balkezemet adtam csak rája... ugyan!

— S Kanizsa?

— Nincs ágyunk, uram! — restelkedett Strozzi.

— Hírünk, nevünk!

— Két részre van szakítva a tábor! — dünnyögött a német vezér.

— Latrok! — vágta szemébe magyarul Zrinyi.

Strozzi arcán két bibor folt gyúlt ki s fejét vállai közé vonva húzta ki magát:

— Ich verstehe... keine «látrak»!... Alle bisshero angewandte Mühe und Arbeit umbsonst gewesen, die Soldatesca schon drey Tage kein Brod bekommen, wir auch keine Hoffnung zu machen, dass ins künftige die geringste Provision mehr einlangen könnte, und nunmehr gewisse Kundschaft eingelaufen, dass der Gross-Vezier mit einer grossen Macht von 50 biss 60.000 Mann auff dass Lager loss gienge, und...

Kint hangos magyar szóváltás dobogó zaja közeledett.

— Ach, diese auch noch . . . — sziszegett föl Strozzi, ketreces medve tehetetlenségével himbálva ide-oda magát.

— Itten az bán ű nagysága! — fordult hátra a kipirult arccal berontó Esterházy Pál. — Guten Tag, Herr Feldmarschall Lieutenant!

— Guten Tag! — morogta a bejövők felé Strozzi, a földet nézegetve maga körül, hogy hova köpjön ki utálatában.

Aztán mindnyájan körülállták s németül, latinul, sőt magyarul csak úgy ömlött feléje a tréfás szemrehányás, érces hangú követelés, esküje komoly emlegetése, méltóságos rábeszélés, köpönyegrángató baráti kérés, burkolt fenyegetés: az örvény szélén tántorgó magyar hadi becsület ezer arcu, egy mivoltu maradásra biztatása. Strozzi vállába húzott fejjel forgott jobbra-balra, fülét vakarta, bajuszát paskolta, orra nyergét dörgölte mutató ujjá kampójával s a karjait hallgatagon összefont bánra pislogott néha-néha.

— Mért mennénk el nagy gyalázatosan, — emelkedett egyszerre Zrinyi hangja az összevisszasággá idegesült zaj fölé, — Kanizsa alól? A várban egy tehenen kívül más élő állat nincsen, hat napja sincs hátra s a nagyvezér tart tőlünk: Babócsán vesztegel . . . Kém, szökevény, fogoly egyként vallja.

— Forgatsch úr is török rabra hallgatott . . .

— Ejh, mit! — suhintott utolsó érv helyett a büszke kérdés, — marad-e hát nagyságod velünk?

— Hol' mich der Teufel, ich thue es nicht! — fakadt ki végre az elvvé kínozott, methodikus ijedelem Strozsziból.

Fenyegető öklös csáp-erdő lendült, tátott száju szitkot szóró éktelen zsivaj tört ki e szavakra a magyar urakból s ládikás asztalt, fegyver-csomót zörgő hullásnak lökve tolongott a bánt magukkal ragadó

búcsuzatlan nekikerekedésük a kijárat felé. Hangos robogásuk Zrinyi szállása felé tartott s fél óra mulva lovaslegények nyargalták a kereskedőktől, asszonytól üres, fel s alá sürgő, szájas csoportokban vitatkozó, titkon már sátorkarókat huzkodó katonák gyanus buzgalmától forrongó körsáncot keresztül-kasul és külön kis század vágatott át a nyugati táborba Hohenlohéért.

A tanácskozás hosszú asztala körül aztán szokatlan, izgalmas csönd s rózsás-szürke félhomály töltötték meg a juniusi nap hevétől vörösen izzó bordás ponyvakúp alá zárt forró nyarat.

Zrinyi szűrössá vont szemü, jéghideg, dacos nyugalommal nézett végig a piros reménységtől égő, nyúlt vonásu bizonytalanságban és makaes elszánásban sáppadó, vagy közönyös, nagy képet merevítő arcokon, amint szólásra emelkedett:

— Császár ő felségének, nagy impériumnak, magyar hazámnak generáljai, próbált vitézei, hű fiai, urak! Ez utolsó tanácsban mint Isten színe előtt kérdzem nagyméltóságokat, nagyságokat és kegyelmeteket, elfussunk-e gyalázatosan annyi vért, pénzt, vitás gyűlést, fáradságot, virrasztást emésztett obsidióknak teljesedést ígérő utolsó órájában vagy keresztény hitünkért, császárunkért, becsületünkért, édes hazánkért eddig ezer csatában, ágyudörgésben, falmászásban, rohamban edzett szívünk minden bátorságát összeszedve, Jézus és romlott Magyarország szent nevével ajkunkon robbanjunk Köprülinek méltatlan ijedelmünkben megháromszorozott, de valójában 24.000 jó katonánk ellen 20.000-nyi gyűlevész hadat hozó szájas főnnhéjjázására?

— Nem úgy a kérdést, bán uram, — zuhant az asztalra fölényesen Hohenlohe vaskeztyüs ökle. — Itt vesszünk-e bolond makaességban vagy másutt éljünk hitünkért jobb időkkal újuló harcra?

Zrinyi keblébe mellkas feszítő mély sóhaj kínja tolakodott s zokkanó szóban búgott ki újra:

— Ejh! Maradjunk?... Menjünk?... Ja, oder nein!

— Nein! — marakodott elő Hohenlohe torkából rekedten az első szavazat.

— Nein! — Nein! — Ja! — Nein! — Nein! — Nein! — rikácsolt, suttogott, nyulongott és tátogott magyarosan a többség futni kívánó tiltakozása s egypár magyar el-elfúló igenlése.

A bán lehajtotta a fejét és hallgatott.

Hohenlohe tarka struccbóbitája azonban föllebent s a német urak, tovább mire sem várva, ültük-ből spádé-zörgéssel, toll-libegéssel, hangos szavazatmegokolással utánna kerekedtek.

Rég elhangzott már az utolsó «also... ritirata... nach Serinschantz!», rég elnyelte már a távol a nyelít, szerteszét robogó pata-dobogást ottkinn, mikor Zrinyi, két kezével az asztalperemnek dülve, mint az álmjáró, nagy lassan fölállt. Szeme szögletén sűrű szarkalábháló remegése ütközött ki, vértelenné szívott ajkai keserű vonaglásra torzultak, könyök-hajlása reszketve kampózott arca elé s szégyentelen zokogása megtörte a csendet.

Az urak fölálltak s kint köröskörül tábor-oszlató trombita, dob ujjongott kevélyen.

XXXVIII.

A toronyszobába fölerő vigyázó hasát előre nyomva, két karját összehúzza, vállropogtató nyújtózásban feszült hátra s ásítása hosszan uázott a néma nyugalomba; előbuggyant könnyeit szétmázoló ökle alól álmosan fejtett ki egy-egy tekintet délre, északra: az erdő-fejekén már ott csillogott a

hajnal aranyos diadémja, aztán érdeklődő pillogással dülleszkedett neki a keleti ablak-félnek: a harmatos gyöngyökkel teleszórt sík alján szokatlan fekete kárpit mögött vöröslött fátyolosan a nap óriás tányérja; a sötét köd foszladozva szállt följebb és följebb a sárguló korong lassu menekülése után s szabályos időközökben dördülő ágyurobaj bummo-gott egyhanguan alatta.

A külső védművektől elfutó fehér út erdőbe, mocsárba vesző tulsó végén porbuborék pattant s lengedezve nőtt Csáktornya felé tartó kis lovas-csapattá.

Zrinyi századszor felnyíló pillája már nem csukódott le: az ágymennyezetre hímzett Szűz Mária palástja halványan kékllett fölötte, reggel van! Lassan fölkönyökölt s nyoszolyájából kihajolva hallgatta jó ideig a távoli morgást, aztán zokogó nevetéssel omlott vissza hanyatt és szeme lezárult, de ijedten nyitotta ismét tágra, hogy a véres függőnye mögött felrajzó rendetlen futamodás, ténfergő tétlenségre szaporodó német, halogató paróka-lengés, rőzsével-földdel tömődő árok, robbant bástya-omladékon föl-kúszó jancsár-ezer, éjjeli lobogásban égő cölöpös sánc hangot, mozdulatot kínos hűséggel agyába rezzentő utált emlékét elűzze magáról.

A beteg ajtaján kint halk kopogás kapirgált föl hirtelen.

— Ki az? — bűgött rá ernyedten a közönyös kérdés.

— Csak én! — jelent meg a szemérmes nyílásban Mária halvány arca. — Esterhás uram jüve...

— Mennyen ugyan vissza!

— De, édes egyem!...

— Mi végre?

— Isten térítse kegyelmed tanácsát békességre, uram! Ne idegenítse az barátot! — s szeme kérő

pislogása, arca mozdulása magyarázta, hogy ott áll amaz a háta mögött.

— Pál! — szólt hangosan Zrinyi.

— Itten vagyok, uram! — remegett torkot köszörülve a folyosóról.

— Jüjj hát!

Az ajtó egészen kinyílt s gyöngéden kattant csukódásra zárja a visszavonuló Mária kezében.

A bő, zsinórozatlan zöld vont arany dolmány kurta ujja visszahullott s a magas prémü süveg ke-recsen szárnya bús ünnepélyességgel szállt alá:

— Jöttem nagyságodhoz, hogy visszahíjjam!

A bán szelíd tagadással ingatta meg fejét.

— Nagy sibolygás esék közikben, hogy eszben vék nagyságod elmentét. Mind az generál urak és maga Montecuculi kérésekre történt ide csak postán sietésem s ihon az Excellenz handbriefje, — vont ki dolmánya alól egy elegáns hajtásu levelet.

A kék eres, ráncos kéz renyhe nyugalommal esett a barna selyem paplanra a meg se nézett bontatlan levéllel együtt:

— Nem, öcsém uram, nem megyek vissza!

— Nagyságodnak törökkel szemben létele egész ezered-érő!

— Azzal is több, ki undok tétlenségben nézze váram veszését.

— Még áll, uram!

— Elméjekben, kívánságokban mán kőromlás bizony!

— Nagyságos uram, Zrini-Ujvára nem is egész Magyarország, nem is egész köröszténység, hanem csak egy szegeletecske. Ha sokan szép királyságokat veszítettek az káspiai hegyekből kiszabadult nagy bestia ellenében, nagyságod magános úr létére nem röstellheti veszését.

— Hát ugyé veszni fog?

— Nem aztot mondám!

— Megyek Leopoldushoz, térdéhez futok egyszer s utoljára...

— Vitézségeből vesse nagyságod inkább igazságát!

— Nem megyek vissza!

— Romlott hazánk s csaknem utolsó kínra jutott nemzetem képében kérem nagyságodat, hogy azért rossz helyért ne szerencséltesse életét, mert sem Isten, sem világ előtt nem adhat számot, ha elrontja magát és faját, mivelhogy sokáig fáradt az természet, míg nagyságodat formálta az pogány holt eb fogyasztására s az magyar név ótalmaztatására!

— Nem megyek, fiam! Visszatérésem tehát szüvek keménységét megszaggatja, gonosságok törskét kivagdalja? Nem megyek!

— Még csak az nyavalyás Nádasdy uram is ottan vagyon, hun egyedül nagyságoddal légyen az had heános?

— Mi végre mennek! Hiszem vég szakadott az én hatalomban! Kanisa alatt német kezek mesterséggel csinálta csorbáját vitézségemnek Montecuccoli úr maga jüve megigyenésíteni!... Majd Leopoldus, majd ő, ez egyszer ő... Az gyalázatos ritirata után mondám naponta: nyargaljuk meg az török táborát, vonnyunk szablyát reájok, de nem, folyó mögé szaladtak s szigetem partjárul riogatják vissza az vízre kelő törököt, mint uszni kapatott ebét az vadász!

— S ha ottan vet hatot vagy vakot hadi szerencsénk utolsó harcban?

— Ő dolgok!

— Szerelmes apám uram, — kulcsolta össze utolsó erőfeszítésre két kezét Esterházy, — képezze hát elméjében maga elé nagyságod hűvséges szol-

gáit, jó magyarokat, kiknek karjait bennává csapkodá nagyságod eljütte!

— No, no!

— Csak azt tudom, hogy Zrininek, az szigetitül igazán fajzottnak mast ott helye vára alatt, mert valaki házát nem mentheti tűz veszedelmétül, ezüst marha értékét mentse legalább!

— Ejh, öcsém uram!

— Mondjam hát, hogy visszajün nagyságod?

— Mondjad hát... de csak Bécsbül megtérvén!

— törölte le a bán inge ujjával homloka forró harmatát.

Esterházy fölállt:

— Nagyságos uram... Isten... Isten velünk!

— azzal hosszú haját két felől lesimította, mintaki mátkájához indul s lángoló arccal sietett ki a szobából.

Vér-csíkok csurrantak lova vékonyán, amint fegyveresei élén fütyülve vágott neki a síknak. A Mura kanyargását követő füzes-sövény mind közelebb-közelebb hajolt a távoli morajlás felé száguldó útja irányához... Balra, egy kanyarulatnak majdnem szigetté kerekedő hurkában magyar sátrak, hallgató ágyu villant a fák alól, előre, reduton, folyón túl szembe fehérlett a vár nyüzsgő menedéke s füstbe boruló tetői, tornya mögött a lombos hullámszögletét szaggató muzulmán tábor. Le, délkeletnek a távoli erdő óriás mocsár-szegélye előtt lapályuló Muravölgyön kopja sűrűbe vékonyodó függélyes vonalakból összerótt csillogó kockák lüktettek zászlócskalobogással; a part bokraiba bújt óvatos batteriák nagyfogu fésűje meredt sárgán a víz felé; lejjebb, egészen délnek szeszélyes sáncok cickakja, golyótúrt mező mögött, Drávanak egyenesedő, sok hídú kis patakka párhuzamos faerőd-vonalon túl a főhadiszállás fehér vászon-városa nyüzsgött a letapo-

sott vetés arany alapján; s szembe, a balparton majdnem útja irányát folytatta a török ágyu-sor sárgán csillogó rovátkás vonala a Murának szaladó lejtő fejen sővénykedve végig.

De fogy a sík és nő a zaj, Allah neve bűg, puska ropog láthatlan a bástyák alatt...

Mögötte súlyos német ezred vágat s a várba vezető híd redutjának kanyarul nehézkesen. Esterházy zavarodottan hátratekint, félrevág s a németek után száguld a lövöldözés iránt.

A vársánc golyótól védett magasán Montecuccoli beszélget, makulátlan keztyűjét simogatva finom ujjain, Sparr és Holst tábornokokkal.

— Hihetetlen, uraim! Magára vonta, egyszerűen feje tetejére húzta a bán a nagyvezért, hogy nyomja agyon...

— Nézze excellentiád, — nyúlt ki Holst karja a romladékon szinte gurulva fölfelézúduló jancsárság színes tömegére.

— Helyesen is tette nagyságod, — szólt komolyan Sparr, — hogy ezuttal nem nézte dicső hírének kockára tevését s eljött rendet csinálni.

Lent, a vár lefutó oldalaival szemben szekérszám ontva nőtt a föld és rőzsefal; a csekély árok vize kiszorulva engedett helyet a turbánok, kucsának ezerformájú, de egyként allahozó folyamának s döngő szakaszokban dült be itt-ott a cölöpös palánk.

Montecuccoli érdeklődve fordult a döngés felé:

— Nézze csak azt a fickót, ott, ott, brávo, hitetlen! ... igaz, nem jött még vissza Esterházy?

— Nem, kegyelmes uram!

— Strozzi barátunkat azonban sajnálom, azért a bolond szigetért ott hagyni életét, kegyetlen ötlet...

Egy fáradt golyóeska koppant lába előtt a földre.

Montecuccoli felkapta fejét és körületekintett: a várra tolongó alláhos tenger hullámai veszedelme-

sen dagadtak mind följebb, összébb a váratlan rajtaütés negyedórak kérdésévé vált sikerének egyre növvő vad zajában.

— Tasso commendant urat kéretem! — tekintett hátra idegesen, de visszafordulva újra elmosolyodott. — Lovamat! — harsogott megint hátra. — Mi az? — csettintett ujjával a mögötte feltűnő Hohenlohe vörösre izzadt arcát megpillantva.

— E lövöldözés, Herr Graf Generalissime! — lihegte a rajnaiak vezére.

— Nagyságod csak forduljon kegyesen vissza s méltóztassék a gondjaira bízott erődítési munkálatokkal foglalkozni.

Hohenlohe morogva faroltatta vissza paripáját s ugratott el jövelele útján az oldaltámadás golyóitól már bizonytalanná vált várlejtőn.

Montecuccoli kengyelébe lépett:

— Wo ist denn dieser Tasso?... Ach, le voici!... Faműveket felgyujtatni, aknák alá kanócot... csapatokat kivonni...

A három vezér paripái táncoló forgásba riadtak hirtelen s nyerítő zabla égnek feszítéssel ugrottak meg a biztos kéz szorítása adta irányban.

— ...und nach General-Quartier! — süvített vissza Tasso felé a bizalmas vitézei tömött csoportja közé furakodó lovas utolsó parancsa.

— Buona notte, Serin-schantz! — kacagott föl az ingó hajóhidon még egyszer visszafordulva.

A várra azonban fényes jancsár-hullám csapott fel, prófétája nevét üvöltve s véres habba keveredve ömlött vissza újra. A közelítő árkok barázdálta fensíkon maga a nagyvezér imádkozott hangosan égre tartott kardos és öklöbe szorított karu élő szoborként, ígéret-aranya csengett a harcra buzdító pasák szájában, fenyegetésük ostora csattogott előttük s a jancsárok új gomolyaggal gazdagulva loccsantot-

ták a romlott falakra elszánt támadásukat, de újra visszazuhantak. A nagyvezér imája megszűnt, magasra emelkedett a korbács s a hátráló testvére puskája csövébe szaladt... előre hát!

— Bism-illah! Insallah! Jek dir Allah! Allah! Allah! — s a hullám rongyolt taréja fölesapott a várba...

XXXIX.

Az uccáról még utánuk hallatszott a lassan oszladó tömeg kapu előtt makacs bámészkodásban ottmaradó töredékének szünni alig akaró hoch-ozása.

A félemelet magasságú ajtótól két oldalt a falhoz ragasztott pár lépcső széles fején alázatos udvariasággal állt meg a hopmester s lemutatott a terem közepén végighuzódó hosszú asztal mellett álló karosszékekre, azzal gyorsan leszaladt a lépcsőn s az ebédlő másik végén nyíló kis ajtón eltűnt.

Zrinyi is lelépegetett s egy székbe telepedve nézelődött körül. A mennyezet fehér gipsz-faragványos cirádái közé foglalt négyszögű s ovális mezőcskékről ríktó színű festmények vaskos harcosai s a négy világrészt jelképező különböző színű párok vonalai egyenesedtek fönt vagy hajoltak a tetőzet boltjának gömbölyödését követve. A lépcső feje alatt nyitott földszint ajtón át a kis tálalóból idecsillogtak a pohárszék ragyogó készletének üvegje, ezüstje. Az asztalon, amely fölött sok szögletes üvegnyelvű, zsufolt csillár függött, uti vászonburkából félig kifejtett rongyos, füstös zöld selyem zászló nyújtózkodott végig. Zrinyi a várakozás unalmában szórakozottan nyult a lobogó csücske után, de riadtan tapadt szeme a szélébe himzett török tárikh aranyos emléksorára.

— Az Szulimán szultán béli temető helyének el-

ragadtam zászlaja! Hun van az kut, kire tűztem? Hun Zrini-Ujvár? — Ejh! — a zászlót eltolta magától, nagy keserű-lassan fölemelkedett s benyitott a Rittersaalba.

A fafaragványos mennyezet alatt, a levegőssé fűrt diszes, széles félfák karolta, plafonig érő emeletes szemöldök koronázta három hatalmas ajtó között újra néma, magános csönd fogadta csak. Keze ökölbe szorult a szégyenletes mult emlékébe tolakodásán s már nekirontott volna a belső szobákba vezető ajtónak, hogy felkutassa megvárakoztatóját s leszámoljon személyében egész Béccsel egy lázadó szitok, de két tenyere arcára tapadt s görcsös mozdulatokkal dörzsölte volna kusza vonalaira a hidegvért, mit idejötté előtt megfogadott. Léptei keményen dönögtek végig a padozaton óriás, színes kályhától ónas ablakokig. Az egyiknél végre megállt, homlokát nekiszorította a kert zöldjét sejtető hűs hatszögecskéknek s úgy figyelte vére lassu csillapodását. Aztán visszahuzódott s gunyos, reménytelen tehetetlenségében az üveglapokra karcolt nevek, föliratok félig öntudatlan olvasásába kezdett:

— ... Anno 1663 den 6. April hat sich dass Saufen angehebt Vnd ale Tag ein Ravsch geben bis Auff den 26. detto ...

Mögötte ajtó nyílt csöndes-csikorogva.

— Kegyelmes uram szolgája! — fordult meg a bán dacos alig főhajtással a belépő Portia felé.

A minister köszöntése némán hajladozott, integetett. Aztán helyet jelölt Zrinyinek egy domboru mintás, aranyos rajzu bőr karosszéken s maga is leült:

— Bocsánat, bán uram, de a békekötés dolga sok írást, tanácskozást hoz magával s igen szűkre mért az időm! Parancsol nagyságod?

— Kegyelmes minister gróf uram, majdnem egy

hónapja, hogy itt várom oldalamon e szablyával ő felsége rendelkezését a haza és a kereszténység javára.

Portia nem felelt s a szomszédból behallatszott az ebédre terítés ezüstjeinek csörgése.

— Válaszát várom kegyelmességednek!

— Mit mondjak, Herr Graf?

— Mi-it?... Kárainért s a fejemre húzott gyalázatért hajlandók-e nagyságtok kárpótolni?

Portia kiálló arcsontjaira pir szökött s széles pil-lája büszke megvetéssel ereszkedett alá szemére fél-függönyül.

— Fölötte becsült bán uram, a varasdini kaptányságról szó sem lehet. E hivatal a belső ausztriai tanácsurak rendelkezése alatt állván, nem egyeztethető össze a báni méltósággal. S a külön röpkülő hadtest? Hát, kérem, ahol a háboru megszűnt, nem látjuk be e röpködés hasznát, amely csak a már minden kidudorodást óvatosan aplanáló diplomatia munkáját zavarná az ellenfél békülékeny kedvének haszontalan ingerlésével!

— Tehát satisfactióm nélkül menjek haza az el-lenségnek kiszolgáltatót, német katonák sanyargatásai elől menekülő kétezer fegyveres jobbágyom elbujdoklásával néptelen, kiélt, romlással rakott szigetembe? — villogott fel a bán szemében a belső láz s ingerült emlékezete vadul forgatta udvaronchoz inkább, mint vitézhez illő kilincselgetése bécsi idejének mindennapi olvasmányát, a királyi akarat-tal szembeszállásra jogosító Tripartitum első rész kilencedik fejezetét s az Aranybulla harmincegyedik pontját.

Portia színlelt restelkedéssel mosolyogta:

— Ó, nem, nem! De legyen nagyságod belátással, nyakig ülök a napot, éjet emésztő munkában és csak még egy kevés türelmét kérem, ha a kívánt

úton nem is, de arról biztosíthatom, hogy teljes satisfactiót fog kapni nagyságod!

Zrinyi szinte durva hirtelenséggel pattant föl helyéről, sarkantyuit összeütve:

— Tehát jó napot, Exzellenz!

Portia, hogy ezuttal ilyen könnyen megszabadul a hetek óta hozzá járogató alkalmatlan vendégtől, egyszerre lakodalmas nyájasságává vidult s készséggel kísérte az ebédlő felé.

A hosszú teremben már állt az asztal roskadó terítése s a török zászló egy saroknak gubbaszkodva mélázott.

— Nézze, édes bán uram, Montecuccoli ő nagyméltósága küldte Sankt Gotthard alól, — nyult ki csontos keze a sarok felé.

A bán visszafordult:

— Csak az a kérdés, kinek golyói lyuggatták meg ilyen! Legcsekélyebb szolgája méltóságodnak! — zúgott a fenyegetésnek is beillő rideg bucsu.

Portia hőkkenve állt meg s dühösen sarkon fordult.

Ahogy a bán alakja megjelent a kapuban, az ütköző sarok-kövön üldögélő suhanc ordítva ugrott elébe:

— Hoch der Graf von Serin! Hoch!

— Hoch! Hoch! Vivat! — csapott fel a visszhang az egybeseregülő ácsorgók ajkán s a mindenünnen összefutó sétálókkal növvő tömegük tolatkodó szerezettel csetlett-botlott a gyalog útjára induló után. Mint tömött spanyolfal fogta körül lökdösődő, arcába tekintgető, némán bámuló és kipirultan magyarázó, ünneplő, kiáltozó kavargásuk a némiképp megnyihlten bólogató, kucsmájához bőkö bán elsietését.

A Zrinyi-ház kapuja előtt önkéntes kísérete újabb lelkesedésre ragadva kezdett hoch-ozásba s a nagy

kalapok tollukat lógásnak hullajtva táncoltak a piros burger-arcok fölött, míg a barna szárny be nem csukódott mögötte.

A kapu boltja alatt kék gyalogjai álltak kettős sort hegyesre kent bajszu vajdájukkal élükön. A konyha-épület kéménye sűrűn füstölgött; udvaron, ebédlő palotán, teljes ezüstjébe öltözött pohárszék, a griffmadarakat ábrázoló sárga selyem recés abroszszal borított asztal körül konyhasáfár, hopmester, szolgalegény, pohárnok, apródok jöttek-mentek, forgolódtak kiáltozó rendelkezéssel, néma engedelmességgel. Az ebédlő egyik sarkában siposok, hegedűsök tutulálták, cincogták összehangzóvá szerszámai-

Alig volt annyi ideje, hogy ünneplőt váltson. Mikor ezüsttel varrott, narancsszinű horvátos dolmányán nyílásába nyomta az utolsó gombot, hintó zörögött meg a csendes uccában. A bán kihajolt a nyitott ablakon: csak a magyar illem megkövetelte második meghívás ceremóniás mondókájával házról-házra kocsizó Péter jött vissza! De az ucca végén kényesen táncoló paripa fölött fehér hattyuprémmel szegett, hátul zöld és rózsaszín szalagesomóba fogott, szeszélyesen görbe fekete kalapkarima tűnt fel.

A bán a folyosóra sietett s a lépcső fején megállt.

— Szólott Reifemberg az secretum pactum dolgá-
rul, — sugta fülébe a kitűnő vendégeik fogadására
melléje álló Péter, a grádics-tapošastól lihegve, —
mit akarsz tehát?... Francuz királban nem lenne
éppen idegenség... Mit akarsz?

— Tarthasd nyelvedet lakozáskor! Majd megtet-
szik tanácsom maga alkalmatosságával!

Az uccán mind gyakoribb dobogás, kocsizörgés
dübörgött a ház felé s a lépcsők alján már feltűnt a
fehér prém.

— Bon jour, Monsieur le Comte! — hullott,

emelkedett kettős ívben a széles mozdulatu köszöntést kanyarító kalap.

— Servus humillimus, Monseigneur! — lépett eléje a házigazda kézfogása.

Subise herceg egyet rántott térdig érő kék bársony kabátját rézsut csikozó két tenyér széles vállszalagjának dús aranyos cafrangján, megmarkolta lejjebb pufók szalagcsokorba bujt kard-markolatát s a latinul dünnyögő Péter oldalán belépett a fogadó-terembe.

Kapu alja, lépcső hangos, nevető érkezés hetyke vidámságától visszhangzott. Büszkén feszültek a zöld, kék, piros, barna harisnyákban a térden bugygyos s rögtön hosszú kabát alá bujó nadrágokat emelgető lábak. Vállon, csuklón, spádé-markolaton, térdhajlásban, félcipő esattján, kalap-karima föl-hajló szélén, hosszan lógó fekete, fehér, szőke parókák fürtjeit összefogásban színes szalagbokrok csapzottak, zilálódtak kényesen. A zöld, kék, barna, lila bársony kabátok szélein, mellén, az aljukra esúszott óriás zsebek szája körül, kihajtóin, karimákon arany, ezüst galon rovátkái, szegélyei csillogtak mindenütt s a duskálódó divat bolyhos szélü arany vállszalagokkal, cafrangos végü patyolat-övekkel csikozta rézsut, keresztbe a delire feszített törzseket, csipke-jabotból akasztott szakállt nyakukba s minden nyíláson, ruhadarab-találkozásnál szalagesomót, csipke-fityegőt eresztett.

— Ah, ah! — Monseigneur, tout à vous! — Et ce Ture? — Pardonnez-moi! — Venez! — Ma foi! — Bon! — Je gage cent pistoles! — Cent pistoles comptant? — Ah, comte, ton serviteur! — Têtebleu, quelle foule! — lüktetett gördülékeny précieux hangsullyal s rikácsolt katonásan a gyülekezés.

A napkirály elbizakodott vitézei hihetetlen bőbeszédűséggel, mozgékonyssággal vették körül a bánt

s mintha csak hulladékát hagyták volna ott a hosszú uton, török-fullasztó Rába mellett a furia francesének, úgy himbált, forgolódott Zrinyit ostromló ezer kérdésük, étvágyuk, bornyakalásuk, szellemeskedő tréfájuk zajos élénkségekben az asztal körül, amelyre hosszú, méltóságos bucsujárásban vonult a rakott tálak, kupák folyton ürülő sora.

— E poharat, — emelkedett föl Coligny gróf, s zene, zaj illedelmesen fulladt el egyszerre, — Nicolas Esdrin Comte de Serin egészségére s a magyar nemzetre üritem!

A helyükről robbanva fölkerelkedők alig koccantották össze bor-loccsantó kupáikat a szóltan-szerény Zrinyivel s alig helyezkedtek el újra, már állt La Feuillade maréchal:

— ... à la santé du héros qui l'an 1663 a fait l'une des plus belles actions de nostre siècle ayant après une marche de plus de cinquante lieues ruiné le pont d'Essek sur le Drave à la veüe du grand Vizir et de l'armée Ottomane... et véritablement nous le pouvons nommer à juste titre le fléau de l'Empire Ottoman puis que les Turcs ne le redoutent pas moins qu'ils ont fait autrefois Scandeberg...

Azután Treuille marquis, Langle gróf s ki tudja, hányan álltak föl egymás után Zrinyire köszönteni poharaikat, de mintha a mellőzött hős érdemeit fitogtató, ferdített adatokat s zajos szeretetet pazarló szónoklataik suttyomban Bécs ellen tüntettek volna.

— ... Nem is ebédelték meg, — magyarázgatta La Feuillade a párbeszédékké zilálódó hangosságban a bánhoz hajolva, — nem is igen volt mit, sokan elkezdtek csomagolni, futni. Erre aztán a bécsi főolasz azt mondta, hogy mindent beszüntet, éjjel sánkot von a török elé s majd onnan védekezik másnap, hogy nagyobb baj ne legyen. A tanácsban mindenki meg volt bolondulva. Mümmögtek, petyegtek, de

egyszer csak fölugrott Hohenlohe: «Ha most mindjárt nem kíséreljük meg a helyzet eldöntését, éjszaka megszökik a sereg fele s ha éjjelre megtűrjük a törököt elfoglalt helyében, reggel mindnyájunk feje nem törzsökén, de valamilyen török tarisznyájában lesz!» Montecuccoli, úgy látszik, igen megvan elégedve feje mostani elhelyezésével, mert végre beleegyezett, de ha nem teszi is, mindegy, mert a nagyvízir közben elkezdte döntögetni a helyzetet... Szép volt! . . . A dögökön száraz lábbal át lehetett volna kelni a folyón.

— Azt persze elhallgatja a maréchal, — mosolygott előzékenyen Coligny a beszélgetők felé, — hogy ő maga egy szál kopjával kezében husz törököt szurt le s négy zászlót szedett.

— C'est la vérité! — vont vállat La Feuillade. — Egy szóval kár, hogy nem volt ott, illüstrissimö! Zrinyi ajkára szoruló foga alatt vér serkedt.

— De ott volt! — nevetett Coligny udvariasan s kapva az alkalmon, hogy meglepetését elővezetheti, hátraszólt szolgájának: — Emmène-moi ce Turc! — aztán a bánhoz fordult. — Igen, igen, úgy látom, a mieink, a Rába s az ön neve tettek legtöbbet. Uraim! — emelte föl hangját körültekintve, — e rab el fogja önöknek mesélni a nagy ütközet történetét, törökül ugyan, de... — s rejtelmes mosollyal hallgatott el.

Mindnyájan kíváncsian néztek az ajtó felé, amelyen egy széles fonatu fehér turbános, mellén hosszú és sűrű vörös vitézkötéssel meghányt, földig érő fehér kaftánu janicsár tiszt lépett be s Coligny intéseére a bánhoz közeledett.

— Engedje meg nagyságod, hogy igaz bámulatom csekély jeléül e rabot nagyságodnak följajánljam!

Zrinyi szórakozottan mormogott köszönetet s a törökhöz fordult:

— Kim szin, babam?

— Sah Pulád, a dogándsik esorbadi-ja, — felelt lágy isztámbuli lejtéssel a fogoly ezredes.

— Mondja el a csatát! — kérte a bánt tolmácsul Coligny udvarias sürgetése.

— Légy szives, beszéld el, apám, ezeknek az uraknak a multkori nagy ütközetet, — engedett a fölhívásnak félkedvvel a bán.

A török meghajlott. A franciák fecseggve álmélkodtak Zrinyi tudományán, dicsérték Coligny ötletes ajándékát, de az összekulcsolt kéz lassan szétkapcsolódott az újra kiegyenesedő mellről:

— Szultánom, ki madsar vagy s úgy tetszik, egyedül érted e keikavuszi teremben zengzetes nyelvünket, a ló a rajta ülőé, a kard a felővezőé: tehát beszélek. A cseresnye évszakában keltek át az átkozott Zerino-glutól elégetett...

— Ah! voilà le nom du comte! — kiáltott La Feuillade.

— ... de három hónapi szakadatlan, böles és hozzáértő munkában újra felépített öszeki hidon a szent zászlót lengető szerdár nyomában az anatóliai, szívászi, karamáni, ádanai, merási, hálebi és damaskusi csapatok. Sok égisz erő várát, mely a királyok vágyódásainak tárgya, megvettünk és levegőbe porrá, füstté, pernyévé robbantottuk a piszkos Zerino-glu...

— De nouveau! — figyelmeztetett most Coligny.

— ... új várát. Futottak előttünk Rudolfusz katonái, mint Kábil, ki agyonverte Hábilt. Huszonegy napig csavarogtunk a Rábi mellett kerengve lefelé, míg szembe értünk a tulsó parton remegő németekkel. A szerdár fényes arcát a próféta zászlajához érintette és «siessetek az imádságra a kimulás előtt,

siessetek a bűnbánatra a halál előtt» ima buzdította csatára a kemény szívű hitharcosokat. A tulsó par-ton esztelen, fekete kaftányos irsekek jártak körül s drága füstölőkkel igyekeztek haszontalanul sebezhetetlenné büvölni a kalapos fejüeket, kiket arany kehelyből itattak egyenként bátrakká. A levegőt hiábavaló énekkel szennyezték be, amely így hangzott: Fil szonderbaresz dsu der Gebet aller Heiligs-zen den kapucsenár Maria kuvvet. Aztán «Pazsorezs! Pazsorezs! Jezsuzs! Jezsuzs!» — üvöltöztek, de mi diadalmas kiáltásokkal nyomultunk át a vizen, vértanukhoz illő halálmegvetéssel. A németek megfutottak, de a piros ruhás, zöld bársonyos, fehér parókás gáliaiaiak hevesen támadtak. Rettenthetetlen janicsárjaink, kik ágyu nélkül bocsátkoztak harcba, egyszerre csak hátrébb való sáncokba rendeltettek, erre a szipáhiik érthetetlen módon megzavarodva hátráltak, azt híván Allah büntetéséből, hogy a janicsárok futásnak adták vitéz fejüeket. Visszavonultak tehát a folyón, mit megint a janicsárok látván, ők is meghátráltak. Sokan fulladtak vízbe, bizony. A nagyvezir pedig nem nyujtotta át a folyón segítő kezét, mert méltatlan félelem kötötte meg, mivel a hitetlenek seregét a nagy csöndháborító Zerinoğlu vezette...

— C'est pour la troisième fois! — nevette valaki.

— ... a szemtelen ellenség erre ájtött a folyón és ellopott tíz ágyut. Futottunk! Hátunk mögött egy kopjás kezű «bien, bien» kiáltozott, társaim a vértanu halál borával részegültek s én boldogtalan fejű fogollyá lettem. Ime, fiam, a esata igaz szavu története, hogy tárikhdsi efendi sem írhatná jobban.

— Ki mondta néked, apám, hogy Zerinoğlu volt a vezér?

— Ki más lett volna? Külömben is többen látták véscsillag táncolásához hasonló küzdelmét a me-

zón! — azzal nyugodtan összefonva karjait mellén, elhallgatott.

A hangos taps, brávózás, nevetés között Usez herceg felpattant helyéről, a török urhoz sietett, karon fogta és mosolygó mozdulatokkal magyarázta, hogy legyen lakomájuk részese. A fogoly sima megadás-sal engedett s az asztal felé indult, ahonnan La Feuillade teli kupát emelt elébe:

— A la santé de monseigneur Mahomet! — és mindnyájan gyerekes jókedvvel nevettek, örültek.

Csak Zrínyi vetette hátát sápadt arccal, merev támaszkodásban a székes támlájának, pillája remegve csukódott le s lüktető szíve hajszolva kergette bús mocsokká szerencsétlenedett fényes multját égő torka felé, de La Feuillade szava kedélyesen fordult iránta:

— Monsieur le Comte, vous qui savez le turc! ... Serin, c'est vous! Mais qu'est-ce donc, cet «oglou, oglou»?

XL.

A tejszinű, bágyadt, lágy kékségű égen sugártalan ragyogással ünnepelt a nap. A fehér-barna vár tiszta békességben furta lomha, széles testét az arannyal szűrt párás levegőbe, amelynek könnyű foszladozása alatt ezüstösen fénylett a fakó zöld mező, csak északnak, délnek a távol opálos ködei alá enyésző lombtalan fák fekete, éles, halott szövevénye sirta az égre november szomorúságát.

A hosszú palota ablaka ónait rezzentve tárult ketté s az összefont karu bán alakja büszkén egyenesedett föl sötét négyszögében.

Az épület árkan túl bocskoros, aba-condrás parasz-tok igyekeztek a keleti kapu felé, vállukon ólmos botot, puskát emelve; előttük lovas vadászszolgák fe-

szítettek zöld dolmányaikban, mögöttük pórázra fogott, lusta járásu, testes szelindekek húzták a visszafeszülő pecéreket. Legutól hálótékeresek, karó-csomók vonultak előre a levegőben s a vadászmester nagy szájjal kiabált eléjük a kapu-bolt alól.

Vitnyédy tompított hangon folytatta rábeszélését:

— Nagyságos uram, ne méltóztassék Bécsben mennie nagyságodnak! Bethlen öcsém uram, ki kérését hozá Gremonvillének, megviszi nagyságod választját viszontag. Gyanuságban estem az békességről való tracta felől: kelepce lészen csak bizonynal! Talám tudtára lén császárnak így vagy úgy mi dolgunk... Ne méltóztassék Bécsben mennie nagyságodnak!

Zrinyi csendes méltósággal fordult meg:

— *Conscia mens recti famae mendacia ridet!* Semmit nem vétettem, ha veszek, ártatlanul, tisztességgel, az igazságért, nemzetemért veszek, hogy az törökkel való gyalázatos békességet nem javalom, melyben nem voltam egyedül. Holnapután megyek az két urfival!

— De mégis, nagyságos uram...

— Ninesen mégis! — emelte föl nyugodtan hangját a bán. — Volt egykoron talám, mégis, türhetőség! Mastan csak én vagyok s bestekurafiául alácsalt nemzetem! Alattavaló, sőt: szolga tekéltetéségének tetejére jutottam, álmából serkegetém az magyart, s mi üdöm maradt, törökkel megvonyakodásban mulattam hazámért, s ihon, váram nincs, szívetem minden jóbul kigyökereztetett, értékem megvékonyult s Portia ur az nékem tett károkért ezer aranyat küldött egy himes turbában. Nem feddődés-képpen mondom... Német nem akar, magyar nem tud? Majd akar és tud, az kinek hadai Rába vizének nyargalták az kontyost s kinek pispeke környül forogdik Velencében öcsém uramné asszonyom új hada-

kozás indításához foglalt kedvünkkel. Alea jacta est, Vitnyédy uram! Nem babra játszadozunk esztán!... Voltam, mint bomlott virgyina, de mastan Kézmárk vagyok, kibül leszakad az fölszél, s támaszt nagy zugást, nem reked, nem lankad, hajul előtte lágy, de szakad az kemény ág!... Mi okon rösztet kegyelmed s néz, miként ijedésben reám?... Igen, igen, országháborító vagyok, ez idétt szüvemben; francuz szablyával, velencés tallérral azomban de facto is az lések, nem személyemért bolondjában, de ezerekért ősi constitutióknk jussával s kegyelmed is ottan léssen oldalamnál, örömben sivitván szabad hazám nevét az égben, méért jegyez hát mastan orcája kárhozatot?... Üljön csak vissza sellyéjében kegyelmed, sohult és soha olyan nyugodalmas nem volt szüvem verése, olly tiszta értelmem, mint mastan s ha az fátum német vérrel lustositja kezem, nem én kévántam, egy az hütöm!

Azzal ujra az ablaknak fordult s apró, jóleső sóhajok között simogatta ki szeméből, arcából az aka-ratlan, pillanatnyi lelkesedés kábulatát.

Az ólak felől pár lovas léptetett elő a néma udvaron.

— No, gyölekeznek mán! Menjünk!

A folyosó tulsó végének nyílása elé nyurga, színes alak sárga csizmái recsegték éppen, mikor a könyvesház ajtaja becsukódott mögöttük. A külső udvarra siető a lépések zaja felé tekintett, megállt, süvegét levette s tulbuzgó illemtudással fordította rájuk fekete, örményes vonásu, mozdulatlan arcát.

— No, öcsém uram, — nyujtotta már messziről Zrinyi kezét, — tél vagyon, s az kucsma fejbe való!

Bethlen Miklós pirulva engedelmeskedett.

— Hát Zichy öcsém uram? — fogta karon a melléje szegődött Vitnyédy, mig a bán az emeleti lépcsők alján megjelenő Mária felé előrement, s úgy

mormogta aztán bajusza alól: — Megmásolhatatlan ű nagysága kedve...

— Kell is maga beszéljen Gremon...

— Pszt!

— Szép az üdő vadászatra, urak! — fordult az odalépők felé Zrinyiné.

— Jó is leszen, nagyságos asszonyom, ez mái izes ebédet kicsinyégy lezötykíteni, — felelt nevető hielgelgéssel Vitnyédy.

Kint hámba fogott lovak fölött durrogott a fellajtár kóválygó ostora s tágas hintó állt a kapuköz keretébe.

— Vitnyédy uram, ide mellém! — szólt hágesóra lépve a bán. — Öcsém! uram! ... — fordult a szerényen lent maradóhoz, a szembe-ülésre mutatva.

A mozduló hintó hátrarántotta, úgy intett vissza bucsut Máriának, aki felé két kucsma és egy magas tetejü olasz kalap lendített alázatos köszöntést a hintó után rugtató három lovas fejeről. Szikra csilant az utolsó élben lekattanó pata nyomán s Mária köntösét emelve fordult visszamenésre.

A kapu két oldalán esikorogva forogtak a hidat eresztő láncok csigái s az örök zörögve ugrottak sorfalat az ur hintájának.

Balra, le délnek ereszkedően magas, fekete csuesfejú, nyomott kis fehér arcu, apró szemü házaeskák álldogáltak vázzá kopott kertekben a fénylő párás sik békés szegélyeül; jobbra az árok acélos vizében tükröző sötét várfal mohos kockái zökögtek hátrafelé utjuk mellett. Fölöttük fáradt déli ragyogásban ferdült az ég öreg gavallérja s őszi bánat hűvös rothadását ásította eléjük az erdő.

Fénylő izzadtság alatt feketülő faderekak jöttek szembe, a közékük szivárgodott halvány arany ködöt

Laczkó Géza: Német maszlag, török áfium.

szaggatva csikossá, maradozva álltak meg egy pilanatra és sorakoztak némán a locsogva süppedező hintó mögé. Aztán lassan tölesérré nyíltak s úgy tágtak el a tisztásra érők mellől.

Szemközt a bokrok előtt már állt a vadfogó háló girbe-gurba rajzu szürke kerítése s karámos vonalban futott itt a sütrübe s arra el a tisztás tulsó sarkán szakadó uton a kocsinyommal párhuzamost. A vadászok a lábuk közé kapott puskákba döngölték a töltést; a fiatal Migliani a két Gusich-esal nevetgelt távolabb.

Vitnyédy a már otthon golyókká harapdáltatott ólmokat tapogatta tarsolyában s panaszolva sóhajtott a szótlan utban százszor visszanyelt politizálása bevezetéseképp a puskája idegen mívét vizsgáló Bethlen felé:

— Hej!h, öcsém uram! azt az lator-kedvű gubernáló plánétáját ez saeculumnak, ugyan roszul vagyunk, kinél roszabbul nem lehetnénk.

— Kinél roszabbul nem lehetnénk? — vette fel a szót még a hintóból a bán, telekes bocskorára bő vadász-csizmát vonva. — Mondok erre egy mesét kegyelmeteknek! Egyszer egy embert az ördögök visznek volt. Találkozik egy barátja szemben véle, kérdi: — Hová mégis kenyeres? — Nem megyek, hanem visznek. — Kik s hová? Felelék az ördögök: — Pokolba. Mond emez: — Jaj, szegény, ugyan roszul vagy, kinél roszabbul nem lehetnél. Felele: — Roszul bizony, de mégis lehetnék én ennél is roszabbul. Melyre emez álmélkodva: — Hogy lehetnél roszabbul, hiszem az pokol mindennél roszabb. Felele: — Ugy vagyon az, de mast mégis visznek ők engemet, noha pokolba, de az magok vállán, hátán, hogy mán nyugszom addig; de hátha megnyergelének, magokat is velem vitetnék, mégis ugyis csak

azon pokolba mennék, hiszem rosszabbul volnék ugy ennél is, — azzal szorosra rántotta a hosszú csizmaszár füleibe huzott nadrágszíjat derekán s lelépett a gyöpre.

Angelo már ott állt a feltekert, felporozott stuccal.

Aztán megindultak a fák felé, átléptek az alacsony hálón s tágközű raj-vonalba szakadozva neki-vágtak a reesegő, suhogó sűrűnek. Mikor a lón alá fogott utolsó puska-agy is eltűnt az itt-ott még zöldellő lombragyában, a tisztáson álló fővadászmester karja a zöld mente fehér báránycíkjét kilebbentve szállt a magasba s mögötte felbúgott a kürt.

Messze, a Dráva felől csapkodó, kopogó üvöltés válaszott s esaholással keverten közeledett óriási, lőt-hatatlan félkörben kerítve a borzas figyelésbe meredt fekete erdőt, amelyre lassan szítált alá a néma égről a délutáni szürkesség.

Valahol a közelben dördülő lövés pukkant. A hajtók ágropogtató orditozása megkétszerződött s örvöngő vakkantások szakadtak a mind dühösebbé erő-sődő esaholásból. A tisztás innenső fáihoz kötözött paripák kényes előre-hátra toporzékolásban inat feszítve, fület hegyezve, idegesen dobantva rángatták kantárszíjukat. Ijedelmük még le sem csillapult, újabb lövés durrant el jobbkézt s pár percre rá röfögő csörtetés utja hasadt a cserjén a háló utra forduló szöge felé.

— Hé, legények! — kiáltott a vadászmester s maga már a lövonalon ugy látszik sebesülten átszabadult vad zörgő közeledése iránt rugtatott lovával.

Az egyik karó nyekkenve hőkölt hanyatt a hálónak ütődő vadkan taszításán s az öregszemű kockákba gubancolódó vadra ropogva villámlott a mesterük után szaladó vadászok akaratlan sortűző. A szőrekopott redves toka hörgő hullámszásban meredt

az égre, a magas fakó test négy kis lábát fölvetette s fekete vért eresztve vágódott el lapossá.

A vidám beszéd foszlányaival élénkülő sűrűben elhallgatott az orditozás s hajtók, urak, vadászok bokor-háritva, hálót hágva sereglettek a tisztásra mindenfelől a dögpre rohanó, dühösen ugató szelindekek után. Amott a nyelv-lógató, fog-csattogtató ebek csaholó ugrálása fölött, összefogott kis patáival két legény vállán fekvő rudba kapaszkodva himbált előre a bán zsákmánya.

— Nekem csak nincsen szerencsém, nyulfi sem jüve stuccom elé! — panaszkolta tréfás keserőséggel Vitnyédy a hintó párnáin csizmáját oldozó Zrínyinek, aki nevetve vont vállat, de a koci másik oldalán izgatott horvát szó perdült egy szélesen csillogó fogu fekete arcban.

— Mit mond Paka, nagyságos uram? — kérdezte Vitnyédy.

— Egy kant sebesített, ment az vérin, mondja, ha utána mennénk, elveszthetnők, — felelt a bán a hintóból kilépve. Azzal a paripák felé indult s útközben egy vadász kezéből stucot ragadva szólt hátra a szolgálatkész nyomába induló Zichynek, Bethlennek:

— Öcsém uraim, kegyelmetek csak maraggyon itt!

Gusich kapitány is huzódózva, de készült s Vitnyédy lábát már kengyelbe igazgatta egy inas.

A bán lóra kapott:

— Csak beszélgessen itt kegyelmetek öcsém uraimékkal, — intette le jóakaratu kimélettel a fölösleges buzgalmat s úgy kiáltotta vissza a Paka után rugtató paripáról: — Csak meglátom, mit mond ez bolond!

Az avar sziszegő táncba rezzenve sirt fel a bánt követő három belső inas dobogásán s a háló mellett lefutó ut kanyarodása csakhamar sűrű falat dobott mögéjük.

Egy helyen aztán lefordult a fékbe rántott lóról Paka s hajuldozva bujt a bokrok közé. Zrinyi is leszökkent s míg azok hárman a lovakat kötözték, délcég alakja óvatosan ivelt el a lombok alá.

Rövid puskáját előrefeszítve lépegetett a szinte nesztelenül sikló hörvát után, mikor egyszerre szemet kápráztatva ugrott meg a bokor sűrű-fekete alja, s a lábának zuhanó sötét gomolyagon keresztül arera bukott.

Paka ijedten ágaskodott vissza a tompa, hangtalan esésre, egy fának ugrott s ágaira kapva ordított megkövülten az ura hátán villogó rőfögés fekete vagdalkozására alá.

A bokor töredeazve szakadt az ut felől, kurta gálér alól gyors lövés tüzes csikja durrant s az óriási kan leszegett fejjel menekült.

A bán ingadozva állt talpra. Bal szeme eltűnt a fehér homlokán nyílt s arcán feketévé növelt bibor zuhatag alatt; jobb vállára bugyborékolva szakadt sötétté csapzott fürtei alól a másik s vérrel ömlött keze reszketve nyult kebelébe:

— Ihol egy fa ... állítsátok az sebnek vérit véle... az arra igen jó!

Migliani remegve nyomta jobbról, balról, fönt, lent a talizmánt az omló vérnek s könyökig moeskolva hagyta abba végre.

Zrinyi megtántorodott.

Gusich és Angelo hóna alá karoltak, úgy ültették a földre s a vériszapos avarra rogyva kapkodták sebről marokba az alvadó vértől síkos fadarabot.

— No, fiaim!... Mán jobbaeskán... — hangzott alig a szó s az összeroskadó derék mögül lassan kicsuszott a támasztó fatörzs.

A két olasz sápadt rémülettel tekintett össze s Gusich csörtetve elrohant.

Az uton lódobogás távolodott, a két ember letérdelt s felcsukló sirásuk zokogva enyészett bele a lezuhanó éjszakába.

42/35

